

16. Yüzyılda İstanbul

Kent - Saray - Günlük Yaşam

Kapı Kuruş Yayıncılık

Metin And

16. YÜZYILDA İSTANBUL KENT - SARAY - GÜNLÜK YAŞAM

Metin And 17 Haziran 1927'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni (1946), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni (1950) bitirdi. Bir süre İngiltere'de ve Almanya'da bulundu. Yurda dönüşte Kavaklıdere Şarapları'nda yöneticilik yapmaya; bir yandan da müzik, bale, opera, tiyatro ve edebiyat konularında yazılar yazmaya başladı. Pazar Postası, Ulus ve Forum ilk dönem yazılarının yayımlandığı yerlerdir. Rockefeller Vakfı'nın bursuyla bale, opera ve tiyatro eğitimi için New York'a gitti. Bir süre sonra Forum dergisini ve yayınlarını yönetti. Ulus gazetesindeki yazıları 15 yıl boyunca devam etti. Kuruluşundan itibaren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nde otuz yılı aşkın bir süre öğretim görevlisi, öğretim üyesi olarak çalıştı ve 1994'te emekli oldu. Emekli olduktan sonra eski kitaplarının yeni basımları ve yeni kitaplarının hazırlanmasıyla meşgul olan And, 30 Eylül 2008'de Ankara'da öldü.

Uzun yıllar süren radyo programları hazırladı, belgesel film senaryoları yazdı. Geleneksel Türk tiyatrosunun kökenleri, etkileşimleri ve kültürel boyutları üzerinde uzmanlaştı. Batı etkisiyle gelişen Türk tiyatrosunun dönemlerini belgelere dayalı araştırmalarla ortaya koydu. Karşılaştırmalı tiyatro araştırmalarının öncülerinden biri oldu. Bazıları yabancı dillerde olmak üzere 54 kitap, 1500 kadar bilimsel inceleme, tanıtma, eleştiri yazısı ve ansiklopedi maddesi kaleme aldı. Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü (1970), Türkiye İş Bankası Bilimsel Araştırma Ödülü (1980), Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü (1983), Fransa Hükümeti'nin "Officier de l'ordre des Arts et des Letres" nişanı (1985), İtalya Cumhurbaşkanı'nın "Şövalyelik" nişanı (1991), Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet Ödülü (1998) gibi pek çok ödül ve nişanlar aldı. Metin And üzerine 2007'de, 80. yaşı dolayısıyla *Metin And'a Armağan*; "TÜYAP Onur Yazarı" seçil diği için *Metin And: Dokuz Kollu Bir Oyunbaz* ve 2011'de açılan "Bir Usta Bir Dünya" sergisi kataloğu olarak *Metin And: Daima Oyun, Her Daim Oyuncu* adlarıyla, M. Sabri Koz tarafından hazırlanan üç kitap yayımlandı. YKY'de eski ve yeni birçok kitabı basıma hazırlanıyor.

Başlıca Eserleri: *Gönlü Yüce Türk. Yüzyıllar Boyunca Bale Eserlerinde Türkler* (1958), *Kırk Gün Kırk Gece. Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunlar* (1959), *Dionisos ve Anadolu Köylüsü* (1962), *Bizans Tiyatrosu* (1962), *Kavuklu Hamdi'den Üç Orta Oyunu: Büyücü Hoca-Fotoğrafçı-Eskici Abdi* (1962), *Ataç Tiyatroda. Ataç'ın Tiyatro Eleştirileri ve Yazıları Üzerine İnceleme* (1963, yb. 1982), *Türk Köylü Oyunları* (1964), *Geleneksel Türk Tiyatrosu. Kukla Karagöz Ortaoyunu* (1969), *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)* (1971), *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)* (1972), *Oyun ve Büğü. Türk Kültüründe Oyun Kavramı* (1974, genişletilmiş yb. 2003, 2007, 2012), "Osmanlı Tiyatrosu". *Kuruluşu Gelişimi Katkısı* (1976, genişletilmiş yb. 1999), *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu* (1977), *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları* (1982), *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu* (1983), *Geleneksel Türk Tiyatrosu. Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri* (1985), *Türkiye'de İtalyan Sahnesi - İtalyan Sahnesinde Türkiye* (1989, *La Scena Italiana in Turchia-La Turchia Sulla Scena Italiana* adıyla gözden geçirilmiş İtalyanca yb. 2004), *16. Yüzyılda İstanbul. Kent-Saray-Günlük Yaşam* (1994, yb. 2011, 2012), *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitolojyası* (1998, yb. 2007, 2008, 2010), *Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanûnî Süleyman İmgesi* (1999), *40 Gün 40 Gece. Osmanlı Dügünleri-Şenlikleri-Geçit Alayları* (2000), *Ritüelden Drama. Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye* (2002, yb. 2007, 2011), *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1. Minyatür* (2002).

YKY'deki Kitapları:

Ritüelden Drama. Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye (2002, 2007, 2012)

Oyun ve Bûgü (2003, 2007, 2012)

Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası (2007, 2008, 2010)

16. Yüzyılda İstanbul. Kent - Saray - Günlük Yaşam (2011, 2012)

METİN AND

16. Yüzyılda İstanbul

Kent - Saray - Günlük Yaşam

Yapı Kredi Yayınları - 3245

Sanat - 170

16. Yüzyılda İstanbul / Kent - Saray - Günlük Yaşam

Metin And

Kitap editörü: M. Sabri Koz

Düzeltili: Fulya Tükel

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul

Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

1. baskı: Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1994

YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ocak 2011

2. baskı: İstanbul, Şubat 2012

ISBN 978-975-08-1832-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2009

Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında

yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.ykykultur.com.tr>

e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

*İstanbul 'u bir ömür boyu incelemiş
değerli bilgin dostum
Prof. Dr. Semavi Eyice 'ye*

Teşekkür

En başta, kitabın görsel malzemesini sağladığım, son bölümde adları gösterilen müze ve kitaplıkların görevlilerine yardımları için teşekkürü bir borç bilirim. Engin ikonografya bilgileriyle bana yol gösteren ve bazı diaporitlerin sağlanmasında iki dostum, Marianna Yerasimos ve Ali Özdamar 'a, zor Almanca metinlerin anlaşılmasında Petra Breiderbach 'a ve öğrencim Dr. Ayşe Selen 'e, İtalyanca metinlerde Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu 'na, İspanyolca metindeki katkısı için Mukadder Yayıncıoğlu 'na, fotoğraf işlerindeki yardımları için Doç. Dr. Gürbüz Erginer 'e dostlukları ve katkıları için teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, bu kitabın hem Türkçe, hem İngilizce yayınıni gerçekleştiren Akbank 'ın değerli kültür işleri görevlilerine şükran duygularımı sunarım. Ancak, en önemlisi hep güzeli arayan, titiz çalışmasıyla görsel malzemeyi iyileştiren, sayfa düzeniyle yayına hazırlayarak gün ışığına çıkmasını sağlayan dostum Ersu Pekin 'e çok şey borçluyum. Sağ olsun.

Metin And

Yeni Baskıya Teşekkür

Bu yeni baskıda yardımları için dört kişiye teşekkür ederim. Yardımcılığını yapan, artık dışarıya çok çıkamadığım için kitabın hazırlığında canla başla çalışan Yeşim Gökçe'ye, fotoğraf işlerinde katkılarda bulunan Ruhi Tömbekici'ye, kitabın dizgisini yapma fedakârlığını gösteren Akgül Yıldız'a, asıl önemlisi YKY'de daha önce yayımlanan kitaplarımda olduğu gibi bunu da büyük titizlikle ve engin bilgisiyle yayına hazırlayan sevgili dostum ve editörüm M. Sabri Koz'a sonsuz teşekkürlerle...

Metin And

İkinci Baskıya Önsöz

1927'de İstanbul'da doğdum, üniversiteyi bitirdiğim 1950 yılına kadar 23 yıl hep İstanbul'da

yaşadım. Yazları da İstanbul'un çeşitli semtlerinde ama daha çok Boğaziçi'nde geçirdim. Daha sonra adresim Ankara oldu, ne var ki bir ayağım hep İstanbul'daydı. Bu bakımdan her İstanbullu gibi bu büyülü kenti çok sevdim. Burada da neredeyse âşık olduğum yer Süleymaniye Câmii'dir. Öyle ki, ne zaman bir deprem olsa ilk aklıma gelen soru: "Acaba Süleymaniye Câmii'ne bir şey oldu mu?" Bu sevgi ile dolu olarak İstanbul üzerine bir kitap yazmak istedim.

Bu kitabın fikri 80'li yılların başında içime doğdu. Gene İstanbul'un daha doğrusu imparatorluğun en parlak dönemi 16. yüzyılı seçtim. Burada İstanbul'a 16. yüzyıldaki günlük yaşam bakımından yaklaşıyordum. Ama kitabın ana konusu bu olmakla birlikte Kent'e ve Saray'a da yer vermek istedim. Kitapta kaynak olarak yalnızca tanıkların anlattıklarıyla kendimi sınırladım, bir başka deyişle ikinci el kaynakları hiç kullanmayacaktım. Bunlar Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca tanıklıklardı. Üç tane de Türkçe kaynak kullanacaktım. Bunlarda verilen bilgilerin doğruluğu hiç kuşku götürmez. Çünkü bunları yazanlar daha çok krallarına, imparatorlarına genelde Türkiye'yi, özelde İstanbul'u tanıtıyorlardı. Verdikleri bilgilerin doğru olması gerekiyordu.

Bu kitabın İstanbul'un güzelliğine uygun düşen bol resimlerle desteklenmesi gerekiyordu. 1959 yılında Viyana'da Avusturya Ulusal Kitaplığı'nda on gün boyunca çalışmıştım. Burada son günüm cumartesi idi, ertesi gün de Viyana'dan ayrılıyordum. İşte bu yarım günde üç önemli buluşum oldu. Kuşkusuz bilim dünyası bunları biliyordu, bunlar benim için bir buluştu. Büyük bir hızla bunların sayfalarını çevirdim. İlk 7 cilt, daha sonra Çarşı Ressamları adı altında incelemeye alacağım albümlerdendi. Ancak bunlar 4 cilt sayılır. Çünkü üç cilt daha önceki üç cildin kopyasıydı. Öteki iki cilt ise şahane resimlerin bulunduğu iki albümdü. Bunlardan 8626 no'lusunu olağanüstü güzellikteydi. İkinci cilt (8615) resim sanatı bakımından zayıftı ama belgesel değeri büyüktü. Ben bunların sayfalarını çevirip notlar alırken yanımda oturan Balkanlar'dan bir Türkolog hanım çalışmasını bıraktı, göz ucuyla benim çevirdiğim sayfalara bakıyor ve notlar alıyordu, kimi de benden rica ediyor, biraz durmamı istiyor, notunu tamamlıyordu. Zamanla yarışmam kitaplığın kapanmasına kadar sürdü, ben de gerekli notları almıştım.

Türkiye'ye dönüşümde Viyana'da oturan bir dostu yazdım, bunların mikrofilmlerini istedim. O yıllarda bu işler çok kolaydı. Bugün yazmaların sayfalarını çevirmek bile yasaklanmıştır. Yalnızca incelemek için mikrofilmlerine bakılıyor. Dostum kısa bir sürede üç makarada bunların negatif mikrofilmlerini gönderdi. Bunlara yapılmaması gereken, sonra da pişmanlık duyduğum bir işlem uyguladım: Bunları makasla ikişer, üçer karelik şeritler halinde kestim ve fotoğrafçıya da bunları kâğıda çektirdim. Bu resimleri çeşitli yazılarımda kullandım. Öyle ki bazı maddeler yazdığım *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*'nde onların işine yarar diye gönderdim. Bunların Avusturya Ulusal Kitaplığı'ndan alındığını belirttiğim halde onlar bu resimlerin kaynağını Metin And Arşivi diye göstermişlerdi. Ayrıca bu resimleri ilgilendikleri konular bakımından dostlara da verdim. Bu arada çok sevdiğim dostum Prof. Halil İnalçık'ın 1973'te Amerika'da yayımlanan *The Ottoman Empire* adlı ünlü kitabı için bu resimlerden gönderdim. Bunlardan 32 resmi kitabına aldı.

Bu kitabı 80'li yılların başında planlarken aklımda hep Viyana'daki iki albüm vardı, ama bu kez renkli olarak. Ankara'daki Avusturya Büyükelçisini tanıyordum. Bir gün konuyu ona açtım, kendisi bu konuda yardımcı olacağını söyledi. Mekanizmayı kurduk. Ben ona hangi resimleri istediğimi söyleyecektim, siyah beyaz örnekler verecektim, o da bunları gönderecekti. İlk gelen diaların boyu beni şaşırttı, bunlar çok büyük dialardı. 18x24'ten başlayarak orijinal resmin tam boyutlarındaydı. Her dianın 3 aylık kirası bin Avusturya Şilini'ydi. Eğer bu üç ayı bir gün geçerseniz dia başına 200 Şilin de ceza veriyordunuz. Bu Ankara-Viyana arasındaki trafik aylarca sürdü. Bu konuda

büyükelçinin özel sekreteri benim yakından tanıdığım büyük bestecimiz Necil Kâzım Akses'in kızıydı. Bu trafikte onun da büyük yardımı oldu. Şimdilerde Halkbilim Profesörü Gürbüz Erginer, bilim dalındaki başarıları yanında teknik alanların hemen her dalında olağanüstü yetenekleri olan bir candan dosttu. Bu dev boyutlu diaları pencereye koyuyor, ayaklı fotoğraf makinesi ile kopyalarını çıkarıyorduk. Üç ayı beklemeden bir iki hafta içinde işi biten diaları geri gönderiyor, yenilerini ısmarlıyordum. Ancak bunların birinde çok zor durumda kaldım. Tokyo Üniversitesi beni bir yıllığına hem bir kitap yazmak hem de seminerler ve konferanslar vermek üzere Tokyo'ya çağırıyor, ancak bir yıl değil üç buçuk ay kalabileceğimi söyleyerek kabul ettim. Yola çıkmama bir iki gün kala elçilikten yeni diaların geldiği haberini aldım. Bunların kopyalarını çıkarmamın olanaksız olduğunu, bunların büyükelçinin kasasında durmasını, Japonya'dan dönüşümde bunların kopyalarını alacağımı söylesem de kütüphane bunu kabul etmemişti, böylece bu parti diaların her biri için iki yüz Şilin ceza ödeyecektim. Bu da son partiydi. Bu Viyana diaları için bankadaki bütün birikimim erimişti. Bunları anlatmamın bir nedeni var, bunu da aşağıda açıklayacağım.

Sıra başka albümlerin çekimindeydi. En önemli kaynaklardan biri Cambridge'deki *Freshfield Albümü*'ydü. Bu çok kolaydı. Ayrıca Almanya'da dört albüm vardı. 1987 yılında bir yarıyıl ders vermem için Almanya'ya Giessen'deki Justus Liebig Üniversitesi beni çağırıyor. İki konuda ders verirken zamanım çok boştu. Sürekli seyahatler yaptım. Almanya'da Kassell, Coburg ve Bremen'deki albümleri inceleyip bunlardan da dialar sağladım. Ancak Dresden'deki bir albüme erişmekte zorlandım. Bir gün Bonn'dan Büyükelçimiz Oktay İşcen'den bir telefon geldi. Kendisi gençlik arkadaşımıydı. Beni elçilikte verilecek bir akşam yemeğine davet ediyordu, gece üniversiteye dönmem güç olacağı için gece yatusına kalacaktım, ayrıca o gece bir de kısa bir sihirbazlık gösterisi yapmamı rica ediyordu. Yemekten sonra geceyi orada geçirdim, ertesi sabah kahvaltısında Doğu Almanya'daki elçimize telefon etmesini, ona bir mektup yazacağımı söyledim ve elçinin adını ve adresini istedim. Yazdığım mektupta büyükelçiden *Dresden Albümü*'ndeki resimlerin dialarını istiyordum. Yanıt birkaç hafta sonra geldi: Bunların diaları yalnız Doğu Almanya'da ikamet edenlere veriliyormuş. Türkiye'ye döndüğümde ikonografi üzerine engin bilgisinden yararlandığım Galeri Alfa'nın kurucusu dostum Marianna Yerasimos'a *Dresden Albümü*'nü anlattım. Onun hayat arkadaşı ve iş ortağı Ali Özdamar yanımdaydı. Onun kız kardeşi Doğu Almanya'da oturuyormuş. Ona yazdılar, birkaç hafta sonra albümün bütün resimleri geldi. Yalnız çok uzun olan çeşitli geçit alayları çok küçük çıktı. Bu yeni baskıda bunları büyük göstermek için parçalara ayırıp ikişer sayfaya sığdırdım.

Resimler ve metin tamamlanınca bunun dışarıda yayımlanması olanaklarını aradım. Renkli, hatta renksiz resimli kitapların yayımlanma olanağı yok gibiydi. Belki bu kitabı İngilizce olarak büyük kuruluşlar basar diye düşündüm. Çok değerli bir ressam olan Gürol Sözen'le konuşuyordum. O, aynı zamanda Akbank'ın kültür işlerini yürütüyordu. Akbank her yılbaşında bir kitap yayımlıyordu. Bana böyle bir kitabım olup olmadığını sordu. Ben yeni bitirdiğim bir kitabım bulunduğunu, yalnız metnin İngilizce olduğunu söyledim. Çok ilgilendi. İstanbul'a tekrar gidişimde kitabın dialarını ve kitabın içeriğini özetle gösterdim. Konuyu bir kurula götürmüş, çok beğenilmiş, yalnız bir de Türkçesini istediler; çeviri, en yapamadığım işlerden biridir. Kendimi zorladım ve yaptım. İki kitap aynı zamanda basılacaktı. Bu işi Türkiye'de en önde gelen kitap tasarımcısı Ersu Pekin'e verdiler. Gerçekten o bir virtüözdü, onunla sonra üç kitap daha hazırladık. Ersu'nun elinde bir kitap değerli bir nesne görünümü kazanıyor, elinizde tutmaktan belli bir tat alınıyor.

Kitabın baskı aşamasında önemli bir sorun çıktı: İngilizce ve Türkçe metinlerin aynı uzunlukta olması gerekiyordu. Önce resimler basılıyordu, bunlar İngilizce ve Türkçe kitapların toplam sayısı

kadar basılıyor, sonra da boşluklara metinler yerleştiriliyordu. Bu bakımdan her bölüm iki kitapta da aynı yerde bitmesi gerekiyordu. Bunun için acele İstanbul'a çağrıldım. Kitabın basıldığı matbaadan beni istiyorlardı. Ben de hemen gittim. Oradaki operatör beni bilgisayarın başına oturttu. Örneğin birinci bölümde İngilizcede üç satır fazla diyordu. Anlamı bozmadan üç satır çıkarıyordum. Uzun olan İngilizce metindi. Son bölümlerden birinde 16 satır fazlalık çıktı. Yarım saat kadar zorlandım, o da oldu.

İki kitap da aynı zamanda çıktı, ikisinin de kapağında aynı resim yer almıştı. Ancak banka bunu satışa çıkarmadı, kendi hatırlı müşterilerine, yüksek düzey bürokratlarına, milletvekillerine gönderdi. Kitabın ikisini de gençliğinden bugüne kadar hep İstanbul'u incelemeye adanmış, bu konuda çok sayıda yayını bulunan, İstanbul'un hem Osmanlı dönemini, hem de daha önceki dönemlerini incelemiş büyük bilgin dostum Prof. Semavi Eyice'ye ithaf ettim. Kitabı göndermelerini istediğim kişilerin listesinin başına Semavi Eyice'nin adını ve adresini koydum. Bir iki hafta sonra Semavi Eyice telefonla beni aradı, siteimli bir tonla "Metinciğim, lütfetmişsin İstanbul kitabını bana ithaf etmişsin, ama kitabı bana göndermedin" dedi. Sanki yer yarıldı yerin dibine girdim, hemen postayla her iki kitabı onun Bostancı'daki adresine yolladım.

Banka bu iki kitabı tek kitap sayarak çok mütevazı bir para ödedi. Şöyle bir hesap yaptım, benim bu kitap için harcadıklarım bana ödenen paranın en azından yirmi katıydı. Ancak benim para konularını konuşmamak gibi bir çekingenliğim vardı. Zaten benim için en büyük ödül kitabın yayımlanmış olmasıdır. Ancak kitapların kitapçılara dağıtılarak meraklısının eline geçmesi de çok önemliydi, bu olmadı; neyse şimdi daha küçük boyda olmakla beraber YKY'de çıkmasıyla kitabın tükendikçe yeni baskıları yapılacak, böylece ilgilenen her okuyucunun her zaman alabileceği bir kitap olacak.

Ancak kitaptaki resimler için korsanlık yapıldı. Özellikle bazı tarihçi ve editörler bu resimlerden istediklerini yazılarında, kitaplarında, dergilerinde kullanıyorlardı. Bütün yayınları göremediğim için bu işin boyutlarını bilmiyorum. Tek bir örneği belirteceğim: Bir yıl boyunca her sayısına yazı yazdığım aylık bir dergi vardı. Aynı dergiye bir tarihçi de yazıyordu. Bir sayıda baktım, Osmanlı'da cezalar üzerine yazısında benim *Viyana I'*den kitaba koyduğum ceza resimlerinin hepsi bu yazıya da alınmış, üstelik kaynak da gösterilmemiş. Diyelim ki o ya da dergi editörü bunları Avusturya Ulusal Kitaplığı'ndan almış; ama şimdi anlatacağım olayda bir tarihçiden hiç beklenmeyecek bir eylemine rastladım. Söz konusu tarihçi, Sultan IV. Murad üzerine bol resimlerle bir yazı yazmış. Öteki resimler bildiğimiz resimler, fakat bununla yetinilmemiş, çok kişinin bildiği IV. Murad'ın gece teftişi de gösterilmek istenmiş, benim kitaptaki bir resim buraya alınmış. Oysa IV. Murad 17. yüzyılda yaşamıştır, benim kitaptaki sultan ise 16. yüzyılda. Bu, III. Murad olabilir, ama at üstünde yanındaki adamlarının fenerlerle yollarını aydınlattığı kişi Sultan değil Yeniçeri ağasıdır. Böylece okuruna 16. yüzyıldaki Yeniçeri ağasını Sultan IV. Murad diye tanıtmış. Bu kadar da değil, bu çok sevdiğim resmin baskıya girmek üzereyken renklisini kaybettim, elimde aynı resmin siyah beyazı vardı, onu kullandım. Suluboya resimle gravür fark edilmeyecek bir şey değil ama nedense buraya resim siyah beyaz olduğundan gravür yazılmış. Aynı yazarın bir başkasıyla yazdığı bir kitabını gördüm. *16. Yüzyılda İstanbul* kitabımın ilk basımında hem İngilizcesinin hem Türkçesinin kapağındaki Çemberlitaş'ta bir bayram yerini gösteren çok kişili, hareketli resim de kaynak gösterilmeden bu kitaba alınmış. Bu işi hazırlayanlar mı editörler mi yapmış bilemiyorum. Bu satırları okuyanlar yukarıda uzun uzun bu resimleri ne güçlüklerle sağladığımı anlatmamın nedenini ve üzüntümün kaynağını şimdi anlamış olacaklardır.*

Bu kitapta hiç minyatür kullanmamaya kararlıyım. Kitabın ilk baskısının tasarımı yapan Ersu Pekin, Matrakçı Nasuh'un ünlü İstanbul panoramasını koymamı istedi, ben önce karşı çıktımsa da sonra yerinde bir öneri olduğunu anladım. Böylece bazı panoramalarla karşılaştırmak olanağını bulacaktım. Nitekim *Freshfield Albümü*'nden aldığım At Meydanı'nı gösteren resimde Ayasofya'nın yanı başında büyük bir bina görülür, aynı bina Matrakçı'da da vardır. Bu, Roma döneminde yapılmış Zeuksippos Hamamı'dır. İmparator Konstantinus döneminde onarılmış, içine çok sayıda heykeller konulmuş, zengin bir biçimde bezenmiştir. Bu binadan günümüze bir taş bile kalmamıştır. Gene Freshfield'in aynı resminde bugün Sultanahmed Câmii'nin bulunduğu yerde Vezirlerden birinin sarayı (Ahmed veya Sinan Paşa) görülüyor. Günümüze kalmamış pek çok bina ve anıtın resimlerini buluyoruz. *Viyana I*'den Üsküdar panoramasında Harem-Salacak'ın olduğu yerde büyük ağaçların arasında Kavak Sarayı gözükmemektedir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yapılmış bu saraya daha sonraki sultanlar için Mimar Sinan iki köşk ve hamamlar yapmıştır.

17. yüzyılda Grelot'nun iki gravürü, 18. yüzyılda da Hilair'in gravürü ve başkalarının resimlerinde saray çok iyi anlaşılma ile birlikte *Viyana II*'de orman gibi kavak ağaçları bu resimlerde görülmemektedir. Buradaki bahçeye Fenerli Bahçe de deniliyordu. Çok sonra burası yıkılıp yerine Selimiye Kışlası yapılmıştır.

Eski Saray'ın pek resmi yoktur. Ancak *Viyana I*'den İstanbul panoramasında Bayezid Câmii ile Süleymaniye arasındaki üçgen biçiminde duvarlarla çevrili yerleşke Eski Saray'dır. Matrakçı'da ise bu dikdörtgen çizen duvarlar içinde Eski Saray daha iyi görünmektedir, çünkü kuşbakışı yapılmıştır. Üçgen biçiminde olması daha doğrudur. Çünkü buraya aldığımız iki sayfada Süleymaniye Câmii'nin yanından geçen sarayın duvarları eğridir. Buna ek olarak kitaba Melchior Lorichs'in dev panoramasının Bayezid ve Süleymaniye câmilerinin kesimini aldık. Bu iki câmi arasında Eski Saray'ın üçgen biçiminde duvarları gösterilmiştir. Ayrıca Lorichs, yerleşkede yer alan binalardan bazısı gösterilmiştir. Ancak Matrakçı'da Süleymaniye Câmii yoktur, çünkü Süleymaniye Câmii'nin yapımı daha sonradır.

Topkapı Sarayı'nı gösteren resimlerde de günümüze kalmamış bazı yapılara rastlanır. Örneğin birinci avluda halkın dilekçelerini verdiği Deâvî Kasrı gibi. Haliç'in Kuzey sahilini gösteren Panorama'da Galata ve Kasımpaşa'da da günümüze kalmamış birçok bina vardır. Bunların en önemlisi Kasımpaşa'da her bir göze bir gemi giren Tersane'nin görünümüdür. Matrakçı panoramasında İstanbul'un Marmara sahili de gösterilmiştir, burada Kadırga Limanı'nda da tersane olduğu gösterilmiştir.

Günümüze kalmamış bir bina da Elçi Hanı'dır. Bu, Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa Külliyesi'nden bir binadır. Bu adı almasının nedeni elçilerin burada oturmasındandır. Buraya birçok resimler aldığım *Viyana II Albümü*'nde Elçi Hanı'nın da üç resmi vardır. Bende üçünün de siyah beyaz resmi vardır. Semavi Eyice, Elçi Hanı üzerine bir monografi hazırlıyordu. Benden bu resimleri istedi, ben de gönderdim. 1970'te monografisi yayımlanınca bundan ayrı baskı gönderdi. Bu Kervansaray'ın güneyinde Çemberlitaş'ın yukarı kısmı da görülmektedir. Bu yeni baskıya da ilkinde olduğu gibi *Viyana II*'den Elçi Hanı'nı gösteren bir resim koydum. 17. yüzyılda elçilerin Galata'da oturmalarına izin çıkmış, onlar da Elçi Hanı'ndan ayrılmışlardır. Han daha sonra yıkılmış, yerine bir matbaa yapılmıştır.

Binalar için bu örnekleri verdikten sonra anıtlara geçerseniz *Freshfield Albümü*'nden alınan bu anıtlar bize bir fotoğrafın verileri kadar gerçekçi bilgiler sunar. Bunların en önemlisi Avrat

Pazarı'ndaki Arkadius Sütunu'dur. Bu sütundan günümüze tek bir iz kalmamıştır. *Freshfield Albümü*'nde üç açıdan üç ayrı resim olarak verilen bu sütunun üzerindeki resimler tek tek yapılmıştır. Gerçi filmin hafif bulanık olmasından sütun üzerindeki sarmal kabartmalar pek açık seçik olmamakla birlikte kaidedeki kabartmalar pek belirgindir. Hemen belirtelim, kaidesinde oda ve yukarıya çıkan merdivenin sahanlığı vardır, en sağdaki resmin solunda buraya girilen kapı gözükmektedir. Bu baskıya yalnızca o resmi aldım.

Freshfield Albümü'nde başka anıtların resimleri de böyle ayrıntılı çizilmiştir. Örneğin At Meydanı'ndaki örme taştan sütunun kaidesindeki Yunanca yazılar okunabilmektedir. Mısır Sütunu dört bir yandan 4 resim olarak çizilmiştir. Bunların kaidesindeki taş üstünde kabartma resimler günümüzde aşınmış, silinmişken resimde tam gerçeklikle verilmiştir. Burma veya Yılanlı Sütun'a gelince, üç yılanın başı 18. yüzyılın başına kadar varken sonra yok olmuşlardır. Çılgın bir Polonyalı bu üç yılanbaşını kopararak götürmüştür. Gerçi bu başlar için *Freshfield Albümü*'ndeki resme gerek yoktur, bu sütunu başlarıyla birlikte gösteren sayısız minyatür de vardır.

İlk baskıdaki her iki kitap çok güzel olmuştu. Bu güzellik uğruna tutturulmak istenen ölçülerden dolayı bazı resimlerde önemli sayılabilecek ayrıntılar yok olmuştur. Örneğin Dîvân-ı Hümâyûn'un toplandığı yerde en önemli sayılabilecek bir öge padişahın Dîvân oturumlarını izlediği kafesli pencere kaldırılmıştır. Dîvân'ı toplantı halinde gösteren resimde Kubbealtı vezirlerinin sarıklarının üstü kesildiği gibi bu pencere de yoktur. Gene Kubbealtı vezirlerinin Avusturya İmparatorluk elçisiyle yemek şölenini gösteren iki sayfalık resimde de bu pencere kaldırılmıştır. İki atlı oklarını uzun bir direk üstündeki yuvarlak hedefe nişan almışken, bu yuvarlağın önemli bir kesimi yok olmuştur. *Viyana I*'den alınan İstanbul panoramasında da Sarayburnu'nun en ucunda deniz başlamadan kesildiği için buradaki Üsküdar ve Kadıköy'ün az gözüken kısımları kaldırılmıştır. Panoramanın sonunda Eyüp Sultan'daki mezarlığın bir kesimi gözükmektedir, Panorama buraya gelmeden önce kesildiği için Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ve başka binalar da yoktur. Neyse, bu andıklarım ve belirtmediğim eksikler bu baskıda tamamlanmıştır. İlk baskıda kitapta bölümlerle ilgisi olmayan resimler boşluklara konmuştu. Yeni baskıda bunlar kaldırılmış, yerine ilk baskıda olmayan resimler konmuş, metne de bazı eklemeler yapılmıştır. Birinci baskıda olmayan Dizin'i YKY'de her yayımlanan kitabıma yaptığı gibi sevgili editörüm M. Sabri Koz ayrıntılı bir biçimde hazırlamıştır.

İkinci baskıya yazdığım bu önsözde karşılaştığım güçlükleri gösterdim. Ancak 5 ayrı dilde tanıkların kitaplarının Türkçeye çevrilmesinde de güçlüklerle karşılaştım. Bunları dostların yardımlarıyla göğüsledim. Gerçi daha sonra Dernschwam, Schweigger, Gerlach gibi tanıkların kitaplarının Türkçeye çevrildiğini öğrendim. Bunları görmedim, ama zaten bundan sonra bunları incelemek benim için olanaksız bir çaba olurdu. Bu güçlükleri yenmede beni yüreklendiren tek itki sonsuz bir İstanbul sevgisiydi. Bu büyülü kenti en parlak döneminde inceledim. Bunu başarıp başaramadığıma karar verecek kuşkusuz en doğru hakem kitabın okurlarıdır. Onlara yemyeşil, huzur içinde, toplumsal yaşamı uyumlu bir İstanbul sunduğumu sanıyorum. Bu da beni mutlu kılacak önemli bir neden.

Ankara, 24 Ağustos 2008

Metin And

Editörün Notu

Çok sevgili hocamız, bu kitabın dizgi ve düzelti aşamalarında yeni baskının, “İkinci Baskıya Önsöz”de açıkladığı gibi düzenlenip tasarlanmasında katkılarda bulunmuş, eski ve yeni resimlerden oluşan dialarını bölümlere göre tasnif ederek kodlamış, ilk baskıda tasarım sırasında kesilen bazı resimlerin bütün olarak yer almasını sağlamıştı. Her zaman olduğu gibi parça parça yapıyordu işlerini. Metni okumuş, ilk baskıdan zihninde yer etmiş yanlışlıkları düzeltmiş ve bazı bölümlere gerekli gördüğü ekleri elleriyle yazmış, bu baskının YKY’deki öteki kitapları gibi basılması için gayret ve heyecana gelmişti.

“İkinci Baskıya Önsöz” 24 Ağustos 2008 tarihini taşıyor. Hocamız ise 30 Eylül 2008’de öldü. Aradaki bir ay bizim için ebedî sessizlik ve boşluğun bir hazırlayıcısı olmalı ki, beklediğimiz yeni resimlere ait resim altları bir türlü gelemedi, Önsöz’de tartışılması, değiştirilip yumuşatılması gereken yerler üzerinde de duramadık. Resimler için yazacağını söylediği alt yazıları sevgili kızı Esra And da, bir dönem yardımcısı olan Yeşim Gökçe de evde bulamadılar. Bu yüzden ya resim altları olmadan basacaktık kitabı ya da eski baskıdaki resimlerle yetinecektik. İkinci seçenek ağır bastı. Ancak kimi resimleri onun arzu ettiği ayrıntıları verecek biçimde kullandık, kimlerinde de titizlikle istediği temizleme ve düzenleme işlerini yaptık.

Metin And için resim, bazı kitaplarda metnin önüne geçer, haydi abartmayayım metinle atbaşı gider. Kaynaksız, altyazısız resim dilsiz bir insan gibi olacağından bunun yerine ne ve kim olduğunu bildiğimiz, bize söylediklerini anladığımız eski resimleri tercih etmek zorunda kaldık. Bu konuda üzgün olmak, onu yitirmiş olmanın üzüntüsüyle karşılaştırılmazsa da arzusu yerine gelmediği için mahcubuz.

Bunu Metin And’ın son şakası sanmasın kimse, onun şakaları bitmez. Birkaç yarım kalmış kitabıyla devam edip bir süre daha varlığını sürdürür şakalar... Sevgisini, sıcaklığını hissediyor; yokluğunun “gerçek bir yokluk” olduğunu her geçen gün daha iyi anlıyor, onu özleyiyoruz.

M. Sabri Koz

Giriş

Bu yapıt, 16. yüzyıl İstanbul ’undaki günlük yaşamı sergilemektedir. Bu nedenle uzamda İstanbul, zamanda 16. yüzyıla sınırlandırılmıştır. Bir yüzyıl öncesine veya sonrasına bir yıllık bir taşma bile söz konusu değildir.

Osmanlılar üzerine araştırma yapanların, Osmanlı'nın yönetsel yapılanmasını, hükümet örgütlenmesini, savaş hazırlıklarını, savaşlarını ve isyanlarını ve son zamanlarda da ekonomisini makro ekonomi düzeyinde ele aldıklarına bakıldığında, Osmanlılar ın sosyal yaşamı gözden kaçmış gibi görünmektedir.

Bu yapıtın hiçbir bölümünde ikinci bir araştırma, bilimsel inceleme veya kaynağa rastlamayacaksınız. Birinci el kaynaklar üzerine ben de hiçbir yargı, yorum veya değerlendirmede bulunmadım. Yapıtın malzemesini zamana tanıklık etmiş olanların belgeleri oluşturmaktadır. Bu belgeler iki kategoride sunulmaktadır: Türkler tarafından yazılanlar ve yabancılar tarafından yazılanlar.

Türk tarihleri ve diğer tarihsel incelemeler savaflara, savaş hazırlıklarına ve hizmetkârları ile sultanların ilerleme ve başarılarına etkileyici bir biçimde yer ayırmışlardır. Ancak sıradan insanların sosyal veya günlük yaşantılarına ait hemen hemen hiç bilgi yoktur. Az da olsa bu tür bilgilere edebî eserler ve arşivlerde rastlanmaktadır. Bunları arayıp bulmak çok zordur ve zaman kaybına neden olmaktadır, üstelik bu iş bilimsel birikim gerektirir. Yine de, kitabımın *Kaynaklar Üzerine Notlar* bölümünde üç Türk kaynağı gösterilmiştir.

Sosyal yaşam bağlamında yabancı tanıklarca sağlanmış bilgiler daha zengindir. Söz konusu bilgiler seyahatnâmelerde, günlüklerde ve gezginlerle diplomatların mektuplarında bulunmaktadır. Ancak bu yabancı kayıtlar, her tür yanlış anlama, abartı, çarpıtma ve bilerek uydurma sonucu bozulmuşlardır. Kimisi yetersizdir, kimisi ise zaten var olan kargaşayı körüklemektedir. Kimi zaman çelişik ve belirsizdir. Yine de birkaçı, bilimsel merakla donanmış, tarihe karşı sorumluluğunun bilincinde olan, güçlü ve dikkatli gözlemcilerin kaleminden çıkmıştır. Dahası, birçoğunun aynı konuya eğilmeleri onların doğruluklarını denetleme olanağı vermektedir.

Kendilerine tozlu arşivlerin raflarında dinlenecek bir yer bulmuş olan yazmalarla bu birinci elden belgelerin birçoğu henüz yayımlanmış değildir. Kimilerine ben ulaşamadım; kimilerini de çözmek zordu. İkinci gruptakilere bir örnek olarak III. Murad'ın sarayında görevli bir İtalyan hekimin tuttuğu kayıtlardan söz edeceğim. *Relazione della gran città di Constantinopoli* olarak kısaltılmış ad altında British Museum'da (Harl. MSS. 3408) elyazması bulunan hekimin adı Domenico Hierosolimitano idi. Bir başka örneği de Lambert Wyts'ın *Reiseberichte*'si oluşturmaktadır. Bu yazmanın, Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde (Cod. 3325) bulunan mikrofilmine başvurduysam da Fransızca metni çözmekte zorluk çektim. Ancak bu yazma bazı suluboya resimler içeriyor; bunların birinden yararlandım. Venedikli elçilerin raporlarında aktardıkları değerli gözlemlerden de yararlanılabilir. Ancak itiraf etmeliyim ki, ara sıra değinsem de, yayımlanmış olan seksen kadar cildi ayrıntılı bir biçimde incelemiş değilim.

Bu kitapta kullanılmış olan belgelerin çoğu Almanca ve Fransızca'dır; diğerleri ise İngilizce ve İtalyanca, bir tanesi de İspanyolca'dır. Okuyucuya kolay anlaşılır bir biçimde sunmak amacıyla kaynaklarımı doğrudan alıntı olarak aktarmadım. Bunun yerine, bunları kendi sözcüklerimle anlattım, yer yer de kısalttım. Meraklılar için sayfa numaralarını verdim. Aynı konu hakkında birden fazla tanık olduğunda birbirleriyle karşılaştırma yapılabilir diye tümünün dediklerini aktardım.

Baştan sona karşılaşılan en büyük güçlük bu denli engin kaynak arasındaki dengeyi sağlamaktır. Bu nedenle, özellikle dinsel konuları, İslâm'ın prensiplerini, hükümet örgütlenmesini, ordu ve benzerleri üzerine kimi bilgileri kitabın dışında bıraktım.

Bu kitapta kullanılan ikinci bir grup kaynağı da görsel malzeme oluşturmaktadır. Kenti ziyaret edenlerin birçoğu vatanlarına döndüklerinde deneyimlerini arkadaşlarıyla veya amirleriyle ya da hükümdarlarıyla paylaşmak ve anılarını tazelemek amacıyla gördüklerinin resimlerini, karalamalarını veya gravürlerini yapmışlardır. Nicolas de Nicholay, Jérôme Maurand, Schweigger ve Heberer bize böylesi çizimler bırakmışlardır. Ancak bu çizimler siyah beyazdır. Ben renkli olanları yeğledim ve özellikle bunları kullandım. Bunlar 19 albüme yer almaktadır, fakat kimini kullanamadım. Örneğin Leningrad 'daki (Sen-Petersburg) Hermitage Müzesi başvurumu yanıtlamadı. Oysa, albümlerin çoğu bu kitapta örneklenmişti. Söz konusu yazmalarda yer alan resimlerin iyi çekilmiş modern fotoğraflardan, bilgi aktarma bakımından, aşağı kalır yanı yoktur. Seçim yaparken, aktardığım belgeleri resimlemeyi hedefledim. Ressamlarla yazarlar birlikte yolculuk yaptıklarından, metin ile resim birbirini tutuyor ve resimler anlatılanları aydınlatıyor.

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. Önce, *Kent*. Bu bölüm panoramalarıyla, anıtlarıyla, surlarıyla, ulaşımıyla, evleriyle, insanların ve binalarının sayımıyla, câmileri, hamamları, su kanalları ve bahçeleriyle 16. yüzyıl İstanbul 'unu konu edinmekte ve üç ana bölgesini betimlemektedir. Her bir bölge ayrı bir kente benzetilmiştir. İstanbul merkez, Galata-Pera ve Üsküdar. Yangın, kıtlık, deprem ve salgın hastalıklar gibi felaket ve afetler olduğu kadar, düzenin sağlanması, kamu sağlığının korunması ve kentin temizliği de kitabın kapsamındadır.

İkinci bölüm *Saray* 'a ayrılmıştır. Topkapı, diğer saraylar ve Sultan'ın sarayının betimlemeleri burada yer almaktadır. İmparatorluğun yaşantısı Dîvân 'ın önerilerde bulunduğu, sadrazamın yardım ettiği Sultan'ın kişiliğinde doruğa ulaşıyordu. Okuyucu burada, hükümdarın halkın içine nasıl çıktığına, nasıl av partilerine gittiğine, hanedan kayığıyla yaptığı eğlence gezilerine şenlik ve yemeklere dair betimlemeler bulacaktır. Saray törenlerini anlatan bölümlerde hükümdarın Dîvân 'a başkanlık edişi ve büyükelçileri kabul edişi sergilenmektedir.

Halk 'ı ele alan üçüncü bölüm kitabın ana bölümünü oluşturmaktadır. Hepsi kentin yaşamına ayrı bir renk katan değişik ırk, dil, din ve âdetlerle bezenmiş çok sayıda insan yaşıyordu İstanbul 'da. Alıntılar bunların giyimlerini, evlilik âdetlerini, yemelerini, içmelerini, denizlerdeki balıkları ve diğer ürünleri, ödemek zorunda oldukları fiyatları, kadınların yaşamlarını, etiket kurallarını, toplumsal normları, cezaları, fahişeliği, uyuşturucuları ve batıl inançları gözler önüne sermektedir.

Önümüzdeki sayfalar konuyu kuşkusuz tüm ayrıntısıyla sergilemiyor. Malzeme bunu gerçekleştiremeyecek kadar engin. Birçok açıdan da daha geniş bir irdelemeyi gerektiriyor, çünkü ele aldığımız dönem Osmanlı İmparatorluğu 'nun gücünün ve debdebesinin zirveye çıkmasına tanıklık etmiş. Ancak genel ve tamamlanmamış bir biçimde de olsa konuya bir giriş yapabildiysem ve 16. yüzyıl İstanbulu 'ndaki günlük yaşamın anlaşılması için yolu açtıysam hedefime ulaştım demektir.

KENT

KENT

Kentin Genel Görünümü ve Panoramaları

Fynes Moryson, İstanbul gezisi sırasında İngiliz elçisi Master Edward Barton 'un evinde konuk edilmiş, kenti gezerken güvenliği için emrine bir de yeniçeri verilmişti. Moryson 'a göre o dönemde

kent, kuzeyden güneye 15 km., doğudan batıya 8 km. uzanan bir dikdörtgen görünümündeydi. Moryson, kentin çevresini, kâh kayıkla, kâh yaya olarak dört saatte dolaşabilmişti [MORYSON 91].

Ramberti, İstanbul 'un 18 mil çapında olduğunu ve yedi küçük tepe üzerinde kurulduğunu söylemektedir. Görkemli saray ve câmler sayılmazsa, evlerin çoğunun çamur veya tahtadan çok kötü yapılmış olmalarına, kent surlarının yıkılmaya bırakılmasına karşın, tüm dünyada o zamana dek var olmuş en güzel kenttir. Kentin içinde, bakımsız topraklarda selvi ağaçlarını ve başka ağaç türlerini fark etmiş Ramberti, ama tuhaftır ki bu ağaçların mezarlıkları gölgelediğini fark etmemiş [RAMBERTI 239].

Roma, Venedik, Napoli, Milano, Paris ve Lion 'u görmüş olan Pedro 'ya göre bu kentlerin hiçbiri İstanbul 'la yarışamazdı. İstanbul 'da büyük bir kentte olması gereken her şey bulunuyordu. Bütün bu Avrupa kentleri bir araya gelseler, İstanbul 'la yer, büyüklük, güzellik, ticaret ve bolluk açısından rekabet edemezlerdi. Aslında, İstanbul 'un tüm niteliklerini anlatmak için bir ömür yetmez [VIAJE 272-273].

Oldukça ılıman geçen kış mevsimi iki ay kadar sürer, kente hemen hemen hiç kar yağmazdı. Dernschwam 'ın İstanbul 'da kaldığı sürece sadece üç kez kar yağmış; bir keresinde yerden dört santim kalınlıkta tutmasına karşın, öğleye doğru tümüyle erimiş. Dernschwam, ülkenin diğer bölgelerinde kar yağarken İstanbul 'da ancak yağmur yağdığını; nemli havaya alışkın olmayan birçok yabancının bundan rahatsız olduğunu söyler [DERNSCHWAM 49].

Sanderson, 1594 yılında kentin eski surları içindeki yedi tepe üzerindeki binaları betimliyor. Edirne Kapısı 'ndan giren yolcular Belisarius Sarayı 'nın kalıntılarıyla karşılaşırdı. Bu kapıya yakın III. Murad 'ın annesi için yaptırılmış küçük ama güzel bir câmi vardı.

İkinci tepenin üzerinde, bazı Bizans imparatorlarının mermer mezarlarının olduğu, Fener 'e bakan St. Mary Pammakaristos Kilisesi vardı, birkaç yıl öncesine kadar. İstanbul Patriği'nin evi bu kiliseye yakındı.

Melchior Lorichs'in İstanbul panoramasından ayrıntı:
Fâtih Câmii ve çevresi.

Fâtih Sultan Mehmed Câmii ve Türbesi üçüncü ve en yüksek tepedeydi. Sanderson, Türklerin böylesine görkemli binalar yapabileceklerine inanmamış; çünkü Türklerin sanatta değil, savaşta usta oldukları kanısındaymış. Biçim olarak bu câmi Ayasofya 'nın bir eşiydi. Yakınında din ya da ulus ayrımı gözetmeksizin tüm yolcuların üç günlüğüne ücretsiz yiyecek ve yatacak yer bulabildikleri kubbeli yüz oda vardı. Ayrıca fakirler için 150 imâret bulunuyordu. Bunlar adam başına günde birkaç akçe dağıtır ve ayrıca ücretsiz yemek verirlerdi. Câmi çevresinde, muhtaçlara yardım kompleksi içinde bir akıl hastahanesi, ücretsiz ilâç dağıtan bir hastahane, öğrenciler için okullar, yurtlar ve hamamlar vardı. Sultan Mehmed Vakfı'nın sağladığı kiralardan câmiye yılda 60.000 düka yardımda bulunuluyordu. 1594 'te kiralardan toplanan para 200.000 dükayı geçiyordu. Ayasofya 'nın, bedestenlerin, kentteki tüm büyük dükkânların, Topkapı Sarayı 'nın gelirleri bunun içindeydi. Bu gelirden câmiye günde 1001 akçe ödeniyordu.

Dördüncü tepede Sultan Süleyman 'ın babası I. Sultan Selim Câmii ve Türbesi vardı. Bu câmi, öteki büyük câmilerle karşılaştırıldığında, daha yalın bir biçimde yapılmıştı.

Boğaziçi. Bu resim iyice anlaşılmadığından yalnız bir biçimde yeniden yapılmış ve önemli yapılar gösterilmiştir (BODLEIAN).

Selim 'in babası Sultan II. Bayezid Câmii ve Türbesi beşinci tepedeydi. Önünde büyük bir boş alan vardı.

Altıncı tepede en görkemli câmi ve türbe Sultan Süleyman 'inkiydi.

Yedinci tepede ise şimdi câmi olan eşsiz güzellikteki eski Ayasofya yer alıyordu [SANDERSON 69-71].

Bunun dışında da birçok güzel câmi vardı. Şehzâde Câmii, Süleyman tarafından oğullarından birinin anısına yaptırılmıştı. Sanderson 'un Katolik râhiplerinin manastırlarına benzettiği Yeniçeri Kışlası da bu câmiye yakındı. Câmi yaptıran büyük isimler arasında Mehmed Paşa, Davut Paşa, Rüstem Paşa ve Hadım Mesih Paşa sayılabilir. Sanderson 'un zamanında Sinan Paşa, Çemberlitaş yakınında bir câmi yaptırıyordu; Cerrah Mehmed Paşa ise Avrat Pazarı 'nda [SANDERSON 72].

Gerlach, İstanbul 'un çok sayıda mahalleye veya bölgeye bölündüğünden söz ediyor. Her mahallede belli sayıda konut vardı. Câmi veya kiliseler de bu mahallelerin içinde sayılırdı. Her kilisenin bir râhibi, her câminin de bir imâmı vardı [GERLACH 359].

Kentin suyu, çevredeki dağ ve vadilerde Bizanslılar zamanında yapılan bentlerden getirilirdi [DERNSCHWAM 4]. Sultan Süleyman son yıllarında İstanbul kentine Belgrad Ormanları 'ndan su getirecek olan ve Sinan tarafından yapılan kemerli su yollarının tamamlanışını gördü. Tepelerden gelen su, yeraltı su kanallarıyla kare yontma taşlardan sağlam bir biçimde yapılan sarnıçlara yollanıyordu. Buradan da kemerler arasından geçerek su yoluna ulaştırılıyordu. Gerlach 'a göre, su böylece 3.5 Alman mili yol almış oluyordu. 8 Ocak 1577 'de Gerlach bunları görmeye gider. Anlattıklarına bakılırsa, dört büyük ve birçok küçük su yolu vardı. Büyük olanlardan birinci ve ikincisi iki katlıydı. Bunlar kemer payandasıyla, üçüncüyse üç katla desteklenmişti. Her üç su yolunun üzerindeki katta yürünebiliyordu. Bunları ayakta tutan kare biçiminde yontma taşlardan yapılmış duvarlar 20 ayak kalınlığındaydı. Dördüncü su yolu üçüncüden güzel bir çayırda ayrılıyordu ki burada bir de Rum köyü vardı. Bu su yolunun yüksek kemer ve payandaları ve iki katı vardı [GERLACH 302].

Pedro 'nun dediğine göre İstanbul sokaklarının hiçbirinin adı olmadığından, gidilecek yeri kolayca bulmak için semtin adını ya da çevredeki herhangi bir câminin adını vermek yeterlidir. Çarşılar gelince, orada en çok satılan malın adıyla anılırlar, Tavuk Pazarı (*Taucbazar*), Balıkpazarı (*Balucbazar*), Koyun Pazarı (*Coinbazar*) gibi [VIAJE 271].

Fugger 'in 1589 yılı belgelerinde İstanbul 'da, üzerinde câmi bulunan 4492 geniş sokak, 2185 tane de üzerinde câmi bulunmayan dar sokak yer aldığı belirtilir. Bu arada 442 kilise, 100 hastahane ile düşkünler yurdu, 895 hamam, 942 sebil, 275 ekmek fırını, 585 un değirmeni, yiyecek ile başka çeşitli mallar satılan 20 çarşı, 15 han, 418 kervansaray, 115 değişik okul, medrese, 165 ilkokul vardır. Çevresi 18 mili (=3 Alman mili) bulan kentin surlarında 24 kapı, 360 gözlem kulesi bulunur [FUGGER 129].

Sanderson ve Moryson eski İstanbul kentinin Marmara Denizi 'nden Haliç 'e açılan 11 kapısı olduğunda birleşiyorlar. Bunlar Yedikule Kapısı (*Aurea*), Silivri Kapı (*Pagea*), Topkapı (*S. Roma*), Edirne Kapı (*Carthasco*), Yeni Mevlevîhane Kapı (*Regia*), Eğri Kapı (*Caligaria*), Odun Kapısı (*Xilina*), Haringna Kapı (*Haringna*), Fener Kapı (*Phara*), Aya Kapı (*Theodosia*), Cibali Kapı (*Siliaca*) [SANDERSON 79 - MORYSON 264].

Yüzyıllar boyunca depremler ve yangınlar kent duvarlarına ve kapılarına büyük zarar verdi. 1509 'da, Sultan II. Bayezid 'in hükümdarlığı sırasında çıkan yangın 18 gün sürdü. 13.000 'in üzerinde insan öldü. Kent surlarının büyük bir kısmı yıkıldı. II. Bayezid, surları ve tamamı 24 tane olan deniz ve kara kapılarını yeniden yaptırmak için 60.000 işçi çalıştırdı. Daha sonra, III. Murad 'ın annesi, yaptırdığı ve destek sağladığı halka açık hamamlara kolay ulaşılsın diye yeni bir kapı açtırdı. Sanderson kendi zamanındaki 25 kapının adlarını, Sultan'ın sarayına yakın olan kentin doğu kapısından başlayarak sıralıyor: 1. Çıfıt Kapısı, 2. Balıkpazarı, 3. Yemiş İskelesi, 4. Odun Kapısı, 5. Yeni Kapı, 6. Un Kapanı, 7. Cibali Kapısı, 8. Aya Kapı, 9. Yeni Kapı (Vâlîde Sultan 'ın yaptırdığı), 10. Petri Kapısı, 11. Fener Kapı, 12. Balat Kapısı (Bizans imparatorlarının baş kapısı), 13. Ayvan Saray Kapısı, 14. Eğri Kapı, 15. Edirne Kapı, 16. Topkapı, 17. Silivri Kapı, 18. Yeni Kapı, 19. Yedikule, 20. Narlı Kapı, 21. Samatya Kapı, 22. Yeni Kapı, 23. Kumkapı, 24. Çatladı kapı ve 25. Ahırkapı (Sultan'ın atlarının bulunduğu yer).

Ayvan Saray, kemerli saray anlamına geliyor. Bu kapıya aynı zamanda *Eyüp Ensari Kapısı* da deniyor. Çünkü burada 668 'de Araplarca kuşatmada öldürülen Peygamber 'in sancaktarı Eyüb 'ün türbesi var. Sanderson, Eyüb 'ün, *İncil* 'de sabırla tanınan *Eyüb* olduğu yanılığına düşmüştür. Sanderson bu kutsal türbenin yanına birçok paşa ve diğer önemli kişilerin gömüldüğünü yazıyor [SANDERSON 81]. Sanderson 'a söylendiğine göre kent duvarları içinde 18.000 ibadet yeri vardı. Ancak Sanderson gerçek sayının 8-9 bin arasında olduğuna inanıyor. Buna 100 'ün üzerinde kilise ve sinagog da dahil. Ayrıca, Galata 'da 4 ya da 5 Katolik kilisesi, Katolik keşişlerine ait 2 veya 3 manastır da vardı. Bunlardan başka, birçok Rum kilisesi bulunuyordu. Paskalya yortusundan önceki cuma günü, Rum keşişler de Katolikler gibi kendilerine eziyet ederlerdi. Hıristiyan kiliselerinde çanlara izin verilmiyordu [SANDERSON 69].

İstanbul 'a gelen yolcular arasında Lubenau 'nun yaptığı bina sayımı belki de yapılanlar arasında doğruya en yakın olanıydı. Ona göre, 44 Rum kilisesi ve 70 Yahudi okulu vardı. Câmi ve mescitlerin sayısı 485, liseye denk medreselerin sayısı 625, yüksek okula denk medreselerin sayısı 515 idi. 110 hastahane, 419 imâret (yemek dağıtılan kuruma ait yapı), develer için 150, arabalar için 12 kervansaray vardı [LUBENAU 168].

Don Pedro, İstanbul ve Galata 'da birkaç bin câmi, hamam ve Rum kilisesi olduğunu tahmin ediyordu. Nüfusu ev sayısına bakarak hesaplamıştı. Ona göre 60.000 Türk, 40.000 Hıristiyan ve

10.000 Yahudi evi bulunuyordu. Ayrıca İstanbul ve Galata 'da 10.000 ev daha vardı. Bunlara Haliç 'in kıyısındaki Rum balıkçılara ait kırık dökük evler de dahildi [VIAJE 493]. Hepsi çok güzel inşa edilmiş, damları kurşun kaplı 300 'den fazla câmi bulunuyordu. Ayrıca 100 'den fazla hamam, kervansaray ve imâret vardı [CANAYE 93].

Wratislaw 'a göre büyük câmilerin hemen hemen hepsi Ayasofya planına göre inşa edilmiş, hayranlık uyandıran yapılarıdır. Kentin sokaklarının dar, evlerinin kötü olmasına karşın, Türklerin câmi, hamam, hastahane ve kervansaray yapımına çok para harcadıkları ve şahane binalar yapabildikleri görülüyordu [WRATISLAW 157].

İstanbul 'da câmiler ve Sultan'ın sarayı dışında pek az bina taştan yapılmıştı. Birçok ev Türk tarzında inşa edilmişti. Bunlar tahtadan veya kötü fırınlanmış tuğladan yapılmıştı. İki ya da üç kattan yüksek bina yoktu. Kent içinde selvilerin ve diğer ağaçların, büyük ve güzel bahçelerin olduğu boş alanlar vardı [CHESNEAU 25].

Birçok tanık, câmi, hamam, imâret, türbe gibi halka açık yapıların çok güzel binalar olduğunda birleştikleri gibi, paşaların ve önemli adamların evlerinin manastır gibi tek başına durduğu, sağlam duvarları, yüksek çatıları, büyük holleri olduğu, ancak bunların özensiz inşa edildiği konusunda aynı görüştedir. Zenginlerin evleri bile taş ve kireçten yapıyordu. Alman evleriyle kıyaslanamazlardı bile. Türk ve Yunan ustalar Alman ve İtalyan tarzında ev yapmayı bilmiyorlardı. Türkler için yağmur, rüzgâr ve kardan korunmak yeterliydi. Daha başka beklentileri yoktu. Ayrıca taş sıkıntısı vardı. Taş, eşek sırtında taşınıyordu ve 100 eşek ancak iki araba dolusu taş taşıyabildiğinden inşaatlar pahalıya mal oluyordu. Bu nedenle Avrupa 'da 200 ya da 300 *gulden* arası olan orta karar bir ev İstanbul 'da 1.000 dükaya çıkıyordu. Çatuları kiremit kaplı evlerin büyük yuvarlak mazgalları ışık alsın diye camlıydı. Ancak pencereleri, evin içi komşuların gözlerinden uzak olsun diye tahta panjurlarla kapanırdı. Evlerin içinde tahta işine ve mobilyaya çok az yer verilirdi. At dışında hayvan beslenmezdi. Hayvanlar için bir ahır, insanlar için iki oda olurdu. Schweigger, evlerin çok ilkel koşullarla ayakta tutulduğunu yazıyor. Çünkü ısıtma düzeni yoktu, ocaklar vardı; kiler ve ahırlarda havalandırma düzeneği de yoktu [SCHWEIGGER 104-107].

İstanbul 'daki yapılaşmaya da, yangınların önlenmesi, limana gelen gemilerden boşalan yük trafiğinin aksamaması, anayollarda yayaların ve atlıların geçişine, kenti çevreleyen surları kapılardan giriş ve çıkışa engel olunmaması için bir takım kısıtlamalar konmuştu. 1558 'de çıkarılan bir karar surların çevresinde yapıların yapılmasını yasaklıyor, güvenlik açısından tüm pencerelere kepenk konması zorunluluğunu getiriyordu [AR 58-59]. 1559 'da çıkan bir kararda ise Galata 'daki tüm yapılarda taş kullanılması ve kepenk takılmaması buyruluyordu [AR 59-60]. Dîvân kararları, yapılarda kullanılacak keresteyi bile, tür ve nitelik olarak saptıyor [AR 64-65], yapılardan sorumlu kişilerin işten anlayan ehil kişiler olması zorunluluğunu da getiriyordu [AR 61].

Canaye 'nin İstanbul 'da kaldığı süre içinde Sultan, Ayasofya 'ya yakın tüm binaları yıktırdı. Diğer câmilerde olduğu gibi Ayasofya 'nın da çevresini bahçe ile donatmak istiyordu [CANAYE 99].

Panoramalar

En eski ve ayrıntılı İstanbul panoramalarından biri 1559 tarihli Melchior Lorichs 'in çizimidir. Kâğıt üzerine sepya ve siyahla çizilmiş panoramada, yer yer yeşil ve pembe dokunuşlar görülür. Eni 0.450 m., uzunluğu ise 11.275 m. 'dir. Hollanda'da bulunan bu dev panorama İstanbul 'u göstermekte, Üsküdar ve Galata 'yı kapsamamaktadır. 21 paftadan oluşur. 11. pafta sanatçıyı arkadan Galata 'da resmini yaparken göstermektedir. Lorichs'in yanında Osmanlı yardımcısı vardır. Bir elinde mürekkep ya da boya hokkasını, öteki elinde Lonichs'in mührünü tutmakta. Bu elinden başlayarak yukarıya doğru gidilirse Şehzâde Câmii'nin solunda bu mührün basılmış olduğu görülür. Resim, Haliç, Boğaziçi ve Marmara Denizi 'nin birleştiği noktadan başlar ve kentin en batısında biter. Çok bozulmuş olan bir paftanın büyük olasılıkla bugün Eminönü diye bilinen yer olduğu söylenebilir. İlk pafta Üsküdar 'dan çok küçük bir kesimle Kız Kulesi 'ni göstermektedir. 1. paftadan 6. 'ya kadar olanlar en önemli kesimlerdir. Topkapı Sarayı, Ayasofya buradadır. 8. pafta Çemberlitaş, Elçi Hanı ve Atik Ali Paşa Câmii 'ni göstermektedir. 9. pafta Bayezid Câmii 'ne ayrılmıştır. 10. pafta Süleymaniye Câmii ile Eski Saray 'ı göstermekte ve böylece panorama batıya doğru uzayıp gitmektedir. Çoğu paftalar çok bozulmuştur: özellikle 2, 4, 5, 10, 16, 18, 19, 20 ve 21. paftalar. Kimi paftada yer alan uzun yazılarda binaların ne oldukları gösterilmiştir. Kitabın ilk baskısında önemli bir kesimini katlanan sayfalarda göstermiştik. Bu baskıda bundan vazgeçip Câmiler bölümünde bunlardan birkaç tanesini aldık.

Viyana Albümü'ndeki [VIYANA I] üç panorama İstanbul 'un üç kesimini de göstermektedir: İstanbul yakasının Galata 'dan görünümü, Galata 'nın İstanbul 'dan görünümü ve Üsküdar. İlk panorama esas albümden ayrılmıştır. En ayrıntılı ve en güzeldir. Öyle ki Marmara 'nın güney kıyısını Adalar, Üsküdar ve Kadıköy 'ü Haydarpaşa ve Fenerbahçe 'ye kadar göstermektedir. İstanbul kesimi Sarayburnu 'ndan başlar. Topkapı Sarayı 'nı ayrıntılarıyla görürüz. Aya İrini ve Ayasofya, Çemberlitaş, Elçi Hanı; Atik Ali Paşa, Mahmud Paşa ve II. Bayezid câimleri, yüksek duvarları ve içindeki köşklerle Eski Saray üçgen biçimi yüksek duvarlarla çevrilidir. Bu duvardan başlayarak hemen sağda Süleymaniye Câmii 'nin görkemli görünümü yer alır. Bundan sonra Şehzâde Câmii ile Bozdoğan Kemerli gelir. Arkada Yedi Kule ve Arkadius Sütunu, daha sağda Fâtih Câmii ve I. Selim Câmii bulunur. Panorama, Tekfur Sarayı, Eyüp ve duvarların ötesindeki mezarlığa kadar uzanmaktadır [Bkz.: s. 32-33].

İstanbul 'un karşısında, Haliç 'in kuzey kıyısında, soldan sağa, Tersane 'yi görüyoruz. Kasımpaşa 'daki bu tersanede kemerli bölmelerde 120 yelkenli gemi barınabilmektedir. Üstteki yeşil alan Okmeydanı 'na kadar uzanmaktadır. Tersane 'den sonra Galata gelir. Üçgen biçiminde duvarlarla çevrelenmiş, üçgenin tepe noktasında Galata Kulesi yer almıştır. Onun sağındaki beyaz, yaygın bina günümüzdeki Galatasaray Lisesi 'dir. Bugünkü bina oldukça yeni olmakla birlikte burası II. Bayezid çağında Acemioğlanların okulu olarak yaptırılmıştı. Galata 'daki bütün binalar, kiliseler, câimler seçilebilmektedir. Bu arada Kılıç Ali Paşa ve tepede tek minareli Cihangir Câmii görülmektedir.

Viyana Albümü'ndeki panoramada üçüncü kesim Üsküdar ve Kadıköy 'ü göstermektedir. Burada câimler, binalar ve bunlar içinde en önemlisi Üsküdar Sarayı ve sağ köşede Sultan I. Süleyman 'ın

yaptırıldığı Kavak Sarayı... Denizde de ünlü Kız Kulesi 'ni görmekteyiz.

Viyana Albümü'yle karşılaştırıldığında ilginç sonuçlara ulaşıldığı için bu kitaba aldığımız yerli bir sanatçı tarafından yapılmış tek İstanbul panoraması veya planı, ünlü matematikçi, tarihçi, minyatür ressamı, kısaca Matrakçı Nasuh diye bilinen Nasuh üs-Silâhî el-Matrakî 'nin 1537/38 tarihli *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5964, 1537-38) adlı kitabındadır. Bu kitabında Anadolu, Irak, İran 'daki kentleri, başka kitaplarında da Macaristan ve Fransa 'ya kadar Akdeniz kentlerini çizmiştir. Buraya aldığımız İstanbul planı eşsizdir. Pek çok yayında, bu arada bu kitabın yazarının da iki kitabında kullandığı bu planda İstanbul, hem kuşbakışı, hem de binaların karşısından gösterilmektedir. Hiçbir plan Matrakçı 'nın kadar ilgi toplamamıştır. İstanbul planı İstanbul 'u, Galata 'yı ve Üsküdar 'ın küçük bir kesimini göstermektedir.

Viyana Albümü'ndeki panorama ile karşılaştırınca Matrakçı 'nın planının üstünlüğü kenti yukarıdan da çizmiş olmasıdır. Böylece *Viyana Albümü*'nün göstermediği İstanbul 'un Marmara Denizi 'ndeki güney kesiminin Matrakçı 'nın planında bulunmasıdır. Böylece Matrakçı 'nın planında, örneğin At Meydanı 'nı, İbrahim Paşa Sarayı 'nı, Bedesten 'in bütünü, Kadırga Limanı 'nı ve çeşitli binaları bulmaktayız. Özellikle Kadırga 'daki tersane, Kasımpaşa 'dan sonra ikinci önemli tersanedir. Buna karşın, Süleymaniye Câmii henüz yapılmadığı için Matrakçı 'nın planında yer almamaktadır. İki panorama arasında benzerlik çoktur. Her iki resimde kurşun kaplı damlarla kiremit kaplı olanlar renk farkıyla gösterilmiştir. Bugün kendilerinden hiçbir iz kalmamış bazı önemli binalar her iki panoramada da gösterilmiştir. En iyi örnek Eski Saray 'dır. Matrakçı, binaları önemlerine göre, boyutlarını da bu öneme göre ölçek dışı olarak çizmiştir. Viyana panoramasında ise binalar ölçeğe uygun olarak çizilmiştir. Böylece her iki panoramada binalar biçim bakımından doğru çizilmelerine karşın boyut ve konumları Viyana panoramasında daha doğrudur.

İstanbul 'dan bir başka görünümde ise (Bibliothèque Nationale de Paris, Cabinet des Estampes, Res. B. 10 'da) Lorichs 'inki gibi kent Haliç 'in kuzey kıyısında resmedilmiş. Solda ya da batıda Sultan'ın sarayı var ve Ayasofya resme alınmamış. Bu belgenin tarihi hakkında bilgi yok. Süleyman 'ın türbesi (Kanûnî) ve Rum patriği sarayı bu belgenin 1566-1582 tarihleri arasında yazılmış olduğunu gösteriyor. Bu panoramayı almadık.

Kitaplarda rastladığımız basit çizilmiş, siyah beyaz üç panorama daha vardır. Bunların ilki Schweigger 'in kitabındandır [SCHWEIGGER 102]. Belli başlı şu nirengi noktalarını göstermektedir: A. Burma Dikilitaş; B. Elçi Hanı; C. Topkapı Sarayı; D. Ayasofya; E. Çemberlitaş; F. Bayezid Câmii; G. Yeni Sultan Mehmed Câmii; H. Ermeni Patrikhanesi; I. Arkadius Sütunu; K. Konstantin Sarayı; L. Rum Patrikhanesi; M. Süleymaniye Câmii; N. Eski Saray; O. Yedikule; P. Ayvansaray; Q. Tersane; R. Kız Kulesi; S. Bedesten; T. Galata; V. Üsküdar; X. Kadıköy; Y. Marmara Adaları; Z. Marmara Denizi; 1. Mezarlık; 2. Surların dışı; 3. Eski Sultan Mehmed Câmii; 7. Karadeniz; 8. Bir hamam; 9. Boğaziçi; 10. Haliç.

İkinci plan Heberer 'in kitabından alınmıştır [HEBERER]. İstanbul 'u geniş açıdan kuşbakışı olarak göstermektedir: Kent, Haliç, Boğaziçi 'nin iki yakası, Karadeniz. Kentten daha çok kırsal kesime önem verilmiştir. Kimi nirengi noktaları ölçek dışı olarak büyük gösterilmiştir. Karadeniz 'deki Pompei Sütunu ve Fener, Boğaz 'ın iki yakasındaki hisarlar gibi. Heberer bunu Boğaziçi 'nden

Karadeniz 'e çıkarken aceleyle yapmıştır.

Bu baskıya almadığımız bir başka planı Moryson çizmiştir. Bu, aslında çok orantısız ve çarpık bir harita olmakla birlikte belli başlı noktalar yerli yerine oturtulmuştur. Harflerin açıklaması şöyledir: A. Kentin 16 mil uzağında gemilerin güvenliği için bir fener; B. Kayalar üzerinde Pompeius Sütunu diye adlandırılan mermer sütun; C. Karadeniz; D&E. Kentin 8 mil uzağında Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı; F. Gemilerin demir attığı liman; G. Haliç 'in iki kıyısında gemilerin palamarla bağlandığı yerler; H. Galata: İngiliz, Fransız ve Venedik elçileri burada oturmaktadır. İngiliz Elçisi Edward Barton evini Galata 'nın tepesindeki bahçeli güzel bir eve taşımıştır; I. Tersane; K. Tophane; L. Üsküdar; M. Vâlîde Sultan 'ın bahçesi; N. İzmit Körfezi; O. Topkapı Sarayı; P. Şölen Köşkü; Q. Ayasofya; R. Dünyanın sayılı harikalarından Süleymaniye Câmii ve Kanûnî 'nin Türbesi; S. Büyük ve Küçük Bedesten; T. Yedikule; V. Konstantin 'in Sarayı 'nın yıkıntıları; W. Çanakkale Boğazı 'nda iki hisar [MORYSON 91-105].

Üsküdar Köşkü | Sarayburnu | Adalar | Topkapı Sarayı | Aya İsmâ | Ayasofya | Çemberlitaş Elçi Hanı | Atık Ali Paşa Çarşısı | Kapalı Çarşı | Mahmut Paşa Çarşısı | Hacıvezir Çarşısı

Eski Saray | Süleymaniye Çarşısı | Şehzade Çarşısı | Yeni Kule | Beadegan Karısı | Aradağ Sınırı | Fâtih Çarşısı | Sultan I. Selim Çarşısı | Fener Otomedikası | Ram Parfilyanları | Eyüp Mazarlığı

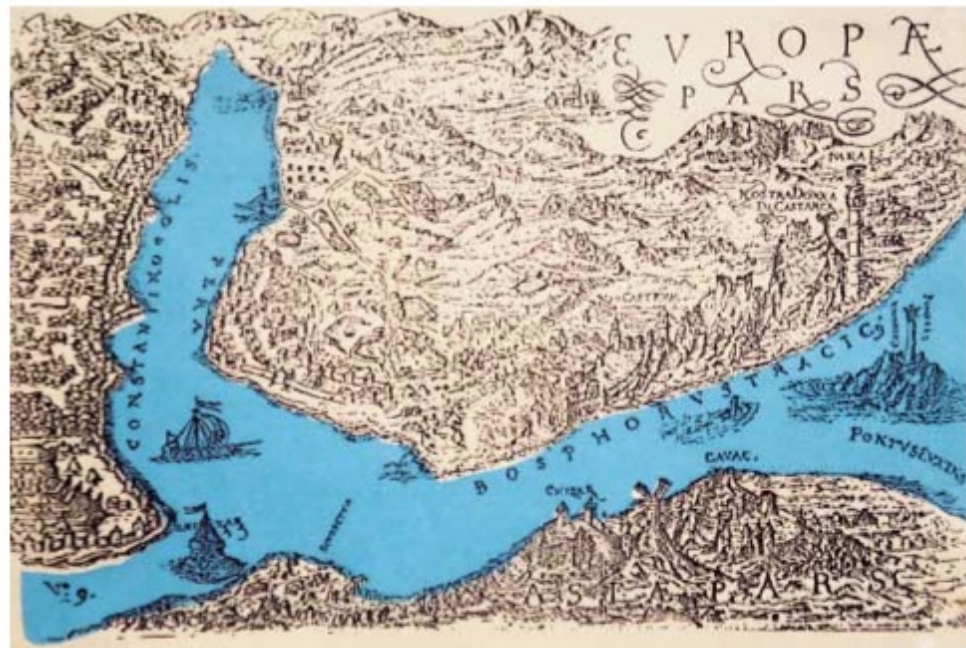

Matrakeçi Nasuh'un *Boyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irakıyye* adlı eserinden İstanbul minyatürü.
Solda: Galata, Haliç. Üste: Suriçi İstanbul.

İstanbul planı (SCHWEIGGER).

İstanbul planı (HEBERER).

Nüfus ve İstanbul Halkının Oluşumu

Kentin büyük çoğunluğu Türk 'tür. Ancak İspanya, Portekiz ve Almanya 'dan sürülmüş çok sayıda Yahudi İstanbul 'a yerleşmişti. Esnafın büyük çoğunluğunu da Yahudiler oluşturuyordu. Türkler,

Yahudilerden birçok beceri öğrendiler. Hıristiyan nüfusu, temelde, yerli Rumlar, tüccarlar, Venedikliler, Floransalılar gibi ticaretle uğraşanlar oluşturuyordu. Başka ülkelerden gelen az sayıda Hıristiyan, Galata adıyla da anılan, kentin dışında ve Haliç 'in en uç noktasında kurulmuş olan Pera 'da yaşardı [CHESNEAU 31].

1553 yılının vergisiyle ilgili rakamlar kentte kadın ve erkek 15.053 Yahudi 'nin yaşadığını gösterir. Gerlach ise, bu rakamın 30.000 olduğunu; bunun da 10.000 'inin Marunî Yahudiler olduğunu, Ermeni, Rum ve Karamanlı Rum Hıristiyanlar ın sayısının ise 6.785 'i bulunduğunu söyler [GERLACH 30].

Pedro, bir süre önce Sinan Paşa 'nın buyruğu ile yapılan bir ev sayımından söz eder. Bu sayıma göre Hıristiyanlar kırk bin, Yahudiler on bin, Türkler ise altmış bin evde yaşarlardı. Bu sayı kent dışında bulunan on bin küçük tahta ev ile Rum balıkçılarının Haliç kıyısındaki kulübelerini kapsamıyordu [VIAJE 269].

1596 'da Leonardo Dona İstanbul 'un nüfusunu 600.000 olarak hesaplamıştı [SENECA 303]. Giovanni Moro 'ya 1590-1593 yılları arasında, İstanbul 'da nüfusun 1 milyon olduğu söylenmiş. Ancak Moro 'ya göre bu sayı 800.000 'e yakınmış [RELAZIONI, 14].

Bulgar köylü kadınları (VIYANA I).

Sanderson yerel bir kaynağa dayanarak nüfusu 1.231.207 olarak gösteriyor ve dökümünü veriyor

[SANDERSON 82, 93].

İstanbul 'un 16. yüzyılda da sorunu olan nüfus artışı, öncelikle besin sorununun çözümlenmesini gerektiriyordu. Bu bakımdan özellikle et dağıtımını düzenlemek için 1575 'te Dîvân 'ın çıkardığı bir kararla o sırada İstanbul 'da bulunan kasap dükkânlarından başka kasap dükkânı açılmasını [AR 92], Ramazan ayı dışında kasaplardan başka kimselerin koyun kesmesini [AR 93] ve Hıdrellez 'den önce kuzu kesimini [AR 98], bunun yanı sıra üst düzeydeki devlet memurlarının gereksinimlerinden fazla koyun almasını yasakladı [AR 95]. 1581 ve 1584 'te çıkarılan kararlarda hayvanların İstanbul 'a nasıl getirileceği [AR 96-98, 98-100], 1585 'te ise et fiyatları belirtildi [AR 101-102]. 1567 'de de yine bir Dîvân kararıyla koyun satışlarında fiyat hayvanın türüne, yaşına ve sayısına göre saptandı. Hayvanların boğularak değil, kesilerek öldürülmesi bir kez daha zorunlu kılındı [AR 89-90].

Bir Kürt (BREMEN).

Kışın çok soğuk geçtiği 1573 yılında İstanbul 'a un getirilmesi güçleştiğinde ekmek fiyatları bir Dîvân kararıyla artırıldı [AR 91].

Nüfus artışı karşısında besinden sonra ikinci önemli sorun kentteki düzenin korunabilmesi, hırsızlıktan öldürmeye kadar çeşitli suçlara karşı kentte etkin önlemlerin alınmasıydı. Bu arada İstanbul 'a akın çoğalmıştı, taşradan toplanan vergilerde de bir düşüş görülmekteydi. 1567 'de alınan bir Dîvân kararıyla Rumeli ve Anadolu 'dan İstanbul 'a gelen halkın başıboş dolaşmaması için belirli bir biçimde kaydedilmesi ve İstanbul 'un yerli halkı olarak benimsenmesi için kentte en az beş yıl yaşamış olması gerekiyordu [AR 139-140]. Kentin düzeninin bozulmaması için 1574'te çıkarılan bir başka kararla önlemler daha da artırıldı. Örneğin, İstanbul 'a akın eden dilenciler ve dervişler [AR 143-44] ve özellikle Arap fakirleriyle [AR 143-44] ilgili olarak alınan kararlarla, bunların başıboş bir biçimde dolaşması önlenmeye çalışılıyordu.

İstanbul 'da yaşayan Müslüman olmayan halka, Müslümanlara kıyasla birtakım kısıtlamalar getirilmişti. Örneğin, 1577 'de çıkarılan bir Dîvân kararı Yahudilerin ve Hıristiyanların Müslümanlarla aynı tip giysi giymelerini yasaklıyordu [AR 51]. Yine bir başka Dîvân kararı, Yahudilerin ve Hıristiyanların Müslümanlar gibi türban takmayıp, Yahudilerin kırmızı, Hıristiyanların siyah takke giymesini öngörüyordu [AR 51-52]. 1568 'de çıkarılan bir başka Dîvân kararında da Müslümanlar

ın giyeceği kadın ve erkek giysileri kapsamlıca belirtilmişti [AR 47-48].

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, Müslüman halk ile Müslüman olmayan halka uygulanan bu ayrımın yalnızca insanların giyeceği giyeceklerle kalmayıp bir fetva ile hayvanlara da uygulandığını söyler [E. 402]. Örneğin, bir Müslüman 'ın atıyla bir Yahudi 'nin ya da bir Hıristiyan 'ın atı aynı biçimde bezenemezdi. Çingenelerin at yetiştirmesi, at sahibi olmaları, ata binmeleri bile yasaklanmıştı. Bunlar ancak eşeğe biner, arabalarına eşek koşabilirlerdi [AR 147].

Bir dönem Müslüman olmayan kimselerin köle satın almaları bile yasaklanmıştı [AR 51].

Ayasofya. Sol köşede Sultan II. Selim'in Türbesi, ayrıca Sultan Selim'in beş oğlunun sandukaları (VIYANA II).

Dîvân, bir kilisenin bulunduğu yeri onaylamazsa ya da kilisenin izinsiz büyütülmesi, yapısında değişiklik yapılması durumunda yalnızca ilgilileri cezalandırmakla kalmaz, kiliseyi de yıktırır. Bu konuya örnek olarak, 1563 'te Ermeni Kilisesi (Sulu Manastır) [AR 46-47], 1564 'te [AR 45-46] ve 1565 'te Balat 'taki bir kilise [AR 44-45] için alınan kararlar verilebilir.

Câmiler, Türbeler, Kervansaraylar, İmâretler

Canaye, Sultan Süleyman Câmii 'nin (Süleymaniye Câmii) çok güzel bir yapı olduğu düşüncesinde. Câmi, tüm kentten görünebilecek bir tepe üzerinde. Ancak Ayasofya kadar büyük değil. Kesme taştan, çok pahalıya yapılmış. Büyük kare avlusu iyi cins mermerle döşenmiş. Pırıl pırıl parlayan sütunlar üzerinde duran bir revak ile çevrelenmiş bir avlu. Ortadaki fıskiye o denli ustalıkla yapılmıştı ki, su sürekli olarak şelâle gibi mermer havuza akardı. Duvarlardan biri boyunca 30 çeşme vardı. Burada, inananlar câmiye girmeden önce abdest alırlardı [CANAYE 103].

Moryson, câmi hâline getirilmiş olan Ayasofya 'nın içine de girebilmişti. Oysa, Müslümanlar Hıristiyanlar ın câmilere girmesine izin vermezler, üstelik kendilerinden çok daha az yıkandıkları için onlardan iğrenirlerdi. Moryson, Müslüman geleneğine uyararak câmiye girmeden önce pabuçlarını çıkartarak dışarda bekletilen başka pabuçların yanına bıraktığını söyler. Hep *kilise* diye andığı Ayasofya 'nın, kırmızı tuğladan bir yapı olduğunu, duvarların ve yerlerin mermer kaplı, tavanlarınsa bozulmaya yüz tutmuş eski mozaiklerle bezendiğini, Türklerin yerlere serilen halılarda yatıp kalkarak namaz kıldığını yazar [MORYSON 91].

Gerlach, Ayasofya 'yı ziyaret ettiğinde hepsi de mermerden, en az sekiz etkileyici, çok yüksek kapı saymış. Sultan'ın sarayına yakın olan ana girişte bir revak bulunuyordu. Sultan burada atından iner, dua etmek için içeri girerdi. Ayasofya 'nın yakınında belki de İstanbul 'un en yüksek binaları vardı. Sultan'ın yaban hayvanları aynı yerdeki Aziz John Kilisesi 'nde korunuyordu. Gerlach, Ayasofya 'dan çıkıp Sinan Paşa 'nın ağaçlarla çevrili malikânesinin duvarları boyunca yürümüştü. Burada, Sinan Paşa 'nın çok sayıda esirinin binanın önünde oturduğunu görmüş [GERLACH 336].

Süleymaniye Câmi (VIVANA)

Fynes Moryson 'a göre Osmanlı mimarisinin en güzel yapıtları sultan türbeleri, bunların da en güzeli, bir câminin bahçesine inşa edilen Kanûnî Sultan Süleyman 'ın türbesidir. Moryson, bu türbelerin, kentin her yanından görülebilmeleri için genellikle tepelere ve câmileriyle birlikte yapıldığını, kubbelerinin pirinç veya kurşunla kaplandığını, iç bölümlerin birçok pencereyle çok iyi aydınlandığını söyler. Bu türbelerde sultanlar, tahta en son geçen Sultan'ın önlem olarak boğdurduğu şehzâdeler, sultanların anaları ve nikâhlı eşlerinin mezarları bulunurdu. Ölüler bu türbelerde bulunan sandukaların içine konur, sandukanın başına da ölünün mertebesini belirten, üzerinde sarıklar bulunan taşlar yerleştirilirdi. Bahçeye gömülen başka saraylıların da mezarının başına bir selvi ağacı dikilir, mezarlar demir parmaklıklarla çevrilirdi. Türbenin içindeki sandukaların çevresinde yerlerde halılar bulunur, insanlar âdetâ ölüleri yalnız bırakmamak istercesine buralarda oturur, dua ederlerdi. Oysa, bu türbelerin dışında, halk mezarlarına hiç özenilmez, ölü gömüldükten sonra mezarına, başını, gövdesini ve ayaklarını işaretlemek üzere üç tane yüksekçe taş dikilirdi. Moryson, gezisi sırasında vezir ve paşalar için yapılmış hiçbir görkemli mezara rastlamadığını yazar [MORYSON 483-484].

Süleyman 'ın mezarı çiçeklere bezenmiş küçük bir bahçedeydi. Câmîye yakındı. Yüksek, yuvarlak bir yapı içindeydi. İmparatorlukta bulunabilecek en iyi mermerden yapılmış sütunlarla süslenmişti. Süleyman yeşil bir örtüyle örtülmüş mermer bir tabutun içinde yatıyordu. Bu örtünün üzerinde

Süleyman 'ın hastayken giydiği giysi, baş kısmındaysa siyah sorguçlu bembeyaz, lekesiz bir türban vardı. Tabutun çevresinde 4-5 imâm yer alıyordu. Tabutun yanına yalnızca onlar girebiliyordu. Bu imâmlar hiç durmadan Süleyman 'ın ruhu için dua ediyorlardı. Türbenin çevresinde sayısız kedi vardı. Türbeye gelenler onlara yiyecek verirdi. Süleyman 'ın karısı Hürrem ve oğullarından biri de beraberce yandaki bir mezarda gömülüydüler. Hürrem 'in mermer tabutunun üzerinde işlemeli siyah kadifeden bir örtü vardı. Türban yerine, yakut ve turkuazlarla süslü bir sorgucu olan bir başlık bulunuyordu.

Câminin avlusu aynı zamanda kervansaray, görkemli bir hastahane ve bir imârete de bakıyordu. Bu imârette, Türk veya Hıristiyan herkese günde üç kez yemek veriliyordu [CANAYE 103, 105].

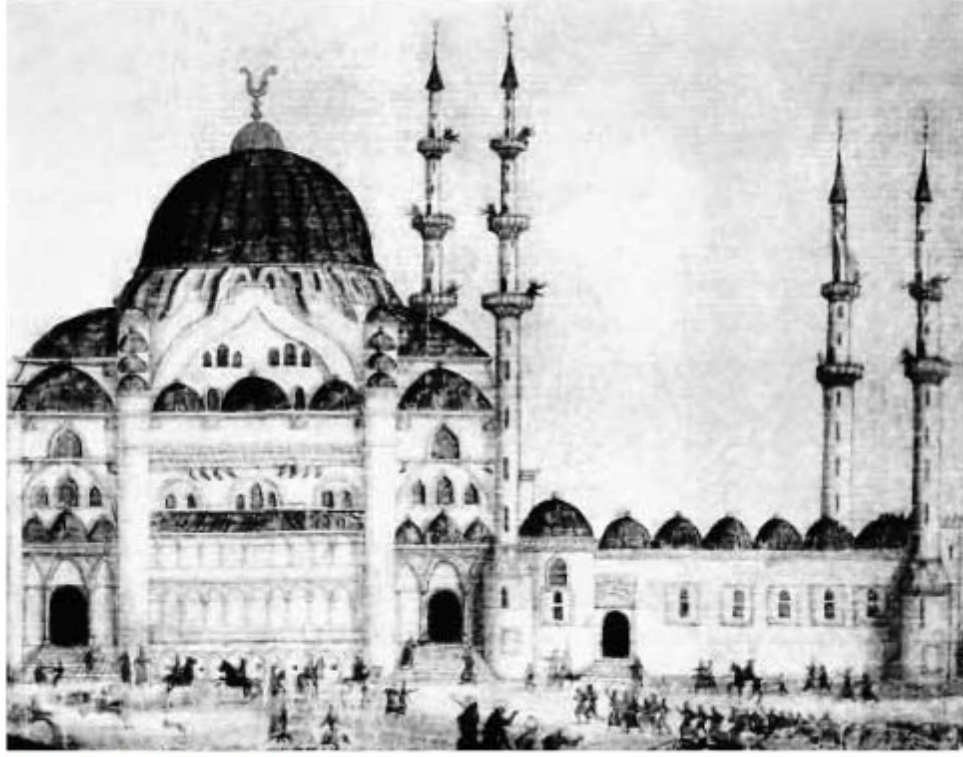

Kanûni Sultan Süleyman'ın türbesi (DRESDEN).

Ayasofya 'nın yanında bulunan Sultan II. Selim 'in ve o dönemde yeni tamamlanmış olan Sultan III. Murad 'ın muhteşem türbeleri de Moryson 'u çok etkiler. Bunlardan, kurşun ve pirinç kaplı büyük kubbeli, çok pencereli muhteşem yapıtlar olarak söz eder. Ölen Sultan'ın, çok büyük bir sandukanın altında yerden biraz yüksekçe bir düzeyde yattığını, sandukanın baş tarafında en güzel beyaz ketenden, üzerinde en değerli taşlar bulunan yarımküre biçiminde sarılmış bir sarık bulunduğunu, onun yanındaysa çocuklarının anası olan kadın efendinin sandukasının bulunduğunu, bu sandukanın yanında da, yeni Sultan'ın tahta çıkınca boğdurttuğu çocuk şehzâdelerin sandukalarının yan yana dizili olduğunu yazar [MORYSON 99].

Wratislaw, Türk sultanlarının ve kimilerinin boğduruldukları söylenen eşlerinin ve çocuklarının türbelerini gezdi. Bütün mezarlar kurşun damlıydı. Küçük, dairesel mabetlere benziyorlardı. Tabutlar, pahalı kırmızı, baş tarafında altın brokarı olan kumaşlarla örtülüydü. Her tabutun baş tarafının arkasında iki büyük mum vardı. Başucundaysa ölenin sağlığında kullandığı, sorgucu tuğlu turna tüyünden türbanı vardı. Sultan Süleyman 'ın tabutunun yanında taşlarla süslü bir pala, bir yay ve ok

kılıfı bulunuyordu. Bunlar onun seferde öldüğünün göstergesiydi [WRATISLAW 156-157].

Süleymaniye Câmii (DRESDEN).

Sultan II. Selim 'in türbesi de Ayasofya 'ya yakındı. Tabutunu örten örtü altın sırmalı motiflerle süslüydü. Başucunda, sorgucu olan bir türban duruyordu. Tabutun her iki ucunda kalın bir mum yanıyordu. Aynı türbede Selim 'in yanında 5 oğlu [en büyük oğlu Sultan Murad 'ın (III. Murad) kardeşleri] yatıyordu. Onların tabutları üzerinde giysileri, altın kemerleri, altın kenarlı siyah ve beyaz mendilleri vardı. Etraftaki cam vazolarla güller, çiçekler ve çelenkler vardı. Gerlach, birçok imâmın türbede dua edip ilâhiler söylediğini görmüş. Türbenin dışında da insanlar diz çöküp dua ederlermiş [GERLACH 79].

Türkler, sultanlar ve çocukları öldüğünde onları yaptırıkları büyük câmilerin yanındaki türbelerde, toprak düzeyinden yukarıda içi altın kaplı tabutlarda saklardı. Bu türbelerin bakımından sorumlu olan imâmlar her gün burada dua eder, sandukaların başına yeni sarılmış sarık koyarlardı [DERNSCHWAM 112].

Canaye ve arkadaşları Fâtihten Sultan Mehmed (II. Mehmed) ve Sultan Bayezid (II. Bayezid) tarafından yaptırılmış olan câmilere de gittiler. Bunların ikisi de kentin en güzel câmileri arasındaydı. Yerel âdetlere uyararak ayakkabılarını çıkartıp içeri girdiler, çünkü yerler İskenderiye 'den getirilmiş ve incelikle dokunmuş halılarla ve Kahire 'den getirilmiş kilimlerle kaplıydı [CANAYE 105].

Fâtihten Sultan Mehmed tarafından daha önceden St. Peter ve Paul kiliselerinin olduğu yerde yaptırılan câmînin yanında saray ya da Yeniçerilerin barakaları vardı. Buraya da gittiler ve buranın ne denli düzenli olduğunu yazıyor. Tüm silâhlar, kılıçlar, diğer askerî malzemeler ve kumaş torbalar kılıfları içinde duvarlara asılmıştı [WRATISLAW 171-172].

Tahta geçen bütün sultanlar İstanbul 'da birçok hayır kurumu kurmuşlar ve bunlara büyük bağışlarda bulunmuşlardır. Fâtihten Sultan Mehmed 'in kurduğuyorsa, Ayasofya 'ya büyüklük ve biçim

açısından rakiptir. Ayrıca buraya yılda 6.000 düka verilirdi. Bunun yanındaki ek binalarda kurşun damlı 100 mesken/oda yapılmıştı. Buralarda bilginler ve hacılar ikamet ederdi. Bunun dışında yardıma muhtaç 150 kişinin barındırılabilirdiği bina da vardı. Burada kalmak isteyenlere günde bir akçe ve yeteri kadar yiyecek verilirdi. Ancak kimi muhtaç insanlar buradan yararlanamıyordu, çünkü Postel boş odalar görmüştü. Hastahane de yatan hastalara ve delilere de para yardımı yapılırdı.

Tüm imâretler Sultan Mehmed 'in yaptırdığı büyüklükteydi. Ancak, bunlardan Sultan Bayezid adlı olanı küçüktü. Çünkü Bayezid 'in oğlu I. Selim (Yavuz Sultan Selim) babasını zehirledikten sonra yaptırmıştı burayı. Amacı hayırseverlik değil, kuşukları kendisinden uzaklaştırmaktı [POSTEL 62-63].

Câmilerin etrafına yapılmış binaların okullardan sonra en önemlileri imâretlerdi. Bunlar yoksul ve hastalar için kalacak yer sağlamazlardı. Asıl işlevleri muhtaç olanlara yiyecek vermektir. Yemek, koyun etli pilâv, ekmeğ ve darıdan imal edilmiş bozadan oluşurdu. Zengin ya da fakir, Müslüman ya da Hıristiyan, kimse kapıdan geri döndürülemezdi. Yolculara üç gün için yatacak yer ve yiyecek verilirdi ama üç günden fazla da ağırlandı. Binanın kalbi çok büyük bir mutfaktı. Kemer biçimindeki odalar yemekhaneydi. Ayrıca yolcuları ağırlamak için sayısız küçük oda vardı. Schweigger, İstanbul 'a birçok kez gittiğinde bu tür yerlerde kaldıklarını, yemek yediklerini, daha sonra hanlarına döndüklerini, zengin ya da mevki sahibi kimselerin de buralarda kalmayı ya da yemeği asla aşağılamadığını yazıyor [SCHWEIGGER 112].

Fâtih Sultan Mehmed Câmii Külliyesi'nde şeriat bilginleri, ulemâ ve imâmlar için 100 kubbeli odalar vardı. Câmiye yılda 60.000 düka bağışta bulunuluyordu. Ayrıca tüm zenginler, dilleri ya da dinleri ne olursa olsun, üç gün boyunca burada ücretsiz yatacak yer ve yiyecek bulabilirlerdi, hem kendileri, hem de esirleri ve atları için. Ayrıca kentteki yoksullar için 150 oda vardı. Burada kalanlar günde 1 akçe ve ekmek alıyorlardı. Ancak bu odaların çoğu boştu, çünkü Türkler dilenerek yaşamaktan hoşlanmıyorlardı. Fakirlere ayrılan para harcanmadan kalırsa, parayı dağıtanlar onu hastahanedeki hastalara, cüzzamlılara ve delilere verirlerdi [NICHOLAY 58a].

Busbecq, kervansarayları dikdörtgen taş yapılar olarak betimliyor. Duvarlar öylesine yapılmıştı ki her duvarda gözler vardı. Bunlar yerden yaklaşık 90 santim yükseklikte, 120 santim genişlikte, yolcuların yatak ve yemek masası olarak kullanabilecekleri gözlerdi. Gözlerin arasında yemek pişirilecek yerler de vardı. Yataklar, yerde kilimin üzerine bir cüppe serilerek ve eyerler de yastık yerine konularak hazırlanırdı. Yolcular yatarken gündüz giydikleri ayak bileğine uzanan kürk astarlı cüppelere sarınırlardı. Aynı duvarın dibine hayvanlar bağlanırdı. Hayvanların başları gözlere uzanırdı. Sahipleri hayvanları oturdukları gözlerden rahatlıkla besleyebiliyorlardı [BUSBECQ 17].

Önemli her câminin yakınında yolcular için bir han bulunurdu. Bu han ya da kervansaraylar Hıristiyan ülkelerdeki hanlara hiç benzemezdi, çünkü bunlarda yolculara ne yemek ne de içki verilirdi, para verecek bir hancı da yoktu. Kervansarayların içleri tamamen boştu. Bunlar yalnızca rüzgâr ve yağmurdan koruyan yapılarıydı. Yolcuların yakıtlarını, yiyeceklerini ve yemek pişirmek için gerekli malzemeleri yanlarında getirmeleri gerekiyordu. Bunlar kare ya da dikdörtgen olarak inşa edilmişti. Böylece yolcular, hizmetkârları, atları, arabaları, yük hayvanları ve tüm eşyalarıyla barınabilirlerdi. Daha rahat kervansaraylarda avlunun etrafında küçük odalara açılan galeri bulunurdu. İlk katta hem yemek, hem de ısınmak için ateş yakacak büyük bir yer olurdu. Sıradan kervansaraylar yalnızca bir barınaktı. Ortada 60 santimetre eninde, yaklaşık bir metre yükseklikte bir platform bulunurdu. Bu platform üzerine yolcular yataklarını koyar, eşyalarını yığarlardı. Genellikle seyisler ve sürücüler dışarıda dört kazık üzerine kurulmuş tenteler altında, hayvanlarla birlikte uyurdu. Atlar yemlerini ahır yemliği bulunmadığından ya yerden ya da boyunlarına asılı bir torbadan yerlerdi. Birçok yerde saman, hayvan yiyeceği ve ateş yakacak odun satılırsa da tutumlu ve temkinli yolcular bunları yanlarında bulundururdu. Şanslıysalar kaldıkları kervansarayın yakınında yemek yiyecek bir imâret bulunurdu [SCHWEIGGER 117-118].

II. Selim Türbesi'nin içi (FRESHFIELD).

Câmiler ve saraylar öylesine görkemliydi ki Ramberti, Türklerin istediklerinde güzel evler yapabileceklerine inanıyordu. Sultan II. Mehmed, Bayezid ve Selim 'in yaptırdığı büyük câmilerin yanı sıra, ünlü kişilerce yaptırılmış benzer gzelliikte başka câmiler de vardı. Sultan II. Mehmed tarafından yaptırılmış olan câmiye bağlı bir de imâret ya da başka bir deyişle bir konukevi bulunuyordu. Bu imrette, milliyeti ve inancı ne olursa olsun, herkes  gün kalabilir, bal, pilâv, et, ekmek ve su bulabilirdi. Söylendiğine göre bir gün içinde birçok ülkeden binin üstünde kalan olabiliyordu. Aynı câminin yanında hamamlar ve çeşmeler vardı. Diğer câmilerin de hamamları bulunuyordu [RAMBERTI 240].

At Meydanı ve Birkaç İlginç Yer

Kentte en geniş cadde At Meydanı 'na giden Dîvân Yolu 'ydu. Yüzyıllarca At Meydanı kentin en geniş alanıydı ve burada atlı sporlar, okçuluk, güreş gibi spor gösterileri yapılırdı. şenlikler de burada düzenlenirdi. Ayrıca açık hava pazar yeri idi.

At Meydanı 1453 'te İstanbul 'un alınışından önce bile oldukça haraptı, ama gene de burada turnuvalar düzenlenir ve Bizanslıların Türklerden öğrendikleri cirit oynanırdı. Cirit bu meydanda

Türkler de oynuyordu ve oyunlar 19. yüzyıla dek sürdü. 15. yüzyılın başlarında, imparatorun locası duruyordu. Bu da Ayasofya ile At Meydanı arasındaki Bizans Büyük Sarayı 'nın bir bölümüydü. Önceleri Roma 'dan getirilmiş, meydana bakan yerde dört bronz at heykeli vardı, ama 1204 'te Haçlılar bunları söküp Venedik 'e götürmüşlerdi. Gerçi 15. yüzyılın başlarında imparator locası duruyordu, ancak Sphendone 'nin bir kesimi dışında pek bir şey kalmamıştı. Çeşitli bronz heykeller de kaldırılmıştı. Kanûnî Sultan Süleyman çağında Sphendone 'nin 17 sütunu duruyordu, ancak daha sonra Süleymaniye Câmii 'nin yapımında kullanılmak üzere sökülmişlerdi. Birkaç yıl sonra da meydanın ekseninde olan sütunlar Selimiye Câmii 'nin yapımında kullanılmak üzere Edirne 'ye götürülmüştü. Böylece 16. yüzyılın sonlarına doğru At Meydanı 'nda yalnızca üç anıt kalmıştı.

Kutsal Roma İmparatorluğu elçilerinin oturduğu Elçi Hanı'nın avlusu (VIYANA II).

Dernschwam, At Meydanı üzerine aşağıdaki bilgileri veriyor: Ayasofya 'ya yakın bir yerde, Bizans imparatorlarının at yarışı ve başka eğlenceleri izledikleri, eski adı Hipodrom olan, Türklerin At Meydanı dediği, zemini toprak çok geniş bir alan vardır. Burada bulunan birçok anıtın en güzeli olan beyaz mermer tabletler, Sultan Süleyman 'ın emriyle alınarak bir câminin yapımında kullanılmıştır. Alanda kalan anıtlardan birisi olan çok uzun, dört köşeli bir sütunun yüzeyini kaplayan son derece güzel mermerler sütunun üzerinden koparılarak alınmış olmasına karşın, geri kalan bölümü yine de

düzgün ve çok güzeldir, der Dernschwam. Dernschwam buraya gelmeden on yıl önce, bir Türk 'ün, bayram şenliklerinde bu sütuna tırmanmaya çalışırken bir mermerin sütunun yüzeyinden kopup başı üstüne düşmesiyle öldüğünü öğrenir. Üzerinde yazı olmayan iki mermer sütun daha vardı.

Dernschwam 'ın gezisinden birkaç yıl önce İbrahim Paşa, At Meydanı 'nda saray gibi büyük bir konak (İbrahim Paşa Sarayı) yaptırmıştı. Bu evin önüne de üzerinde, Budin 'deki sarayda olduğu gibi, Herkül 'ün heykeli bulunan, beyaz mermerden, uzun, kalın bir sütun dikilmişti. İbrahim Paşa 'nın İstanbul 'daki konağının ana kapısında Budin 'deki köprüden alınmış iki bakır büst de vardı. Bunlarla birlikte bu konakta bulunan üç başka heykel paşanın ölümünden sonra kaldırılıp atılmıştı. Paşa, Arnavut kökenli olduğu için, konağında dinin yasakladığı heykelleri bulundurmasını, kimileri gizli bir Hıristiyan kaldığı biçiminde yorumladı.

Sultan'ın sarayının bulunduğu yerden At Meydanı 'na, yan yana birkaç atlının sığabileceği kadar geniş bir yokuş inerdi. Sultan, İbrahim Paşa 'nın konağına bu yoldan giderdi. Şehzâde Selim ile Şehzâde Bayezid 'in görkemli sünnet düğünleri İbrahim Paşa 'nın bu konağında yapılmış; oysa, bir süre sonra Sultan, Paşa'yı öldürmüştü.

Dernschwam, İstanbul 'a gelmeden dört yıl önce, İran Şahı Elkas (Elkas Mirza), kardeşinin tahtı ele geçirmesi üzerine, Türkiye 'ye sığındığında At Meydanı 'nda padişahın kendisine hazırlattığı konakta oturmuştu. İstanbul 'da Elkas 'ı ağırlamak için birçok gösteri, kılıç oyunları vb. yapılmıştı.

Bayramlarda yapılan şenliklerde bu alanda kuzu çevrilir, halka dağıtırdı. Şenliklerden sonra salınan kurt, tavşan, tilki, köpek, kuş gibi birçok canlı hayvanı halk neşeyle ve birbirini ite kaka yakalamaya çalışırdı [DERNSCHWAM 98-100].

Theodosius'un 390 yılında dikilği Mısır Sütunu'nun dört bir yandan görünümü 370531732.00.

Ramberti, eskiden at yarışları yapılan Hipodrom 'da, yirmi beş metreden daha yüksek, gittikçe incelen bir iğne biçiminde güzel bir sütun görmüş. Tuttuğu kayıtlara göre sütun birbiriyle çimento ile birleştirilmemiş taşlardan oluşuyor, dört mermer top üzerinde yükseliyordu. Oysa bugün de ayakta kalan bu Mısır dikilitaşı yekparedir ve dört bronz küp üzerinde yükselir. Hipodrom 'un ortasında dikilitaşın tarihinin, eskiden Hipodrom 'da bulunan başka şeylerin ve tiyatronun değişik renkli mermerlere oyulduğu muazzam bir anıt vardı. Ayrıca bir de birbirine dolanmış üç yılından oluşan bronz bir sütun ve Macaristan 'dan getirilmiş bir Herkül heykeli yer alıyordu.

1536 'da bu betimlemeler yazıldıktan kısa bir süre sonra, bu anıtın ortaya konulmasını sağlayan İbrahim Paşa, Sultan'ın gözünden düşer ve öldürülür. Anıt da ortadan kaldırılır [RAMBERTI 240].

At Meydanı'nın çarpıtılmış bir görünümü. İlgiyi çeken, burada güreş, okçuluk ve atlı sporların gösterilmiş olması (FRESHFIELD).

Kentteki en büyük alan eski Hipodrom 'du. Buraya Türkler, At Meydanı diyorlardı. At Meydanı 'nın yanında Sultan Süleyman 'ın veziriâzamı İbrahim Paşa 'nın güzel bir sarayı vardı. Daha önceleri, bu sarayın önünde Süleyman 'ın Buda 'yı ele geçirmesinden sonra Macaristan 'dan getirdiği üç bronz heykel yer alıyordu. Ancak İbrahim Paşa gözden düştüğünde ve öldürüldüğünde bu heykeller ayaklanan halk tarafından kırıldı. Sanderson İstanbul 'dayken, bu malikânede, III. Murad'ın veziriâzamı ve damadı olan, bir başka İbrahim Paşa oturuyordu. At Meydanı 'nın yakınında, büyük bir malikâne vardı. Bunu, Rüstem Paşa kızını Ahmed Paşa ile evlendirdiğinde yaptırmıştı [SANDERSON 74-76].

Sanderson 'a göre, At Meydanı 'nda çok uzun ve kaideli dört sütun vardı. Obelisk ile piriñç yılan sütun arasında sütun başı vardı. Ancak III. Murad 'ın babası II. Selim bunları Edirne 'de yaptırdığı câmi için oraya götürdü [SANDERSON 76].

At Meydanı'nın İbrahim Paşa Sarayı'ndan görünümü (FRESHFIELD).

Karşı sayfadaki resim, İbrahim Paşa 'nın sarayından güneydoğuya doğru, At Meydanı 'nı göstermektedir. Bu resim, bu manzarayı en azından yarım bir perspektif içinde gösteren en eski örneklerdendir. Ayasofya iki minaresi ile hemen seçilmektedir. Ayasofya 'nın hemen solunda, ön planda viran bir grup yapı göze çarpmakta, bunların arkasında ise eğimli çatısı ile galeriye benzer

yüksek bir yapı yer almaktadır. Elimizdeki resim bu galerinin altında bazı gri çizgiler içermektedir. Ancak özgün eskizde bunlar kısmen kırmızıya boyanmış eklentiler altında kalmış önemli eski bir yapının büyük bir olasılıkla bir parçası olan sütunun mermer ya da taş duvarlarını göstermektedir. Galerinin üstünde yer alan, binanın kirişlerini gösterir yüksek bölümü, harabe görünümündedir. Eskizin bu bölümü üzerine değişik yorumlarda bulunulmuştur. Kimi bu yapıları Aziz Stephen Kilisesi 'nin kalıntıları olarak betimler; imparatoriçe ve nedimelerinin imparatorluk tribününde oturmadığını göz önüne alarak, onların Hipodrom 'da olup biteni, galerileri ayakta tutan duvardan izlediğini düşünürler. Ancak biz bu taş yapının Zeuksippos Hamamları olduğu düşüncesine katılıyoruz. Benzer bir yapı da Matrakçı 'nın İstanbul panoramasında yer almaktadır. Ancak bunda bu yapı At Meydanı 'nın kuzey ucundadır. Çağdaş belgelere göre Sultan'ın hayvanat bahçesi buradadır. Bugün Sultan Ahmed Câmii 'nin bulunduğu yerde, At Meydanı 'nın karşısında, yüksekliği değişen uzun bir duvar ve arkasında giriş kapısı ve bunların üzerinde kirişleri yeşile boyanmış camlı küçük balkonlar var. Burası büyük olasılıkla Sinan Paşa 'nın ya da Ahmed Paşa 'nın konağı. Her ikisi de sadrazam olan Sinan Paşa ve Ahmed Paşa 'nın konakları Hipodrom 'a çok yakındı. Bu resimde yer alan öteki ayrıntılar, üç dikilitaş ve bugün de önemli bir cadde olan, Ayasofya 'nın avlusundan başlayan geniş anayoldur.

İstanbul 'da her yerde, antik kalıntılara, kemerlere, mermer sütunlara, su kemerlerine ve çeşmelere rastlanırdı. Ramberti 'ye göre bunların kimisi Tuna ya da yakındaki nehirlerden getirilmişti. Ancak Ramberti coğrafi bir yanlışlık yapmış. Çünkü Tuna 200 mil kadar uzaktadır. Kentin karşısında, Asya kıyısında Ramberti bir dolu eski eser görür. Marmara Denizi 'nde bir koy olan Kadıköy 'de dört güzel sütunun taşıdığı eski bir çatısı olan mermer bir kuyu görmüş. Bu kuyudan bir su yoluna su taşınıyormuş. Birçok yerde tapınak kalıntıları ve eski Hıristiyan kiliselerine rastlanıyormuş [RAMBERTI 241].

Ayakta kalan eski binalardan, patriğin evinden, İmparator Konstantin 'in kısmen yıkılmış sarayından ve en iyi sütun ve mermerden, İmparator Justinien tarafından yaptırılmış Ayasofya Kilisesi 'nden söz ediyor [RAMBERTI 240].

Nicholay, Yedikule'yi şöyle anlatır: Deniz kıyısındaki kent surlarının bir köşesinde, Gelibolu 'ya bakan yönde, yedi kuleli çok büyük bir kale vardı. Yüksek, kalın duvarlarla çevrelenmiş bu kaleyi topçular koruyordu. Kalenin komutanı, kendisine büyük saygı duyulan, önemli bir adamdı. Komutanın emri altında, daha önceden hepsi yeniçeri olan, beş yüz adam vardı. Bunların her birine yılda 5000 akçe ödenirdi. Bu kalede Sultan Süleyman, kendinden önceki sultanlar gibi, hazinesini saklardı. Fakat Sultan Süleyman buraya pek gelmezdi [NICHOLAY 51a].

Pedro, Yedikule 'yi anlatırken, burada hazine saklı olduğuna inanıldığını, ancak kendisinin yalnızca saman balyaları gördüğünü yazıyor. Yedikule yakınında kentin et gereksinimini sağlayan mezbaha yer alıyordu [VIAJE 272].

Gerlach, Eyüb 'ün eski, güzel türbesini ve yanındaki mezarlığı ziyaret etti. Tüm mezarlar beyaz taştan yapılmıştı. Mezarların başuçlarında üzerinde türban olan dik beyaz taşlar vardı. Güller ve

çiçeklerle bezenmiş çok hoş bir yerdi. Kubbeli olan türbe, Mehmed Paşa tarafından çocukları için yaptırılmıştı. Pencereleeri demirliydi. Pencere üstleri yeşil, mavi ve beyaz camlarla süslenmişti [GERLACH 157].

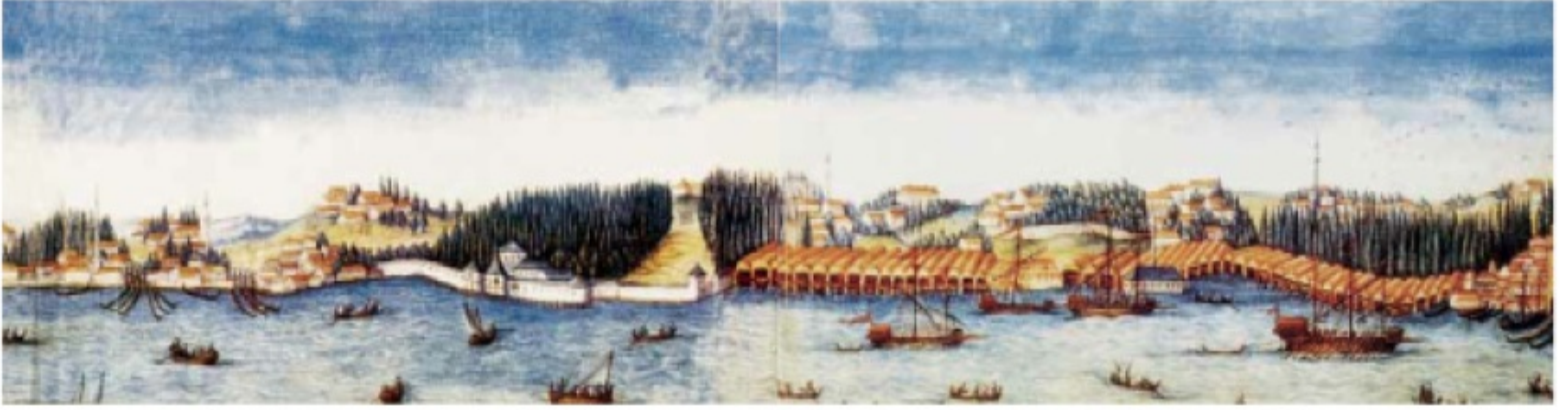
Galata

Heberer de, Lubenau da Galata ve Pera 'yı ayrıntılı bir biçimde betimliyorlar. Kentten Galata 'ya karayoluyla gitmek yarım gün sürerdi. Deniz yoluyla uzaklık bir Alman miliydi. Bu herkesin kullandığı yolun uzunluğuydu. Haliç 'in sonuna doğru Boğaz yavaş yavaş daralıyordu. Pera 'nın bulunduğu tepenin üstünde yüksek, silindir biçiminde bir kule vardı (Galata Kulesi). Bu kulenin hemen yanbaşıında, ağır cezalara çarptırılmış 1.500 Hıristiyan mahkûmun çalıştırıldığı, yüksek duvarlarla çevrili bir alan bulunuyordu.

Galata 'da birbirinden duvarlarla ayrılmış üç mahalle vardı. Lubenau 'nun söylediğine göre Galata Kulesi 'ne yakın olan, *Kulassa* diye adlandırılan mahallede çoğunlukla Cenovalı Hıristiyan tüccarlar yaşıyordu. Ambar denilen mahallenin çoğunluğunu Yunan zanaatkârlar oluşturuyordu. Bu mahallede, Yunanca, Latince, İspanyolca, İtalyanca ve başka dillerde kitapların satıldığı kitapçılar da vardı. Lubenau 'nun yazdığına göre böylesi bir ticaret İspanya 'da yürütülemezdi, yalnızca Türkler öteki dinleri hoşgörüyle karşılıyordu. Kimi kuyumcu olan Türkler ise Arap Kapısı denilen üçüncü mahallede yaşıyorlardı. Bu mahallede Yahudi tüccarların da dükkânları vardı. Galata Kadısı da bu mahalledeydi. Galata 'nın sokaklarının dar olmasına karşın, çoğunlukla Hıristiyanların güzel, büyük ve konforlu evleri vardı. Venediklilerce yaptırılmış olan bu evler, İstanbul 'da Cenevizlilerin yaptırdıklarından daha yüksekti. Ancak, yazları büyük ölçüde su sıkıntısı çekiliyordu.

Tepe rokasında Galata Kalesi'nin yer aldığı öğret biçiminde sokakları çayveledığı Galata. Kiliseler, okulları ve Kılıç Ali Paşa Çarşısı ve tepede Çilingir Çarşısı görülmektedir (VİYANA D.).

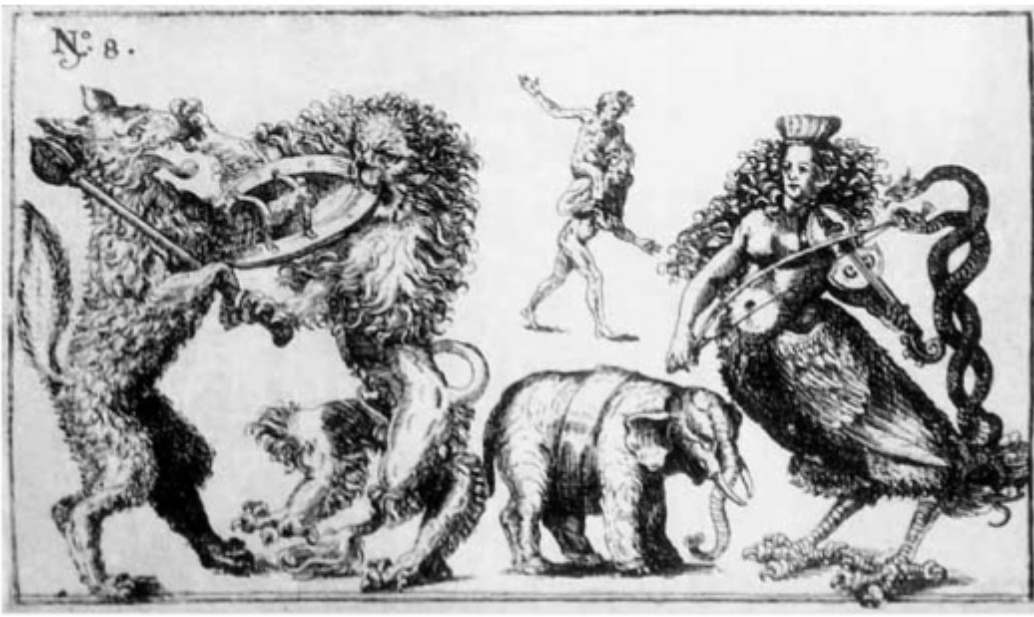

Haliç'in kuzeybatı köşesinde Kasımpaşa Tersanesi, Getir Oksaydan'na uzanan yığıl yarıçık görülmektedir (VİYANA D.).

Galata 'nın merkezinde Hıristiyanlar, Yahudiler ve Türkler arasındaki anlaşmazlıkların sonuca bağlandığı kent meclisi binası bulunuyordu [LUBENAU 205, HEBERER 361].

Birçok Katolik kilisesinin yanı sıra, St. Francis, St. Benedict, St. Peter (Cizvit Kilisesi), Notre Dame, St. George, St. Paul, St. Clare, St. Anne, St. John ile Yunan ve Ermeni kiliseleri vardı [LUBENAU 211-212].

Galata 'nın bir kesimi dik bir yamaca, öteki kesimi de bir vadiye yapılmıştı. Ancak bölge öylesine susuzdu ki buraya İstanbul 'dan su getirilip satılırdı. Nüfusu kalabalıktı. Birçok Latin ve Yunan tüccar vardı. Bunlar Türkler gibi giyinirlerdi. Ancak giysileri siyahtı. Uzun dış giysilerinin önü açıktı, yakaları dikti. Şapkaları Dubrovnik veya 17. yüzyıl kadınlarının giydiği bol manto türündendi. Venedik Bailio 'su (Venedik balyosu/elçisi) Pera 'da otururdu. Burada sayısız Latin ve Yunan kilisesi keşiş ve *calover* manastırı bulunuyordu. Bunların farklı giysileri vardı. Diğer Yunan papazlarının tersine kadınlarla ilişki kurmaz ve et yemezlerdi. Rum patriğinin de giysisi aynıydı ve bu manastırlardan birinde yaşardı. Yunanca 'da *calover* "iyi yaşlı adam" anlamına geliyordu. Bu papazlar eskiden büyük bilginlerdi. Ama, artık yalnızca konuşulan Yunanca 'yı biliyorlardı. Konuşulan Yunanca, İtalyanca ve Türkçe 'den etkilenmişti. Bu papazların çok azı eski Yunan metinlerini okuyup anlayabiliyorlardı. Burada özellikle Venedik bölgesinde, birçok insan hem İtalyan, hem de Yunan dialektlerini konuşabiliyordu; Sultan'ın egemenliğindeki Hıristiyan teb 'anın Yunanca ve Türkçe 'yi bilmesi gibi [CANAYE 80-81].

Galata'da, kurt, aslan, fil ve iki çıplak genç adamı betimleyen taş anıt (HEBERER).

Nicholay 'ın zamanında Pera ya da Galata, duvarlarla eşit olmayan üç bölüme ayrılmıştı. Frenkler bir bölümde, Rumlar öbüründe ve az sayıda Yahudi 'yle Türkler ise bir başka kesimde yaşıyorlardı. Yahudilerin çoğu İstanbul 'daydı. Pera 'nın yüksek kesimlerinde bağlar, yabancı Hıristiyanların oturduğu güzel bahçeli malikâneler vardı. Rumların buralarda oturması Sultan'ın buyruğuydu. Ancak Fransız elçiler, Venedikli ya da Floransalı elçiler veya rehineler İstanbul 'da oturuyorlardı. Böylece diplomatik ve ticarî işlerini daha kolay yürütebiliyorlardı [NICHOLAY 63b].

Galata Kulesi 'nin sağında, köprüye benzer çok dar bir geçit vardı. Bu yol mezarlıklara, bahçelere ve bağlara gidiyordu. Fransız ve İngiliz elçilikleri de burada, duvarların dışında yer alıyordu. İçerde, bu dar sokak tepenin eteklerindeki St. Peter Kilisesi 'ne uzanıyordu. Bu noktadan sonra sokak genişliyordu ve bir başka geniş sokakla kesiştiği noktada, üzerinde resim bulunan eski taş bir anıt vardı [HEBERER, 356-357]. Buraya aldığımız resimde sağ ön ayağıyla bir topuz, soluyla da bir kalkan tutan bir kurt var. Ayakta duran bir aslan kalkanın kenarını ısırılmış. Ortada bir fil, filin üstünde iki çıplak genç adam var. Biri, öbürünü omzunda taşıyor. Resmin öteki yanında başı kadın, bedeni kuş, bacakları kartal pençesi olan bir figür yer alıyor. Bu figür keman çalıyor. Kuyruğu ise birbirine dolanmış iki yılan. Bu alegorik figürlerin açıklamasını yapan bir Rum, Heberer 'e, kurdun Türk Sultanı'nı, aslanın Venedik Hanedanı 'nı, filin Asya ve Afrika 'yı, çıplak gençlerin Yunan ahlâksızlığını, kartalınsa Roma İmparatorluğu 'nu simgelediğini söylemiş [HEBERER 357-359].

Hıristiyan bir gelin ve evli bir Hıristiyan kadın çocuğu ile (BREMEN).

Galata 'nın kara yakası Tophane'ydi. Burada büyük bir alanda büyük toplar ve çok güzel bir fışkıye vardı. Deniz kıyısında ise Kılıç Ali Paşa Câmii yer alıyordu ki bunun Kılıç Ali Câmii ile hiç ilgisi yoktu. Barbaros 'un yaptırmış olduğu bir başka câmi ve içerlerde Fransız Elçiliği 'nin arkasında bir saray vardı (Galatasaray). Burada bir ağanın gözetiminde eğitilen, sayıları 400-500 'e yaklaşan Acemioğlanlar bulunuyordu. Saray'ın hemen yanında güzel bir hamam yer alıyordu [HEBERER 361-364].

Pedro 'nun Galata yöresi üzerine verdiği bilgilere göre, Galata 'nın ana caddesi San Pedro, ticaret merkezi olduğundan, "Lonja" diye de anılır. Galata 'nın batısında Arsenal (Tersane), doğusunda ise çoğu savaşlarda düşmandan toplanan topların bulunduğu yer vardır. Tersane 'den dolayı Galata 'da birçok gemici bulunur. Bunların arasında gemi kaptanları, tayfalar, gemi yapımında kullanılan köleler yer alır. Pedro, gemi yapımı ve onarımı için yüz kadar tezgâh gözlemiştir. Bu arada Galata 'da Venedikli ve Floransalı tüccarların da evleri vardır. Bunların sayısı bin kadardır. Kölelerin çoğu Galata Kulesi 'nde, öbürleri de sonradan câmiye dönüştürülen San Paolo (San Pablo) Kilisesi 'nde barındırılır. Kaptanıderya Paşa'nın kendi köleleri özel bir kulede, gemi kaptanlarının özel köleleri de kaptanların evlerinde kalırlar. Pedro, Galata 'da bulunan Latin kiliselerini de sayar. Bunlar Saint François (Sant Francisco), Saint Pierre (Sant Pedro) ile Saint Benoit 'dır (Sant Benito). Yakın-doğu 'nun en büyük kilisesi son derece güzel mozaiklerle bezenmiş Saint Benoit 'da tek bir papaz, Dominiken kilisesi Saint Pierre 'de on iki papaz, Saint François 'da ise yirmi dört papaz bulunur. Bu kiliselerden her saat dua edenlerin sesi gelir ama org bulunmaz, çan sesi duyulmaz. Kutsal günlerde bile org yerine borazan çalınır. Kilisenin kapısında duran Yeniçeri hem kiliseyi koruma görevi görür, hem de Müslümanların içeri girmesini engeller. Yahudiler, Galata 'da dükkânları bulunmasına karşın, İstanbul 'un Avrupa yakasında oturmayı yeğler, akşam olunca dükkânlarını kapatıp evlerine giderler. Rumlarla Ermeniler ise Galata 'da otururlar. Pedro, Rumların yaptığı anasonlu, susamlı ekmeğin dünyanın en güzel ekmeği olduğunu, buna da "yerli" anlamına gelen "melanthio" dendiğini söyler

Galata'dan bir Hıristiyan dul kadın (BREMEN).

Pera (Beyoğlu) mahallesinde bir Dominiken, bir de Fransisken Manastırı vardı. Yahudilerin kendilerine ait bir sinagogu bulunuyordu. Bunlarda herhangi bir tasvir yoktu. Yalnızca lambalar ve birçok sıra yer alıyordu [CHESNEAU, 32].

Canaye, kayıkla kente dönerken gördüğü manzara karşısında şaşırıldı. Buralar daha önce gördüğü yerlerden hiç de aşağı kalmıyordu. Çünkü sahil birkaç kilometre uzunluğundaydı, güvenceliydi, birçok geminin yükünü gemiyle kıyı arasında yalnızca bir kalas koyarak boşaltmasına olanak verecek biçimde kolaylıkları olan bir sahildi, deniz balık kaynıyordu; öyle ki hanımlar evlerinin pencerelerinden uzanıp elleriyle balık yakalayabiliyorlardı. Bu liman doğa tarafından öylesine düzenlenmişti ki buraya gemiler yelken ya da kürek kullanmadan süzülüp girip çıkabiliyorlardı. Çünkü rüzgârın ne tarafa estiği değil, Boğaz boyunca biri güneye, diğeri kuzeye akan akıntı etkili oluyordu. Limanın bir tarafında 200 kapalı gemilik gözleri olan büyük Tersane vardı. Her gözde 1 kadırga yapılabilir ve doğrudan denize indirilebilirdi [CANAYE 111].

Haliç girişi, İstanbul 'a Akdeniz ya da Karadeniz 'den gelen her çeşit geminin yüklerini boşalttıkları dünyanın en büyük, en güvenli ve en güzel limanıydı. Türklere ait İstanbul yakasındaki gümrüklerden geçerken, Hıristiyan tacirler için gümrük denetimi Pera 'da uygulanıyordu [CHESNEAU 32].

Pera yakınlarında, kıyıda, Ramberti Tersane'yi görmüş. Doksan iki kemerli gözler denize doğru yan yana dizilmişse de bu Tersane Ramberti 'ye küçük ve kötü yapılmış görünmüş. Çünkü gözlerin içi bir gemiyi, hattâ gemi yapmak için gerekli malzemeyi ve keresteyi alacak kadar büyük değilmiş. Tersane denetçisine günde 40 akçe, sekreterine 25 akçe ve onun emrindeki memurlara 10 'ar akçe veriliyordu. Elli ustabaşı veya gemi ustası vardı ki bunlara çalışırken günde 12 akçe, çalışmalarını istenmeyen günlerde 6 akçe ödeniyordu.

İşgücü bin işçiden oluşuyordu. Çalışanların sayısına göre 4.000 akçe dağıtılıyordu. 2.000 akçe verilen iki yüz kalifiye eleman vardı. Ancak Ramberti 'nin söylediğine göre gerekmedikçe bunların hepsi çalıştırılmıyordu. Genellikle Tersane'de çalışanların sayısı iki yüzü geçmiyordu. Diğer yandan, Türklerin gemi yapımı sanatında yetenekleri çok kısıtlıydı. Bu nedenle gemileri İtalyanlarınkı gibi sağlam ve süratli olmuyordu. Türklerin yaptığı nadir iyi gemiler ise iyi maaşla tutulmuş

Hıristiyanların denetiminde üretilmiştir [RAMBERTI 255].

Haliç 'in bir tarafında inşa edilmiş olan 92 çok büyük göz vardı. Burada donanmanın tüm kadırgaları ve öteki gemiler üstü kapalı olarak korunabiliyordu. Çok sayıda usta, burada yeni gemiler yapıyor, eskilerini onarıyor, halat, yelken gibi, kadırgalara gereken her türlü donanımı sağlıyordu. Kıyının biraz ilerisinde, Pera 'nın kapılarından birinde topların yapıldığı bir dökümhane vardı. M. d 'Aramon bu kıyıda Fransa, Venedik, Cenova, İspanya ve Sicilya 'dan çok sayıda ve her türlü geminin demir attığını görmüş. Bunlar kentin düşürülmesi sırasında kullanılmış ya da açık denizlerde ele geçirilmişti [CHESNEAU 38].

Boğaziçi

Canaye, Boğaziçi 'nin doğasına hayran olmuş. Bu güzelliği, Karadeniz 'in vahşetinden, kuzey kapısındaki kayalık adalar koruyor, Boğaz 'daki ters yönlü iki akıntıya büyük zorluklar çıkarıyordu gemicilere. Ama aynı zamanda gemiler kendilerini akıntıya bırakarak hızla yol alabiliyorlardı. Kuvvetli bir rüzgâr çıktığında her iki kıyıda da sığınacak yer bulmak olasıydı, çünkü tepeler rüzgârı kesiyordu. Manzara anlatılamayacak kadar güzeldi, çünkü toprak verimliydi. Her yerden ağaç ve çiçekler fişkırmıştı. Avrupa kıyısında bahçe azdı, çünkü Pera 'dan Karadeniz 'e kadar yan yana evler sıralanmıştı. Akıntılar boyunca kuş sürüleri uçardı. Güzel bir günün sonunda Tophane 'ye yaklaştıklarında, kıyıya kadar kayıklarına yunuslar eşlik ederdi [CANAYE 91-92].

Boğaziçi 'ni görmek için Elçi Canaye, bir Yeniçeri, tercümanı ve altı adamın kürek çektiği bir kayıkla gezintiye çıkardı. Akıntı onları Avrupa kıyısına götürür ve Karadeniz 'e erişene kadar 18 millik yolu çabucak geçerler, ufak adalardan birine giderlerdi. Bu adalar tamamen kayaydı ve Boğaz 'ın ağzındaydılar. Daha sonra Canaye yakınlardaki deniz fenerini gezer. Bu fener sekiz köşeli bir kuledir. Türkler değil, Hıristiyanlar tarafından yapılmışa benzemektedir. Tepesinde bir fener vardır. Her gece Karadeniz 'den gelen gemilere Boğaz 'ın dar ağzından geçerken yardımcı olmak, yol göstermek için yakılır. Usta olmayan denizciler bu geçitten ürkerler, çünkü akıntı onları kayalara sürükler ve kıyıya çok yakın bir yerde parçalanabilirler [CANAYE 84-85].

Avrupa tarafındaki bu ada dik ve sarptı. Tepeye çıkmak çok zordu. Tepede, asma rölyefleriyle bezenmiş mermer bir kaide üstünde, mermerden eski bir sütun vardı. Bu sütunun Pompey tarafından Pontus Kralı 'na karşı kazandığı zaferi kutlamak için dikildiği söylenirdi. Pontus Kralı, Karadeniz kıyısındaki krallığın kralıydı. Ancak Canaye bu iddiayı kuşkuyla karşılamış, çünkü aşınmış mermer üzerinde "Caisus Sesar" adını okuyabilmiş. Yıllar sonra Thévet yazıları şöyle çözmüş: CAESAR TANTUS ERAT QVOD NVLLVS MAIOR IN ORBE , bir başka gezginse şöyle okumuş: C. SAESARI AVGVSTO F CL

Kente dönmek için kürekçiler Asya yönündeki akıntıdan yararlanırdı. Canaye, burada Diana Tapınağı'nın kalıntılarını görür. Daha sonra Boğaz 'ın en dar yerine varırlar. Burası 1 milden geniş değildir. Darius tekneleri yanyana dizdirmiş, bu tekne köprüsünden geçerek Avrupa kıyısına ulaşmış. Avrupa kıyısında ürkütücü Rumeli Hisarı vardır. İstanbul kuşatması sırasında askerlerini barındırmak için Fâti̇h Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Şimdi, önemli mahkûmların hapsedildiği yer. Kalın zincirlere bağlı, mum ışığından bile yoksun olarak... Bu mutsuz zavallıları para bile kurtaramazdı. Fransız elçisi bir savaşı için buradan kurtarmak için boşuna uğraşmıştı. Yapabildiği tek şey zincirlerinin azaltılması, pencerelerinin açılması ve yemek gibi günlük ihtiyaçlarının dışardan getirilmesine izin verilmesini sağlamak olmuştu [CANAYE 86].

Anadolu yakasında da iyi korunan bir hisar vardı. Böylece, İstanbul 'un girişi iyi korunuyor ve Karadeniz 'den Boğaz 'a giren gemiler denetlenebiliyordu. Canaye kente yakın, İbrahim Paşa 'da Sultan'ın bahçesini gezdi. Burası denize nâzır çok hoş bir yerdi. Çiçeklerin renklerinin, kokularının zevkini çıkardı. Canaye, Türklerin çiçekten aldıkları zevk karşısında şaşkınlığa uğrar. Türkler çiçeklerle saçlarını süsler ya da ellerinde taşırlardı. Kimi sultan bir ağacı çok sevdiğinde onun yamacına güzel bir çiçeğin ekilmesini buyururdu. İbrahim Paşa 'da dar yollar selvi ağaçlarıyla bezenmişti. Ancak Sultan hep yalnız yürüdüğünden yol dar tutulmuştu. Bahçenin arkasındaki tepeler ve ormanlarda yaban domuzu dahil birçok hayvan vardı. Sultan avdan döndüğünde dinlenmek için ya bahçenin yukarı bölümündeki hamama giderdi ya da denizde sağlam direkler üstüne yapılmış pavyona. İçi değerli mermer ve çok güzel çinilerle süslenmişti. Kapı ve pencereler İran tarzında boyanmıştı. Sultan Süleyman bunları Tebriz 'den getirtmişti.

Daha sonra bir başka bahçeye, Kulebahçe 'ye gittiler. Bu, kulenin bahçesiydi. Birincisi kadar güzeldi. Bu, çeşmeleri, gölgelikleri, yapay yeraltı odaları olan, tepe üzerinde kurulmuş bir bahçeydi. Denize yakın olan bölümünde sağlam, taştan, kare biçiminde bir kulesi vardı. 5 katlıydı. Her katta 1 oda yer alıyordu. Canaye 'nin gördüğü en yüksek binaydı. Türk yapıları genellikle yüksek değildi. O denli ustalıkla yapılmıştı ki, her kata su çıkıyor ve her katta bir fısıkye bulunuyordu. Kapı ve pencereler pirinçtendi. Kulenin ayağında, özel bir bahçe içinde, nadir balıkların bulunduğu bir havuz vardı [CANAYE 87-89].

Bir gün Wratıslaw 'ın elçisi kayıkla Boğaz 'da Karadeniz ağzına kadar bir gezinti yaptı. Bu, İstanbul 'dan bir günlük yoldu. Boğaz 'ın kuzey ucunda, Avrupa tarafında, gemilere yol göstermek için her gece yakılan bir fener vardı. Bunun yanında tabanında Latince yazı olan bir sütun bulunuyordu. Elçi ve maiyetine yakındaki akıntıda Kadıköytaş (Chalcedony) ve akik taşı (sardonyx) olduğu söylendi. Dönüşte, rehber, İran Kralı Darius 'un ordusunu Avrupa 'ya geçirdiği yeri gösterdi. Marmara Denizi ile Karadeniz arasında, ortaya yakın bir yerde karşılıklı iki hisar vardı. Türkler, İstanbul 'u fethetmeden Asya kıyısındaki hisarı ele geçirmişlerdi. Avrupa kıyısında olansa, Sultan Mehmed tarafından kent kuşatılmadan önce yaptırılmıştı. Sultan Mehmed şehre Fâti̇h olarak girene dek Kara Kule 'de yaşamıştı. Buranın yerleri iyi cins mermerdendi. Şimdi, iki hisar da önemli mahkûmlar için hapisane olarak kullanılıyor. İki de öyle iyi korunuyor ki şimdiye dek buradan hiç kaçabilen olmamış. Gardiyanlar kalenin dışındaki evlerde oturuyorlar. Bunlar savaşa gönderilmiyorlardı. Bütün işleri gece-gündüz mahkûmlara bakmaktı. Eğlence gezisindekilerle beraber olan genç Wratıslaw 'ın iki yılını Kara Kule 'de geçireceği aklının ucundan bile geçmemişti

Heberer, Boğaz 'ı, Karadeniz yakasına kadar gezmiş. Boğaz 'ın kimi yerlerde bir ineğin karşıdan karşıya yüzerek geçebileceği kadar daraldığından söz ediyor. Böyle bir yerde, birbirine karşı kıyılardan bakan iki kale, Rumeli ve Anadolu hisarları yer alıyor. Avrupa kıyısındaki Rumeli hisarı 'nda önemli mahkûmlar barındırılırmış. Burası aynı zamanda Avrupa 'dan Asya 'ya göç eden leyleklerin de rotası üzerindeymiş [HEBERER 303-305].

İstanbul çevresinde, özellikle Barbaros 'un mezarına giden yolun solunda, sahil yolu boyunca bahçeli çok güzel yalılar vardı. Belon 'un yazdığına göre bunların çoğu Türkiye 'ye yerleşen İspanyol kökenli Yahudilere aitti. Denizde gel-git hareketi olmadığından bu evler hemen deniz kıyısında yapılmıştı. Ayrıca, zengin balık akımından yararlanan birçok köy vardı [BELON 127a].

Boğaz 'da Karadeniz 'e doğru deniz yoluyla giderken, Busbecq, Sultan'ın birçok güzel bahçesini görür. Sultan'ın boş zamanlarını uğraşlarıyla ilgilenerek ya da dinlenerek geçirdiği sarayların birçoğunu gezmesine izin verilir. Bunlardan birinde Sultan Selim (Yavuz Sultan Selim) ile İran Şahı Şah İsmail arasındaki savaşı çok canlı gösteren bir resim vardır [BUSBECQ 39].

Bir önemli panorama da *Bodleian Albümü*'nde bulunmaktadır. III. Murad 'ın saltanat kayığının Boğaz 'ın yarısını kaplaması gibi orantısızlık ve başka gariplikler de içeriyor olmasına karşın, önemli bir bilgi kaynağıdır. Söz konusu panorama Marmara Denizi 'nden Karadeniz 'e değin Boğaz 'ın iki yakasını göstermektedir. Avrupa yakası, külâh biçimindeki damından kolayca tanınabilecek Galata Kulesi 'nin yer aldığı Galata 'dan başlamaktadır. Daha sonra, sırasıyla Tophane 'de Kılıç Ali Paşa Câmii, bir tepe üzerinde Cihangir Câmii, ünlü bir paşaya ait bir konak ve *Rapameth* olarak işaretlenmiş ve alt yazısı "*La Vigna Tratia*" diye belirtilmiş, büyük bir olasılıkla Maurand 'ın Galata eskizinde Fransız Elçiliği olarak gösterilen bina gelmektedir. Tophane ile Dolmabahçe arasında çeşitli yapılar, dükkânlar ve bahçeler vardır. Dolmabahçe 'de II. Selim 'in sarayı ve Beşiktaş 'ta daha sonraları sultanların sarayı olarak kullanılacak olan Büyük Amiral Hasan Paşa 'nın konağı yer almaktadır. Daha sonra karşımıza yüksek kuleleriyle Rumeli hisarı çıkmaktadır. Boğaz 'ın en daraldığı yer Anadoluhisarı ile Bebek arasındır; yani Boğazkesen. Burası "*Boğazasler*" diye adlandırılır. Dar Boğaz'ın Karadeniz yakasında, Rumelifeneri yanındaki yıkıntılar büyük bir olasılıkla Rumelikavağı Kalesi'nden arta kalanlardır. Koyda, Öreketaşı olarak bilinen kayalar üzerinde, çağdaşı birçok yazarın sözünü ettiği Pompeius Sütunu bulunmaktadır.

Bir kez daha Boğaz 'ın güney kıyısından yola çıktığımızda Asya yakasında Fenerbahçe feneri, bahçesi ve konağıyla Kadıköy, daha sonra, Şemsi Paşa Sarayı 'nın, bir bina kompleksinin ve tepe üzerinde yer alan tek minareli Atik Vâlîde Câmii 'nin bulunduğu Üsküdar 'ı görüyoruz. Az ileride, kıyı boyunca, Şerefâbâd Kasrı, Sultan'ın sarayı olarak gösterilmiş. Kuleli 'de Kulebahçe Sarayı göze çarpıyor. Rumelihisarı 'nın tam karşısında, duvarlarla çevrili yapı ya Kandilli Sarayı ya da Kandilli Bahçe Sarayı; Boğaz 'ın Karadeniz 'e ulaştığı noktadaysa Yoros adlı Bizans kalesi var.

Üsküdar

Canaye, Üsküdar 'da Mehmed Paşa 'nın sarayına gitti. Burası onun kent içindeki evinden kat kat güzeldi. Canaye 'nin, Hanım Sultan 'ın odasını görmesine izin verildi. Duvarlar sedef kakmayla

süslüydü. Paha biçilmez değerdedi. Bahçede, her zaman rastlanan fiskiyeden başka, balık havuzu ve lamba biçiminde camdan bir oda vardı. Hanım Sultan orada oturduğunda tüm bahçeyi kimse tarafından görünmeden seyredebiliyordu. Bahçede özel hamamı da vardı. Burada yıkanabiliyordu. Esirleri ona masaj yapıyordu. Üsküdar, Sultan 'ın en güzel ve en lüks saraylarının bulunduğu kalabalık bir yerdi. Sultan her gün kayıkla buraya rahatlamaya ve eğlenmeye gelirdi. Sultan 'ın isteği üzerine av köpekleri, atlar ve şahinler beslenirdi. Tazılar teker teker bağlanırdı. Soğuktan etkilenmesinler diye üzerlerine beyaz bir örtü örtülürdü. Uzun tüylü kulakları vardı. Kuyrukları, kulakları ve ayakları rengârenk boyanırdı. Üsküdar 'dan sonra Boğaz 'ın genişlediği yerde eskiden büyük bir kent, sonra da küçük bir Yunan yerleşim merkezi olan Kadıköy vardı. Buraya bazen "Körlerin Kenti" de denirdi, çünkü burayı kuranlar öyle bir yer bulmuşlar ki limanı ya da diğer hoş mekânları yokmuş. Üstelik daha sonra İstanbul 'un kurulacağı tam karşı sahili de görememişler [CANAYE 90].

Schweigger ve Lubenau, İran, Ermenistan ve Arabistan 'dan getirtilen güzel atların satıldığı Üsküdar 'daki (eski Chrisipolis) büyük pazaryerinden söz ediyorlar. Bu atlar büyük paralarla getirtiliyordu. 100 dükadan başlayarak 1.000 dükaya kadar varan bu harcamaların ne denli çok olduğu 1 dükanın 2 gulden olduğu anımsandığında daha da iyi anlaşılıyor [SCHWEIGGER 135 & LUBENAU 222]. Sultan 'ın annesinin Üsküdar 'da bir sarayı, esirleri için bir evi ve bir de güzel bir câmisi vardı [SCHWEIGGER 135-136]. Bir başka câmiyse Kaptan Paşa tarafından yaptırılmıştı [LUBENAU 223]. II. Selim 'in iyi ahababı, içki arkadaşı ve zamanın Sultanı III. Murad 'ın dostu olan Şemsi Paşa da Üsküdar 'da oturuyordu. Sultan Selim 'le şarap içtiğinde her yudum arasında bir mısra söylemiş. Üsküdar 'dan yarım mil ötede, Kadıköy 'de (eski Kalkedon) çok eski bir Rum kilisesi vardı. Bu alanın havası güzel, toprağı bereketliydi ve Sultan 'ın bu iki küçük kent arasında ve bir de Üsküdar 'ın kuzeyinde eğlence bahçesi yer alıyordu. Bir kez Schweigger, 200 baş öküzün Galata 'dan Üsküdar 'a Boğaz 'ın en dar yerinden yüzerek geçtiğini görmüş. Schweigger 'e göre, Üsküdar halkı İstanbul halkından çok farklıydı. Esmerdiler, kaba bir köylü şivesiyle konuşuyorlardı. Sarıklarını bile doğru dürüst saramıyorlardı.

Betzek, Üsküdar ve Kadıköy üzerine yazdığı kısa betimlemelerde, buralarda çok sayıda Rum ve Türk 'ün yaşadığını, kimi Türklerin bahçeleri olduğunu ve Anadolu 'dan getirtilen atların burada satıldığını anlatmaktadır [BETZEK 23].

Rüstem Paşa 'nın, İstanbul Boğazı 'nın Asya yakasında bulunan Üsküdar 'da, büyük bir bahçenin içinde muhteşem bir konağı vardı. Bu evin yakınına ölünce bahçesine gömülmek için bir câmi; câminin yanında da, gezginlerin az bir paraya konakladıkları, yoksullara aş (çorba ve koyun eti) dağıtılan bir kervansaray yaptırmıştı [DERNSCHWAM 57].

İmparator Arkadius'un 402 yılında diktiği Arkadius Sütunu. Sütunun üzerinde aşağıdan yukarıya kadar imparatorun zaferlerini gösteren sarmal yarım kabartmalar yer almıştır (FRESHFIELD).

Büyük Çarşı, Öteki Çarşılar ve Dükkânlar

Lubenau 'ya göre dünyanın başka hiçbir yerinde İstanbul 'da olduğu kadar çok pazar yoktu. Bedestenlerden başka birçok özel pazar vardı. Birinde yalnız altın ve gümüş eşya satılırken, bir başkasında yalnızca eyerler ve koşum takımları, bir başkasında halılar ve bir diğesinde de değerli işlemeli örtüler bulunurdu. Kâğıt, pirinç, fasulye, balık pazarları vardı. Kafkasyalı Gürcüler mücevherat, pahalı taşlar satarlardı. Omuzlarına değen yuvarlak halka küpe takan erkekler tüccar oldukları kadar savaşıydılar da... Bir omuzlarında çanta, öteki omuzlarında yay, bellerinde bir kılıç taşırldı. Çok az konuşurlardı. Kendilerinden bir şey satın alanlar parayı avuçlarına saymalıydı [LUBENAU 178].

Kentin güzel binalarından ikisi Büyük ve Küçük Bedesten binalarıydı. Esirler ve daha birçok değerli mal satılırdı. Büyük Bedesten tuğla kemerlerden yapılmıştı. Her zaman öylesine kalabalık olurdu ki içeride sığağa dayanmak olanaksız bir hal alırdı. Sakalar bedava olarak porselen kaplardan su dağıtırlardı. Tüm mallar bir tür açıkartırmayla satılıyordu. İlgilenen alıcı alacağı mala bir fiyat biçerdi. Tüccar malı bir hamala verirdi. Hamal çarşı içinde hem malı gösterir hem de verilen fiyatı bağırırdı. Alıcılardan biri fiyatı yükseltebilirdi. Daha sonra hamal malı geri getirirdi. Fiyat yükseltmişse ilk fiyatı veren ya fiyatı yükseltirdi ya da daha iyi alışveriş yapacağı günü beklerdi. Bu binadaki küçük dükkânlarda ince işlenmiş, yaldızlı, süslü koşum takımları, altın vazolar, turkuaz ve yakutlarla süslü sorguçlar ve birçok başka mücevherat vardı. İnsanın elini cebine atmaması çok zordu. Bedesten 'in dışında, çepeçevre saatçılar, nakış-süsleme satıcıları, kandil ve havlucular yer alıyordu. Türk kadınlarının zarafetinden şüphe edenler satılan malların güzelliğini görmeliydi [CANAYE 94-95].

Her tür mücevher, altın ve gümüş işleri ve çok pahalı şeyler Bedesten denilen iki pazarda satılırdı. Bunlar taştan yapılardı. Tavanlar kemerli ve kubbeliydi. Câmi stilinde üst üste iki sıra direklerle desteklenirdi. Bedestenin içi duvarlarla bölümlere ayrılırdı. Her bir duvar boyunca tahta bir raf ya da sıra olurdu. Bu raflar arasında, duvara dayalı duran, çok raflı tahta dolaplar vardı. Dolaplar içinde tüccarlar değerli mallarını kilit altında tutabiliyorlardı. Her dolabın ön tarafı dükkânın tabanını oluşturuyordu. Bunların üzerine halılar konurdu. Halıların üzerinde altın işlemeli kadife yastıklar vardı. Yastıkların üzerine her ulustan (Rum, Yahudi, Ermeni ve diğerleri) insan otururdu. Burada alışveriş yaparlar, arkadaşlarıyla içki içip eğlenirler, bazan da hoş vakit geçirmek için çalıp söylerlerdi. Bunların çoğu beyaz saçlı, yaşlı insanlardı. Arkalarında her cins ve renkten, altın işlemeli ve nakışlı değerli ipekler sergilenirdi. Dükkânlar arasındaki koridorlar öylesine genişti ki 6 kişi yanyana yürüyebilirdi. Bazen dükkân sahipleri mallarını dükkânlarının önünde sergilerlerdi. Bu durumda rahat yürümek zorlaşırdı. Bedestenlerin dışında küçük tablalar vardı. Bunların içinde diğer mallar dışında otlar ve kocakarı ilâçları da satılırdı [DERNSCHWAM 93-94]. Kent içinde Bedesten diye bilinen bir yapı vardı. Cuma günleri dışında her gün açıktı. Burası İstanbul 'da ipek ve keten de dahil olmak üzere her türlü kumaş; gümüş ve altın işleyicilerinin ürünleri; at, ok, esir ya da akla gelebilecek her şeyin alınıp satıldığı yerdı. Buradaki ve kentteki dükkân sahiplerinin çoğunluğu Yahudi'ydi.

Bu Yahudi lerin birçoğu İspanya 'dan sürülmüşlerdi. Bunlar arasında Hıristiyan âdetlerine göre vaftiz edilmiş, ancak kendi dinlerine bağlı kalmış olan Morrano, İspanyol Yahudileri ve Faslılar vardı. Bu mültecilerin becerilerini de beraberlerinde getirdikleri kuşkusuzdur, ancak Ramberti, Türklerin tüm yararlı zanaatları onlardan öğrendiklerini iddia ettiği zaman abartmış oluyor [RAMBERTI 241].

Pedro da Bedesten 'den (*Baziztan*) yüksek kemerli, kalın duvarlı, üzeri kapalı büyük bir yapı olarak söz eder; dört ana kapısının dört geniş sokağa açıldığını, bunların aralarında da birçok dar sokak bulunduğunu söyler. Çarşı en soğuk havalarda ısıtılırdı. Burada, kuyumcudan kumaşçıya kadar pek çok dükkânda, ipek, atlas her çeşit kumaştan gümüş ev gereçlerine, baharattan silâha her şey satılırdı [VIAJE 270-71].

Kentte her türlü değerli mal Bedesten 'de satılırdı. Bedesten daire biçiminde bir tapınağı andırıyordu. Birbirine bakan dört kapısı vardı. Altın sırmalı, ipek ve kadife kumaşların yanı sıra altın

ve gümüş de satılırdı. Esir tüccarları mallarını burada pazarlardı. Esirler genellikle Hıristiyan erkek, kadın ve çocuklardı. En fazla para verene açıkartırmayla satılırlardı. Kadın esirlerin yüzü bir peçeyle örtülü olurdu. Alıcılar sanki at alırcasına kadınların peçelerini kaldırır, yüzlerine bakar, dişlerini, ellerini ve bedenlerini incelerlerdi. Bedesten cuma günleri hariç her gün açıktı [CHESNEAU 34-35].

Bedesten büyük bir hol gibi çok büyük bir kare biçiminde bir binaydı. Dört bir yanında birer kapı vardı. Bu kapılar ortada çakışan sokaklardan birine açılıyordu. Bu sokaklarda dükkânlar sıralanmıştı. Çok pahalı mallar satılırdı buralarda [NICHOLAY 62b]: Mücevher, değerli taşlar, değerli kürkler, her tür iyi cins kumaş, kılıç, kalkan ve yaylar. Burada aynı zamanda, her yaş ve ülkeden Hıristiyan köleler de satılıyordu. At gibi sergilenen bu insanları satın almak isteyenler bedenlerini soyup her yerine bakarlardı. Nicholay, 13 ya da 14 yaşlarında olan bir Macar kızın bir saat içinde 3 kez soyulup bakıldığını görmüş. Kızı sonunda yaşlı bir Türk tüccarı 4 buçuk dükkaya satın almış. Türklerin Hıristiyan tutsaklara zalimce davranması Nicholay 'ın acıma ve nefret hislerini uyandırmış [NICHOLAY 63a].

Kentteki çok sayıda pazar arasında yer alan saraç pazarında iyi cins koşum takımı satılırdı. Bir başka pazarda kuyumcular, bir başkasında ipek süslemeler, Bitpazarı'nda ikinci el eşyalar bulunurdu. Ancak en iyi mallar Bedesten 'de olurdu. Türkler 'in kutsal günü olan cuma dışında her gün açıktı [NICHOLAY 63a].

Küçük Bedesten 'de hem kadın, hem de erkek esirler satılırdı. Kadın bir esir almak isteyen dikkatle onun dişlerini ve saçını iyice inceler ve yüzünü tükürükle ıslatarak yanaklarının boyalı olup olmadığına bakardı. Sonra kadının vücudunun her yerini eller, yoklardı. Zavallı kadınlar –erkekler de– yere bakarak sessiz beklerlerdi. Kötü muameleye karşı çıkmazlardı [CANAYE 96].

Pedro 'ya göre her gün iki bini aşkın kadın tutsak büyük bir hanın avlusunda satışa sunulurdu. Bu kadınların en güzelinin fiyatı bile, sayılarının çokluğundan dolayı, elli ile yüz riyal arasında değişirken, erkek çocuklar iki yüz riyale satılırdı [VIAJE 237].

Ünlü Çemberlitaş Anıtı'nın yanında bir zamanlar Pretorium Leophorus Sarayı 'nın bulunduğu bir alan vardı. Dernschwam, buradaki birçok küçük dükkânda çok güzel mallar satıldığını söyler. Yine Dernschwam 'a göre, bu dükkânların sahipleri câmi yapımı için bağışta bulunmak zorundaydı. Bu ticaret merkezinin ana ticaret konusu, ister toptan ister perakende olsun, tavuktu (bugünkü Tavukpazarı semti). Tavuk toplayıcılar tüm ülkeyi köy köy dolaşır; bu pazara getirmek üzere tavuk toplarlardı.

Arkalarından çektikleri atların sırtında tavukları canlı canlı koyup taşımak için birbiri üstüne merdiven gibi konan tahta kafesler yerleştirirler, tavukları bu büyük alandaki tavuk pazarlarına kadar bunların içinde taşırlardı. Pazara; gelince burada tavukları bir yetkili kontrol ederek fiyatlandırır. Bundan sonra; tüccarlar toptan aldıkları tavukları, bazan dükkânlarına götürüp orada keserler, çoğunlukla da, kesilip yolunmaları için başka tavuk pazarlarına götürüp bu işlemlerden sonra aynı gün satarlardı. Tavukların fiyatları ağırlığına göre saptanır, ciğer ve taşlıkları halka parasız verilirdi. Besili bir tavuk beş altı akçe ederdi. Dernschwam, Türklerin pişirmesini bilmediğinden, tavukların kafalarıyla ayaklarını çöpe attıklarını; İstanbul 'da odun pahalı olduğundan tavuğu da Hıristiyanlar gibi hafif ateşte pişirmeyip sadece haşladıklarını söyler [DERNSCHWAM 96-97].

Haftada bir Arkadius Sütunu ayağı çevresinde kurulan pazarda alıcılar da, satıcılar da kadındı. Pedro bu pazarın gelirini 1.000.000 düka olarak hesaplamıştı [VIAJE, 272].

Avratpazarı 'nda dikili olan, Romalılardan kalma bu çok güzel anıt Dernschwam, alttan üste doğru, eski zaferlerin ve olayların yansıtıldığı spiral motifler kazınarak bezenmiş, ince, uzun, yuvarlak bir kule olarak tanımlar. Yuvarlak taşların, aralarına harç konmadan, birbirlerinin üstünde durabilmesi onu çok şaşırtır. Böylesine güzel bir taş oymacılığı karşısında etkilendiğini yazar. Bu sütunun, (bölümün başında yer alan ve Freshfield'dan aldığımız detaylı çizim de bu durumu gösteriyor) İstanbul 'u zaman zaman sarsan depremlerin etkisiyle yer yer çatlamış olduğunu da yine Dernschwam 'dan öğreniyoruz.

Dernschwam, Arkadius Sütunu 'nun bulunduğu yerde, beyaz mermerden bir ayak üzerinde, her iki yüzeyi de kabartma oymalarla bezenmiş dört köşeli bir anıt daha gördüğünü söyler.

Pazar günleri Arkadius Sütunu çevresinde kurulan pazarda küçük tezgâhların üzerinde genellikle tahıl, sebze ve diğer yiyecek maddeleri satılırdı. Burada birçok meyhâne bulunurdu. Dernschwam, bu tezgâh ve meyhâne sahiplerinin, hocalara ve diğer din görevlilerine ödedikleri verginin bu ucuz yerlerin gerçek değerinin çok üzerinde olduğunu öğrenir [DERNSCHWAM 97-98].

Bedesten 'in dışındaki yol, dükkânların hizasında değil, daha aşağıdaydı. Dükkânlara ulaşmak için yayalar bir revak oluşturan yolun iki yanında yükseltilmiş kaldırımlardan yürürlerdi. Bu revağın üstü yol seviyesinde olan, aralıklı tahtayla kaplıydı. Yağmurlu havalarda bu yol büyük kolaylık sağlıyordu. Her tür mal için ayrı bölümler vardı. Palaların tümü bir yerdeydi. Kakmayla süslenmiş bıçaklarsa ayrı bir yerde. Şahinler için başlıklar satan dükkânlar vardı; potinler, altın süslemeli renkli ayakkabılar, işlemeler, yüz havluları, başlıklar ve türbanların yerleri hep ayrıydı [CANAYE 96-97].

Saraçhane 'de deri işlemecileri ve saraç ustaları İstanbul 'u ziyaret eden yabancıların hayranlığını kazanıyordu [SANDERSON 78].

Uzun bir sokak yalnız saraç işlerine ayrılmıştı. Kırmızı ve sarı sahtianlar, gemler ve her türlü koşum takımı, ayrıca heybeler, sefer sandıkları ve başka deri işleri satılıyordu. Edirne saraçlarının en iyi olduğu kabul ediliyor ve onların ürünleri aranıyordu [CANAYE 97].

Neredeyse tüm dükkânlar boyalıydı, kimisi de yaldızlıydı. Dükkân sahipleri halı kaplı divanlarda otururlardı. Saten elbiseler giyerler, sincap kürkü takarlardı. Görünüşleri hukuk doktorlarınıninkine benziyordu.

İstanbul 'da her tür haşlanmış ya da fırınlanmış yiyeceğe ve Venedik 'te, Noel 'de satılan şekerlemelere rastlanabilirdi [CANAYE 97].

İstanbul 'da, Fransa 'da bilinmeyen birçok beceriye sahip zanaatkâr vardı. Parlak bir yüzey elde etmek için kâğıdı cilâlamak bu zanaatlardan biriydi. Türkiye 'de kâğıt yapılamıyordu. İtalya 'dan satın alınıyor ve deniz yoluyla ülkeye getiriliyordu. Kâğıt cilâlayıcıları, getirilen kâğıt tabakalarını hafifçe kubbeleştirilmiş tahta bir kutu üzerine iyice gererek yayarlardı. Daha sonra dikkatle, bir kol uzunluğundaki tahtanın kenarına monte edilmiş oniks ya da yeşim türünden bir taşla tutup bir ileri bir geri kâğıda sürterek tüm tabaka parlamaya dek devam ederlerdi. Henüz Türkiye 'de matbaa da yoktu ve yazıcılar genellikle parlak kâğıt üzerine yazmayı yeğliyorlardı.

Güzel mücevherata Türkler büyük önem veriyordu. Türkiye 'deki kuyumcuların elinde Fransa 'dakilere kıyasla, daha çok değerli taş vardı. Bu kuyumcular Fransa 'dakilere göre taşları kesmede ve yerleştirmede daha ustaydılar.

Renkli kumaşlar üzerine motif çizmekten başka işle uğraşmayan dükkânlar vardı. İstenilen renge boyanmış olan keten ya da pamuklu kumaşlar sıkı sıkıya gerdirilir ve sonra da parlak bir yüzey elde edilinceye dek ovuşturulurdu. Bu zanaatkârların çiçek ve yaprak rölyefleri kazınmış tahta kalıpları vardı. Bu blokları değişik renklerde boyayarak ve bunları kumaşın üzerine basarak çok kısa bir zaman içinde çok güzel düzenlemeler yapabiliyorlardı.

Bıçak sapı yapan dükkânlarda şaşırtıcı miktarda boynuz, diş ve fildişi olurdu. Belon, antilop ve gazel boynuzları; fil, suaygırı ve mors dişleriyle büyük deniz kıyılarından toplanmış birçok garip hayvanın boynuzlarını da gördüğünü yazıyor [BELON 133a-133b; 134a].

Aşçılar Sultan'a özel olarak belirlenmiş bir vergi öderlerdi. Kasaplar, aşçılar dışında kimseye et satmazlardı. Kelle, paça, akciğer ve bağırsaklar da aşcınındı. Pişmiş sığır dili 1 akçeydi. Kimi kez kasaplardan el altından dil almak olasıydı. Ama böylesi bir alışveriş pahalıya mal oluyordu [DERNSCHWAM 126].

Yahudiler dükkânlarında kesilmiş, yolunmuş, pişmeye hazır tavuk satarlardı. Bunlar, tavuğu kendileri kesmez, bir akçenin sekizde biri değerinde olan bir "tern" karşılığında hahama kestirirlerdi [DERNSCHWAM 96-97].

İstanbul 'da kimi çiçeklerin 500 dükaya satıldığı, çok sayıda çiçekçi dükkâmı vardı. Türkler çiçek seven insanlardı ve kadınlar başlarını süslemek için tüm paralarını çiçeğe harcayabiliyorlardı [VIAJE 272].

İstanbul sokaklarının çoğunda alkolsüz içkilerin satıldığı ahşap kulübeler bulunurdu. Bu içkiler fıçı yerine toprak kaplarda saklanırdı. Her gün taze taze yapılan çeşitli şerbetler müşterilere teneke veya toprak kaplarda sunulurdu [DERNSCHWAM 106].

Düzen Bağı ve Kentin Temizliği

Yeniçeriler ellerinde uzun sopalarla kentte kol gezer, karanlık bastırdıktan sonra sokakta buldukları kimseleri götürür, şüphelendiklerine elli, yüz kez sopa atarlardı. Bu Yeniçeriler, doğrudan doğruya sultanın emrinde olduklarından, Sultan ve başlarındaki Yeniçeri Ağası dışında hiç kimse, paşalar bile, bunlardan hesap soramazdı. Yeniçeri Ağası, her gece bir grup Yeniçeri'yle sokaklarda dolaşıp çevreyi denetlerdi. Bu arada kin yüzünden komşunun komşuyu haksız yere şikâyet ettiği durumlara da sıkça rastlanırdı. Kimi kez bir evin kapısı ya da penceresi, içerde ateş ya da lamba yanıp yanmadığını kontrol etmek bahanesiyle, bu Yeniçeriler tarafından aniden açılırdı. Dernschwam 'a göre, böyle bir durumda yakalanan iki Hıristiyan, dayak ve para cezasına çarptırıldıktan başka, burunlarından geçirilen şişe takılmış mumlarla sokaklarda ibret için dolaştırılmışlardır [DERNSCHWAM 118-119].

Yeniçeri Ağası'nın gece devriyesi (VIYANA I).

İstanbul 'da geceleri evlerdeki ışıklar belli bir saatte söndürülürdü. Her mahallede gece devriyesi dolaşırdu. Bu adamın bir elinde lamba, ötekinde sopa bulunurdu. Monsieur d 'Aramon, İstanbul 'la ilgili söz etmeye değer anılarından birinde, bu gece bekçilerinin tek başlarına Paris 'te devriye başı ve bir bölük silâhlı adamından daha iyi asayişini sağladığını belirtiyor. Üstelik, İstanbul 'da kimsenin geceleyin sokakta soyulma korkusu yokmuş [CHESNEAU 47-48].

Şehremini, İstanbul sokaklarının ve Sultan savaşa gittiğinde tuttuğu yolun asayişinden sorumluydu. Şehremini aynı zamanda kamuya ait binaları, su kemerlerini ve çeşmeleri de denetliyordu. Ramberti, Şehremini 'nin günlük kazancını elli akçe olarak aktarıyor. Yardımcısı ve sekreteri yaklaşık otuz sekizer akçe günlük alıyorlardı. Şehremini 'nin emrinde bin kişi çalışıyor ve bunlara dağıtılmak üzere günde toplam bin akçe veriliyordu [RAMBERTI 252].

Pedro, dünyanın her yerinde olduğu gibi İstanbul 'da da fuhuşun yapıldığını, buradaki hayat kadınlarının Yahudi, Hıristiyan, Müslüman kadınlarından karma bir grup oluşturduklarını, değişik kimselerin, Çingenelerin bile, randevuevi çalıştırdıklarını söyler. Ayrıca, birçok kadının, bu gibi evlere bağlı olmadan, sokaklarda dolaşmadan da bu tür bir yaşam sürdürdüğünü belirtir [VIAJE 237-38].

Yeniçeri Ağası. Resmin yapıldığı yıllarda Yeniçeri Ağası, Çerkes Mustafa Ağa idi (BREMEN).

Gelibolulu Mustafa Âli fazla kadın düşkün kimseleri, cinsel sapıkları, eşcinselleri, sevicileri, kadın tüccarlarıyla bunlar için çalışan kadınları, cinsel yaşamlarında bazı aletleri kullananları, cinsel olarak kendini tatmin edenleri de şiddetle kınar [ÂLİ 159-160].

Dîvân bu türlü davranışlara karşı birçok karar çıkarmıştı. Örneğin 1565 'te Galata 'da (Cihangir Câmii çevresinde) yörede yaşayanların yakınmaları üzerine bazı kadınların –Arab Fatı, Narin, Giritli Nefise (öteki adı Kamer), Atlı Ases (Balatlı Aynî olarak da bilinen)– evleri ellerinden alınarak, kendileri kentten atılmıştı [AR 38]. Bundan iki yıl sonra çıkan bir kararla yörede uygunsuz bir yaşam sürdüren kadınları ilgililere bildirme sorumluluğu imâmlara ve müezzinlere verildi [AR 39]. Ayrıca, geçmişi temiz olmayan bir kadınla evlenen erkeklerin de kentten sürülmesi yine karara bağlandı [AR 39]. Genç adamların kadınlarla uygunsuz bir biçimde buluşabilecekleri kuşkusıyla çamaşırcı kadınların kendi evlerinde ya da ayrı bir yerde çamaşırcı dükkânı açmasına izin verilmezdi [AR 39-40].

Bu gibi önlemler, kutsal sayılması bakımından Eyüp Sultan 'da daha da sıkıydı. Burada kadınlar kaymakçı dükkânına giremezdi. Müslüman olmayanlar bu yörede dükkân açamaz, diğer yörelere kıyasla çok daha dikkatli davranmaları gerekirdi [AR 40-41].

1580 'de ve 1583 'te çıkarılan iki kararla kadınların erkeklerle Boğaz 'da ya da Haliç 'te aynı kayıkta yolculuk etmeleri yasaklandı [AR 41-42].

Gemilerle Galata 'ya getirilen şarap, deri tulumlar içinde taşınırdı. İçinde şarap olan bu tulumlar, Müslüman halkın giysilerine değdiği için şarabın tulumda taşınması 1571 'de Dîvân 'ca yasaklandığından, şarap bundan sonra fıçılarda taşınmaya başlanmış, bu kurala uymayanlar

cezalandırılmıştır [AR 48-49]. Dîvân daha sonra başka bir kararla şarap ve rakının İstanbul 'a girişini de bir ölçüde yasaklamıştır. Bu karara göre şarap, ister fıçıda, şişede ya da tulumda, ister başka bir biçimde olsun, gündüzleri herkesin göreceği gibi ortalıkta taşınmayacak, başta Müslümanlar olmak üzere kimseye satılamayacak, yalnızca Müslüman olmayanların özel kullanımı için geceleri taşınabilecekti [AR 49-50]. Dîvân, Müslümanların oturduğu yörelerdeki meyhânelerle şaraphâneleri kapatmıştı [AR 50-51]. Başka bir kararla da, Üsküdar çevresindeki (Maltepe, Kartal, Darıca) bağlarda yetiştirilen üzümün şarap yapılması yasaklanmıştı. Bu yörenin üzümünden yalnızca, pekmez ya da sirke yapılabilirdi [AR 86]. İstanbul 'daki meyhâneleri, şaraphâneleri, hattâ bozacıları, çay ve kahvehâneleri yasaklayan birçok Dîvân kararı çıkarılmıştır. 1567 'de şaraphâneler, meyhâneler, çayhaneler, kahvehâneler kapatıldığı gibi boza da dahil olmak üzere mayalandırılmış içkilerin tümü yasaklanmıştı [AR 141]. 1583 'te çıkarılan başka bir Dîvân kararı, Kanûnî Sultan Süleyman dönemindeki gibi yine tüm alkollü ve mayalandırılmış içkilerin kullanımını ve alım satımını yasaklar [AR 146-47]. Bu arada Langa yöresinde bazı sarhoş kimselerin hamam basması, câmilerden zorla müezzini alıp meyhânedeki içmeye zorlaması, başından aşağı şarap dökmesi üzerine bu yöredeki tüm meyhâneler kapatılmıştı [AR 141-42].

Kentte çöplerin dökülmesi, sokakların, kaldırımların, genel alanların temiz tutulması gibi temizlik önlemleri de Dîvân kararlarıyla saptanırdı [AR 61-62, 67].

Bassano, İstanbul 'da kentin temizliğinden sorumlu bir Bokçubaşı 'nın varlığından söz ediyor. Bokçu Başı 'nın temel görevi ölü at, eşek, deve ve diğer hayvanların kentin dışına çıkartılmasını sağlamaktır. Herkesin evinin önünü temiz tutmasını, kışın evlerin önünün çamurdan arınmasını, kimsenin sokaklara çöp atmamasını, çöpün sokaklarda birikmemesini sağlar ve denetlerdi. Emirlerine karşı gelenler para ya da hapis cezasına çarptırılırdı [BASSANO 36b-37a]

Asesbaşı (BREMEN).

Âfetler: Yangınlar, Salgın Hastalıklar, Depremler, Kıtılıklar

İstanbul 'da çıkan yangınları Yeniçeriler söndürürdü. Bunun dışında özel bir itfaiye ekibi yoktu. Padişahın paralı askerleri olan Yeniçeriler yangın söndürmeyi savaşa gitmek gibi onurlu bir görev sayarlardı. Yangın çıktığında, atla ya da yaya olarak koştururlardı [DERNSCHWAM 62-63].

Gerlach 'a göre Yeniçeriler yalnızca yangınlarda değil, başka olaylarda da çevreyi yağmalıyorlardı. II. Selim, 22 Aralık 1574 'te ölüp yerine III. Murad tahta geçtiğinde, tüm Yahudiler ve diğer zenginler değerli eşyalarını gizlediler. Çünkü ne zaman bir sultan ölse Sipahiler ve Yeniçeriler evleri yağmalıyorlardı [GERLACH 70].

Gerlach kentte, bir fırının, birçok dükkânın ve bir kilisenin yandığı, 1 Şubat 1576 tarihli bir yangından söz ediyor [GERLACH 161].

8 Aralık 1554 'te güneşin doğmasına üç saat kala İstanbul 'da büyük bir yangın çıktı. Yangın, yağ eritmeye çalışan bir adamın bulunduğu bir dükkândan başladı. Ayasofya 'nın karşısında bin küçük ahşap dükkânla bir vakfa ait bir sürü küçük kulübe tümüyle yandı. Bunların kirası günde 13.000 akçeydi. Tahtakele 'ye sıçrayan yangında burada da yabancılara ait birçok lokantayla kumarhâne yandı. Çevredeki tutukevinde dolandırıcılık, hırsızlık, adam öldürme vb. suçlarından tutuklu yüzlerce suçlu, Yeniçerilerin son anda kapıları kırarak içeri dalması sonucu yanmaktan kurtarıldılar. Yeniçeriler kadın tutukluları kaçırap alıkoydular.

Büyük miktarda hayvan ve bitki yağı, fasulye, bezelye, pirinç, kına, Mısır ve Kırım 'dan gelen birçok mal bu yangında kül oldu. Yangın genişleyip alevler kenti sardıkça bunlara sadece yeniçeriler yaklaşabiliyor, evlerden içeri atlayıp kurtarabildikleri her şeyi dışarıya taşıyorlardı. Yangını söndürmek için su bulunmasına karşın, merdiven yokluğundan Yeniçerilerin çalışması yetersiz kalıyordu. Evleri yıkacak kancalar da yeteri kadar büyük değildi. Güçlü rüzgâr nedeniyle alevler çevredeki dar sokakları sardıkça Yeniçeriler ahşap ve kerpiç evleri yıkıyorlardı. Yeniçeriler bir yandan yangını söndürmeye çalışırken bir yandan da evlerde buldukları değerli eşyayı yağmalıyorlardı. Bu korkunç yangından sonra Sadrazam İbrahim Paşa, geceleri ateş ve lamba yakılmasını yasakladı. Saat 8 'de akşam ezanından sonra tüm ateşlerin söndürülmesi emredildi. Oysa, 9 Eylül 1555 'te kentte başgösteren ekmek sıkıntısı üzerine günde iki kez ekmek çıkarmak zorunda olan fırıncılar, dayakla cezalandırılmaları pahasına geceleri gizli gizli fırınlarını yakmaya başladılar.

Yeniçeriler yangın söndürdükleri gibi, bazen de yangın çıkarırlardı. Yangınlar bazen de çeşitli nedenlerle, genellikle bir yeri yağmalamak amacıyla başka kişilerce de çıkarılırdı. Dernschwam 'ın İstanbul gezisi sırasında insanlar yangından öylesine korkar duruma gelmişlerdi ki; mallarını dükkânlarında bırakmayıp başka yerlere taşımaya başladılar. 1554 'teki yangını, 18 Ocak 1555 'te büyük Galata yangınıyla, Fransız manastırının Yeniçerilerin yağmalamasından son anda kurtulduğu, 20 Ocak 'taki yangın izler [DERNSCHWAM 118-119].

25 Haziran 1586 tarihli Fugger raporunda kentte çok önemli bir salgın hastalığın baş gösterdiği, bu hastalıktan ölenlerin sayısının iki yıl önceki salgında ölenlerin sayısından çok daha fazla olduğu yazılı. Yalnızca, İbrahim Paşa 'nın sarayında ölü sayısı 100 'ü geçtiğinden, salgın hastalık yüzünden kentten ayrılmaya çabalayan birçok kişi gibi Sultan'ın da sekiz-on gün içinde çocukları ve ailesiyle

birlikte kentte ayrılarak Karadeniz 'de kendisi için hazırlanan konağa gideceğinden söz edilir [FUGGER 91].

Wratislaw 'ın İstanbul 'da bulunduğu sırada çok tehlikeli bir salgın oldu ve binlerce insan öldü. Her gün elçilik binasının önünden sayısız cesedin taşınıp mezarlığa gömüldüğünü gördüler. Elçinin evinde altı Hıristiyan bu salgın hastalıktan öldü. Elçiye bunları Galata 'da, altı manastıra sahip Fransisken keşişlerince gömdürmesine izin verildi. Kentteki koku ve korku elçiliktekilerin çoğunun hastalanmasına yol açtı. Wratislaw 'ın ateşi öylesine yüksekti ve öylesine ağır bir ishal geçiriyordu ki iyileşmesinden ümit kesilmişti [WRATISLAW 251-52].

Heberer 'in İstanbul 'da kaldığı süre içinde kentte ve Galata 'da bir salgın oldu. Heberer 'e göre bunun nedeni pis sokaklardı. Heberer birçok kez sokaklarda ölü at, köpek ve sıçanlara rastlamıştı. Heberer bir gemide esirken askerlerden birinin salgından öldüğünü anımsıyor. Gemi subayı hasta adamı temiz hava alması için güverteye çıkardığı için kaptan onu 200 sopa cezasına çarptırmış. Ancak Tanrı, acımasız kaptanı, bir ay içinde 40 adamını salgında yitirmekle cezalandırmış. Ölenlerden biri Heberer 'in dostuymuş. Kaptanın da yazıcısı olduğu için kaptan onun Galata 'da bir kilisenin bahçesine gömülmesine izin vermiş [HEBERER 303-305].

Busbecq veba salgınının sardığı kentten ayrılmak için sonunda izin aldığı gün Büyükada 'ya gitti. Burası İstanbul 'dan 4 saat çekiyordu. İki köyü barındıran ve yakındaki adalardan daha büyük, çekici bir yerd. Busbecq 'i kentten ve Pera 'dan arkadaşları ile Ali Paşa 'nın evindeki Almanlar ara sıra ziyaret ettiler. Söylendiğine göre vebadan ölenlerin sayısı günde 1.200 ya da 1.000 'den 500 'e düştü. Türkler hastaları sağlıklı insanlardan ayırmaya kalkışmadılar. Çünkü Türkler ölüm zamanı ve biçiminin insanın alinyazısı olduğuna inanıyorlardı. Kaderi değiştirmeye çalışmanın bir anlamı yoktu. Eğer bir insanın kaderinde vebadan ölmek varsa, önlem almanın bir yararı yoktu. Eğer kaderinde yoksa, önlem almanın yine anlamı yoktu. Bu nedenle Türkler salgından ölenlerin terden sıırıslıklam olmuş giysilerini bile giymekten çekinmediler. Alabildiğine bir aldırıışsızlık içindeydiler. Böylece hastalık iyice yayıldı. Kimi zaman bir aileden sağ çıkan olmuyordu [BUSBECQ 188-189].

Türkler salgın hastalıkların önemini anlamış değillerdi. Her insanın alına yazılmış olduğundan, bir insanın ölüm nedenini araştırmak anlamsızdı. Schweigger zavallı bir dilenciye evinin yakınında yerde ölü yatarken gördüğünü yazıyor. Öteki dilenciler adamı tamamen çıplak kalıncaya kadar soymuşlar. Sonunda iki dilenci adama acımış da cesedi sokak ortasından alıp götürmüşler [SCHWEIGGER 201].

Kullanılmış malların satıldığı çarşığı anlatırken, Bassano buraların salgınların yuvası olduğunu yazıyor. Çünkü ölülerin (bunlara vebadan ölmüş olanlar da dahil) giysileri buralarda satılıyordu [BASSANO 91].

1596 'da İstanbul 'da, Leonardo Dona, her yıl en az bir kez bir salgın çıktığını yazıyor. Bunun nedeni hava koşulları değil, kent halkının, özellikle Yahudilerin alışkanlıklarıydı [SENECA, 303].

İstanbul deprem bölgesindeydi. Bir gece, Busbecq tüm binanın müthiş bir biçimde sallanmasıyla, gece yarısı uyanır. Yer sarsıntuları birkaç gün sürer. En kalın duvarlarda bile büyük çatlaklar görülür [BUSBECQ 37]. 10 Eylül 1509 'da İstanbul, tarihinin en şiddetli depremini yaşadı. Depreme tanık olmayan yazarlar bu depremin yol açtığı hasar ve kayıpları değişik sayılarla göstermişlerdir. Ancak felâket sırasında kentte olan İtalyan Nikolo Zusignan 'ın 15 ve 25 Eylül 1509 tarihlerinde yolladığı raporlara göre İstanbul ve Pera 'da 1.500 ev hasar görmüş, 4.000 kişi ölmüş, 10.000 kişi yaralanmış. Kentin

kara ve deniz surlarının büyük bir kesimi, ayrıca saray ve câmler de yıkılmış. Gerek Pera, gerek İstanbul 'da hasar görmeyen bina çok azmış. Venediklilere hiçbir şey olmamış ama Floransalılar ın evi tamamıyla çökmüş ve üç kişi ölmüş. Sultan 5.000 marangoz ile duvarcıyı ve 80.000 işçiyi tamir ve yeniden yapım işlerinde görevlendirmiş [SANUTO IX, 3261].

Giovanni Moro 'nun İstanbul 'da kaldığı 32 ay boyunca ciddi boyutlarda 3 ya da 4 kıtlık başgöstermiş ve özellikle ekmek fiyatları çok artmış [RELAZIONI 43].

SARAY

SARAY

Topkapı Sarayı Üzerine

Fâtiḥ Sultan Mehmed, ilk sarayını bugün İstanbul Üniversitesi 'nin bulunduğu yere, üçüncü tepeye, yaptırdı. Sultan, sonra yeni bir saray tasarladı; bunun için daha güvenli olan bir yer seçmişti. Bu da

Haliç ile Marmara Denizi arasındaki burunda kıydan Bizans surlarıyla çevrili olan bugün Sarayburnu diye bilinen yerdir. Saray adını surlardaki kapılardan biri olan *Topkapı* 'dan almıştır. Saray'ın yapımına yaklaşık 1459 'da başlanmış ve 1478 'te bitirilmiştir. 19. yüzyıla gelinceye dek Osmanlı sultanlarının evi olmuş, daha sonra sultanlar yeni saraylar yaptırmışlardır. Aşağı yukarı beş yüz yıl iktidarın merkezi olan bu sarayın duvarları arkasında Osmanlı İmparatorluğu 'nun tarihi yazılmıştır.

Giderek buranın karakteri bir kaleden saraya dönüşüm yapmış, yalnız Sultan'ın evi, makamı olmakla kalmamış, yüksek yargı, yürütme ve yasama güçleri ile görevlilerin sanat ve bilimde eğitimleri için bir merkez de olmuştur. Topkapı Sarayı birçok değişimler sürecinde gelişmiştir. Yıllar boyunca birbiri ardınca, sultanlar yeni binalar katmışlar. Bir dizi büyük yangınlarla birçok erken tarihli binalar yok olmuş ve sık sık onarımlar yapılmıştır. Kimi yapılar eklenmiş, kimileri de tamamen yok olmuştur. Bu sürecin sonucunda günümüze başlangıçtaki yapılardan pek azı gelebilmiştir. Bu bakımdan 15. ve 16. yüzyıldan birinci elde bilgiler çok değerlidir.

Topkapı Sarayı'nın ilk avlusu.
Solda şikâyetçi halkın dilekçelerini verdiği Deâvi Kasrı görülmektedir (DRESDEN).

Bu kitapta Topkapı Sarayı 'nı Osmanlı İmparatorluğu 'nun en parlak döneminde incelemeye çalıştım. Kitabın bütününde olduğu gibi Topkapı Sarayı için de iki tür kaynağa başvuruldu. Birincisi görgü tanıklarının yaptıkları resimler, bir de görgü tanıklarının yazdıkları.

Topkapı Sarayı üzerine en iyi resimler Topkapı Sarayı 'nda saklanan *Hünernâme* 'nin ikinci cildinde bulunan 5 minyatürdür. Burada ilk minyatür ilk kapıyı, Bâbihümâyûn 'u, Birinci Avlu 'yu ve Orta Kapı ya da Bâbüsselâm 'ı göstermektedir. İkinci ve üçüncü minyatürler ise, bunlardan biri avlunun doğu kesimini, ikincisi ise batı kesimini göstermektedir. Burada Dîvân 'ın toplandığı Kubbealtı da görülmektedir. Dördüncü ve beşinci minyatürlerde ise Üçüncü Avlu yer almaktadır. Bunlardan birisi avlunun doğu kesimini, bu arada üçüncü kapı ya da Bâbüssaade'yi ve Arz Odası 'nı göstermektedir. Beşinci minyatür ise avlunun batı kesimini ve Harem 'i betimlemektedir. Bu minyatürleri, daha önceki çeşitli yayınlarda kullanıldıkları için tekrardan kaçarak bu kitaba almadık. Bunun yerine yabancı görgü tanıklarının yaptıkları resimleri kullandık. Bunların ikisi *Viyana*, birisi de *Dresden Albümü*'ndendir. Bilgi vermek bakımından günümüzdeki fotoğraflardan hiç aşağı kalmazlar. Bildiğim kadarıyla bunların çoğu ilk kez bu kitapta yayımlanmaktadır.

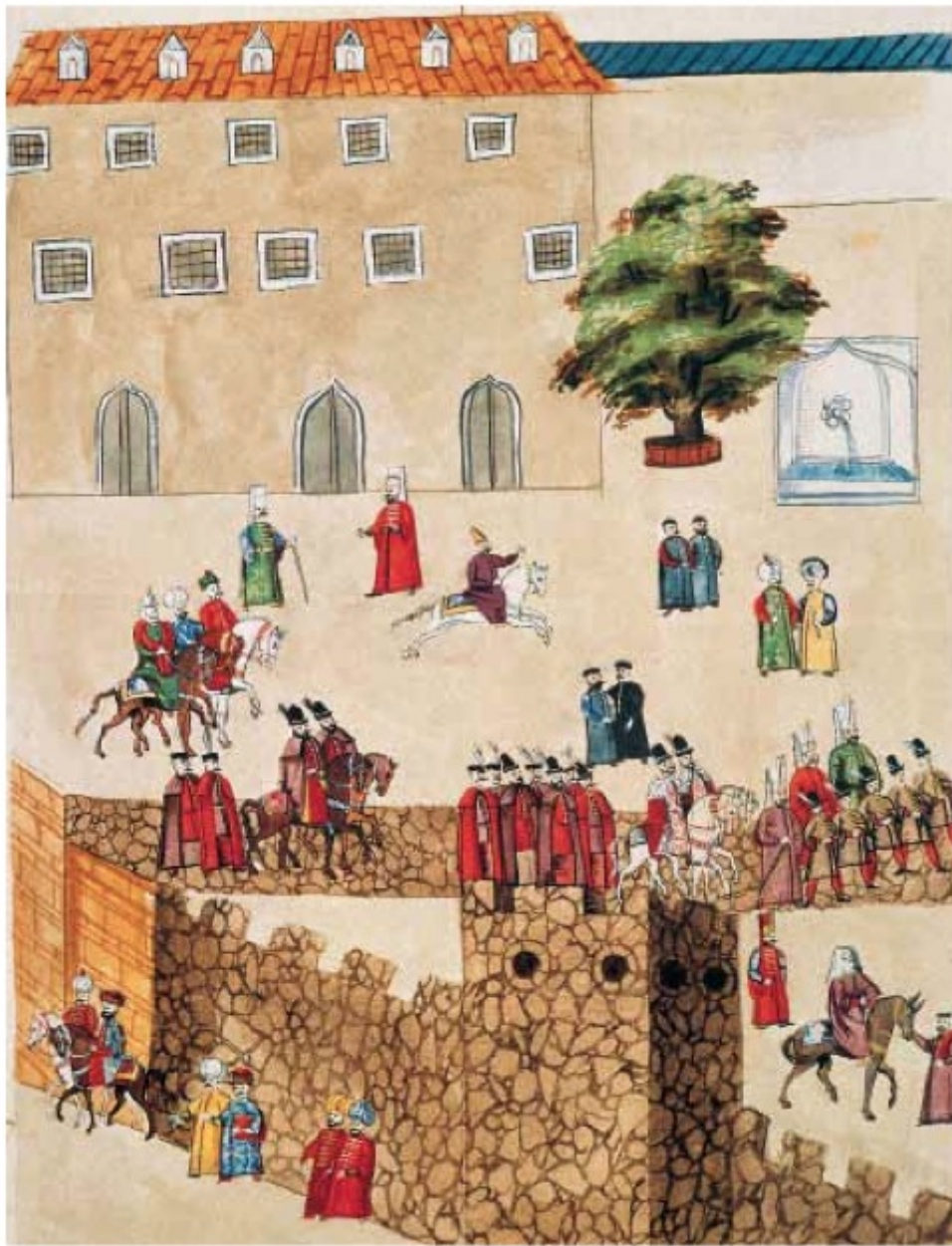
İlk kümedeki resimler birinci kapıyı göstermektedir. Bu bölümün başında yer alan bu resimde Aya İrini 'nin kubbesi de görülmektedir. İkinci grup resimde Birinci Avlu 'yu görüyoruz. Bu resimlerde günümüze kalmamış yapılar da göze çarpmaktadır. Bunlardan biri de şikâyetçilerin dilekçelerini verdikleri Deâvî Kasrı 'dır. Aynı resimlerde Orta Kapı ve İkinci Avlu 'nun küçük bir kesimi görülmektedir. Üçüncü kesim resimlerde İkinci Avlu 'yu görüyoruz. Bugüne kalmamış yapılardan biri saray okulunun hastahanesi, öteki ise bir çeşmedir. Bu resimlerden biri de Dîvân-ı Hümâyûn 'u toplantı halinde göstermektedir: Veziriâzam, iki kazasker (Rumeli ve Anadolu), Reisülküttab, İstanbul Kadısı, Defterdar, Nişancı, Yeniçeri Ağası, Kaptan Paşa.

Kadınlı erkekli bir kalabalık Dîvân 'ın önünü doldurmaktadır. Bahçede ayrıca Dîvân kararıyla falakaya yatırılanlar görülmektedir. Dîvânı gösteren bir başka resimde de Veziriâzam'ın yabancı elçi grubuyla yemek yemekte olduğu dikkati çekmektedir. Elçi, Veziriâzam 'ın sofrasında yer verilerek onurlandırılır.

Altıncı grup resim Üçüncü Kapı ve Üçüncü Avlu 'dan yalnız Arz Odası 'nı göstermektedir. Resim burada üst üste iki resimden oluşur; birinci resim, Üçüncü Avlu 'ya açılan üçüncü kapıyı dizi sütun ve kemerleriyle göstermiştir. Bu resim alttaki resmin üzerine tutturulmuştur. Bu, yukarıya kaldırılınca altındaki resim Arz Odası 'nın içini göstermektedir.

Burada Üçüncü Avlu 'da dar sütunlu revak da görülmektedir. Günümüzde Üçüncü Kapı çok değişik bir görünümde. Padişah bu kapıdan giren yabancı elçileri Arz Odası 'nda kabul ediyordu. Arz Odası 'nın içini gösteren bir başka resimde elçi heyetini III. Murad 'ın kabul edişini görüyoruz. Burada ocak, işlemeli yastıklar, zengin kumaşlarla kaplı sedirler, çiniler, halılar, tavan süslemeleri ve sultanın gücünü simgeleyen tavandan sarkan iki altın top çok ayrıntılı yapılmıştır.

Dresden Albümü'nden buraya aldığımız bir resimde bir saray veya konak gösterilmiş, kime ait olduğu belirtilmemiştir. Ancak bunun bir paşa, bir vezir gibi önemli bir kişinin saray veya konağı olduğu bildirilmiştir. Ancak resim bir soruyu da beraberinde getirmektedir. Önce ortadaki binanın cephesi Çinili Köşk 'e benzemektedir. Fâtih Sultan Mehmed 'in 1472 'de yaptırdığı bu bina, Topkapı Sarayı 'ndan önce yaptırılmıştır. Resimde bu binanın payandalar üzerinde oturtulmuş ileri uzanan iki kanadı vardır. Pencereler kafeslidir, büyük olasılıkla bunlar binanın harem kesimindedir. Ancak bu kanatların soldakinin bitiminde biri aşağı inen, biri de yukarıya çıkan iki merdiven görülmektedir. Aşağıya inen normal olarak dışarıya çıkış içindir, ancak yukarıya çıkanı, bu kanadın bir başka binaya bağlantısını düşündürüyor. Bir tahmin de bu iki kanadın Çinili Köşk 'ün Topkapı Sarayı 'na bağlandığı yolundadır. Ancak bu bir tahminden ileriye gitmez.

Topkapı Sarayı'nın birinci avlusu (VIYANA II).

İngiltere Kraliçesi Elizabeth, kapitülasyonların yeniden verilmesi umuduyla Sultan III. Mehmed 'e armağanlar göndermek istemişti. Ancak, bunların gönderilebildiği yıl olan 1599 'da İngiliz elçisi Sir Edward Barton ölmüş bulunduğu için, armağanlar Sultan'a elçinin kâtibi Hery Lello tarafından sunulmuştu. Bu armağanların en ilginç, Thomas Dallam tarafından yapılan ve sarayda kurulması için yapıcısıyla birlikte gönderilen bir orgdu. Dallam, İstanbul 'da kaldığı sırada tuttuğu gezi notlarında çalgının, en görkemli, en büyük konut olan saraya Boğaz 'dan kayıklarla götürüldüğünü yazar.

Bu notlara göre, sarayın bulunduğu alanı çifte duvarlar sınırlıyordu. Dış duvarlarda yer alan kapıların her birinde, iriyarı kapıcılar vardı. Bunların görevi içeri girip çıkamı kollamak, gözcülük etmekte. İç duvarlardan açılan kapılar demirden yapılmış olup sürekli kapalı tutulur, sarayla ilgisi olmayan kimsenin içeri girmesine izin verilmezdi. Bu kapılar Acemioğlanlar tarafından açılırdı. Dış duvarlarla iç duvarlar arasındaki uzaklık dört yüz metreye yakın, yüksekçe bir alandı. Burası, bakımını Acemioğlanların yaptığı, dünyada eşi görülmemiş bostanlarla kaplıydı. Bu alandaki tek konak da Bostancıbaşı 'nın konağıydı. İç duvarların içindeki alandaysa sultanın sarayı ve sarayla ilgili, avluları mermer kaplı, çok görkemli yapılar vardı. Bunların çevresindeki bahçelerde meyve

ağaçlarıyla üzerinde her türlü üzüm bulunan asmalar yer alıyordu. Saray'ın bulunduğu bu bölümde orgun yerleştirileceği konut, Saray'a oranla daha küçük bir yapıydı. Burası, tavan ve duvarlarındaki renkli, yıldızlı, oymalı, cilâlı süslemeleriyle küçük, güzel, biraz da garip bir yerdi. Dallam 'ın gezisi sırasında III. Mehmed on dokuz erkek kardeşini burada boğdurduğu için burası bir zevk yuvası olduğu kadar bir tür kıyım eviydi de. Saray'ın ana yapısının önünde, başlıkları yıldızlanmış pirinç olan çift sıra sütunlar bulunuyordu. Orgun yerleştirildiği evin üç bir yanında bulunan duvarların üzerinde kepenkler vardı. Bunlar çoğunlukla açık bırakılır, rüzgâr, fırtına, yağmur gibi hava koşullarında kalın pamuklu perdeler aşağıya, iyi havadaysa yukarıya çekilirdi. Ev dördüncü yanından başka bir eve bitişikti. Bu yandaki duvar, insanın bakınca rahatça kendisini görebileceği kadar parlak, çok iyi bir türde, somaki mermerle kaplıydı. Bu evde masa, iskemle, koltuk gibi eşyalar olmayıp yalnızca bir sedir vardı. Bir yanda da içinde her türden, rengârenk balıkların yüzdüğü bir havuz bulunuyordu

[DALLAM 67-69].

Dallam 'ın anılarında, deniz kenarında küçük, güzel bir köşke, büyük bir olasılıkla İncili Köşk 'e de değinilmekte. Burası kimi kez sultanın yemek çağrıları için, çoğunlukla odalıklarıyla buluşma yeri olarak kullanılıyordu. Yapının kare biçimindeki damı kurşunla kaplıydı ve en tepede bir prizmayla bitiyordu. Tavanı yıldızlı ve renkli süslemelerle bezenmişti. Köşkün denize bakan yüzünde Boğaz 'ın ve Haliç 'in gözlenebileceği bir taraça vardı.

Bu köşkün arkasında da sütunlar üzerine yapılmış başka güzel evler bulunuyordu. Bunların da tavanları yıldızlı, renkli süslemelerle bezenmiş, yerleriye değerli halılarla kaplanmıştı. Dallam, anılarında, bu güzellikleri anlatmaya sözcüklerin yeterli olamayacağını belirtir [DALLAM 78].

Topkapı Sarayı (ikinci kapı ve ikinci avlu) (VIYANA II).

Harem 'in özelliğinden dolayı, burayla ilgili bilgiler bize doğrudan doğruya görgü tanıklarından değil de, dolaylı olarak ulaştığından, orgu yerleştirmek için her gün saraya girip çıkabilen Dallam 'ın notları özel önem taşımaktadır. Örneğin, kendisine yardımcı olmak için görevlendirilenlerden birisi, Dallam 'ın Harem'i uzaktan gözleyebilmesini sağlamıştır. Dallam, bununla ilgili olarak, Sultan'ın odalıklarını demir bir kafesin arkasından görebildiğini yazar. Harem 'in bahçesinde güle oynaya top oynayan kızları önce uzaktan erkek sanmış, oysa bellerine varan uzun saçlarını görünce bunların kız, hem de çok güzel kızlar olduğunu anlamıştır. Kimisinin örgülü saçlarının ucuna inci ya da başka değerli taşlardan süsler tutturulmuştur. Başlarında sadece tepelerini örten küçük takkeler vardır, bürümcükten yapılmış gömleklerinin üzerine bellerine kadar inen küçük ceketler, altına beyaz ince kumaştan, içinden baldırlarının sezilebildiği dizlerine kadar inen şalvarlar giymektedirler. Çıplak boyunlarına yalnızca inci ya da başka taşlardan yapılmış gerdanlıklar takmışlardır. Kimisinin ayağında güderiden yapılmış çarık, kimisinin de "pantuflla" denilen, kalın çuhadan yapılmış yüksek topuklu terlikler vardır. Kimisinin bacağı çıplak olup ayak bileğinde halhal bulunmaktadır. Dallam, kızları gözlemekten çok hoşlandığını, kendisine bu olanağı sağlayan görevlinin, Dallam 'ın gözleme süresini uzatması karşısında kızgınlıkla ayağını vurup onu ancak oradan uzaklaştırabildiğini de ayrıca belirtir [DALLAM 74-75].

Dallam 'ın anılarında sarayda bulunan iki yüz kadar içöğlanının da giysilerine yer verilmiştir.

Bunlar dizlerine inen sırmalı kumaştan yapılmış tulum, ipekten gömlek, bunun üzerine cepken giyerler; başlarında küçük takkeler, ayaklarında da güderiden çarıklar bulunurdu. Dallah, içoğlanlarının saçlarının iyice kazınıp yalnızca kulaklarının arkasında sincap kuyruğunu andıran bir tutam saç bırakıldığını söyler [DALLAM 67].

Pedro, Sultan'ın sarayıyla ilgili olarak çok bilgi vermemekle birlikte, deniz kenarında yer alan sarayın Hıristiyan dünyasında bir eşi bulunmadığını söyler. Sarayla deniz arasında, kayıklara binmek üzere geçilen, yeşime benzeyen mermerle kaplı çok büyük bir avludan, bunun tam ortasında da üzerinde iki yüzden fazla oyuk bulunan bir geçitten söz eder. Saray'ı, kent duvarlarını andıran yüksek duvarlar çevreler, bunların tepesinde de üzerinde toplar bulunan altı kule vardır. Pedro, bu kulelerden birisinde saklanan hazinenin eşini dünyanın başka hiçbir yerinde görmediğini belirtir. Saray'daki görevlilerle görevlerinden söz ederek [VIAJE 217-218], Dîvân meclisinin yapısı, üyelerinin aylıkları, sultanın Dîvân toplantılarını kafes arkasından gözlemlediği, Dîvân üyelerinin toplantıdan sonra birlikte yemeleri gibi çok çeşitli konularda da bilgi verir. Örneğin, Dîvân 'ın cezalandırdığı bir kimse kendisine verilen cezayı işlediği suç için çok bulursa uzun bir sopanın üzerine dilekçesini yazar, cuma günü sultanın namaza gitmek üzere at üzerinde saraydan çıkışını bekler, dilekçesini bağışlanmak umuduyla ona uzatır [VIAJE 216-217].

Toþkaþı Sarayı'nın ikinci avlusu ve üçüncü kapısı.
Sütunların arkasında Üçüncü Avlu ve Art Odası (DRESDEN).

Bütün alanı, çapı yaklaşık 2 mil olan yüksek, sağlam bir sur çevreliyordu. Ortadaki küçük tepeden denize doğru, içinde küçüklü büyüklü bir sürü bina olan, güzel bir bahçe vardı. Sultan'ın yazın kaldığı ana binada bir galeri yer alıyordu. Kolonlar üzerinde yükselen bu galerinin çevresinde manastırlarınki gibi bir bahçe vardı ve iki yüz kadar oda bu galeriye açılıyordu. Tepenin daha aşağısında Bayezid 'in yarım daire biçiminde yapılmış bir kameriyesi vardı. Madenî çubuklarla bir arada tutulan, camdan yapılmış bu kameriyenin altından pırıl pırıl bir kaynak başlıyor ve bahçe

boyunca akıyordu. Bayezid buraya dinlenmek üzere geliyor ve suyun sesiyle keyifleniyordu. Fakat Nicholay burayı gördüğünde kameriye yer yer yıkılmıştı. Duvarla çevrelenmiş bu alan içinde Sultan'ın eşinin ayrı bir sarayı vardı. Bu sarayda görkemli hamamlar bulunuyordu. Bir başka bina daha vardı ki saray hizmetlileri yedi ya da sekiz yaşına dek burada kalırlardı. Sultan'ın en iyi atlarından elli kadarı sarayın ahırında korunurdu.

Saray'ın ana girişi Ayasofya 'ya bakan büyük kapıydı. Kemerler ve kapılar değişik renklere boyanmıştı. Üzerlerine altından Arap harfleriyle yazılar yazılmıştı. Bu geçit, düzenlenmemiş geniş bir bahçeye açılıyordu. Bu bahçenin uzak bir köşesinde iki büyük kule arasında başka bir kapı daha vardı. Bu kapıyı çok sayıda muhafız ve Yeniçeri bekliyordu. Bunların silâhları ve zırhları kapıda asılıydı. Burada herkes attan inip yandaki bahçeye yürüyerek gitmek zorundaydı. Paşalar bu bahçede, haftada üç kez halka açık konuşma düzenlerlerdi. Dil veya din ayrımı gözetilmeksizin herkes gelir, devlete ait konular, davalar ya da çözümlenmesi gereken her tür iş konuşulurdu. Bu binanın kalabalığına karşın, büyük bir sessizlik vardı. Tek tük öksürük sesi duyulurdu.

Ana kapı kara yönündeydi. Sultan kayıkla gezmek istediğinde, surdaki küçük kapıdan sarayın dışına çıkardı. Orada bahçe kıyıya dek uzanırdı. Sultan sık sık Anadolu yakasında yaptırdığı bahçeye gitmek isterdi. Burası Kadıköy diye bilinirdi. İki direkli gemi deniz kapısına bağlanırdı. Sultan bu gemilerden birisiyle Boğaz 'dan karşıya Bostancıbaşı ve adamları eşliğinde götürülürdü. İkinci bir gemi güvenliği sağlamak için onları izlerdi [NICHOLAY 51b-52a].

Sultan Süleyman 'ın sarayı, Boğaz 'ın Marmara Denizi 'yle birleştiği noktada, kıyının denizin içine doğru sarktığı bir yerdeydi. Buraya Bâbüâli deniyordu. Üç mil uzunluktaki duvarlar içerisinde hem ikametgâhı, hem de Dîvânı yer alıyordu. Bu sarayın yapımı Fâtih Sultan Mehmed tarafından başlatılmış ve Ramberti 'ye göre, Sultan Mehmed vasiyetnâmesinde sarayın yaptırdığı câminin mülkü olmasını ve bu câmiye günlük 1000 akçe (20 düka) ödenmesini buyurmuş. Bu ödeme Sultan Süleyman 'ın hükümdarlığı sırasında da sürüyormuş.

Saray'da Sultan'a özel olarak seçilmiş altı genç erkek hizmet ediyordu. Gündüzleri bu gençlerden ikisi sultana özel odasında hizmet veriyordu. Geceleyin nöbette yine iki genç oluyordu. Bunlar sultan uyurken nöbet tutuyorlardı. Biri ayakucunda diğeri başucunda, ellerinde yanar meşalelerle. Bunlar sabahleyin Sultan'ın giyinmesine yardım ederlerken, her gün onun kaftanının ceplerinden birine 1000 akçe, diğere 1000 altın düka koyarlardı. Geceleyin, gençler Sultan'ı yatmaya hazırlarken onun ceplerinde buldukları tüm parayı bahşiş olarak alırlardı. Ancak söylendiğine göre Sultan'ın ihsan dağıtırken eli öylesine açıktı ki ceplerinde yalnızca birkaç kuruş kalırdı. Sultan avlanmak için ya da başka bir amaçla saraydan çıkarken kendisine, Haznedarbaşı eşlik ederdi ve Sultan istediği zaman dağıtabilsin diye ceplerindekilerin yanı sıra yüklü bir miktarda parayı o taşırdı [RAMBERTI 243-244].

İlk avlu oldukça genişti. Burada, sağda, eski Bizans kilisesi Aya İrini vardı. Öbür taraflarda birçok dükkân yer alıyordu. Bu dükkânlarda saray zanaatkârları kendi ürünlerini yaparlar ve satarlardı. Denize inen yokuştaki bahçeler birçok duvarla çevriliydi ve çok iyi korunurdu. Gerlach, elçilik mensuplarıyla birlikte sarayı gezdiğinde ikinci bahçeye açılan kapıda bir hol olduğunu görmüş. Ayrıca bu bahçenin çevresinde kemerler vardı. Her iki taraftaki yüksek duvarlar üzerinden görebildiği kadarıyla çok geniş bahçeler yer alıyordu. Bu bahçelerde geyikler olduğu söylenmişti kendisine. Kadınlar bu bahçelerde gezinebiliyorlardı. Bu ikinci bahçede birkaç yüz asker sessizce nöbet tutuyordu. Elçilik grubu bu askerlerin önünden geçip üçüncü kapıya geldi. Bu kapı Sultan'ın

dairelerine gidiyordu. Buraları Yeniçerilerce korunuyordu [GERLACH 111].

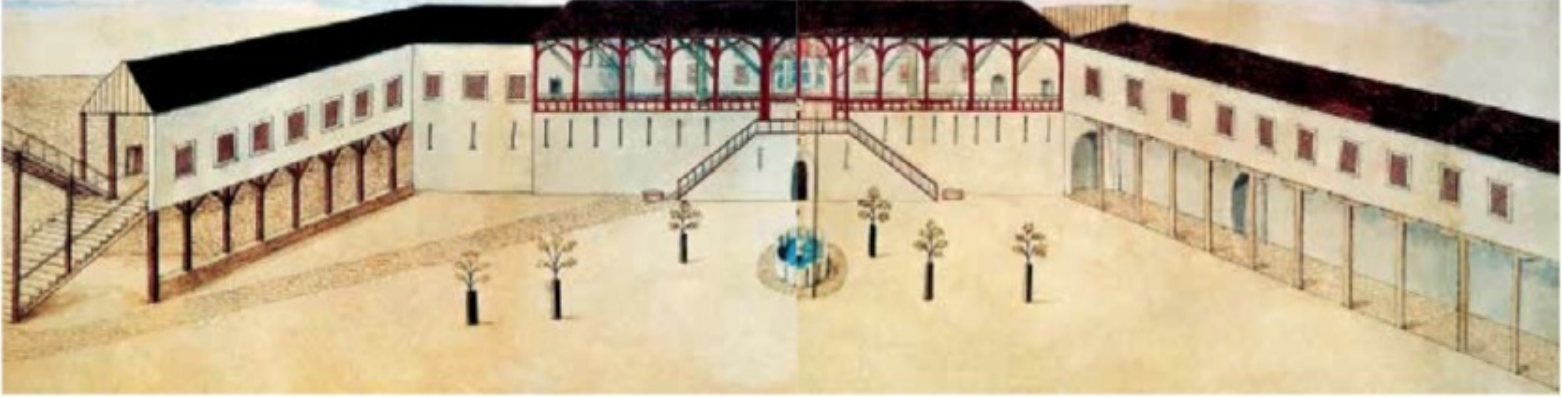
Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda Divân-ı Hümayûn ve Kubbecâh Vezirleri'nin oturumu (MİYANA ID).

Wratislaw ve arkadaşları her zaman olduğu gibi yanlarında bir Yeniçeri olduğu halde Sultan'ın ahırlarını gezdiler. Sultan'ın kullandığı atları, tırıs gidenleri, arabaya koşulanları gördü; ayrıca develeri de. Her yıl Arabistan ve Berberistan 'dan tay olarak getirilen çok sayıda aygır bulunuyordu. Çok küçükken bunların ne kuyrukları ne de yeşelleri vardı. Türkler atlar dört yaşına gelinceye kadar

binmezlerdi. Wratislaw aslında atların güçlü olduğunu yazıyor. Oysa Bohemya 'da atlar gençken çok çalıştırılırlardı. Bu yüzden de Türklerin atları gibi dayanıklı ve kuvvetli olamazlardı.

Bu gezinti sırasında Wratislaw ve arkadaşlarına sultanın yazlık sarayını gezmelerine, bahçesine girmelerine izin verildi. Bahçede çok güzel kokulu çiçekler topladılar. Büyük ve harika bahçe dereciklerle sulanıyor ve ağaçlarla gölgelendiriliyordu [WRATISLAW 169-171; 173].

Saray'ın bahçeleri çok genişti. Ramberti 'ye göre, Bostancıbaşı 'ya ya da Başbahçıvan 'a, bahşişlerin yanı sıra, günde 50 akçe ödenirdi. Kâhya yla baş yardımcı da günde 20 akçe alıyordu. Onun denetiminde çalışan ve her birinin emrinde on bahçıvan bulunan Bölükbaşılar vardı. Yaklaşık otuz beş bahçıvan ya da bostancı olurdu. Bunlar saraydan verilen bir örnek mavi giysi ve gömlek giyerler ve günde beş akçe kazanırlardı. Bu bahçıvanlar Acemioglanlardı. Saray'dan ayrıldıklarında Yeniçeri olurlar ya da başka uygun büro işlerine yerleştirilirlerdi. Saray bahçeleri ve bostanları öylesine verimliydi ki bu bahçelerdeki meyve ve sebzelerin satışından sağlanan gelirle Sultan'ın günlük giderleri karşılanabiliyordu. Sultan'ın sarayının önünde demir atmış iki küçük gemi bulunurdu. Sultan, bahçeler boyunca gezintiye çıktığında bahçıvanlar küreğe, Bölükbaşı da dümene geçerdi [RAMBERTI 244-245].

Topkapı Sarayı'ndaki iki yarıdan uzantısı olan ortadaki bina bugün Çiğli Köşk diye bilinen yapıyı anımsatmaktadır. Bu yarındaki katın ise kalitesi ve kapalılığı ile sarayın harem kısmını oluşturduğu düşünülmektedir. Sol katın sonundaki yukarıya ve aşağıya uzanan merdivenler buranın Topkapı Sarayı'na bağlantısı olabilir (DRESDEN).

Sultan'ın sarayında çok sayıda bina, köşk, bahçe ve havuz vardı. Bahçelerin bakımından Bostancıbaşı sorumluydu. Bostancıbaşı 'nın emrinde iki yüz-üç yüz kadar Yeniçeri çalışıyordu. Bunlara Acemioglan deniyordu. Yüksek sarı başlıklar giyiyorlardı. Sultan, eğlence merkezlerinden birine ya da kentin dışındaki kıyılara bile gittiğinde deniz yoluyla giderdi. Bir ya da üç kişiyle çıktığı bu küçük yolculuklarda Sultan yirmi dört kürekçinin çektiği kayığında yerini alırdı. Bostancıbaşı dümen yekesini tutardı. Sultan, Bostancıbaşı'nı o denli severdi ki yolculuk sırasında onunla konuşurdu [CHESNEAU 39].

Pazarları, pazartesi ve salı günleri tüm paşalar, müftü, kadı, hazineci ve yüksek rütbeli devlet memurlarla şafak vakti saraya giderlerdi. Sabah 10 'a kadar toplantı yaparlardı. Aynı çağda yazan diğer yazarlar Dîvân 'ın haftada dört gün toplandığını belirtirler. Her tür hukuk davaları onlara getirilirdi. Savunma veya dilekçe olmazdı. Yasaların tartışması kısa ve özlü olurdu. Karar çok kısa sürede verilirdi. Dîvân aynı zamanda imparatorluk gelirleriyle de uğraşırdu. Gelirler memurlar tarafından dikkatle rapor edilirdi. Her toplantı sonunda paşalar sultanı beklerdi. Mehmed Paşa, Sultan'a yaptıklarını anlatırdı. Sultan avda olunca Mehmed Paşa ona Dîvân 'da yapılanları yazılı bir

Divân'da Kâhibelâ Vezîrleri yahûsı elçi ve ulânlarıyla yemek yiyeler.
Önce, padişahın Divân oturmasını izlediği kâfeskâ pesnere geçtiler (STEANAL).

Sultan'ın sarayında yüz elli aşçı vardı. Erkekler ve oğlan çocukları hepsi Acemioğlanlar arasından seçilmişti. Usta aşçılara günde 8 veya 10 akçe, oğlanlarsa 3 akçe ödeniyordu. Hepsi yılda bir kez baştan ayağa giydirilirdi. Göğüs hizasında yassı madenî düğmelerle vücutlarına iyice yapışan uzun deri giysiler giyerler, başlarına yüksek, beyaz *zerkülâh* denilen başlıklar takarlardı. Bu başlıklar Yeniçerilerinkine benziyordu ancak herhangi bir süs veya altın yaldızdan kenarları yoktu. Sultan'ın yemeği özel bir mutfakta ayrı pişiriliyor, porselen tabaklarla sunuluyor ve onun önünde kesiliyordu. Dört görevli hem Sultan'ın hem de diğer saray mensuplarının yemeklerinin hazırlandığı genel mutfağı denetliyordu [NICHOLAY 90b].

Sultan'ın oğulları ergenlik çağına geldiğinde ya da yaklaştığında, annelerinden ayrılır ve başka bir sarayda yaşamaya başarlardı. Burada savaş sanatını, ok, yay, kılıç, pala, kalkan kullanmayı, arkebüs ateşlemeyi ve ata binmeyi öğrenirlerdi. Bu süre içinde sıkı sıkıya denetlenirler, iffetsiz, ahlâksız, kötü ya da onları kötü yola sürükleyebilecek insanlardan uzak tutulurlardı [POSTEL 34-35].

Devşirme oğlanların en yakışıklı ve en zekileri Sultan'ın hizmetine verilirdi. Günde 8 akçe

bağlanan ve tepeden tırnağa giydirilen bu oğlanlar, Sultan'ın sofrasını da içeren tüm hizmetlerini yaparlar; yiyeceği yemekleri bile önceden bunlar tadarlardı.

Büyüdükleri zaman devlet memurluğuna getirilen veya orduya alınan bu genç oğlanlara günde 18 akçe bağlanırdı. Sultan bu devşirmelerin en zeki ve değerlilerine paşalık, kadılık, vâililik veya başka önemli görevler de verirdi. Sultan'ın her sarayında bu devşirme oğlanlardan üç yüz, dört yüz veya beş yüz tanesi eğitilirdi [DERNSCHWAM 139].

Saray ve Çevresi

Fâti̇h Sultan Mehmed, sarayını kentin ortasına yaptırtmıştı. Sağlam surlarla çevrili olan bu sarayda çok sayıda ev, mutfak ve başkaca gerekli binalar vardı. Burası daha sonra *Eski Saray* olarak anılmaya başlandı. Sultan, Topkapı 'ya geçince, bu Eski Saray imparatorluk haremi olarak kullanılır oldu. Nicholay, İstanbul 'dayken burada iki yüzü aşkın câriyenin yaşadığı sanılıyordu. Hemen hepsi Hıristiyan olan bu câriyelerin bir kesimi savaşta, denizde veya karada tutsak alınmıştı. Öbürleri tüccarlar tarafından Sultan'a sunulmak üzere beylerbeyi ne, paşalara ve kaptanlara satılmıştı. Birçok ulustan kız vardı ama çoğu Yunan, İtalyan veya Macar 'dı. Harem'i hadım edilmiş bir haremağası yönetiyordu. Haremağasına günde 60 akçe, yılda iki kez ipekli giysiler veriliyordu. Emrinde kırk hadım edilmiş erkek çalışıyordu. Her on kız bir kadının emrindeydi. Kızları yöneten bu kadın onlara her çeşit iğne işi öğretiyordu. Sultanın câriyelerinden biri hamile kalırsa ötekilerden ayrılıp daha büyük bir eve yerleştirilirdi. Kız erkek çocuk doğurursa Sultan'ın eşlerinden biri olurdu [NICHOLAY 53b].

Sultan'ın yedek atı (VİYANA D).

Saray ilişkini hanımlar, daha önce Fâtih Sultan Mehmed 'e ait olan ayrı bir sarayda ikamet ediyorlardı. Bu sarayda hanımları hadımlar korurdu. Ağa ya da Hadımbaşı ve onun emrindekiler günde toplam 120 akçe alırlardı. 600 akçe, üç Kapıcıbaşı ya da Başkapıcı, yüz kapıcı ve Yeniçeri bekçisi arasında, kıdemlerine uygun olarak paylaştırılırdı. 40 akçe de su taşıyan on saka arasında paylaştırılıyordu. Bu saray etrafındaki duvarların uzunluğu bir buçuk mil civarındaydı ve duvarların içinde kalan binalar çok büyüktü. Bunların içinde Sultan'ın anneleri ve eşleri için özel daireler bulunmaktaydı. Zamanın sultanının oğulları anneleriyle kendi bölümlerinde, hizmetlerinde hadımlarla, bu sarayda yaşıyorlardı. Ramberti bu sarayda yaşayan kızların sayısını üç yüz olarak veriyor.

Padişahın Acemioğlanlara bahşış atması (VİYANA I).

Hadımağaları (VİYANA I).

Bunların tümü saraya getirildiklerinde bakireymiş. Yaşlı kadınlar tarafından eğitilmişler. Sultan, özellikle çeşitli örnekler işlemeyi, nakış işlemeyi öğrenmelerini buyurmuş. Kızların gençleri kendilerinden büyük kızlara ve kâhya kadınlara hizmet ediyorlarmış. Her bir kıza günde 10 ilâ 20

akçe arasında değişen bir günlük verilirdi. Yılda iki kez, iki bayramda Sultan onlara yeni ipek giysiler armağan ederdi. Bir kız Sultan'ı memnun ettiğinde Sultan onu yatağına alır ve sonra da ona altın bir başlık ve 10.000 akçe verir, özel bir daire tutar ve günlük harcamalarını karşılardı.

Vezir rütbesinde ilki paşo (BREMEN).

Yirmi beş yaşına dek tüm kızlar sarayda kalırdı. Sultanın beğenisini kazanmamış olanlar yine Sultan tarafından subaylarla veya saray mensuplarıyla evlendirilirdi. Bu erkekler de Sultan'ın köleleriydi. Giden kızların yerine yeni kızlar getirilirdi [RAMBERTI 253-254].

Sultan'ın sarcahtarları (VIYANA I).

Kentin merkezinde, Bayezid ve Süleyman meydanları arasında Fâtih Sultan Mehmed 'in kendisine konut olarak yaptırdığı Eski Saray vardı. Sultan Süleyman bu yapının bahçesinin yarısını kendi adına câmi yaptırmak için almadan önce bunun yüksek duvarlarının çevresi 1,4 mil tutuyordu. Sanderson 'un zamanında bu duvarlar yine çok büyük bir alanı çevreliyordu. Duvarların içinde birçok bina, bahçe, hamam ve havuz vardı. Sultan buraya keyif için giderdi. Saray hanımları da burada yaşardı. Fetihden önce burası Hıristiyan imparatorların avlanma alanıydı [SANDERSON 72].

Mirahor (VIYANA I).

Viki'de wikt:en:Evli Saray'la ilgili bir yazıdır.

Hürrem Sultan 'ın sarayı, padişahın emriyle bir câmi, kervansaray, hamamlar, medrese ve birçok dükkânın yapılmakta olduğu, önceleri boş bir alan olan yerde, padişahın sarayından uzaktaydı. Bu çok büyük alandaki binaların yapımı, Dernschwam 'ın İstanbul 'da bulunduğu üç yıl içinde henüz tamamlanmamıştı. Hürrem Sultan 'ın oturduğu, önünde geniş bir avlu bulunan sarayın bahçesinde Harem'deki başka kadınların sarayını kent duvarları gibi yüksek duvarlar çevreliyordu.

Dernschwam, Hürrem Sultan ve diğer Harem kadınlarının yaşadığı bu bölgeyi gezerken dış kapılardan çok uzak geçmesi gerektiğinin bilincindedir. Saraydakilerin bolluk içinde yaşadığı, içeri giren malların çokluğundan bellidir. Her gün at üstünde girip çıkan şişman Musevî kadının dışında haremde hiçbir kadın ve genç kızın buradan dışarı çıktığını görmez.

Peykler (VIYANA D.).

Genç Hıristiyan kızları Sultan'ın beğenisine sunulurken, topluca salına salına kendilerini beğendirmeye çalışarak padişahın önünden geçirilirlerdi. Sultan da beğendiği kıza içinde 1000 akçe bulunan bir kese atardı.

Sultan Hanım (COBURG).

Beğenilen kız bundan sonra yaşlı bir kadın tarafından hemen hamama götürülür, yıkanır, giydirilir, süslenir ve o gece zenci haremağaları kızı Sultan'a sunarlardı. Sultan'dan gebe kalmak her ne kadar iyi bir olgu sayılırsa da, doğan çocukların ne olduğu, nereye götürüldüğü pek bilinmezdi [DERNSCHWAM 137-138].

İstanbul 'da kaldığı sürece Schweigger kentin dışındaki mesire bahçelerinden birini gezmiş. Bunun adı *Karabali* 'ymiş. Burada ara sıra at yarışları düzenlenirmiş. Bahçeleri çok güzel olarak betimliyor. Bunların içinde kenarlarında selvi ağaçlarının dizildiği birbirini kesen yollar varmış. Araları ise biberiyelerle bezenmiş. Bu bahçelere bahçivana yarım ya da daha çok *thaler* bahşış veren herkes girebilirdi. Bahçivanlar devşirmeydi. Oradan sorumlu olan resmî kolcular Bostancıbaşı 'nın emri altında çalışırlardı. Schweigger bahçe içindeki köşkten düşkürlüğüne uğramış. Ona göre bu köşk çok kötü yapılmış. Sıradan bir evden daha büyük olmayan bu yapı kötü döşenmiş. İçeride yüzülebilecek ya da yıkanılabilir büyüklükte bir havuz varmış. Biraz uzakta kiremit damlı küçük bir kulübe yer alıyormuş. Schweigger 'e söylendiğine göre Sultan kendisine çok yakın olan insanlarla yemek, içmek istediğinde buraya gelirmiş. Bu eğlence bahçesi Sultan'ın Galata 'da, deniz kıyısındaki sarayından çok uzakta değildi, büyük olasılıkla Fındıklı dolaylarındaydı. Sultan Selim içmeyi çok sevdiğinden buraya sık sık gelirdi [SCHWEIGGER 126].

Acemioğlanlar (VIYANA I).

Sultan'ın kentin içinde ve dışında bulunan sayısız çiçek ve meyve bahçesine, Hıristiyanlık 'tan Müslümanlık 'a devşirilen Acemioğlanlar bakardı. Bu bahçelerde, bol bol yeşil salata, marul, yeşil soğan, sarmısak, maydanoz, hıyar, havuç, pancar, meyvelerden kiraz, badem, armut, elma, erik, kavun, balkabağı, vb. yetiştirilirdi. Buralarda yetiştirilen sebze ve meyveler, sadece saraylara değil, kentteki tüm evlere de yeterdi. Tümüyle Sultan'ın olan bu bahçelerin ürünlerinin satışı saraya büyük bir gelir sağlardı. Bu bir gelenektir. Ürünler deniz kenarında özel bir ambara taşınır, buradan kabzımallara satılır; onlar da kentteki çeşitli küçük manavlara satarlardı. Sultan'ın bahçelerinden yeterli ürün alındığı sürece kabzımallar başka yerden sebze ve meyve alamazdı.

Başka saraylılar ya da zengin Türkler de, eski yapıtların yıkılarak geniş yerlerin açıldığı kent dışı

yerlerde, meyve ve sebze yetiştirdikleri bahçeler edinmişlerdi [DERNSCHWAM 55].

Elinde yemiş ya da sebze tutan bir Bostancı (KASSEL).

Öteki saraylarda hizmet eden yüz elli kadar hadımağası vardı. İstanbul 'da, bu sarayların birinde sultanın kadın ve kızları yaşıyordu. Kentteki öteki saraylardan birindeyse, Pera bahçelerinin içindeki sarayda olduğu gibi küçük çocuklar barındırılıyordu. Kadın ve kızların sayısı beş ya da alt yüze yaklaşırken küçük çocuklar üç ya da dört yüzdü. Bunların hepsi Sultan'ın Hıristiyan teb aasının kızları ve oğullarıydı [CHESNEAU 39-40].

Vâlîde Sultan 'ın bir saraydan ötekine alayla gidişini gösteren *Dresden Albümü*'nden uzun bir resim altı parça ve iki sayfa halinde verilmiştir. Bu Topkapı Sarayı'ndan Eski Saray'a ya da Eski Saray'dan Topkapı Sarayı 'na gidiş olmalı. Alayın başında Vâlîde Sultan'ın heyetindeki hizmetkâr, yaya giden iç oğlanları, at üzerinde iki haremağası, Kapıcılar ve dört atın çektiği Vâlîde Sultan 'ın arabası, onun arkasında ise haremağaları, Vâlîde Sultan 'ın hizmetindeki kadınlar ve haremağaları var. Bu, dönemin en güçlü kadını, Sultan III. Murad 'ın annesi Nurbânû Sultan olabilir.

İki aşçı ve dört Acemioglan
(VIYANA D)

Padişahın Halka Görünmesi

Bassano 'ya göre Sultan genellikle ya Ayasofya 'ya ya da Sultan II. Mehmed Câmii 'ne [Fâtih Câmii] giderdi. Ancak kimi kez sultanın Mustafa Câmii [Şehzâde Câmii] gibi başka câmilere gittiği de olurdu. Her ziyaretin maliyeti 1000 akçeydi. Bu para saray ödeneğinden karşılanırdı. Süvarilerin önünde giden 30-40 kadar çavuş haberci görevini üstlenmişlerdi. Sultan'ın geldiğini bağırarak duyurur, ellerindeki sopalarla yolu açarlardı. Arkada 2000 Yeniçeri, atlı sipahiler, kılıç kuşanmış solaklar ve daha sonra da at üzerinde ok ve yay, kılıç ve eyerlerinde sopa taşıyan saray görevlileri gelirdi. O denli sessizdiler ki yalnızca atların nal sesleri duyulurdu. Sultan'ın arkasında, yularlarından adamların tuttuğu on beş-yirmi kadar at bulunurdu. Bu atların üzerindeki eyerler kadife veya diğer süslü kumaşların altında gizlenirdi. Elmas, yakut, firuze ve başkaca değerli taşlar, üç sepette ok ve yaylar, altın bir ibrikle kokulu su, bu atların üzerindeydi. Yolların iki yanına dizilen kalabalık içinden birinin ona yaklaşmasını önlemekle görevli dört hizmetkâr dışında Sultan'ın yanında kimsenin ata binmesine izin verilmezdi. Sultan, ağır ağır geçerken yolun iki yanına dizilmiş insanları, cinsiyet ve ırk ayrımı gözetmeksizin, başıyla selâmlar ve gülümserdi. Beraberindekilere bir soru sormak istediğinde bir paşa, Beylerbeyi veya Kazasker 'in tersine herhangi bir el hareketinde bulunmazdı. Câmînin içinde Sultan, sayısı 4.000 'i aşan alaydan daha yüksek bir yerde otururdu. Buraya ancak oğulları girebilirdi. Cuma namazı iki saat kadar sürer, duadan sonra alay aynı yoldan

geri dönerdi [BASSANO 12].

Marmara'da
gemiler: Kalyon
(sol üstte), pereme
ve yelkenli (sağda
ve üstte), Sultan'ın
saltanat kayığı
(altta) (VIYANA II).

Sultan' ın câmeîye gitme törenini görmek için Canaye aylar boyunca beklemek zorunda kaldı. Her cuma câmeîye giden babası Süleyman 'ın [Kanûnî Sultan Süleyman] tersine Sultan II. Selim halka açık câmilere sık gitmiyordu. Canaye 'nin İstanbul 'a gelişinin üstünden üç ay geçmişti. Bu süre içinde Sultan Selim, câmeîye iki kez gitmişti. Sultan 'ın câmeîye gideceğini haber alan Fransızlar onu izlemek üzere bir Fransız dönmenin dükkânına gittiler [CANAYE 120-122]. Sultan câmiden dönerken Canaye, onu

bir kez daha gördü. Dükkânın önünden geçerken Canaye 'nin bulunduğu yere baktı, yanakları içkiden şişmişti, bıyığı uzundu, sakalı gibi saçları da sarıydı. Tahminine göre bu geçit alayına üç yüz atlı, bini aşkın yaya katılmıştı [CANAYE 127].

Sultan III. Murad (ya da II. Selim) Süleymaniye Câmii'ne cuma namazına alayla geliyor (1663/64).

Sultan sefere ya da yolculuğa çıktığında Yeniçeriler ellerinde tüfekler ve palalar onun önünde, arkasında ve yanında olmak üzere kendisine refakat ederdi. Ayrıca Sultan'ın koruyucuları da vardı. Bunlar Solak adıyla anılan, Yeniçeriler arasından seçilmiş en iyi üç yüz okçuydu. İki kesime ayrılmışlardı. Solak olanlar Sultan'ın sağında, sağak olanlar solunda yürürlerdi. Böylece oklarını Sultan'a asla arkalarını dönmeden kullanabilirlerdi. Okları da yaylarına takılı olurdu [CHESNEAU 43-44].

Bundan sonraki iki sayfada yer alan *Dresden Albümü*'nden alınma resim Sultan III. Murad 'ın (ya da II. Selim'in) cuma namazı için alayla Süleymaniye Câmii 'ne gidişini göstermektedir. En başta at üzerinde atlı vezir gelmektedir. Onların arkasında tek başına at üzerinde Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa gelmektedir. Onu yaya Peykler ve Solaklar izlemektedir. Onların içinde bir atlı halka para saçmaktadır. Tek başına kestane rengi at üzerinde padişah geliyor. Onu izleyenler sultanın kılıcını taşıyan Silahdâr Ağa, attan inip binmesine yardım eden Rikâbdar Ağa ve giysilerini taşıyan Çuhadar Ağa'dır. Kara ve Ak Hadım Ağaları, sultanın matarasını taşıyan Mataracı, başka atlı görevliler ise en sondalar.

Sultan askerî bir seferden döndüğünde üç gün üç gece bayram yapılır, bu süre içinde dükkânlar yiyecek sağlamak için açık olurdu. Sultan kente girdiğinde Yahudiler ona dua ederler ve ayakları altına 200 gulden değerinde kumaşlar ve üzerlerinden çıkardıkları giysilerini sererlerdi [BASSANO 23a-b].

Saray'ın bahçeleri deniz kıyısındaki surlara doğru iniyordu, kayıkla denizden bu burnu dönerken Canaye, Sultan Selim 'i iki kez görmüş. Birincisinde Sultan atla tek başına dolaşıyormuş, attan inmiş bir sıraya oturmuş, gözdesi birkaç köleyle şimdiye değin hiç görmediği güzellikte cüceler de Sultan'a katılmışlar. İkinci kez, Sultan 'ı gene aynı insanlarla görmüş, dolaşan dedikoduya göre Sultan ne zaman sarayın bahçesinde birkaç gün geçirse ya da adalardan birine birkaç gün için keyfetmeye gitse yanına paşaları, kaptanıderyaları ya da devlet işlerinde danışabileceği kimseleri almazmış. Canaye, tek başına Sultan'ın buyruklarıyla yönetilen bu koskoca imparatorlukta, kararlarına yardımcı olacak danışmanlarından kimseyi yanına almayışına şaşmış [CANAYE 128-130].

Sultan III. Murad, Arz Odası'nda yabancı elçi heyetini kabul ediyor (VIYANA D.).

Gerlach, Sultan III. Murad 'ın evinin önünden geçişini anlatıyor. Sultan' ın ilk geçişi 1576 Nisan ayındaymış. Önde birçok atlı varmış. Bunların arkasından çok sayıda Acemioğlan yürüyormuş. Daha sonra çok iyi giyimli iki zenci ve bir genç adam at sırtında geliyorlarmış. Sonra da Sultan' ı taşıyan araba. Arabanın iki yanından sarkan kırmızı kumaş sultan ve iki oğlunun dışarıyı görmesine olanak verecek biçimde dokunmuşmuş. Arabanın arkasında altı araba daha bulunuyormuş. Bu arabalarda da aynı kırmızı kumaş varmış. Her bir arabanın arkasından iki zenci geliyormuş [GERLACH 180].

Gerlach 'ın Sultan' ın kortejini ikinci görüşü 18 Nisan 1577 'ye rastlıyor. Kortej bir öncesine benziyordu. Sultan' ın büyük oğlu, arabanın perdelerinin aralığından bakıyordu. Gerlach evinin üst penceresinden seyrettiği için oğlanın yüzünü görememiş. Sultan ın arabasının basamakları gümüşlendi. Ancak onun arabasını izleyen arabalar o denli süslü olmadığı gibi altın ya da gümüş merdivenleri de yokmuş [GERLACH 334].

Sanderson, saltanat kayığını betimlerken bunun görkemli bir biçimde süslendiğini ve dekore edildiğini yazıyor. Kayığın kış tarafı fildişi, abanoz, mors dişi, sedef, altın ve değerli taşlarla süslüydü. Yirmi dört çift kürek özel seçilmiş adamlar tarafından çekilirdi. Bazen köpek ulumaları gibi sesler çıkarırlardı. Sanderson 'a göre bu seslerin nedeni bostancıbaşı yla Sultan'ın konuşmalarının başkalarınınca duyulmasının istenmemesiydi. Sultan yalnızca en sevdiği cücelerini ve sağır-dilsizlerini yanında götürürdü. Öbürleri başka bir kayıkta onların arkasından gelirdi. Kadınlar geldiğinde de ayrı bir kayıkta sultanı izlerdi [SANDERSON 89].

Sultan'ın Elçi Kabulü

Sultan, Türkiye 'den ayrılan elçiler için çok değişik türden bir eğlence düzenletirdi. Postel 'e göre elçileri, Sultan ender olarak huzura kabul edermiş. Elçiler, genellikle, işlerini Dîvân 'la veya paşalarla hallederler, ancak ayrılmadan önce Sultan' ın elini öperlermiş. Postel, elçilere eşlik etmekle görevli vezir paşanın, elçileri sultanın huzuruna çıkardığını yazıyor. Daha sonra vezir onu Dîvân 'ın toplandığı yere götürmüş. Burada, vezir Postel 'in yanında oturmuş. Bu Dîvân 'da, Ayas Paşa, Kasım [Paşa], Barbaros Hayreddin [Paşa] ve elçinin çevirmeni varmış. Herkes değerli halının üzerine daire biçiminde oturduktan sonra dizlerinin üstüne uzun, keten bir havlu konulmuş ve ellerini yıkasın diye su getirilmiş. Daha sonra etli pilâv, horoz, yağmur kuşu ve her tür hayvan etiyle dolu altı porselen tabağı taşıyan büyük gümüş bir tepsi getirilmiş. Tüm bu yiyecekler öğünlerden birini oluşturuyormuş. Bunların yanında gül şerbeti içmişler. Postel 'in yazdığına göre, *Kur'ân* 'da yasaklandığından, bu şölenlerde asla şarap ikram edilmez. Ama kimi Müslümanlar gizli gizli şarap içerler, Hıristiyan ve Yahudi azınlıklar üzüm bağları yetiştirir ve çok iyi cins şarap üretirler.

Elçinin maiyeti de sarayın bahçelerinin birinde yer alan bir kemer altında ağırlanmış. Yere, çağrılıların tümünün oturabileceği büyüklükte bir halı serilmiş. Bunun üzerine, bir dolu porselen tabak içinde etli ve tavuklu pilâv konulmuş. Yeniçeriler ve saray hizmetlileri yabancıların yemek yeyişlerini izlemiş. Üç ya da dört saat boyunca kalabalık hareketsiz davetlileri seyretmiş. Bu, yabancı görevlilerin her ağırlanışında yinelenmiş [POSTEL 21-24].

Fransız Elçisi François de Noailles İstanbul 'a ulaşır ulaşmaz Sultan'ın huzuruna çıkmayı ister.

Elçilerin önce veziriâzamca kabul edilmeleri töreydi. Böylelikle Sultan'a elçilerin geliş nedeni bildirilmiş olurdu. Sokullu Mehmed Paşa'nın sarayına gidecek olan elçi ve adamlarına Türk giysileri verildi. Sokullu Mehmed Paşa törene gerek duymadan onları kabul etti ve elini öpmelerine izin verdi. Vezirin sarayı şaşırtıcı bir biçimde çok sadeydi. Onun yüksek katımı ve varsılığını göstermeyecek denli mütevazıydı. Ancak ahırlarında çok değerli atlar vardı. Bu atlar hem çok bakımlı, hem de çok iyi eğitilmişlerdi. Vezirin ahırından ne binicisini üstünden atan ne de onu utandıran atlara tanık olunmuştu.

Elçinin, veziri ziyaretinden birkaç gün sonra da Noailles'in halefine Sultan'dan armağanlar geldi. Sultan'ın İstanbul'dan ayrılan elçilere armağan yollaması âdetti. Birçok hediyenin yanında 30.000 akçe para da yollanmıştı. Zaten İstanbul'da kaldığı sürece günde 20 şilin almış, odunu sağlanmış, sayıları otuzu aşan atlarının yemi yollanmıştı. İstanbul'da yaşamak elçiler için kârlı oluyordu [CANAYE 54-57].

Arz Odası içi (altta) ve dışı (üstte) (KASSEL).

Veziriâzam ile görüştükte bir hafta sonra, 9 Mart 1572'de yeni elçi ve adamları Sultan'ın elini öpme onuruna eriştiler. Debdebeli bir resmigeçitten sonra saraya varan elçi ve adamları son derece görkemli Türk giysileri içindeydiler. Sultan'ın kendilerini kabul edeceği odaya varana dek geçtikleri odalarda Yeniçeriler ve saray muhafızları vardı. Hepsi silâhsızdı [CANAYE 57].

Elçi, Dîvân'a alındı. Burada veziriâzam ve ötekiler onu dostça karşıladılar. Zengin bir sofraya kuruldu, konuklar dahil herkes yere bağdaş kurup oturdu. Ancak Yeniçeriler ve diğer askerler saatler boyunca, yedi saatten fazla yemeden, içmeden, hiç kıvıldamadan sessizce ayakta beklediler. Elçi,

halefi, Fransız kralının özel elçisi, Veziriâzam Mehmed [Paşa] ve Piyale [Paşa] ile gümüş bir sofrada yemek yediler. Yanlarındaki bir başka sofrada paşalar ve Rumeli ve [Anadolu] Beylerbeyi vardı.

Yemekten sonra konuklar adları okunarak, teker teker huzura kabul edildiler. Sultan'ın huzurundaki tüm yüksek mevki sahibi insanlar görkemli giysiler içindeydiler. Konukların Sultan'ın eteğini öpmelerine izin verildi. Daha sonra Sultan'a arkalarını dönmeden yerlerine oturdular.

Sultan'ın arz odasında mermer ve altın egemendi. Ocak gümüş işlemeli, fısıkye kristaldi. Sultan'ın oturduğu divan ağır Bursa işlemeden idi. Giysisi, ayaklarını koyduğu yastık gibi altın işlemeliydi. Ancak ayakları ve elleri giysisinden görünmüyordu. Bu yüzden, aslında, kimsenin onun elini öpmesi pek mümkün değildi. Sultan gözlerini ateşten ayırmıyordu. İfadesi sıkıntılı, kötü ve ürkütücüydü. Çevresinde sağır-dilsiz kolcular vardı. Bunlar onun en sadık adamlarıydı. En sevdiği de Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa'yı boğan cellattı.

Herkes takdim edildikten sonra elçi Sultan'a hitap etti. Öylesine güzel konuşuyordu ki Sultan da konuşmadan duramadı. Ancak Mehmed Paşa karıştı ve Sultan'ın elçilerle çok konuşmasının saygınlığıyla bağdaşmadığı yolunda elçiyi uyardı. Elçi ve adamları saraydan çıkıyorlardı ki o saatlerce kııldamadan disiplin içinde duran Yeniçeriler birden koşmaya başladılar. Elçi ve adamları neredeyse eziliyorlardı [CANAYE 57-72].

Yabancı elçi heyeti Arz Odası'na gidiyor (KASSEL).

Schweigger, Sultan Selim'in hizmetkârlarını ve onların çalıştıkları yerleri ayrıntılı olarak betimliyor. Sultan'a herhangi bir yemek getirildiğinde Çeşnicibaşı Sultan'ı yanı başındaki alçak

masada diz çökmüş hazır beklermiş, bu arada kâhya yiyecekleri kesmek ve düzenlemek için ayakta olmuştur. Getirilen yiyecekler yemeğin ancak bir öğününü oluştururmuş. Sultan elde dokuma bir halı üzerinde serpiştirilmiş görkemli Türk halılarının üzerinde bir yastıkta bağdaş kurup oturmuş. Önündeki masa bir karıştan daha yüksek değilmiş. Bu masanın üzerinde madenî bir tepsi, tepsinin üzerinde bir deri, derinin çevresinde deriye geçirilmiş deri bir ip bulunmuş. Bu ip çekildiğinde tepsi ve üstündekiler devrilmeden bir cüzdan içinde durur gibi dik olurdu. Yemek, koyun eti, (fırınlanmış ya da kızartılmış) güvercin, tavuk ve çeşitli biçimlerde (sade, safranlı, kızartılmış, tatlı ya da değil, fırınlanmış vb.) pişirilmiş pilâvdan oluşurdu. Balık, her çeşit meyve ve şekerlemeler en iyi cins porselenlerde sunulurdu. Sultan, altın ya da porselen bir kaptan sulandırılmış, tatlı meyve hoşafı ve şerbet içerdi. Şerbet, Sultan nereye giderse gitsin, at sırtında veya yürüyerek üç içoğlanından biri tarafından sunulurdu. Bunların ilkinin, *Civadar* 'ın (İbrikdâr) görevi, ibadet saatinde Sultan'ın dinsel vecibelerini yerine getirmesi için altın su ibriğini taşımaktı. İkincisinin, *Stupter* 'in (Çuhadar Ağa) görevi, Sultan'ın yağmurlu ya da soğuk havalarda giyeceği giysiyi taşımaktı. Üçüncüsünün, Silahdâr 'ın görevi, Sultan'ın palasını ve yayını taşımaktı [SCHWEIGGER 147-149].

Gerlach, 1576 Mayıs ayında olan bir olayı anlatıyor. Sultan, on-on iki bin süvari ve piyadenin bir geçit yapmasını buyurdu. İran elçisine kudretini göstermek için hepsinin çok güzel giyinmesini buyurdu [GERLACH 192].

Ancak bu olay Schweigger tarafından daha iyi betimleniyor. Geçit, elçinin gelişinin dördüncü gününde yapıldı. Sultan'ın buyruğunca binlerce boş gezen kimse İstanbul varoşlarından toplandı ve birliktenmiş gibi giydirilip silâhlandırıldı. Bir tiyatro gösterimi gibi geçit yaptılar. Gerçek deliler gibi, kimileri kan akana dek ellerine hançer ya da mızrak saplıyordu. Kimisi yüksek tahta ayaklar üzerinde yürüyordu. Çavuş, İran elçisine ne düşündüğünü sorduğunda elçinin cevabı umursamazcaydı. Sultan'ın böylesine bir kalabalığın başında nereden geldiğini çavuşa sordu. "Avlanmaktan" cevabını aldığı anda, bu kadar çok adamla ava çıkmanın tehlikeli olacağını, yok eğer amaç gücünü göstermekse o zaman da böyle bir gösterinin çok zavallıca olduğunu söyledi [SCHWEIGGER 77-78].

Sultan'ın Yaban Hayvanlar Koleksiyonu

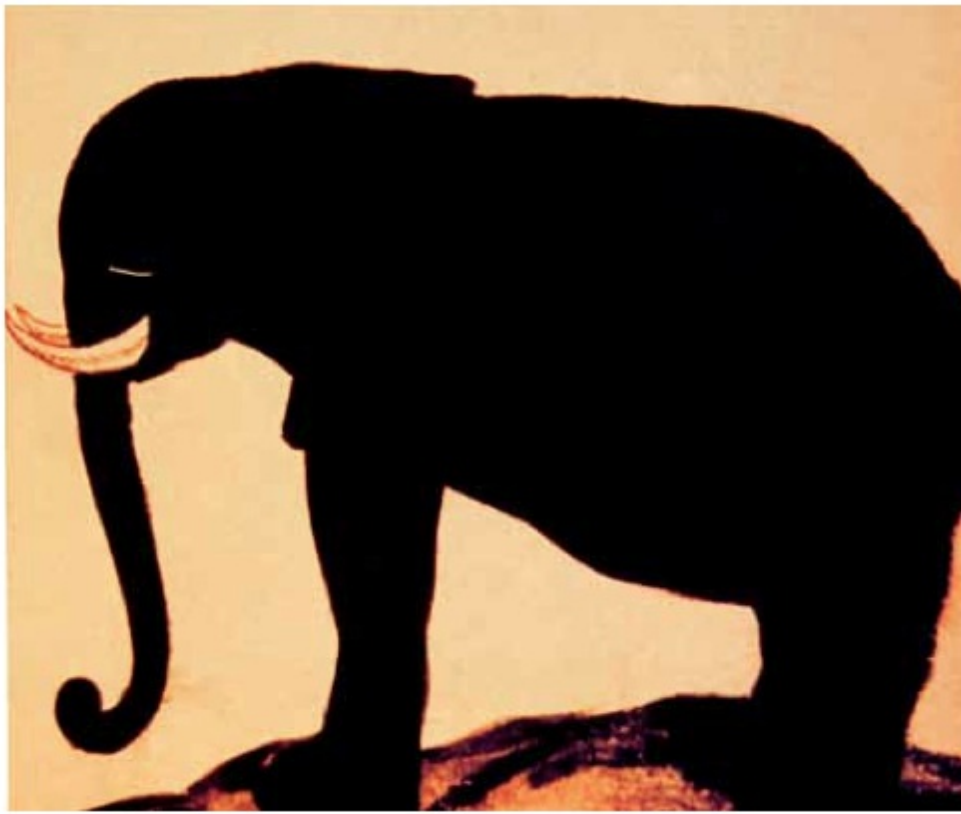
Sultan' a armağan olarak imparatorluğun uzak bölgelerinden gönderilen yaban ve nadir hayvanlar Aslanhâne denilen iki ayrı yerde bulunuyordu. Bu hayvanların kimi özel olarak eğitilmişti ve genel şenliklerde gösteriler yapıyorlardı. Yabancı tanıklar ve elçilik mensupları özellikle zürafa ve fil gibi ilk kez gördükleri bu hayvanları uzun uzun anlatıyorlar.

Birçok vahşî hayvan kentte bir yere toplanmıştı ve iyi bakılıyordu. Bu hayvanların arasında

aslanlar, vaşaklar, kurtlar, yaban kedileri, leoparlar, yabanî katırlar ve devekuşları vardı. Bir başka yerdeyse M. d 'Aramon ömründe gördüğü en korkunç, çirkin ve pis kokan canavar olan garip bir hayvan gördüğünü yazıyor. Kendisine bu hayvanın Nil 'den getirildiği söylenmiş. M. d 'Aramon 'un betimlemelerine göre Afrika yabandomuzu gibi bir hayvanmış.

Aynı yerde iki de fil vardı. Büyük olan 100-120 yaşındaymış. Küçük olan ise yaklaşık 35 yaşındaymış. M. d 'Aramon, Fransa 'da fillerin eklemlerinin olmadığına inanıldığını ve bu nedenle de fillerin yatamadıklarının sanıldığını yazıyor. Ancak kendisi fillerin bacaklarını bükebildiğini gördüğünü, dolayısıyla da bu inancın yanlış olduğunu belirtiyor. Ayrıca, M. d 'Aramon Fransız büyükelçisine hediye edilen bir fil yavrusunu da incelemek olanağını bulmuş. Bu fil Halep 'teki Fransız Elçiliği'nde sultanın kampında ölmüş. İstanbul 'daki fillere iki zenci bakıyordu. Filleri az bir para karşılığında isteyenlere gösteriyorlardı. M. d 'Aramon filleri hortumlarını, karınlarını doyurmak, seyircilere taş ya da dal atmak veya su fişkırtmak için beceriyle kullanmaları karşısında şaşkınlığa uğramış. Sakız Adası 'nda kışı geçirmekte olan Fransız kadırgalarından birinin muhasebecisi bu filleri görmeye gitmiş. Filleri kızdırmak için altın düğmeler ve altın bir madalyonla süslü, güzel kadife şapkasını sallamış. Fil göz açıp kapayıncaya kadar hortumuyla adamın elinden şapkasını kapmış ve yutmuş. Adam köpürmüş ama filin bakıcısı oralı bile olmamış, çünkü filin pisliğinden çıkacak olan altın süslerin daha sonra kendisinin olacağından eminmiş [CHESNEAU 35-37].

Belon 'un İstanbul 'da gördüğü en ilginç yerlerden biri de her tür hayvanın (aslan, kurt, vahşî merkep, kirpi, ayı, kakım, misk kedisi) barındırıldığı Hipodrom yanında eski bir kiliseymiş. Çok iyi bakılan bu hayvanlar Sultan'a imparatorluğu içindeki insanlarca yollanmış. Kimi aslanlar sokaklarda gezdirilmiş. Belon, bu nadide ya da olağandışı hayvanları görmek istemeyen soylu bir Türk 'e rastlamadığını yazıyor [BELON 132a-132b].

Sultanın yabancı hayvan koleksiyonundan: Fil (MAYER II).

Wratislaw, aslanlar, vaşaklar, yaban kedileri, leoparlar ve ayılar gördüğünü yazıyor. Bunlar öylesine evcilleştirilmişlerdi ki zincirleriyle kent sokaklarında dolaştırılabiliyorlardı. Wratislaw 'ın daha önce hiç görmediği yılanlar ve kuşlar da vardı. Kimi yeşil kuşlar öylesine akıllıca eğitilmişlerdi ki biri elini çok uzaktan kaldırsa bile kuş havalanıp onun eline konuyordu. Ve eğer adamın elinde 1 akçe varsa onu alıp sahibine götürüyordu. Sahibi de ona ödül olarak yem veriyordu. Bir Türk böyle birçok kuşa sahipti. Kafeslerinden teker teker çıkardığı bu kuşlarla dünyanın parasını kazandı. Çünkü yabancılar kuşların yetkin gösterileri karşısında hayrete düşmüşlerdi [WRATISLAW 160-161].

At Meydanı 'nın sonunda, Ayasofya 'ya yakın bir yerde, Sanderson eski tiyatronun kalıntılarını gördü. Burada Sultan'ın aslanları ve öteki hayvanları bulunuyordu. Burada büyük bir yeraltı sarnıcı vardı. Suyu tertemizdi. Tavanı üzerinde kabartma yazılar olan mermer sütunlar üzerindeydi. Sanderson, ayrıca, ipek eğirmek için kullanılan büyük tekerlekler gördü [SANDERSON 76-77].

Dernschwam ise bir zürafa görür. Bu zürafa, bir zamanlar Bizans imparatorlarının yaşadığı yıkık harap bir sarayda barındırılıyordu. Aynı yerde iki tane de yavru fil vardı. Bunlar, Dernschwam 'ın daha iyi görmesi için dışarı çıkarıldı. Bakıcıları bunlara bir iki oyun bile yaptırdı. Önce, üzerinde ziller bulunan deriden bir top attı; fil bunu hortumuyla yakaladı. Bakıcısı, topu bir daha attı; fil bu kez hortumuyla topu sıkıca tuttu ve salladı; ziller çaldı. Bundan sonra, sırtüstü yere uzandı, çimenlerin üzerinde yuvarlandı, oturdu, diz çöktü. Bakıcısının ileri doğru fırlattığı bir sopayı yakalayarak geri getirdi. En sonunda da kocaman bir boru sesi gibi tuhaf bir ses çıkardı. Leopar, kaplan, vaşak ve ayı gibi birçok vahşî hayvan, önceleri kilise olan bir binada tutuluyordu [DERNSCHWAM 53].

Bu hayvanların bakıcılarından birisinin çocuğu bir leopar tarafından parçalanınca, babası da leoparın derisini yüzüp sırtına geçirerek yarı deli sokaklarda dolaşmaya başlamıştı [DERNSCHWAM 120-121].

İstanbul 'da, hayvanat bahçesinde çok çeşitli türde hayvan vardı: Vahşî kediler, vaşaklar, panterler, leoparlar ve aslanlar. Aslanlardan birisi öylesine iyi eğitilmişti ki bakıcısı yemeye başladığı koyunu ağzından geri alabiliyordu. Busbecq 'in en hoşuna giden topla oynamayı öğrenmiş bir fildi. Fil hortumuyla topu yakalayıp yine hortumuyla geri fırlatabiliyormuş. Bir de zürafa varmış. Ama Busbecq İstanbul 'a gelmeden ölmüş. Bu yüzden, bu ender bulunan ve hakkında çok az şey bilinen hayvanın kemikleri gömüldüğü yerden çıkarılmış. Busbecq de bunları incelemiş [BUSBECQ 38-39].

Sultan'ın yabancı hayvan koleksiyonundan: Habeşistan'dan gelen gergedanlar (FRESHFIELD).

Sultan' ın yabanıl hayvanlar koleksiyonuna fazlaca yer vermiş olan Lubenau, bu hayvanların Ayasofya 'nın bitişiğindeki eski bir kilisede barındırıldığını yazıyor. Lubenau 'nun söylediğine göre her biri bir kafeste olmak üzere sekiz aslan varmış. Bunlar kent sokaklarında yürüyüşe çıkartılmış. Kendilerini okşayan insanlara saldırmazlarmış. Büyük aslanların yanı sıra küçükleri de varmış. Ayrıca iki büyük kaplan, biri genç biri yaşlı iki panter, altı yaban kedisi, iki huysuz yabanî eşek, kurda benzeyen iki köpek, çeşitli boylarda birçok maymun ve Sultan'ın av partilerinde yanında götürdüğü leoparlar bu koleksiyonda yer alan hayvanlarmış. Kediye benzer, tilki renkli, tavşan kulaklı, küçük, sivri kuyruklu bir hayvan durmadan zincirinden kurtulmaya çalışıyormuş. Küçük bir direğe bağlı bir de sırtlan varmış. Bu hayvanın insan dilinden anladığına inanılıyordu. Kendisine kötü söz söyleyen biri olduğunda kızıyor, güzel söz söyleyen biri olduğunda sevecenleşiyordu. Lubenau 'ya söylendiğine göre Sultan ve paşalar sırtlan etini seviyorlardı. Bu yüzden Anadolu 'da çok sayıda sırtlan avlanıyordu. Kent duvarları dibindeki eski bir yıkıntıda iki fil ve bir zürafa vardı. Bakıcıları fillerden birine bir top attığında fil topu yakalıyordu. Bakıcı sopasıyla yere vurunca fil dans etmeye başlıyordu. Bakıcının ritmine uygun olarak adımlarını değiştiriyor ve vücudunu sallıyordu [LUBENAU 152-154].

Betzek, Sultan'ın hayvanat bahçesinde, bir topu yakalayıp geri atabilecek biçimde eğitilmiş bir fil ve bir zürafa (daha önce hiç bilmediği) görmüş. Zürafanın adının *Surnapa* olduğunu söyler [BETZEK 31].

Zürafa da, öteki hayvanlar gibi gezdiriliyordu. Zürafa başını evlerin pencerelerinden içeri sokuyordu [BAUDIER, 122-24]. Zürafa bir evin ikinci kat penceresinden başını sokup baksa kim bilir evdekiler nasıl paniğe uğradı.

Sultanın yabanıl hayvan koleksiyonundan: zürafa (MAYER).

Ayasofya 'nın çevresinde, Canaye garip hayvanlar gördü. Sultan bunları daha önceleri kilise olan bir yerde tutuyordu. Bu, İsa 'yı ve Hıristiyan inancını aşağılamak içindi. Birçok aslan, kurt, kaplan, yaban eşeği, ikisi sırtından çıkan altı ayaklı bir ineğin yanı sıra üç misk kokulu, oldukça uzun vücutlu ve kısa bacaklı, kediye benzeyen siyah-beyaz yaratıklar; ayrıca korkutucu büyüklükte bir balina başı vardı [CANAYE 100].

Fugger 'in 2 Ekim 1585 tarihli muhabir raporu, İbrahim Paşa 'nın Sultan'a verdiği armağanlar arasında bir yavru fil, bir yavru zürafa, iki de ölü timsah bulunduğunu belirtir [FUGGER 80-81].

Avlanma: Sultanlara Özgü Bir Ayrıcalık

Av, özellikle sultanlara, genç şehzâdelere, zamanları izin verdiği ölçüde beylerbeyi ve beylere özgü bir meraktır. Zamanının tümünü devlet işleriyle geçiren vezirlerse ava fırsat bulamazlar. Avı bilen hizmet erbabı da avda efendilerine eşlik eder. Oysa, bazı kimselerin ve grupların avlanması; tazi, kartal ve akbaba beslemesi yasaktır. Yaşamlarını sanat ve zanaatla kazanan iş erbabıyla av merakını ana babalarından edinenler bu gruptandır. Avlanma hakkı herkese verilmemiştir.

Sultanın Doğancılar'ı (VİYANA I).

En çok avlanan hayvan ceylân ve yabanî ceylândır. Bunları turna, yaban kazı, sülün ve keklük izler. Üçüncü olarak da geyik, tavşan, yaban eşiği, kaplan, tilki ve kurt gelir. Bu hayvanların bazılarının eti yenir, bazısının yenmez; ancak derilerinden ve diğer yerlerinden yararlanılabilir ya da bunlar satılabilir.

Başka bir zevkli uğraş da, olta ya da ağla balık avlamaktır. Bazıları bu işe o kadar meraklıdır ki tek bir balık tutmak için bile neler vermezler [ÂLİ 61-65].

Sultan, Asya yakasında ava çıkmak istediğinde Boğaz 'ı, sarayın kayıkhanesinde duran altın yıldızlı dört kayığından biriyle geçerdi. Bu kayıklara genç Yeniçeriler, Acemioğlanlar bakardı. Acemioğlanların başı olan Bostancıbaşı dümende, Acemioğlanlar ise küreklerde olurdu. Karşı yakada özenle bakılan atlar, av köpekleri ve şahinler sultanı ve maiyetini beklerdi. Şahinlere bakan adamlardan her biri iki şahinden sorumluydu. Sultan ne zaman ava çıksa yanında en az üç yüz kişi olurdu. Bassano 'nun ayrıntılı anlatımında Sultan 'ın Edirne dolaylarında yaptığı av seferi aktarılıyor. Bu seferde Sultan 'a beş bin kişi eşlik etmiş. Bunların arasında Yahudiler ve Hıristiyanlar da varmış

[BASSANO 23a-24a].

Sultan III. Murad'ın alayla orlamasıyla ilgili (DÖNEMİN).

Betzek, 24 Ocak 'ta, sabahın yedisinden onuna kadar, avdan dönmekte olan Sultan 'a eşlik eden alayı izlemiş: En önde ok ve yaylı beş bin asker varmış, daha sonra siyah bir at üzerinde beyazlar giymiş Sultan, başvezir ve sayılamayacak kadar çok içoğlanı ile kıymetli taşlarla yüklü altı at [BETZEK 31-32].

Sultan'ın iradesinde olan avcılıkta, avlanacak hayvanların türü ve avlanılacak yerler Dîvân kararlarıyla bildirilirdi. Örneğin, bir süre Hasköy ile Arnavutköy 'deki bostanların çevresinde avlanması [AR 2-3] ve Halkalı Sarayı çevresinde av sırasında şahin ya da köpeklerin kullanılması yasaklanmıştı. Bu kurallara uymayanların şahin ve köpekleri alınacak, kendileri de şiddetle cezalandırılacaktı [AR 6-7].

Gerlach 'ın söylediğine göre Sultan Selim [II. Selim] ve Sultan Murad [III. Murad] müzisyen, akrobat, jonglör, oyuncu ve diğer eğlendiricilerin gösterilerini çok severlermiş; özellikle oğlanların. Sultan Murad [III. Murad] sık sık her tür Yahudi komikleri sarayına çağırırdı. Karısı ve çocuklarıyla bunları saydam bir perde ya da bir kafes arkasından izlerdi. Murad ve babası Selim [II. Selim] kendilerinden önceki sultanların tersine, zamanlarını Harem 'de geçirmekten hoşlanırlardı. Kendilerinden önceki sultanlar zamanlarını eğlenceden çok savaşa ayırıyorlardı [GERLACH 372-383].

Sultanın Zağarcıları (VIYANA D).

Bundan önceki iki sayfada *Dresden Albümü*'nden aldığımız resim Sultan III. Murad 'ın büyük bir alayla ava gidişini göstermektedir. Alayın başında Çavuşlar ve ellerinde doğanlarla Doğancılar yürümektedir. Bunları Kapıcılar izlemekte, arkalarından gene Doğancılar gelmektedir. Burada iki de at üstünde saray cücesi görülmektedir. Ardından üzeri örtülü köpeklerle Zağarcılar gelmektedir. Bunları Peykler ve Solaklar izlemektedir. Tek başına beyaz at üzerinde Sultan III. Murad gelmektedir. Onun hemen arkasında Sultan'ın kılıcını taşıyan Silahdâr Ağa ile Sultan 'ın attan inip binmesine yardım eden Rikâbdar Ağa izlemektedir. Arkada Çavuşlar, ikisi elinde doğan tutan at üstünde üç cüce ve üç atlı görülmektedir. Geldikleri nokta iki katlı duvarlarla çevrili av köşküdür. Günümüze kalmamış bu bina İstanbul dışında, büyük olasılıkla Edirne dolaylarındadır.

Saray Şenlikleri

Saray şenlikleri hükümdarın ve sarayın yaşamıyla ilgili olayları kutlamak için yapılan genel törenlerdi: Doğumlar, evlenmeler, şehzâdelerin sünneti, tahta geçme, zaferler, savaşa gidiş, fetih, önemli bir elçinin ya da konuğun gelişi gibi olaylarda kimi kez kırk gün kırk gece süren şenlikler yapılırdı. 18. yüzyılda bunlara yeni bir vesile katıldı: III. Ahmed döneminde başlayan Lâle Şenlikleri. Şenliklerin iki önemli amacı vardı: Saray mensuplarıyla halkı eğlendirmek ve tüm dünyayı sultanın

gücü ve görkemiyle etkilemek. Kimi kez Türk sultanları savaşta yenilgiye uğrayınca, bunu unutturmak ve halkın gözünde bu yenilginin izlerini silmek için görülmedik görkemlilikte şenlikler düzenliyorlardı. Örneğin, Fâtih Sultan Mehmed 1457 'de Belgrad 'dan çekilmek zorunda kalınca ve Kanûnî Sultan Süleyman Viyana 'dan çekildiğinde halkın gözünden bunu silmek için oğulları için görkemli sünnet düğünleri düzenlemişlerdir.

İslâm dünyasında bir erkek çocuğun sünnet olması şenlik vesilesidir ve bu vesileyle armağanlar verilir, bir bakıma kızların evlenmesi gibi. Nitekim, her ikisine de düğün denilir. Bir şehzâdenin sünneti onun için bir eriştirme törenidir, Harem'de kadınlarla birlikte yaşarken Anadolu 'da bir il vâli olarak gönderilir, babasının ölümüne kadar orada kalır, ya tahta geçer ya da kementle boğulur. Bir başka deyişle, İslâm anlayışına göre evlenme düğünü gelin içindir, damat için değil; bu yoldan onun kadınlığa erişmesi için çektiği acıyı ve gözyaşlarını dindirmeye yönelir. Damadın düğünü ise erkeklığe geçişte sünnet töreniyle olur. Çoğu kez evlenme için yapılan şenlik sünnet töreniyle birleşir. Kimi zaman da şenlikler bir başka vesileyle, çoğunlukla Kurban Bayramı ya da Peygamber 'in doğumuyla kutlanan mevlidle bir araya gelir.

Şenliklerde dörtlü amaç buluruz:

1. Şenlikler toplumsal ya da politik bir anlam vurgular, kimi zaman da bir askerî zafer için şükranı belirtir. Toplumun tüm katmanları katıldığı için, toplumun bağlarını perçinler, halkla hükümdarı birbirine yaklaştırır. Şenlikler hükümdarla uyruklarını bir araya getirir.
2. Şenlikler oyunlar, müzik, geçit alayları ve eğlentilerle halka birlikte hoşça vakit geçirme olanağı sağlar. Bu da sıkı kuralları olan bir toplumda bir çeşit güvenlik sübabı yerine geçer. Çünkü şenlik sırasında kuralların dışına çıkılır. Örneğin şarap yasağına karşın, şenlik sırasında göz yumulur, kısıtlamalar kaldırılır. Bu özgürlüğe karşın, özellikle yabancı tanıkların belirttiğine göre, yığınların katıldığı şenliklerde gürültü ve taşkınlık çok azdır.
3. Şenlikler katılanlara ve seyircilere (burada yabancı devletlerin temsilcileri de vardır) kutlamanın önemi kadar Sultan'ın gücü üzerine bilgi verir ve etkiler. Şenlik ne denli görkemli ve pahalı olursa o ölçüde değerlidir.
4. Şenlikler günümüzdeki uluslararası fuarlar gibi mimarlık, sanat ve teknolojik bakımdan önemlidir. Esnaf loncaları için rekabete dayanan reklam yerine geçer, her bir esnaf loncası ötekenden daha üstün olduğunu kanıtlamak olanağını bulur. En güzel sonuçların alınması için keşfedilmemiş yaratıcılıklar sergilenebilir. Bir iş dalının, bir grubun ya da tacirlerin güçleri tanıtılır. Böylece yetenekler, güzellik anlayışları ve esnafın buluşları ortaya çıkar.

Sanatlar için bu şenlikler çok önemlidir. Şenlik kendi başına bir sanat değildir ama sanatın doğal ortamı ve onun vitrini gibidir. Bir bakıma her sanat yaratusından daha geniş ama ondan daha alt düzeydedir. İster müzik, dans, oyunculuk gibi zaman sanatları; ister resim, heykel, mimari gibi uzam sanatları olsun şenlikler onları bir araya getirir, bir örgütü bir birliğe ulaştırır. Ama her bir sanat gene de kendi özelliklerini korur. Şenlik bir sanat eserine göre daha aşağı düzeydedir, çünkü onun gibi yaratıcı bir zekânın ve planlamış bir tasarımın ürünü değildir. Ancak her bir sanatın gelişimi için çatı oluşturur, sanatın işlevi için gerçek bir ortam yaratır. Çeşitli türleri bir araya getirir, bununla birlikte her birinin sınırlarını da belirler; uzam ve zaman sanatlarından oluşan bir kesit sunar. Böylece çeşitli sanatlarla, sanat sayılmayan teknoloji ve nesnelere tek bir üstün sanatı oluşturan bir bileşime varırlar. Sanatlarla zanaatın birleşmesi Avrupa'daki sanatları birbirinden ayıran, güzel sanatlarla uygulama sanatlarını ayrı yerlere koyan anlayıştan farklı olarak, Osmanlılar bu ayrımı kaldırmışlardır. Güzel sanatlarla uygulamalı sanatları eşit olarak görürler. Örneğin sünnet ve evlenme için düzenlenen şenliklerin zorunlu ve simgesel ögesi olan ve *nahl* denilen yaşam ağacı bolluğu simgeler. Türkler nahl yapımını güzel sanatlardan biri olarak görürler. Bunların kimisi dev boyutta konik yapılardır ve üzerinde rengarenk çiçekler, yemişler, gümüş ve altın bezemeler vardır. Büyük boyda olanlar bir sedye üzerinde taşınır ya da dört ayaklı bir sehpa üzerindedir. Kimisinin üzerinde aynalı lambalar ve en tepe noktalarında bir mum ve hilâl bulunur. Boyları ve biçimi bakımından erkek cinsel organına benzediği için erkeğin gücünü, üzerindeki bol sayıda yapay yemişler de gelinin döl bereketini simgeler. Kitaba *Viyana I* ve *Viyana II* albümlerinden nahl resimleri alındı.

Nahıllar (VIYANA II)

Bir şenlikte sanatlar ve zanaatlar bir araya geldiklerinde bunlar arasında önem farkları olabilir, ancak her biri kendi alanında öteki kadar önemlidir. Ayrıca, Osmanlı şenlikleri sanatçıyı çağın teknolojisine yaklaştırır. Başarılı sanatçılar, müzikçiler şenliğe profesyonel katkıda bulunmakla kalmazlar, ayrıca çeşitli teknik buluşlar getirerek gösterileri zenginleştirirler.

Şenlik yaşamla sanat tasarımını bir araya getirir. Böylece sanatlar yaşamdan farklı biçimde görülmezler. Aynı zamanda şenlik gösterilerine katılmış olurlar. Halk şenlikte yaşamın bir uzantısı olarak seyir alanı ile bütünleşir. Böylece seyirciler gözlemci olmaktan çok katılımcı olurlar. Halk her şeye açıktır. Şenlik çeşitli olaylardan oluştuğu için, hazır bulunanların her türlü algılamasına yönelir. Her bir ayrıntıyı algılamasa bile, şenlikle bütünleşir.

Seyirci görsel ve işitsel çeşitlilik içinde her şeye ilgisini yoğunlaştıramaz, bunun için seçimler yapar. Toplumun çeşitli katmanlarını değişik bakımlardan ilgilendirir. Tıpkı söz öncesi kut törenler

gibi sonuçtan çok, yaratma süreci özümsenir. Zamandaş eylemlerin, çoğul iletişim araçlarının, beklenmedik olayların beklenmedik bir biçimde sıralanması sonucu, ne belli bir odak noktası, ne de bir süre duygusu vardır. Gerçekte bir karmaşıklık görülür, nereye bakacağı, neyi işiteceği konusunda izleyenleri seçim yapmaya zorlar ve bunun sonucunda izleyenler bu karmaşaya bir düzen verirler.

Şenlikler çok görkemli, çeşitli ve gösterişli oldukları için ayrı bir incelemeyi gerektirir. Bu kitabın yazarı, bu konuda üç kitap yazmış, olduğundan, burada yalnızca 16. yüzyılda en önemli evlenme ve sünnet düğünlerinin bir listesini vermekle yetinecektir. En parlak ve görkemli şenlikler şunlardır:

1524: 22 Mayıs 1524 'te Kanûnî Sultan Süleyman kız kardeşini Sadrazam İbrahim Paşa 'yla evlendirirken sekiz gün süren görkemli bir şenlik düzenlemiştir. Şenlik sürerken 28 Mayıs 'ta Kanûnî 'nin adını Selim [II. Selim] koyduğu bir oğlu doğmuştur. Bu şenlik için At Meydanı 'na gösterişli çadırlar kurulmuş, sultan için de büyük bir taht konulmuştu [SANUTO XXXVI, 506-507].

1530: 27 Haziran 1530 'da Kanûnî Sultan Süleyman 'ın dört oğlunun sünneti için üç hafta süren görkemli şenlik yapıldı. Bundan çok hoşnut kalan Kanûnî, damadı Sadrazam İbrahim Paşa 'ya sordu:

“Sence en güzel şenlik hangisiydi, senin kız kardeşimle düğünün mü, yoksa oğullarımın sünnet düğünü mü?”

İbrahim Paşa yanıtladı:

“Benimki kadar güzel bir düğün ne şimdiye dek oldu, ne de olacak.”

“Nasıl?” diye Süleyman biraz bozularak sordu.

“Majesteleri, çünkü hiçbir şenlikte sizinki gibi bir konuk yoktu; benim düğünümü varlığı ile onurlandıran Mekke ve Medine 'nin Padişahı, çağımızın Hazret-i Süleymanı 'dır.”

Nahillar (VİYANA T).

Bu zekice pohpohlanmadan hoşnut kalan Kanûnî dedi ki:

“Sana, beni bana anımsattığın için binlerce kez teşekkür ederim.” [SANUTO LI-II, 443-459]

1539: Kanûnî Sultan Süleyman 'ın iki oğlu, Bayezid ve Cihangir için 11-26 Kasım'da üç hafta süren sünnet düğünü, Kanûnî 'nin kızı Mihrimah ile Rüstem Paşa 'nın düğünü aynı tarihe rastladı.

1582: Sultan III. Murad 'ın oğlu III. Mehmed 'in sünnet düğünü için yapılan şenlikler tüm şenlikleri sönük bırakmış, 52 gün 52 gece sürmüştü. Hem görkemi, hem süresi hem de zenginliği bakımından önceki ve sonraki şenliklere kıyasla çok parlaktı. Ayrıca ne İslâm ülkelerinde ne de Avrupa 'da şenlikler böylesine belgelemişti. Avrupa 'nın yaklaşık tüm devletleri bu şenliğe temsilciler

göndermişler, bunların içinden kimileri görgü tanıklığına dayanarak bu şenliği tüm ayrıntılarıyla yazıya geçirmişlerdi. Konuyla ilgili pek çok sayıda Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca belgeler bulunmaktadır. Türkçe olanlar ise hem sayıca daha kabarık, hem de çok ayrıntılıdır. Türkçelerin içinde biri çok geniş kapsamlı olan *Sûrnâme-i Hümâyûn* vardır; Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda bulunan bu yazmada şenliğin elli iki gün ve gecesini gösteren tam sayfa yaklaşık 427 minyatür yer almıştır [DISCOURS 1-48; HAUNOLT 468-515; LEBELSKI; LUBENAU; PALERNE, 442-88; FUGGER 61-69].

1586: Sultan III. Murad 'ın kızı Ayşe Sultan 'la, Sadrazam Kanijeli İbrahim Paşa 'nın düğünü gösteriş bakımından öbürlerinden aşağı değildi [HAUNOLT II, 532-36; Feste Fatte].

Yukarıda listesi verilen önemli şenliklerin yanı sıra gözlemciler daha az önemli olanlara da tanıklık etmişler ve gözlemlerini yazıya geçirmişlerdir. İşte bunlardan bir kaç örnek:

Gerlach, Kasım 1576 'da Ahmed Paşa 'nın kızının Yeniçeri Ağası Cigala ile olan düğününü ayrıntıyla anlatır. 5 Kasım 'da Ahmed Paşa 'nın kızına gönderdiği hediyeler alayı Gerlach 'ın konutunun önünden geçer. Alayın en önünde atlı saray görevlileri, sonra gelinin sağdııcı olan Rumeli Beylerbeyi ve daha sonra da sıra hâlinde yürüyen müzisyenler vardı. Bunların arkasından birçok katura yüklenmiş hediyeler geliyordu. Daha sonra Rumeli Beylerbeyi 'nin çeşnicibaşısı, onun arkasında Yeniçeriler yer alıyordu. Alayın en arkasında ikişer kişinin taşıdığı renkli şekerden fil, deve, aslan ve kuş heykelleri geliyordu. Düğün kutlamalarının ikinci gününde havaî fişekler atıldı.

7 Kasım'da, Gerlach, gelinin eşyalarını babasının evinden yeni evine taşıyan alayı izledi. İnci ve değerli taşlarla süslenmiş altın kaplamalı araba, içindekiler görülsün diye açık bırakılmıştı. Altı adet çok büyük gümüş şamdan, baş ve ayakucu altın kakmalı bir karyola, İran ve başka türden halılar, giysi, şilte ve diğer ev eşyasını taşıyan 116 katır ve Ahmed Paşa tarafından kızına hediye edilen 40 köle vardı. Kölelerin kimi altın işlemeli, kimi ipekli giysiler giymişlerdi. Her 5-6 köle grubu arasında çok sayıda gözcü bulunuyordu.

Cibinlik altında gelin (VIYANA II).

8 Kasım 'da, gelin damadın evine götürüldü. Alayın önünde nahıl taşıyan bir sürü erkek vardı. Bunlar çok güzel biçimde gerçek gibi görünen gül, elma, üzüm ve başka meyvelerle süslenmişti. Her nahılın üzerinde çok büyük, kırmızı, yeşil, sarı, mavi veya başka renkte bir mum vardı. Daha sonra beşik veya başkaca çocuk eşyaları geliyordu. Bunlar da altın veya yarı değerli taşlarla bezenmişti. Bunların arkasında, yelesi ve kuyruğu altın sırmalarla örülmüş bir beyaz at üzerinde gelin geliyordu. Atın yalnız başı ve boynu görünüyordu. Gelin ve at altın bir cibinlik ile tamamen kapanmıştı. Arkasında kırk câriye vardı. Gerlach 'ın duyduğuna göre Paşa kızının gelinliği altın ve değerli taşlarla süslenmiş ve 100.000 dükaya, şekerleme heykelcikler 20.000 dükaya mal olmuştu; öteki

düğün masrafları ise 70.000 dükayı buluyordu [GERLACH 265].

Diğer bir saray düğünü ise II. Sultan Selim 'in kızı Fatma Sultan ile daha sonra veziriâzam olan Rumeli Beylerbeyi Kanijeli Siyavuş Paşa 'nın düğünüydü. Gerlach 'a söylediğine göre Beylerbeyi çocukken Sultan Selim tarafından 500 dükaya satın alınmış bir köleydi. Sultan Selim, çocuğu oğlu gibi sevmiş ve kızıyla evlenmesini arzulamıştı. Ondan sonra genç adamın genç kadınlarla ilişkiye girmesi yasaklanmış, oğlanlarla eğlenmesine izin verilmişti. Sultan III. Murad kız kardeşinin Siyavuş Paşa ile evlenmesine izin vermişti. 25 Mart 1575 'te tören gerçekleşti. Kutlamalar bu tarihten kısa bir süre sonra yapıldı. Damadın sağdıç Amiral Uluç Ali Paşa 'ydı. Sağdıç prensese bir çift ayakkabı, bir yüzük ya da 50.000 duka verecekti. Bu düğündeki kent, saray, fil ve diğer hayvan biçimindeki şekerleme heykelcikler için 20.000 duka harcandı. Damat karısını ziyaret etmek için izin istemek zorundaydı [GERLACH 25&97].

Canaye İstanbul 'dayken, Piyale Paşa 'nın kızı (Piyale Paşa, ikinci büyük paşaydı) Sultan'ın şahincibaşısı ile evlendirildi. Söylentiye göre Paşa kızının güzelliğini duymuş ve kızını karısının dairesinde gizlice görmeye gitmiş. Bunu duyan karısı ve kızı hiddetlenmişler, çünkü iyi ailelerde bir kızı kocasından başka hiçbir erkek göremezmiş. Canaye, güzel kızların neden kilit altında tutulup da ayıların, aslanların ve diğer vahşî hayvanların serbestçe, zincirsiz sokaklarda gezdirildiğini bir türlü anlayamamış. Bu hayvanların korkusundan, düğün vesilesiyle yapılan turnuvalara ve spor gösterilerine katılamamış. Düğün için çok para harcanmıştı. Yine de havaî fişek gösterisini izleyebilmiş. Papa taç giydiğinde Roma 'daki tören kadar görkemliymiş bu gösteri. Geceler boyunca izlediği gösteriler sonucunda Türklerin birçok sanatta usta oldukları kanısına varmış. Oysa daha önceleri buna inanmıyormuş. Türkler mükemmel mühendislere ve zanaatkârlara sahiptiler ve Hıristiyanlık 'ı bırakanlardan ya da firarîlerden Hıristiyan dünyasının becerilerini öğrendiler. Üstelik Hıristiyanların sahip olmadığı erdem ve meziyetlere sahiptiler [CANAYE 119-120].

Cibinlik altında gelin (VIYANA II).

Bassano, Sultan'ın kız kardeşleri ve kızları için evlilikler düzenlerken soylu kan bağına önem vermediğini görünce şaşırılmış. Sultan, Rüstem Paşa örneğinde olduğu gibi, hanedandan bir kızı, yoksul bir köylü ana babadan doğma bir köleyle evlendirebilirdi. Gerçi Rüstem Paşa daha sonra sadrazamlığa kadar yükseldi. Sultan kız kardeşini fakir bir aileden gelen, ancak daha sonra başvezir olan Lütfi Paşa 'yla evlendirmişti. Ancak kız kardeşinin paşanın genç erkeklerle ilişki kurduğunu söylemesi üzerine Sultan onu kovmuştu. Aynı biçimde, Sultan da eşlerini Harem'deki câriyeler arasından seçiyordu. Eğer bir kızın görünüşü Sultan'ı etkilemişse kız saraya götürülürdü. Sultan kızı severse, kız sultanlardan biri olurdu. Kız Sultan'ı özel bir biçimde memnun etmişse başkadın olurdu. Ancak evlilik töreni ya da nikâh yapılmazdı ve Sultan ondan bıkınca başka bir kız alırdı [BASSANO 21a].

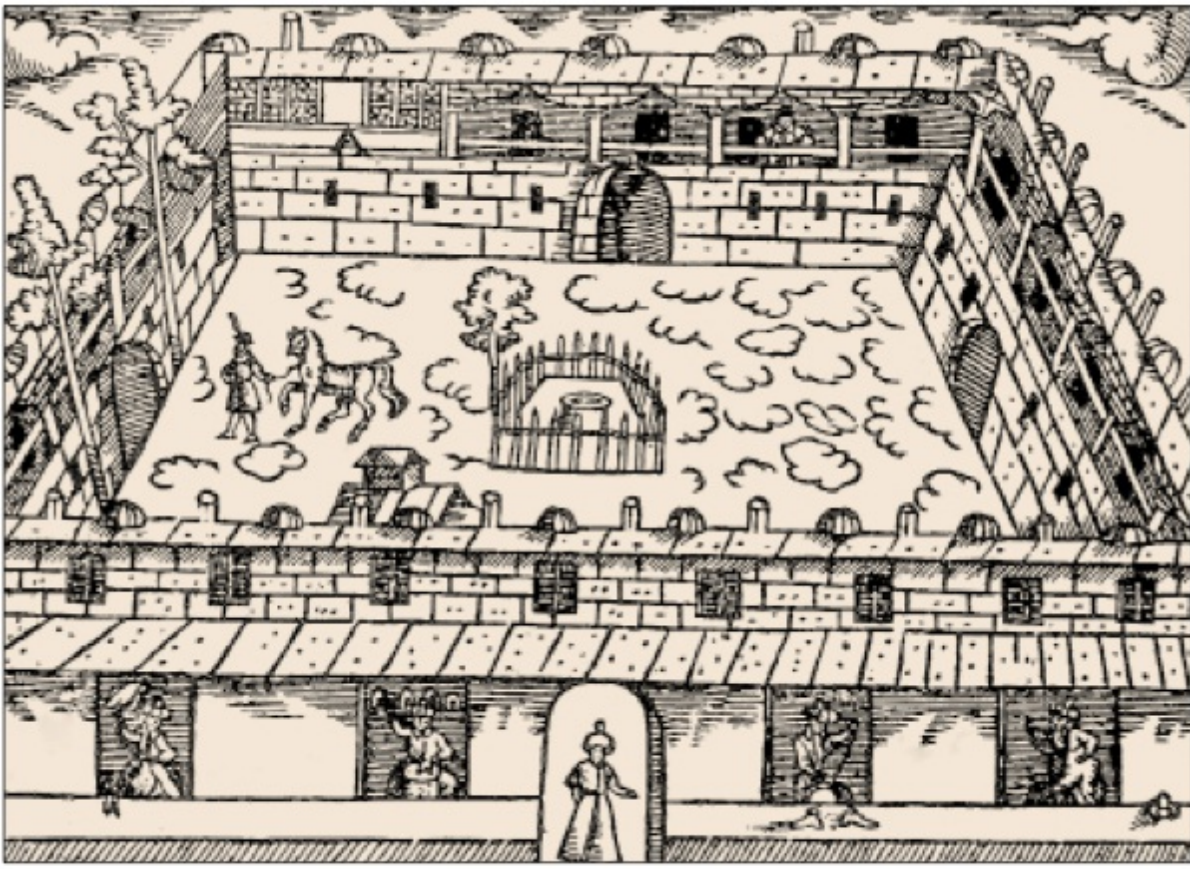
İster bir prens, ister yüksek mevkiden biri olsun (Türkler arasında da soyluluk vardı) gelin kocasının evine görkemli bir törenle götürülürdü. Gelin bir atın üzerine oturtulur, üstü tamamen altından, ipek kumaştan yapılmış ve değerli şeylerle bezenmiş bir cibinlikle örtülürdü. Bu cibinliğin dört bir ucunda dört hadımağası bulunurdu. Gelinin yanında refakatçileri ve akrabaları olurdu. Hepsi değerli atlar üzerinde en göz alıcı giysileri içinde yer alırdı. Tören alayı kentteyken çalgıcılar onlara katılırdı. İki kent arasında yol alırken atlar, develer, arabalar ve esirler gelinin çeyizindeki mücevher ve değerli eşyaları taşırdı [POSTEL 11].

GÜNLÜK YAŞAM

GÜNLÜK YAŞAM

Bir işhanı (SCHWEIGGER).

Fiyat Listeleri, Para Birimleri, Ölçüler

Fiyatları en ayrıntılı veren Hans Dernschwam olmuştur. Kendisi eli sıkı biri olduğundan aldatılmamak için şarap alırken kendi ölçü kabıyla bir kez de kontrol ediyordu.

1 koyun: 22-24 akçe; 1 piliç: 4 akçe; 1 tavuk: 5-6 akçe; dışardan gelen 1 okka hayvan yağı: 6 akçe, 1 okka bal: 4.5 akçe, 1 okka en iyi bal: 5-6 akçe; 1 okka beyaz bal: 10-12 akçe; 1 okka balmumu: 12 akçe; 1 okka rafine balmumu: 16 akçe; 1 okka şeker: 17 akçe; 1 okka ince beyaz toz şeker: 18-20 akçe; 1 okka karabiber: 45 akçe; 1 dirhem en iyi cins safran (yaklaşık 3 gram): 2 akçe; 150 dirhem Transilvanya 'dan getirtilen kaya tuzu: 1 akçe; 1 kile iyi cins beyaz deniz ya da göl tuzu: 12 akçe; 1 kile gri tuz: 9-10 akçe; 1 kile pirinç: 10-12 akçe; 2 somun ekmek: 1 akçe (bu fiyat, ekmek bir önceki günden kalmış ise, 3 ekmek için ucuzlatılırdı); 4-5 okka kuru soğan: 1 akçe; tartılarak satılan bir bidon sirkenin 2 okkası: 2 akçe; bir at yükü odun (3 kantar): 7 akçe idi [DERNSCHWAM 46-49].

1 kile Viyana *meczen* 'inden biraz daha az, 1 *bushel* ya da yaklaşık 34 litre kadardı. 1 çuval beş

kile alır, bir beygire 2 çuval pirinç yüklenebilir, bir adam merdivenlerden ancak 1 çuval çıkarabilirdi. 1 okka 400 dirhem ya da 110 Macar kilosu ederdi. Tenekeden bir kantarın Lemburg 'daki fiyatı 28 *florin* 'di. 1 Polonya florini 45 akçe ettiğine göre, bir teneke kantarın İstanbul 'daki fiyatı, taşıma ve gümrük dışında, 1.260 akçe idi [DERNSCHWAM 143].

Genellikle iyi bir tavuğun fiyatı 6 akçeydi. Büyük bir tavuk ya da kısırlaştırılmış bir hindi 9-10 akçe civarındaydı. Tavuklar mısırla beslendiklerinden etleri lezzetli değildi [DERNSCHWAM 126]. Pedro da tavuk fiyatlarına bile değinerek, yolunmuş, temizlenmiş besili bir tavuğun bir *riyal* 'e, iğdiş edilmiş bir horozun ise bir buçuk riyale satıldığını söyler [VIAJE 271].

Şarap tartıyla satıldığından fiyatında hile yapılamazdı. 1 kile şarap 2 okka gelirdi. 1 metra şarap 4 kileye eşitti. Kendi metal kabıyla ölçen Dernschwam 1 kilenin 6 Viyana *seydel* 'ine eşit olduğunu söyler [DERNSCHWAM 47]. Şarap, İstanbul 'da 2 okka ya da 2.5 Macaristan kilosu veya 6 Viyana *seydel* 'ine (sıvı ağırlığı ölçü birimi) eşit ağırlıkta kaplar içinde de satılırdı.

1 *Klunder* 1 *metra* 'ya eşitti [DERNSCHWAM 101]. 14 *metra* su; 4 kile. 1 *kile* arpa: 4-5 akçe; 1 kile kırmızı şarap: 3-4 akçe; adalardan getirtilen 1 kile Malvasia şarabı: 3 akçe; Midilli Adası'ndan getirtilen 1 kile muskat şarabı: 4-5 akçe; kırmızı şaraba kıyasla daha az bulunan şarap, kırmızı şarabın iki misli pahalıydı. Bir erkek kölenin fiyatı ise 1.000 akçeydi [DERNSCHWAM 140].

Bassano 'ya göre Türkler genellikle, ne İtalyan *scudo* 'sunu ne de İspanyol *doblico* 'sunu kabul ediyorlardı. Bu yüzden bu paraları akçeye değiştirmek gerekli oluyordu. Akçe İtalyan *baiocco* 'sundan biraz büyük madenî bir paraydı. Kalp olanına çok rastlandığından insanlar eski ya da zedelenmiş akçe kabul etmiyorlardı. 4 akçe 1 *carlino*, 50 akçe 1 *altın scudo*, 60 akçe 1 *düka* ve 1000 akçe 20 *altın scudo* ediyordu [BASSANO 15, 42, 92].

Çeşitli fiyatlara gelince; Bassano 'nun yazdığına göre Haliç 'te İstanbul 'dan Pera 'ya kayıkla geçmek kayıkçı başına (1 ya da 2 kayıkçı olurdu) 1 akçeydi [BASSANO 15]. Hamamda ödenen para 1-4 akçe arasında değişiyordu. Kadınların hamam giysisi 6-8 akçe arasındaydı [BASSANO 15, 18]. Sünnet törenlerinden önce davetlilerin çocuğun babasına akçe ya da *carlino* vermesi âdetti. Böylece baba bu parayı tören için yapılacak hazırlıklara harcıyordu [BASSANO 83]. At pazarında atları kaydedip gösteren adama 4 akçe veya 1 *carlino* ödenirdi [BASSANO 92]. Bir koyun budunun fiyatı 1 *carlino* 'nun altındaydı [BASSANO 76]. Türkiye 'de yaşayan Hıristiyan erkeklerden yılda 1 *scudo* alınıyordu [BASSANO 109]. Müslüman olmayı reddeden tutsaklar esir olarak kalıyorlar ve Galata 'daki hapisanede tutuluyorlar, günde 1 akçe alıyorlardı [BASSANO 90].

Tahta geçen Sultan'ın bastırıldığı altın para, Macar düka altını ayarında olup, buna *Sultanon* denirdi. Afrika'nın Berberi kıyılarında Hıristiyanlar arasında kullanılan düka altını ise Türkler ülkelerinde hemen hemen hiç kullanmazlardı. Bu yirmi üç karatlık Berberî, düka altını üç İngiliz *Penny*'si ağırlığında ve dokuz gümüş *shiling* ve dört *penny* değerindeydi. Oysa, Venedik altını *zechine* gümüş Venedik parası ile İspanya'nın dört ve sekiz *riyal*'lik gümüş paraları ise Türkiye'de, neredeyse Türk parasından bile fazla kullanılırdı. Venedik yönetiminde olan Yunan adaları Zante ve Girit'te bir altın *zechine* 11 Venedik lirası, Kıbrıs'ta 11 Venedik lirası ya da 120 Türk akçesi ederken İstanbul'da bir altın *zechine* 125 Türk akçesi, bir Fransız kuruşu 100 akçe, bir Alman doları 75 akçe idi. İstanbul'daki tüm ticaret, başka altın ve gümüş paralar da kullanılmasına karşın, akçe üzerinden hesaplanırdı. Küçük işlerde, akçeler kese içinde sayma sorunu olmasın diye tartıyla verilir, çok daha büyük işlerde ise eşek yüküyle hesaplanırdı [MORYSON 158-161].

O dönemde beş *shilling* olan bir İngiliz lirası 70-80 akçe ettiğine göre, bir akçe de yaklaşık üç çeyrek *penny* edermiş [MORYSON II, 71].

İstanbul 'da genel ulaşım, Boğaziçi ve Haliç 'te, irili ufaklı kayıklarla yapılırdı. İskeleler, kayık fiyatları, kayıklara kaç kişinin bineceği zaman zaman değişen Dîvân kararlarıyla belirlenirdi. Örneğin, 1564 'te çıkarılan bir karar Üsküdar 'a gidip gelen kayıklarla [AR 69] ilgiliydi. Eyüp Sultan 'ın kayık trafiğiyle ilgili bir başka karara göre [AR 145-146], altı kürekli kayıklar 5 akçe, dört kürekli kayıklar 4 akçe, iki kürekli kayıklar 3 akçe alacak, dolu kayığa binildiğinde ise yalnızca yarım akçe verilecekti. Yemiş-Kâğıthâne arası 10 ile 15 akçe arasında değişirdi. Muhtesip Çardağı ve Unkapanı 'ndan Sütlüce 'ye 3 akçe, Hasköy 'e ise kürek sayısına göre yarım akçe ile 6 akçe arası verilirdi. Başka yörelere gidiş fiyatları da etraflıca belirtilmişti. Dîvân kararlarından, tüm iskeleler de adlarıyla izlenebilir: Muhtesip Çardağı, Eyüp Sultan, Yemiş, Kâğıthâne, Kasımpaşa, Yağ Kapanı, Balıkpazarı, Galata, Fındıklı, Tophane vb.

İstanbul 'da Bulunan Besin Maddeleri

İstanbul 'da çok çeşitli sebze bulmak olasıydı. Ama bezelye ve turp yoktu. Lahana çok boldu. Türkler lahanayı yalnızca turşu olarak yiyorlardı. Patlıcanın turşusu da yapılıyordu, dolması da. İki çeşit havuç vardı: biri altın sarısı, diğeri kiremit kırmızısı. Maydanoz boldu, Avrupa 'dakiler gibi lezzetli değildi. Pancarın genellikle salatası yapılıyordu. Hardal tohumu, dövülüp koyun etine lezzet katsın diye kullanılırdı [DERNSCHWAM 128].

Hayvansal yağlar İstanbul 'a Tataristan 'ın Kefe kentinden gemiyle gelirdi. Bu arada çuvalların içindeki yağlar sıcak havada gevşer, erimeye yüz tutarsa tayfalar çuvalları hemen geminin dışına bağlayarak yağların soğuk suyun etkisiyle tekrar sertleşmesini sağlardı. Acımuş, iğrenç bir kokusu olan bu yağlar, inek, koyun, manda ve at sütünün hepsinin karışımından yapılırdı. Türkiye 'de iyi meralar, dolayısıyla saman az olduğu için pek fazla inek de yoktu. Bu yüzden Türkler pek fazla tereyağı yapmazlar; oysa, çok süt içer, bolca yoğurt, beyaz peynir yerlerdi. Yahudiler ise, kendileri için özel olarak yaptıkları süt kuzusunun yağını yerlerdi.

Türkler, her öğünde fırından taze çıkmış beyaz ekmek yediklerinden, fırınlar her gün çalışırdı. Fırınlar yağlı ekmek ve çeşitli hamur işlerini de çıkarırlardı. Venediklilerin yaptığı küçük tip ekmekler ise, yalnızca Galata 'da yapılırdı. Bu tip ekmek, bir arada dört tane küçük ekmekten yapılır, üzerine de haç biçiminde bir çizik atılırdı. Bunların tanesi 1 akçeydi.

Pirinç, çoğunlukla İskenderun Limanı 'na Mısır 'dan gelirdi. Türkiye 'de yulaf bulunmaz; Türkler genellikle atlarına tahıl yerine sadece geceleri az miktarda ot verirlerdi [DERNSCHWAM 46-49].

Türkler çeşitli kavun yetiştiriyorlardı. Bunlar ağırlıkları tartılarak satılırdı ve ucuzdu. Özellikle karpuz çok seviliyordu, çünkü çok suluydu. Bir tür kavun asılarak bahara dek saklanabiliyordu. Kış boyu balkabağı bulunabiliyordu [DERNSCHWAM 127].

Bassano, Türklerin yeme alışkanlıkları üzerine verdiği ayrıntılı bilgiler arasında onların yemeklerinin basit olmasının nedenini Türklerin yemeği tat almaktan çok gereksinim için yemelerine bağlıyor. Türk yemeklerinin tadının güzel olmasına karşın, Avrupalıya yavan geldiğini belirtiyor. Et için Türkler av hayvanlarını yeğliyorlardı. Keçi, koyun, kuzu ve sığır eti de yerlerdi. Nadiren süt danası eti yerlerdi, çünkü buzağının yenmesinin ineğin süttan kesilmesine neden olacağına inanırlardı. Ateşte pişmiş kuzu ve keçi şişi severler, güveçlerine ve öteki yemeklerine dövülmüş sarmısak koyarlardı. Pirinçle yapılmış etli çorba da severlerdi. Paket halinde satılan pişmiş yiyecek bulunduran birçok dükkân vardı. Buralardan Türklerin çok sevdiği kelle, paça ve çift satılan katı yumurta alınabilirdi. Çoğunlukla ekmekleri kötü kaliteli büyük somunlar halindeydi. Haşhaş, kimyon ve başka şeyler de katılırdı. Ekmekler kötü öğütülmüş undan yapılırdı. Ancak bir de daha iyi kalite bir ekmek vardı. Uzun olarak pişirilen bu ekmeğe biraz beyaz un ve tereyağı eklenir, üstüne yumurta sürülürdü, piştiğinde kabuğu kızarsın diye [BASSANO 35a-36b].

Pedro, ekmeğin, etin ve meyvenin İstanbul 'da çok bol bulunduğunu yazar. İki okkalık bir somun ekmeğin fiyatı yarım akçe, incecik beyaz undan yapılan bembeyaz bir başka çeşit ekmeğin fiyatı da yarım akçedir. En iyi cins koyun etinin iki yüz dirhemi için bir akçe yeterlidir. Pedro canlı hayvan satın almanın kesilmiş hayvan almaktan daha kârlı olduğunu, besili bir koyunun yarım dükaya alındığını, koyunların yaklaşık on okka çektiğini, bunun beşte birini de kuyruğun oluşturduğunu söyler. Kuru incir, kuru üzüm, badem, ceviz, fındık, kestane gibi kuru yemişler ile kiraz, elma, erik, kavun gibi meyvelerin de çok bol olduğundan söz eder [VIAJE 268-69].

Üç Türk erkeği sofrada (BREMEN).

Moryson, Türklerin, bütün kış yedikleri üzüm, kayısı, kavun, balkabağı gibi ürünlerin yanısıra başka birçok meyve yetiştirdiklerini; sıcak havalarda bunlardan bazılarında yapılan soğuk şerbetlerin sağlığa zararlı olmayıp çok şifalı olduğunu söyler. Moryson, ateşli hasta olduğu bir gün, bu meyvelerden yapılan soğuk bir şerbetin zararlı olabileceğini sanmasına karşın içer; oysa, soğuk şerbet hastalığına zarar vermediği gibi, ateşini bile düşürür [MORYSON 127].

Yakın yerleşim bölgelerinden kente çok sayıda meyve gelirdi. Ancak Avrupa 'daki gibi iyi ve lezzetli değildi çünkü olmamışken toplanıyordu. İyi elma bulmak çok zordu. Çok çeşitli erik ve kiraz vardı. İlk çıkan, büyük kirazlar çok pahalı olur, mevsim ilerledikçe ucuzlardı. İstanbul 'a gemiyle çok sayıda ekşi ve tatlı portakal, limon, diğer turuncgiller, nar ve incir getirilirdi. İtalya 'dan fıçılar içinde limon suyu geliyordu. Bursa 'dan okkası dört akçeye kestane gelirdi. Başka yerlerden gelen kestane küçük olurdu. Fıçılar içinde zeytinyağı, susamyağı gemilerle Galata 'ya gönderilirdi. Yahudiler susamyağını çok kullanırlardı [DERNSCHWAM 126].

Her sonbaharda üzüm bolluğu olurdu. Çoğunlukla hemen yenirse de bir kısmı kış için saklanırdı. Ayrıca üzüm suyundan pekmez denilen tatlı bir şurup yapılırdı. Üzümler yemeklik olarak kurutulurdu. Ama Dernschwam küçük İzmir üzümü görmemiş [DERNSCHWAM 124&126].

İstanbul'a İskenderun 'dan deniz yoluyla büyük miktarda hurma getiriliyordu. Şeftali çok boldu. Şeftalinin sarı olan bir cinsi vardı ve tanesi 1 akçeden satılıyordu. Çeşitli birçok küçük meyve vardı. Bunlardan biri deniz kıyısında bulunan yamaçlardaki çalılarda yetişen çileğe benzer bir meyveydi. Bir diğeri hünnap ağacının meyvesiydi. Bu, kış için kurutulur ve bir tür içecek yapmak için

kaynatılırdı. Bir başka içecek de olgun vişneleri kaynatarak elde edilirdi [DERNSCHWAM 128].

Busbecq 'e göre Türkler yemeye alıştıkları pirincin büyük yararını görüyorlardı. Ulaşımında kullandıkları devenin de yle. Pirinç besleyiciydi ve çok kişiyi doyumak için az pirinç yeterliydi. Develer ise az yiyip çok ağır yükleri taşıyabiliyorlardı. Atlara göre de fazla bakım istemiyorlardı. Busbecq develerin nasıl eğitilip üzerlerine yk konulmasına izin verdiklerini görmüş. Ancak yükleri çok ağır olduğunda ayağa kalkmayı reddederlermiş. Yemek yerken bir daire oluşturup melirler, yemeğin kötü veya az olmasına aldırılmazmış. Saman yoksa severek böğürtlen alıısı ya da diken iğnerlermiş [BUSBECQ 108].

Mutfak, Yemek ve Sofra detleri

Bu dönemde Türkiye 'ye gelen tüm Avrupalı gezginler gibi Nicholay da Türk mutfağını inceliksiz ve yalın bulmuş; ne salça çeşidi ne de süsleme zevki varmış. Türkler genellikle koyun eti, keçi ya da dana yiyorlardı. Bunları kızartıyor ya da haşlıyorlardı. Lezzet katmak için kullandıkları tek Şey sarmısaktı. Çok az dana eti yiyorlardı. Çünkü danası yanından alınırsa ineğin sütten kesileceğine inanıyorlardı. Tavukları, Nicholay 'ın Fransa 'da yedikleri kadar lezzetliydi. Koyun paçası çok fazla lüks sayılıyordu. Bunlar dükkânlarda hazır pişmiş satılıyordu. Kıyma da hazır satılıyordu. Türk tarzında et pişirmek için madenî bir kaba kömür kuru konuyor ve bunun üzerine bir ızgara yerleştiriliyordu. Daha sonra da et bunun üzerine konulup deliklerden gelen ateş üzerinde kızartılıyordu. Etle beraber badem ve tereyağıyla pişirilmiş lezzetli pilâv yeniyordu [NICHOLAY 90b].

Türkler, baharatlarla tavşan, geyik, yabanî tavşan ve benzeri av etlerini pişirmeyi bilmezlerdi ama değişik biçimlerde tavuk pişirirlerdi. Hafif ateşte haşlanmış tavuğu keser, pirinç çorbasına katar, yenmeden az önce buna, maydanoz veya tarçın koyarlardı. Kızarmış tavuğu soğanla doldururlardı. Kireç ocağı gibi kubbeli büyük fırınlarda kızartılmış tavuk satan birçok dükkân vardı. Bu fırınların bir ya da iki gözü bulunuyordu. Korlaşmış ateşin ısıısı alttaki deliklerden yukarıya ulaşırdı. Et ya da tavuk kapaklı çömleklere konur, böylece kendi buharıyla pişerdi. Genellikle bu kapların yanına, tepsinin üzerinde ekmek hamuru da konur ve yemekle ekmek aynı anda pişmiş olurdu [DERNSCHWAM 124].

Türkler koyun etini yeğlerlerdi. Parası olan hemen hemen her yemekte koyun eti yerdı. Her gün peynir yenirdi. Fakir olanlar, neredeyse yalnız yeşil sebze, fasulye ve mercimekle yaşarlardı. Sığır eti sevilmezdi ve İstanbul 'da zor bulunurdu. Bulunduğunda ise bu, ölümü yaklaşmış yaşlı sığırların eti olurdu [DERNSCHWAM 124].

Türk yemek sofrası (SCHWEIGGER).

Dernschwam 'ın beğenisini kazanan tek Türk yemek türü tatlılar olmuştu. Bu tatlılar, muhallebi, pirinç, süt, un, şeker ve yağda yapılır, üzerine ya gülsuyu ya da başka kokulu şeyler dökülürdü. Başka bir tatlıyı yapmak için, bir kaşık dolusu çırpılmış yumurtayla un karışımı, kızgın madenî bir kaba konurdu. Bu karışım pişerken gözleme gibi yayılırdı. Sonra kalın bir gülsulu şeker tabakasıyla sıvanır, üzerine badem ya da ceviz konur, üst üste birkaç kat oluşurdu [DERNSCHWAM 124].

Busbecq, Türklerin yemek konusunda azla yetindiklerine tanık olmuş. Yalnızca ekmek, tuz, sarmısak, soğan ve yoğurtları varsa bunları yakıncadan yerlerdi. Susadıklarında bu yoğurdu soğuk suyla sulandırıp içine biraz ekmek doğrayarak içerlerdi. Bu içecek yalnızca çok iyi bir susuzluk giderici değil, aynı zamanda hazmettirici ve lezzetliydi. Yolculukta, Türkler sıcak yemeğe ya da ete gereksinim duymazlardı. Öğünlerini çoğunlukla peynir ve suda kaynatılmış çeşitli meyveler oluştururdu. Bunlar büyük toprak tepsilere konur, isteyen istediğini alırdı. Meyvelerin sularına ekmek banılır, sonra da kalan meyve suyu içilirdi. Bu yiyeceklere o kadar az para harcarlardı ki Busbecq, kendi vatandaşlarının yiyeceğe bir günde harcadığını bir Türk 'ün on iki günde harcayacağını belirtiyor. Resmî yemeklerde bile yalnızca koyun etli ya da tavuklu pilâv verilir, arkasından tatlılar ve şekerlemeler ikram edilirdi. Türkler horoz bilmez, sülün ve ardıç kuşu gibi küçük kuşları da yemezlerdi. Yemek sırasında, şekerli ya da ballı su içerlerdi. Bu onlar için lezzetli bir içkiydi [BUSBECQ 52-53].

Pedro, Türkler 'in yiyeceklerinin başında, et ve tavuk suyuna yapılan çorbayı (*sorbas*, *tauc sorbas*), koyun etinin suyuna yağ katılarak yapılan pirinç pilâvını (*pilao*), bol soğanla pişirilen koyun etini, dereotlu nohut yemeğini, ıspanak, biber gibi sebzelerle yapılan yemekleri, ince hamurun arasına kıyma döşenerek yapılan böreği; tatlılardan da sütle yapıp tavuğun göğsünün dövülerek içine konduğu tavuk göğsünü, "sarı pirinçle" yapılan zerdeyle bademli erik hoşafını sayar. O dönemde İspanyolların henüz tanımadığı havyarın da İstanbul 'da çok bol bulunduğunu, özellikle Rumların

bunu içki içerken yemeyi sevdiklerini, tüm bir ev halkına yetecek kadar havyarın yalnızca bir akçeye alınabildiğini yazar [VIAJE 254-57].

Kabak ve patlıcan, sarmısak, baharat ve tuzla iyice harmanlanmış koyun etiyle doldurulur ve sade suda pişirilirdi. Havuç da aynı biçimde doldurulurdu. Bu tür yemek genellikle üzerine yoğurt dökülerek yenirdi. Asma yaprağı içinde kıyma ile sarılır ve altına ekşi erik konarak suda pişirilirdi

[DERNSCHWAM 12].

Poğaç denilen çok lezzetli küçük börekler bir parmak kalınlığında yuvarlanmış tuzsuz hamurdan yapılıyordu. Toprak çömleğin içine korlaşmış mangal kömürü konurdu, bunların üzerine de poğaçalar. Daha sonra çömleğin çevresine ve kapağın üstüne de kor halinde kömür konurdu. Böylece poğaçalar on beş dakikadan az bir zaman içinde pişirdi. Sıcak poğaçaları satmadan önce ekmeği kömür bulaşmış yerleri bıçakla kesip atardı [DERNSCHWAM 128].

Fırına konmadan önce, genellikle ekmeğin üzerine susam ya da siyah çörek otu tohumu konurdu veya ekmeğe susam yağı sürülürdü. Simit denilen ekmekler üzerine beyaz haşhaş tohumu konurdu

[DERNSCHWAM 128].

Her yerde pişirildiği gibi ekmek ayrıca hamur yoğrulup korlaşmış madenî bir kap üzerinde ya da çömlek içinde de pişiriliyordu. Dernschwam, Türklerin ekmeği her zaman taze yemek istemelerini garip buluyor. Bu nedenle ekmek günlük bile olsa fırıncılar bir ekmek parasına iki ya da üç ekmek satarlardı [DERNSCHWAM 125].

Türk yemek sofrası (SCHWEIGGER).

Yönetici sınıftan olan varsıl Türkler iyi besleniyordu. Ancak orta ve alt sınıf genellikle çok basit yiyecekler yiyorlardı, çünkü yemek pişirme sanatından habersizdiler. Baş yemekleri çorbaydı. Hem sabah kahvaltısında hem öteki öğünlerde çorba içiyorlardı. Çorba genellikle et suyuna pirinç, kimi zaman da bulgurdan yapılırdı. İçine karabiber, sirke ve limon suyu katılırdı. Suyu kaynatılarak çorbada kullanılan koyun eti dikkatlice parçalara ayrılır, soğanla karıştırılır ve fırınlanırdı. Yanında yemek için yapılan pilâv önce suda kaynatılır, sonra yağla pişirilirdi. Yenmeden önce pilâvın üzerine kızarmış badem konurdu. Yemekten sonra meyve yenirdi [DERNSCHWAM 123].

Âşûre, zeytinyağlı yemekler ya da kıyma, un, yumurta ve peynirle yapılan kaygana gibi yemekler zaten çok çeşitli şeylerden yapıldığından, sofrada başlı başına sunulabilirdi [ÂLİ 164-165].

Sayıları en azından 4.000 olan Yeniçeriler e yiyecek İstanbul 'dan geliyordu. Bunların çok azı et yiyordu. Busbecq 'e, şalgam, soğan, sarmsak, yabanî havuç ve salatalığın tuz ve sirkeyle karışımını tahta bir tabaktan zevkle yiyen bir Yeniçeri göstermişler. Bu adamlar sudan başka bir şey içmezlermiş. Bu basit yemek hem keseye hem sağlığa yararlıymış [BUSBECQ 150-151].

Fynes Moryson 'un izlenimlerine göre, en varlıklı Türkler bile yemeklerini lüks ve gösterişten uzak, çökmüş terziler gibi sinilerin önünde diz çökerek ya da dere kenarında veya bahçede yerlerdi. Sofralarını oluşturan siniler öylesine alçaktı ki; yerde oturarak rahatça yemeklerini yiyebilirlerdi. Yemekten sonra ellerini masa örtüsüne veya yerdeki çimenlere silerlerdi. Gezide olan Türkler yiyeceklerini, sarı ya da bordo renkli deriden yapıлып ipele bağlanmış çanta gibi bir çıkında gezdirir,

bunu yayıp yemeklerini üzerinde yerlerdi. Türkler, bıçak kullanmayıp elle yedikleri için eti çok güzel pişirirlerdi. Sofralarında genellikle yalnızca tek çeşit yemek olurdu. Sofraya hep birlikte oturur, kısa bir duadan sonra, sessizce ve çabukça yemeklerini yerlerdi. Sofrada (domuz olmamak koşuluyla) bolca et bulunmasına karşın pek balık yemezlerdi. Türk mısırını genellikle İngiliz mısırından daha büyük taneli ve daha lezzetli bulur Moryson. Yine Moryson 'a göre Türklerin yemek pişirme sanatında pek üstün oldukları söylenemezdi. En zenginleri bile sade suya pilâvla yetindiğine göre, aylarca süren savaşlarda büyük orduları besleyebilmelerine pek o kadar şaşmamak gerek der, Moryson [MORYSON 125-126].

Yine Moryson 'a göre Türklerin ev eşyası pek fazla olmayıp eski bir tencere, tahta bir kaşık, tahta veya deriden bir su kabı, bir şilte, bir yorgan, bir kerevet ve üzerinde yemek yemek için bir sini yeterliydi. Mutfakta aşçılara, bulaşıkçılara da pek gereksinim yoktu. Türkler, ekmek yerine pide, yemek yerine de çoğunlukla peynir ve yoğurt yerlerdi. Tavuk ve dana eti de pilâvla birlikte yenir, pirinç etin suyunda pişerdi. Yüksek sınıftan kimseler bile yemeklerini tencereden yer, ayrı kap kullanmazlardı. Moryson, Türklerin yediği geyik ve keçi etinin yanı sıra Suriye ve diğer komşu ülkelerden gelen koyunun da çok iyi besili, büyük ve yağlı olup kuyruğunun on beş kilo geldiğini de ayrıca belirtir [MORYSON 126-127].

İstanbul 'da birçok tatlıcı vardı. Bunlar her tür tatlı yapıyorlardı. Bu tatlılardan ikisini Dernschwam çok sevmiştii. Birisi badem, yumurta beyazı ve balla yapılıyordu, ötekiyse sertmiş gibi görünen ama ağızda eriyen helvaydı [DERNSCHWAM 125].

Balık, Öteki Deniz Ürünleri ve Balıkçılık

Türkler pek az balık yerlerdi. Türkler balık ya da diğer deniz ürünlerini pişirmeyi bilmezlerdi. İstanbul 'da Yahudilerin işlettiği özel bir balıkpazarı vardı. Müşterisinin çoğunluğunu Yahudiler ve Hıristiyanlar oluşturuyordu [DERNSCHWAM 125].

Belon, Türklerin ve Rumların balığı ete yeğlediklerini, sülün ve keklige pek yüz vermediklerini yazıyor. Bu yüzden İstanbul pazarlarında balık çok satılırken, av kuşuna az rastlanıyordu. Sultan ve çevresi bile eti av kuşlarına yeğliyordu [BELON 123b-124a].

İstanbul 'da bulunmuş birçokları gibi, Busbecq de büyük balık sürülerinin Karadeniz 'den Boğaz yoluyla Marmara Denizi 'ne, sonra Ege ve Akdeniz 'e ya da tam tersi yönde akmalarına hayret etmiş. Kimi kez balık sürüleri o denli yoğunlaşmış ki elle yakalamak bile olasıymış. Kılıç balığı, çipura, karagöz, mercan türü balıklar, uskumru, tekir, kefal ve orkinos çok rastlanan ve avlanan balıklarmış. Balıkçıların çoğunluğunu Rumlar oluşturuyormuş, Türkler pis olmadığına inandıkları sürece balığı çokça yiyorlarmış [BUSBECQ 35].

Busbecq, Büyükada 'da üç ay kaldı. Ada halkının hemen hepsi Rum 'du. Busbecq, Rum bir ailenin yanında kolaylıkla yer buldu. Adaya kadar kendisiyle gelen, elçiliğin Türk görevlileri onun adadaki hareketlerini kısıtlamadılar. Bu nedenle istediği zaman uzun yürüyüşlere çıkabiliyor, öteki adalara gidebiliyordu. Zamanının büyük kısmında balık avlıyordu. Yerli denizcilerin de yardımıyla, serpmeye ya da *dragnet* (kelebek ağı gibi kepçe) ile çipura, mercan, karagöz, levrek, çarpanbalık, lapina, iskorpit ve kayabalığı tutuyordu. Şansının yaver gittiği bir gün Ali Paşa 'ya armağan olarak balık gönderdi. Kentteki kuşlara olan ilgisi gibi Busbecq balıkların yöresel adlarını ve yaşayışlarını araştırmaktan zevk duyuyordu. Çatal uçlu zıpkınla yengeç ve ıstakoz da yakalıyordu [BUSBECQ 186-187].

Belon 'un yazdığına göre Paris 'te çok makbul olan yunus balığı Türkler, Rumlar, Yahudiler ve Levantenlerce yenmezdi. Yahudiler havyar da yemezdi. Oysa Türkler ve Rumlar havyarı çok severdi. Çünkü Yahudilerin dini, pullu balıkların dışında her türlü deniz ürününün yenmesini yasaklamıştı. Ancak Yahudiler de bir başka balığın tuzlu kırmızı yumurtasını yerlerdi. Bu da çok lezzetli oluyordu. İstanbul ve Pera balık tüccarları salamuraya batırılmış uskumru bağırsağından *garum* denilen bir balık sosu hazırlarlardı. Bu sos eskiden de sevilirmiş. Türkler ve Rumlar bu sosu Batılı ulusların sirke kullandıkları gibi balık yemeklerine çeşni verecek bir sos olarak kullanırlardı [BELON 129b-130b].

Balık neslinin tükenmemesi için 1577 kararıyla ıgırpla balık avlanması yasaklanmıştı [AR 94]. Belon, Marmara Denizi 'nde balık avlamak için kurulan balık tuzaklarını yani dalyanları anlatıyor:

Sığ sularda, genellikle kıyılarda, deniz yatağına gemi direkleri gibi çok uzun kazıklar yerleştirilirmiş. Bu kazıkların üzerine enine tahtalar çakılır, böylelikle balıkçılar bu tahtalara rahatlıkla turmanabilirmiş. Kazıkların tepesinde üstü kapalı oturaklar olur, bu oturaklardan balık sürüleri gözlenirmiş. Balıkçılar ikili çalışırmış. Her bir kazığın üstünde bir adam oturur, ellerinde ucu denizin içinde kaybolan bir halat tutarlarmış. Bu halatlara balık ağları bağlı olurmuş. Balıkçılar balık sürüsünü gördüğünde her biri halatı çekermiş. Bu halatlar büyük bir incelikte ağı çevreleyen öteki iplere bağlı olduğundan halatlar çekilince balıklar ağın içinden çıkamazmış. Sonra adamlardan biri sandala inip ağı boşaltır, yeniden denize bırakır ve daha sonra da kazığın üstündeki gözetleme yerine

çıkarmış. Bu yöntemle balıkçılar çok çeşitli balık yakalarmış: uskumru, tekir, kefal, levrek, baraküda, yunus, torik, kikla, çipura, karagöz, mercan gibi...

Marmara denizcileri, ağlar batmasın diye mantar değil çam ağacı kabukları kullanırlardı. Torba biçimindeki ağla, tarak ağıyla denizin dibini tarayarak balık tutarken ağ, bir tek kayığın arkasına değil yan yana giden iki kayığın arasına bağlanırdı. Kayaliksız bir bölge seçilir ve kıyıya doğru gidilirdi. Sığa gelince kürek çekilir ve ağ aynı anda kayıktakiler yukarı alırdı. Ahtapot yakalanmışsa, öldürmek için ahtapotların başını dişleri ile ısırırlardı, muranaları sopayla vurarak öldürürlerdi. Muranaların [müren] kendilerini ısırmasından korkarlardı. Vatozların ve tırpanaların kuyrukları, sokmasın diye hemen kesilirdi [BELON 123b-126a].

Halk, kepçe biçiminde ağları denize sallandırarak küçük boy ve su girintilerinde çamuka cinsi küçük balık avlayabiliyordu. Ağın ağız tahta bir çerçeveye açılmıştı. Buraya bir çita bağlıydı. Çita da tahta bir direğe bağlıydı. Bu tahta direk mil vazifesi görüyordu. Böylece küçük bir ipi çekerek ağ yukarı hareket ettirilebiliyordu. Halk bir başka yöntemle daha büyük balık avlıyordu. Küçük balıkların kaynadığı kayalıkların arasına üzerinde çengeller olan bir ip gerilir ve bu çengellere çamukalar takılırdı. Küçük balıkları izleyen yılan balıkları, köpek balıkları sonunda zokayı yutardı.

Kadırgalar ve gemiler ağsız asla denize açılmazdı. Hava durgun olur olmaz ya denizin dibini tarayacak biçimde ağ atarlar ya da denizin üstünde yüzen ağlarını atarlardı.

Karadeniz 'de, Boğaz 'da ve Marmara 'da balıkçılar gece lambalarla aydınlatılmış küçük kayıkları ile çiftler çiftler balığa çıkarlardı. Adamlardan biri kürek çeker, ötekiyse kayığın kış tarafında elinde çatallı zıpkınıyla çömelir ve denizi gözlerdi. Denizin dibinde uyuyan bir balığı görür görmez yumruğunu sıkıp gevşeterek arkadaşına haber verirdi. Çünkü en küçük bir ses bile balığı uyandırır. Kürekleri çeken, kayığı balığın tam üstüne getirir getirmez diğeri beş ya da altı çatallı zıpkını balığa saplardı. Bu yöntem özellikle ahtapot ve kalamar avında iyi sonuç veriyordu ama her çeşit pullu balık avlamada da kullanılıyordu.

Gece avlanmasında izlenen bir başka yöntem de iki ya da üç yüz yemli oltayla avlanmaktı. Bunlar akşamdan denize bırakılırdı. Batmamaları için sukabaklarına bağlanırdı. Sabah olduğunda balıkçılar oltaları toplarlardı [BELON 127a-129a].

Şarap, Öteki İçkiler ve Uyuşturucular

Meyhânelere giden erkekler ikiye ayrılır: kadın düşkünün genç erkekler ve ayyaşlar. Birincisi, arkadaşlarıyla meyhâneye gidip birkaç kadeh attıktan sonra evine döner; ikincisiyse, vaktini sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar meyhânedeki geçirir. Bunlar, cuma namazını kıldıktan sonra câmi dönüşü evlerindeki kadınlarla ya da erkek hizmetçileriyle yatar.

Bozacılar, mayalanmış ak darı ile hindistancevizinden yapılan koyu ve ekşi bir içki olan bozanın içildiği yerlerdir. Biraz alkollü olmasına karşın üzümünden değil de tahıldan yapıldığı için içilmesi günah değildir. Bozacılara Tatarlar ve aşağı sınıftan kimseler gider. Bu kimselerle ilişki kurmak sakıncalıdır. Buralara sürekli olmamak koşuluyla arada bir gidilebilirse de, en iyisi ekşi boza yerine kişinin kendi evinde tatlı boza içmesidir.

Fazla şarap, sarhoşluk ve başağrısı yapar. Bazıları keyiflenmek için tütün, nargile ya da haşhaş çekerler. Bunların dozunu gitgide artırmak akılsızlığında bulunanlar bir süre sonra isteseler de bunları bırakamaz, bağımlı bir duruma girerler. Afyon ya da haşhaş çok zararlıdır. Bu zararlı maddeler, afyon sütü, kenevir, tatula, tarçın, karabiber, hindistancevizi tohumu vb. baharatlardan, şekerden ya da bu türden bir karışım olan dilberdudağından yapılıp fazla alındığında kullanana çok zarar verirler. Başka bağımlılar, *gubari* gibi toz ilâçlar alıp, kafayı bulur, düşler görürler. Bunlar, tüm gün boyunca işsiz güçsüz oturur; pislik ve tembellikten kaşınırlar. Bu maddelere bağımlı olanların karnı seyrek acıktığında tatlı yiyecekler isterler. Bunlar parasızsa, *ağda* denen tatlı bulamaç; orta sınıftan bir kimse ise, ballı şerbet; zengin bir kimse ise de çeşit çeşit şerbetler ya da tatlılardan, normal insanın bir haftada yiyeceği kadar miktarı bir oturuşta yiyip sonra da derin bir uykuya dalarlar. Uyuşturucu bağımlılarının, bağımlı oldukları zararlı maddeyi bulabilmek için yapmayacakları şey, hattâ birlikte yatmayacakları kimse yoktur.

Gelibolulu Mustafa Âli, bunları böylece yazıp ilâçların zararlı olduğunu savunur. Oysa kahve, şehveti ve uykuyu azalttığından ve idrar söktürdüğünden bunlar gibi zararlı değilse de, yine de çok miktarda içilmesi doğru değildir. Gelibolulu Mustafa Âli 'ye göre, dinimizde yasak olmasına karşın, en iyi içki, uyarıcı etkisi olan kırmızı şaraptır. Oysa, bu da çok içildiğinde insanı halsiz ve titrek bir duruma getirir, uyku verir, alıngan ve saldırgan yapar, düşlere sürükler. Bu yüzden dikkatli içilmelidir

[ÂLİ 78-81; 187-193].

Busbecq, Muhammed 'in şarap içmeyi neden yasaklamış olduğunu merak edermiş. Kendisine yapılan açıklamalardan birine göre bir gün Muhammed bir düğüne çağrılmış. Konukların neşesinden ve çevresindekilerin iyi dileklerinden etkilenmiş. Bu atmosferin şaraptan kaynaklandığını öğrendiğinde, şarabı dostluk havası yarattığı için kutsamış. Ancak ertesi gün aynı evin önünden geçerken korkunç bir kavgaya tanık olmuş. Yer kan gölü halindeymiş. Çevrede orası burası kesilmiş insanlar yatıyormuş. İçmeye devam eden konukların eğlencesi bir süre sonra sarhoş rezilliğine dönüşmüş ve parti kanlı bir kavgayla sonuçlanmış. Şarap içmenin böyle sonuçlanması sonucunda dehşete düşen Muhammed, şarabı lanetlemiş ve inananların şarap içmesini yasaklamış.

Busbecq 'in yazdığına göre sarhoş edici maddelerin bulunmaması Sultan' ın kampındaki askerlerin davranışlarının aşırıya kaçmamasını sağlıyordu. Kuşkusuz bunun bir nedeni de aşırı askerî disiplindi. Hiçbir suç, küçük de olsa cezasız bırakılmazdı. Bu cezalar rütbe indirimi, dayak, malının kamulaştırılması ya da ciddî suçlar için ölümdü. Dayak en yaygın ceza biçimiydi. Bu ceza Yeniçerilere bile verilirdi. Ancak ölüm cezasıyla cezalandırılmazlardı. Ağır suçlar karşısında Yeniçeriler ya ordudan atılıyordu ya da rütbeleri sökülüp sıradan asker derecesine indirilip uzak bir garnizona sürülüyorlardı. Bu cezalar öylesine onur kırıcıydı ki ölüm cezası yeğlenebilirdi. Çok ciddî bir suç karşısında ölüm cezası sürgünde gerçekleştiriliyordu [BUSBECQ 154-155].

Genellikle Türk subayları içki içen Hıristiyanları özellikle yabancıysa görmezden geliyorlardı. Yeniçeriler de içki içen Hıristiyanları hoşgörüyle karşılıyorlardı. Yeniçerilerin çoğu açıkça şarap içiyordu. Hem Sultan onları tuttuğu, hem de Sultan'ın koruyuculuğunu yaptıkları için istedikleri gibi

eğlenebiliyorlardı. Ancak aylıkları çok azdı, bu yüzden de içkiye çok az para ayırabiliyorlardı

[DERNSCHWAM 84, 135].

Pedro, şarap konusunda da etraflı bilgi vererek, Türklerin şarap içmemekle birlikte meyhâne işlettiklerini, ancak Hıristiyanlarla Yahudilerin meyhânelerinin çok daha iyi olduğundan söz eder. Meyhânelerde müşteriye şarap verilmeden önce “Beyaz mı, Kırmızı mı?”, “Kandiya mı, Gelibolu mu?”, “Kaç yıllık?” gibi şarapla ilgili birçok soru sorulur. Dört yıldan yaşlı *Misket şarabı* (*muscatel*) ile biraz daha üstün kaliteli *Malvasia* ’nın bir galonu 4 escudo, bir iki yıllık aynı kalite şarabın ise galonu üç akçe idi. Pedro, bunların San Martin şarabından çok daha iyi olduğunu, en iyi şarabın ise, Rumların *topico* dediği (“yerli” anlamına gelen) rengi açık, tadı sert bir şarap olduğunu; İspanyol şarabı *toro* ’yu andıran bu şarabın bir galonunun iki akçe ettiğini söyler. Midilli ile Sakız adalarından gelen şarabın galonu bir buçuk akçedir. Galonu yalnızca yedi maravedi olan, Marmara Adası, Eğriboz, Trabzon ’dan gelen şarap en ucuz şarap olduğu için tutsaklarla, köleler bile bunu içebilir [VIAJE 265-66].

Türkler şarap ticaretiyle kesinlikle uğraşmıyorlardı. Tüm ithalat ve ticaret Yahudilerin ve Rumların elindeydi. Dernschwam, en iyi şarabı Yahudilerin sattığını yazıyor. Rumları ise şaraba su kattıkları için suçluyor. Yazdığına göre en iyi şarap adalardan, özellikle Midilli ’den geliyordu. Bu tür şarap tatlı, alkol derecesi yüksek ve kaliteliydi. Girit ’ten gelenler de iyiydi. *Malvasia* şarabının kilesi 3 akçeydi, *Misket* üzümünden yapılanı 4-5 akçe arasında değişiyordu. Bunun da en iyisi hafif sarıya çalan, beyaz üzümünden yapılanıydı. Çok lezzetliydi ama nadir olarak bulunurdu ve kilesi 6 akçeye çıkardı [DERNSCHWAM 47, 102].

Avrupalıların tersine Türklerin içki bardakları hoş değildi. Hanımları ya da yardımcılarıyla oturup içmezlerdi. Bunun nedeni belki de gündelikleri 3 ya da 5 akçeyi geçmediğindendi. Yerli Rumlar ve az para alan Hıristiyan ve Yahudi hizmetkârlarının ve hanımlarının içki içmelerine izin vermezlerdi. Bunun nedeni erdem değil, yoksulluktu [DERNSCHWAM 104, 135].

İçki ve şarap satan bir dükkân (KASSEL).

Kentin Türklerin oturduğu bölümünde şarap satan dükkânlar ya da meyhâneler yoktu. Tüm meyhâneciler Yahudi, Rum ya da Ermeni 'ydi. Bunlar yalnızca kötü kırmızı şarap verirdi. İyi şarap yoktu. Dernschwam 'ın yazdığına göre bu şaraplar bulanık ve koyu kırmızıydı. Döküldüğünde kumaştan lekesini çıkarmaya olanak yoktu, çünkü meyhâneciler bu şarabı mürver ağacının meyvesine benzer, küçük kırmızı vişne suyuyla sulandırıyorlardı. Kentin yerlileri şaraba bal ya da şeker veya *branay* katmayı seviyorlardı. Türkler meyhânelere gizlice ve korkarak gelirlerdi; çünkü meyhâne yakalanmanın ya da sokakta sarhoş dolaşmanın cezası çok ağırdı. Ramazan 'da içki içmenin cezası çok daha büyüktü. Bir keresinde Rum meyhânelerinden birinde yakalanan üç genç Türk 'le dört genç kadın ve meyhâneci eşeklere ters bindirilerek ve eşeklerin kuyruklarını tutarak sokaklarda gezdirilmişti. Ayrıca kadınların elbiseleri çıkartılmış ve salıverilmeden önce çok kötü dövülmüşlerdi [DERNSCHWAM 85].

Moryson, Lübnan 'da ve İstanbul 'da yetiştirilen üzümün, Yunanistan 'da yetiştirilen ekşimiş ve mideyi yıpratıcı üzümden çok daha güzel olduğunu kanısındadır. Ona göre en iyi şarap *Palormo* 'da yapılan İspanyol şarabını andıran, *Kanarya* şarabı kadar lezzetli, oysa *Jerez* şarabı kadar sert olmayan Anadolu 'nun beyaz şarabıdır.

Moryson, Osmanlı askerinin savaşa giderken şarap bulamazsa, afyon suyu içip galeyana geldiğini; Batı'da afyonun zararlı sayılmasına karşın, yoksul olsun, zengin olsun birçok Türk 'ün afyonun hiç de zararlı olmadığını; uzun bir yolculukta afyon suyu verildiğini söyler [MORYSON 129].

Şarap yasaktı ama Türkler in çoğu çok şarap içerdi. Nicholay, Türkler in Fransız Elçiliği 'ne konuk olarak çağrılmayı istemelerinden şikâyet ediyor. Çünkü, elçilikte bol bol sunulan iyi şarabı parasız ve kana kana, tıka basa içebiliyorlardı [NICHOLAY 91b].

Ancak birçok Türk gizlice ve büyük miktarda içki içerdi. Erkekler içki meclisinde bir araya geldiklerinde, ceketlerinin altına gizledikleri içki şişelerini çıkarırlardı. Sokakta içki şişesiyle göründüklerinde tutuklanabilirlerdi. Bir keresinde, elçilik hizmetkârlarından biri elçiliğe tahta bir kap içinde şarap getirirken bekçiye yakalanır ve elindeki şaraptan olur [DERNSCHWAM 96].

Dernschwam 'a göre Türklerin içki içmelerinin yasak olması onların yararınaydı. Çünkü içtiklerinde çok içiyor ve daha fazla satın almak için gömleklerini bile satıyorlardı. İçki içmek serbest olmuş olsaydı Türkler dünyanın en kötü sarhoş ulusu olurdu [DERNSCHWAM 104].

Üzüm hasadından sonra ürünler, altında tahta çıtalar olan uzun, derin teknelere konurdu. Bir sıra üzüm, bir sıra kireç ya da kireçli toprak döşenir sonra tahammüre bırakılırdı.

Altın akan saf şarap âşar vergisi olarak Sultan'a verilir, kalan da şarabı yapanın olurdu. Kullanılan kireç şarabı korumaya, ona iyi bir renk vermeye yarardı. Bardakta berrak ve parlak olurdu. Ancak kireç aynı zamanda da şaraba garip ve hoş olmayan bir tat katardı. Bu tat uzun süre kalırdı ağızda. Hastalanmaya bile neden olurdu. Ama yine de çok kötü değildi. Ayrıca, çok da etkiliydi. Bu tür şarap elde etmeye adalarda da rastlanıyordu [DERNSCHWAM 102].

Dernschwam üzümleri iyi bulmasına karşın, üzüm bağlarının iyi bakılmadığı kanısındaydı. Üzüm yetiştirmenin değişik yolları vardı. Kimi yerde asmalar ağaçlara sarılıyordu. Toprağın düz olduğu yerlerde sırayla birbirlerinden ayrı ekiliyordu, aralarına köylüler girip toprağı sürüp başka şey ekebilirler diye. Dağlık bölgelerde rasgele, aralıklı ekiliyor ve araları tırmıkla eşeleniyordu.

Türkler şarap imal etmiyorlardı. Sonbaharda üzümleri ya kış için depoluyor ya tatlı bir içecek elde etmek için kaynatıyor ya da üzüm suyuna bal ekleyerek şerbet yapıyorlardı. Kalitesiz şaraptan iyi sirke elde ediyorlardı. Rumlar ve Yahudiler geniş ölçüde şarap üretiyorlardı. Ancak presleri yetersizdi, şarabı saklamak için iyi fıçıları veya mahzenleri yoktu. Adalar'da çok fazla şarap elde edildiğinde Yahudi ve Rum tacirler bunu kentlere getiremezlerdi; çünkü yeterli sayıda boş fıçı bulamazlardı. Köylerde, şarap bodrumda değil, zemin katında saklanırdı. Fıçılar dik tutulurdu. Böylece istedikleri zaman sürahileri ya da maşrapalarını daldırıp fıçıdan şarap alırlardı. Dernschwam şarabın üstüne koruma amacıyla, yağ bile döküldüğünü görmüş. Anadolu 'da şarabı keçi derisinde saklarmış. Bu kötü depolama sonucunda şarap tadını ve kokusunu kaybeder ve sık sık da acılaşırmış [DERNSCHWAM 105-106; 103].

Busbecq, İstanbul 'da geçen yıllar süresince Sultan Süleyman 'ın dinsel görevlerini yerine getirmekte gittikçe daha titiz davrandığını gözlemiş. Daha önce gümüş kaplar kullanırken toprak kaplar kullanmaya başlamış. Daha önceleri oğlanlardan oluşan bir korodan şarkılar dinlemeyi çok severken, bundan da vazgeçmiş. Bunun günah olduğuna inanmış. Tüm müzik âletleri kırılıp yakılmış. Oysa bu âletler hem iyi zanaatkârların elinden çıkmış, hem de altın ve değerli taşlarla bezenmişler.

Bu sıralarda, Sultan İstanbul 'da şarap içimiyle çok ilgileniyordu. Muhammed 'in koyduğu kuralların aksine, Yahudilere ve Hıristiyanlara bile olsa kente şarap sokmak yasaktı. Yasaklama kararı Busbecq ve adamlarını rahatsız etmişti. Durumlarının belirsizliğinden dolayı sağlıkları bozulmuş olan Busbecq ve adamları yalnızca su içmek zorunda kalmalarından iyice umutsuzluğa düşmüşlerdi. Busbecq tercümanlarına bir an önce paşaların toplandığı Dîvân 'a başvurmalarını

istemmiş. Dîvân 'a elçilerin eski haklarının iadesini, kente istediklerini getirmelerinin yine serbest bırakılmasını istiyordu. Ancak tepkiler hemen geldi. Bu yabancılar niye suyla yetinmiyorlardı? Yabancıların evlerine şarap götürdüğünü gören halk ne düşünürdü? Hıristiyanların şaraplarıyla kenti kirletmelerine izin verilmeli miydi? Hattâ Müslümanların elçilikleri ziyaretten dönerken nefeslerinin yasak içki koktuğu gibi suçlamalar da vardı.

Ancak paşalar yabancıların istediklerini dikkate almışlar. Böyle bir yasaklama sonucunda yabancıların alışkanlıklarında böylesine köklü bir değişiklik olduğunda, üstelik hayatlarında da kısıtlamalar bulunduğu bir sırada çok büyük, hattâ öldürücü etkileri olabilirdi. Çok büyük bir şarap stoğunun bir gece limana gelmesine izin verildi. Atlar ve arabalar hazır bekliyordu. Bunlar, olabildiğince sessiz ve gizli bir biçimde elçiliğe taşındı.

Kent dışında, Rumlar Sultan 'a fikrini değiştirmesi için baskı yapmaya çalıştılar. Sultan'ın üzüm bağlarının çok olduğu bir bölgeden geçeceğini duyduklarında Rumlar bağları söküp asma yapraklarını arabalara doldurmaya, yollara yığmaya başladılar. Düşündükleri gibi oradan geçen Sultan bunun nedenini sordu. Artık şarap yapmada kullanamayacakları için yakacaklarını söylemişler. Ama Süleyman bağların bozulmasının durdurulmasını emretmiş, çünkü üzümün ya da sularının tüketilmesi yasaklanmamış. Yalnızca tahammür edilmesi yasaklanmıştı. Üstelik de üzüm Tanrı 'nın insana bahşettiği armağanların en güzeliydi. İnsanlar şarap yapamadıkları halde elma ağacı dikmiyorlar mıydı [BUSBECQ 180-182]?

Sonbaharda, yeni mevsimin meyveleri olmadan sıcak havalarda yemek üzere üzümleri saklamak için, Türkler önce çekilmiş hardal tohumu yayarlardı tahta ya da toprak bir kaba. Sonra bunun üzerine çok miktar da üzüm yaprağı ve yine çekilmiş hardal tohumu, tekrar bir sıra üzüm yaprağı. Bu işlem tüm kap doluncaya kadar yapılırdı. Sonra tahammür etmemiş, mümkün olabildiğince taze şarap dökülür ve kabın ağzı sıkıca kapatılırdı. Bir sonraki yılın en sıcak günlerine dek açılmazdı. Bu sıcak günlerde Türkler hem meyveyi yer, hem de meyve suyunu severek içerlerdi. Busbecq, hardalın tadını sevmediğini yazıyor. Ancak üzümler iyice yıkandığında hem yemesi hoşmuş, hem de susuzluğu gideriyormuş [BUSBECQ 54].

Türkler darının tahammürüyle elde ettikleri bozayı çok içerdi. Kimi buna bal, zengin olanlar da şeker karıştırırlardı. Söylendiğine göre bu içecek Polonya ya da Rusya 'dan getirilmişti. Bira da mayalanır ve balla sulandırılırdı [DERNSCHWAM 147].

Türkler 'in bir de *Arap Şerbeti* diye adlandırdıkları içecekleri vardı. Bunu yapmak için, tahta bir tekne içine dövülmüş kuru üzüm konurdu. Belli bir ölçüde sıcak su eklenir, tekne kapanır, iki gün tahammür olması için beklenirdi. Tahammür süreci çok yavaş olursa şarap tortusu eklenirdi. Tahammür ilk başladığında sıvı çok tatlı olurdu. Daha sonra asitleşir, üçüncü, dördüncü günlerdeyse, özellikle buzlu olduğunda, harikulade lezzetli olurdu. Ancak uzun süre saklanamazdı, çünkü çok çabuk ekşirdi. Ayrıca, son aşamada şarap gibi olurdu [BUSBECQ 53].

Şarap içmek Müslümanlıkta günah sayılmasına karşın, rakı bol bol içilirdi. Moryson, şarap içen Müslümanların sadece Yeniçeriler olmayıp din adamlarının da sık sık içtiğini söyler [MORYSON 129].

Şarap üzerine çok bilgi verilmiş. Rakıya ya hiç değinilmiyor ya da kısaca söz ediliyor. Örneğin, Pedro rakıyı Limni Adası bağlamında anıyor. Yine de Pedro, Türkler in yemekten önce birkaç kadeh rakı ve biraz da beyaz şarap içtiklerini yazıyor. Ev sahibi kendisine üşüdüğünde rakı ikram etmiş. Yunanlıların çok rakı içtiklerini anlatıyor; sofrada bir lokma yemek bir yudum rakı alırlarmış [VIAJE

Dernschwam, Türkler arasında uyuşturucu madde kullanımının yaygın olduğunu gözlemlemiştir. Bunun nedenini şarap içilmesinin yasak olmasına bağlıyor. Şarap içmek, en azından, açıkça yasaktı. Sarhoş olmanın cezası büyüktü. Ancak su onları neşelendiremediğinden uyuşturuculara başvuruyorlardı.

Neşelenmek ve çakırkeyif olmak için Türkler *Maslak* denilen kurutulmuş yabanî kenevir yapraklarından yapılan yeşil bir toz içerlerdi. Bu İstanbul 'da açıkça satılıyordu. Özellikle gürültücü ve kaba türden erkekler buna çok düşkünlüler.

Afyon da İstanbul 'a Anadolu 'dan ve Arabistan 'dan geliyordu. Kentin her yerinde rahatlıkla bulunuyordu. Sıradan insanlar zihinlerini bulandıran, renklerini solduran ve alışkanlık yaratan afyon içiyordu. Dernschwam 'a söylendiğine göre çok afyon alıp da uykuya dalınırsa uyandırılmak için burnuna afyon serpmek gerekirdi.

Bir başka tür uyuşturucu da *Tatula* ya da *Şeytan Otu*'ydu. Bu mercimek büyüklüğünde, İspanyol biberine benzeyen sarı bir tohumdu. Ne kadar alınırsa alınsın çok tehlikeli bir uyuşturucuydu. Eczacılar tarafından alınır ve genellikle eczacılar ancak tanıdıklarına satarlardı. Ama kente Yahudi kaçakçılarca sokulurdu. Afyon ve tatula karışımı en tehlikeli olanıydı [DERNSCHWAM 52-53, 105].

İranlılar ve diğer Doğulular gibi Türkler de afyon içiyorlardı. Afyonun insana dertlerini unutturduğuna ve savaşta cesaret verdiğine inanılıyordu. Ancak, çok az afyon aldıktan sonra çoğu kendini kaybediyor ve sokaklarda olmadık şeyler yapıp oraya buraya tükürüyor ya da uluyorlardı. Bu durumdayken ellerine geçirdikleri Yahudileri ve Hıristiyanları dövüyorlardı. En tehlikeli ve kavgacıları Acemioğlanlar ve dönme Hıristiyanlardı [NICHOLAY 92a].

İçki sofrasında güzel sesli yakışıklı genç oğlanların varlığı normal olduğu kadar gereklidir de. Balık, yengeç, ıstakoz, karides, midye, istiridye gibi deniz ürünleri içkiyle en iyi giden mezelerdir. Yağlı yemekler, börek ve diğer hamur işleri gitmez. Sofrada et, pilâv, işkembe çorbası bulunabilir. İçkinin yanında balık yumurtası, havyar, isli balık ve etler, pastırma, bol kuru yemiş, çeşit çeşit fıstık, mevsim meyvelerinden bolca olmalıdır. Masada vazoların içinde başta gül olmak üzere, rengârenk çiçekler bulundurulmalıdır. İçkiyi fazla kaçırıp gereğinden fazla gevezelik ederek ya da uyuklayarak ev sahibine ve diğer konuklara rahatsızlık vermek çok ayıptır. İçki sohbetinde dikkatsizce sarf edilebilecek sözleri başkalarına aktarmamaları için hizmet edenlere de biraz içki vermek bazı durumlarda gerekebilir [ÂLİ 162-164]. Gelibolulu Mustafa Âli 'nin içki mezesi olarak salık verdiği deniz ürünleri üzerine dönemin şeyhülislâmı Ebussuud Efendi 'nin bir fetvası var. Burada Âli 'nin tam tersine Ebussuud Efendi ıstakoz, kerevit, midye, istiridye gibi deniz ürünlerinin mekrûh olduğunu, bir başka deyişle yenmemesinin iyi ve sevap olacağını hükme bağlıyor [EBUSSUUD 189].

Sıcak havalarda üst sınıftan Türkler içeceklerini buzlu severlerdi. Tüm yaza yetecek buzu sağlayabilmek amacıyla kışın kar yağdığında, kar toprakta açılan derin kuyulara depolanırdı. Burada kar donardı. Bu kar kuyularından bazıları Galata yakınlarındaydı. Kuyuların ağzında tahta kapaklar vardı. Yaz geldiğinde buz kalıplar haline getirilir, keçeyle sarılır ve kente at üzerinde nakledilirdi. Atların her biri iki yanlarında birer buz kalıbı taşırdı. Bu işlem genellikle Bulgarlar ve Hıristiyanlarca gerçekleştirilirdi. Bunlar buzları meyve satıcılarına satarlardı. Buz oldukça pahalıydı. Bir ev, bir günde buz için yarım *thaler* öderdi. Bu fiyat konuk geldiğinde 2 *thaler* 'e çıkardı [SCHWEIGGER 116].

Pedro, sayısız kasap dükkânı kadar buz satan dükkânın da olduğunu yazıyor. Kar ve buz, dağlardaki Sultan' a ait mağaralarda saklanırdı. Deniz yoluyla taşındığı ve çabuk eridiği için fiyatları düşüktü. Eylül'e kadar; daha sonra da karla aynı fiyattan büyük buz parçaları satılıyordu. Bıçaklarla kesilen buz parçaları şerbete konurdu. Sultanın stokları bitene dek kimsenin buz veya kar satmasına izin verilmezdi. Bu da Sultan'a yılda 30.000 dükalık bir gelir sağlıyordu. Kimi yıllarda İstanbullular kendileri kar bulabiliyorlardı, kimi yıllarda da hiç kar yağmıyordu [VIAJE 272].

Saray 'da kullanılacak buzun Edirne 'den ya da Bursa 'dan getirilmesi de yine Dîvân kararıyla saptanmıştı [AR 4-5].

Giyim-Kuşam

Kadın ve erkekler plisesiz, düz, yere kadar elbiseler giyerdi. Bu elbiseler bedenlerine sıkı sıkıya otururdu. Öylesine ki yürüdüklerinde bedenlerinin biçimi ve kadınların göğüsleri belli olurdu. Üst ve orta sınıftan olanların giysileri altın ve gümüş brokardan, satenden, damaskodan ya da ipektendi. Hanımların saçları ve kaşları siyahtı. Siyah değilse de siyaha boyar ve kaşlarını boyayla birleştirirlerdi. El ve ayak tırnaklarının uçlarına kına yakarlardı. Çocukların da ellerine, ayaklarına ve saçlarına kına yakılırdı. Hanımlar başlarına örtü örterler, üzerine öne doğru, 12-13 santim yüksekliğinde gümüş ve altın işlemeli şapka, bunun üzerine uzun bir örtü daha takarlardı. Bu eşarba, siyah ipek ve bütün yüzü kapayan bir peçe iliştilirdi. Kimse onların yüzünü göremez, ancak onlar dışarıyı rahatça görürlerdi. Hanımlar kentte dolaşırken tüm bedenlerini beyaz bir örtüyle örterlerdi. Yakın arkadaşları bile onları beyaz çarşaf içindeyken tanıyamazlardı. Kadın ve erkekler maden ökçeli küçük çizme kullanırlardı. Çamaşır olarak, kadınlar pantolon biçiminde külot, renkli pamuklu ya da tafta kombinezon (iç gömleği) giyerlerdi. Bunlar sabunla yıkanırdu. Çamaşırıları çok temiz yıkanır, kokular içinde saklanırdı [POSTEL 13-14].

Zaman zaman kadınlar sokağa çıkardı. Peçe takarlardı. Grup halinde ya birini ziyarete ya da hamama giderlerdi. Başlarına yuvarlak bir başlık takarlardı. Bu, ipekten ve altın süslemeliydi. Önünde küçük bir düğme olurdu. Bunun üstüne beyaz, iyi cins muslinden ya da basmadan beyaz bir eşarp bağlarlar, bu eşarpla sırtlarını da örterlerdi. Bu eşarbin ön yüzüne bir karış uzunluğunda ve genişliğinde, tüm yüzü örtecek biçimde, ancak görmeyi de önlemeyecek ince siyah ipek bir tül iliştilirdi. Kadın giysisinin üstü erkeklerinkinin benzeriydi. Çok zarif ve şık, yakasız ve düğmesiz ceketler giyerlerdi. Bunlar bağcıklarla bağlanırdı. Yoksullarınki dışında bu ceketler ya ipekten ya da kadifeden olurdu. Ceketin altına kadınlar torba biçiminde bol, genellikle taftadan, pantolon giyerdi. Ayaklarında deriden, kırmızı, sarı, kahverengi ya da mavi, topukları çivili terlikler bulunurdu. Bu terliklerin ucu Avrupalılarınkine göre daha dardı ve kolaylıkla giyilip çıkarılabiliirdi [DERNSCHWAM 147].

Sokakta iki kadın (BREMEN).

Kadınlar bol ve saydam ipekten ya da başka tür iyi cins bir kumaştan bol şalvar giyerlerdi. Bunun üzerine aynı incelikte iyi cins kırmızı, sarı ya da mavi bol bir elbise geçirirlerdi. Başlarına altın sikkelerle süslü ufak bir ipek şapka takarlardı. Saçlarını tek bir örgü hâlinde örer, bunu yine sikkelerle ve değerli taşlarla süslü bir fileyle toplarlardı. Nalınları boyalı tahtadan, kimi zaman da gümüş süslü olurdu. Bol elbisenin üzerine, üstlerine tam oturan ve dizlere kadar uzanan bir manto giyerlerdi. Bu manto işli ve ipekten olurdu. Siyah, ipek bir kurdele şapkayı çevrelerdi. Botları hafif, büyük ve boldu. Kısa manto üzerine bir de damasko ipeğinden uzun manto giyerlerdi. Küçük şapkanın üzerinde, üzerinden inciler sarkan altın bir rozet olurdu. Ayakkabılar düşük kalitedendi. Pahalıya mal olamazdı. Ancak paltoları pahalı İngiliz kumaşındandı. Ayrıca gerdanlık, küpe, altın ve değerli taşlı yüzükler gibi mücevherler takılırdı. Belden bir mendil sarkardı. Kadınlar yarı saydam bir peçe takarak yüzlerini sakarlardı. Dolayısıyla soyluların hanımları hep peçeli gezerdi. Arabaları kumaşla kaplı olduğundan gezintiye çıkan hanımları kimse göremezdi.

Erkeklerin giysileri de kadınlarınkı gibi görkemli ve pahalıydı. Aşağı yukarı benzer şeyleri giyerlerdi. En önemli fark başlıklarındaydı. Çocuklara da ipek giysiler giydirilir, altın süslemeler takılırdı. Kıyafet sergilemesi Türklerin en büyük zevkiydi. Güzel giyinmek, bol ve iyi yemekten daha önemliydi [SCHWEIGGER 203-204].

Türkler, genellikle saçlarını kökünden tıraş eder, sadece başlarının en tepesinde bir tutam saç bırakırlardı. Önceleri iyice tıraş olup sadece bıyık bırakmalarına karşın, daha sonra ağızları çevresinde sakal bırakmaya başlamışlardı. Başlarına kırmızı çuhadan dar bir fes giyerler, bunun üzerine de, 10-15 metre uzunluğunda beyaz bir kumaşı, kendi dillerinde *tülbent*, İngilizce 'de *türban* denen yarım daire biçiminde sararlardı. Türbana küçük çemberler destek olurdu. Batı 'da giyilen herhangi bir şapkadan daha hafif olan bu kalın ama hafif sarık, başı hem güneş ışınlarından korur, hem de serin tutardı. Türkler, birini selâmlarken sarıklarını çıkartmaz, sadece başlarını eğip sol ellerini sağ göğüslerine koyarak selâm verirlerdi. Değişik sarık çeşitleri rütbeleri gösterir, bunlara bakarak

giyenin rütbesi ve toplumdaki yeri saptanabilirdi [MORYSON 223].

İstanbul'dan iki erkek (BREMEN).

Ev dışında kadınlar kemersiz ince, yere kadar uzanan, arkadan, kalçalarından torba biçiminde dökülen ince elbiseler giyerlerdi. Bu elbise onları şişman ve çirkin gösterirdi. Kadın hizmetkârlar ve esirler yalnızca gözlerini açıkta bırakan, çarşaf gibi beyaz bir kumaşa sarınırlardı [DERNSCHWAM 132].

Osmanlılarda kadınların giysileri de erkeklerin giysilerine çok benzer. Onlar da giysilerinin altına incecik ketenden, ipekle iğne oyası işlenmiş uzun iç çamaşırı ve üzerinde dore veya gümüş işlemeli süsler bulunan pabuç veya fotin giyerlerdi. Bunlar da sadece dışarda giyilir; kadınlar evde yalınayak veya terlikle dolaşırlardı. Genellikle topuz yapılan saçlara, değerli taşlar, iğne oyasından yapılmış çiçekler, inci, sedef, altın, fildişi, kemik saç tokaları takılırdı. Moryson, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaptığı gezi süresince nereye giderse gitsin hiçbir Türk kadını evinin dışında başı açık görmediğini, hepsinin başını ve alnını en azından beyaz bir tülbentle örttüğünü, yüz, boyun ve ağız kısmının peçeyle saklandığını, ellerin bile çarşafın altında gizlendiğini, tüm kadınların sokağa çıkarken, ne kadar zengin olursa olsun, elbiselerinin üzerine tek tip koyu renk kumaştan yapılmış bir giysi giydiklerini, böylece hiçbirinin güzel mi çirkin mi, varlıklı mı yoksul mu olduğunun pek belirlenemediğini söyler [MORYSON 226-227].

Bellerine ipek ya da ketenden yapılmış geniş bir bağı iki üç kere dolarlar, bazen de altın veya gümüş tokalı ince deriden bir kemerle bellerini sıkarlardı. Pantolon yerine uzun yünlü bir entari giyerler, gömleklerini bunun üzerine çıkarırlardı.

İç çamaşırı olarak çok ince keten veya pamukludan yapılmış koyu bej rengi, ama tertemiz uzun don giyerler, çorapları için diz bağı kullanmazlardı. Giysiler, genellikle İngiltere veya Venedik 'ten gelen satenden veya jorjet gibi ince kumaşlardan, Şam 'dan gelen damaskodan yapılır, paltolar, İngiltere 'den getirilen, dar giysilerde soğuğu, bol giysilerde de ısıyı geçirmediği için çok tutulan, siyah tavşan kürküyle astarlanırdı [MORYSON 225].

Yeşil renkten sonra en revaçta renk olan gök mavisi ipekten dar kollu uzun elbiseler giyen çeşitli tarikatlara mensup din adamları vardı. Bunların taktığı türban başkalarının türbanlarından daha geniş ve daha yassıydı. Bu din adamlarının en başta geleni, padişahın çok saydığı ve savaş sırasında birçok konuyu danıştığı “Müftü”ydü. Müftü den sonra en saygın kişi, İslâm kanunlarının uygulanmasından sorumlu olan “Kadı”ydı [MORYSON 225].

Müslümanlar, Hıristiyanlar tarafından çok giyildiği için, siyah rengi hiç sevmezlerdi [MORYSON 225].

Sivri uçlu erkek ayakkabıları bordo veya tahin renginde ince deriden yapılır, 2-3 santim yükseklikteki topuklarının altına küçük demirler çakılırdı. Erkekler ince deriden yapılmış fotin de giyerlerdi. Yalnızca sokakta giyilen pabuç veya fotinler eve girerken çıkartılır, evde terlikle ya da terliksiz dolaşılırdı [MORYSON 225].

İstanbul'un gençleri (VİYANA I).

Moryson, Türk erkeklerinin genellikle hiç yüzük takmadıklarını; ancak, atlarını süslediklerini, bunların süslerinin hakikî taşlardan olmayıp değersiz taşların kullanıldığını söyler [MORYSON 226].

Pedro, Türklerin giyimiyle giydikleri kürk çeşitleri konusunda bilgi verir. Örneğin, *zeplin* (*cebellinas*) ile *samur* (*martas*), kuzu kürkünden daha çok giyilir. Hem çok çeşitli, hem de ucuz olduğundan, ister Hıristiyan, Yahudi, ister Türk olsun, herkes kışın kürk giyer. Bu arada zeplinin en iyisi 100-150 riyale, samuru andıran *köstebek* (*turones*) 7 riyale, tavşan, gri fare (*rata*) 4 riyale, erkek tilki 3 riyale, kuzu 2 riyale, erkek tilkiyi andıran çakal da yalnızca 1 dükaya alınabilir. Pedro, Türklerin, özellikle gezilerde zeplini andıran, 10 riyale satılan kurt kürkünü yeğlediklerini söyler [VIAJE 241].

İstanbul 'da Rumlar, İtalyanlar, Portekizliler, İspanyollar, Almanlar, Macarlar, Bohemyalılar, Polonyalılar gibi Müslüman olmayan çeşitli yabancılar kendi dillerini konuştukları gibi, ülkelerine özgü giysiler de giyerlerdi [DERNSCHWAM 114].

Müslümanlar ın Yahudilerle Rumlardan ayırt edilmesi için Yahudiler safran sarısı, Rumlar da lacivert başlık giymek zorundaydılar [VIAJE 243].

Rumlar, başka Hıristiyanlar ve yabancılar genellikle mavi-beyaz çizgili entari giyer, şase denen küçük bir takke takarlardı. Fynes Moryson da, böyle bir takkeye 15 meidin (1 *meidin* 3 akçe ediyordu) ödediğini söyler [MORYSON 224].

Türk kadınları gibi Ermeni kadınları da bol pantolon üzerine etek giyerler ama yüzlerine siyah bezden peçe yerine güzel, beyaz tül takarlardı [GERLACH 322].

Nicholay 'ın dediğine göre daha önce hiç Peralı Rum ya da Frenk kadını görmemiş olanlar onların gösterişli giysileri karşısında hayrete düşerlerdi. Kentli ya da tüccar hanımı kadınlar kadife pelerin, altın ya da gümüş düğmeli dantelli giysiler giyerlerdi. Hattâ parasal durumu çok iyi olmayan kadınların bile ipek ve taftadan giysileri vardı. Güzel ve pahalı giysilerin yanı sıra bir dolu altın zincir, bilezik, yüzük ve genellikle değerli taşlarla bezenmiş takıları taşırlandı. Kızlar ve yeni evliler kızıl saten şapka takar ya da başlarına 5 santim eninde ipek kumaştan altın süslemeli, inci ve yarı değerli taşlarla bezenmiş atkılar dolarlandı. Görkemli giyinmeye öylesine çok önem veriyorlandı ki kocaları pahalı isteklerini yerine getiremezse ihtiyaçlarını karşılayacak arkadaşlar bulurlardı. Bundan utanmazlandı. Ancak daha yaşlı kadınlar, aynı biçimde giyinseler de, daha ağır başlı davranırlardı. Dul kadınlar da keten kumaşlara sarınırlardı. Dul kadınlar da buna benzer keten kumaş kullanırlardı, ama onlarınki safranla sarıya boyanmış olurdu [NICHOLAY 66b].

Kışlık giysileriyle iki Türk erkeği (BREMEN).

Pedro, kumaş ve terzi fiyatlarının İspanya 'dakilere kıyasla çok daha ucuz olduğundan, bir elbiselik kumaşın yirmi ile kırk düka arasında satılıp dikiş parasının bir dükayı aşmadığından, terzilerin bir elbiseyi en çok iki günde diktiğinden söz eder [VIAJE 239].

Aile İçi Yaşam

Osmanlılarda doğumdan ölüme kadar aile içinde çeşitli görenekler vardır. Bu döngünün önemli bir halkası evlenme ve düğündür. Önemi göz önünde bulundurularak bunlar ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

Öteki uluslarla karşılaştırıldığında, Türkler hanımlarının namusuna çok önem verirmiş. İnanılırdı ki bir kadın bir erkeğin isteklerinin uyanmasına neden olduğunda, görüldüğünün farkında olmasa bile, erkeğin düşünceleriyle kirletilmiş olurdu. Bu nedenle, kadınların evlerinin dışına çıkmasına nadiren izin verilirdi. Böyle zamanlarda da kadınlar öylesine sarıp sarmalanırdı ki hiçbir yerleri hiçbir erkekçe görülemezdi. Busbecq 'e göre üst sınıflardan bir erkek evlendiğinde eşlerinin evlerinden asla çıkmayacağını, kadın ya da erkek konuk kabul etmeyeceğini, hattâ kadının yakın akrabalarının bile eve gelemeyeceğini şart koşuyorlardı. Analar, babalar kızlarını ancak dinî bayram günlerinde ziyaret edebilirlerdi. Kadın üst sınıftan ise, ya da büyük bir çeyiz getirmişse, erkek bir kadın alacağına ve hiç odalık almayacağına söz verebilirdi.

Okul çocukları Kur'dın taşırken sokaktan geçenlerden bahşış topluyorlar (VIYANA İ.).

Bir odalığın efendisinden çocuğu olursa onun nikâhlı karısı olamazdı, ancak özgürlüğüne

kavuşurdu. Nikâhlı hanım ile odalık arasındaki tek fark çeyiz sahibi olma ya da evlilikte mal üzerinde belli bir hakka sahip olma konusundaydı. Hiçbir esirin böyle bir hakkı yoktu. Bunlar kadına evde erkeğin eşi olma ve evdeki diğer kadınlar üzerinde söz sahibi olma hakkını sağlıyordu. Erkek gece kiminle yatacağını seçerdi. Arzularını karısına bildirirdi. Kadın ona seçtiği esiri yollardı. Ancak cuma geceleri evin hanımına aitti. Bu gece de ihmal edilirse, kadın o zaman şikâyet etme hakkına sahip olurdu [BUSBECQ 117-118].

Türk kadınları, Fransız kadınlarının tersine çocuklarını sütannelere vermez, kendileri emzirmiş. Çocuklara kendi annelerinin bakmasının en iyisi olduğuna inanırlarmış. Sultan'ın saraylarını koruyan hadımağalarından kimisi çok iyi eğitim görmüştü. Genç prenslere ilk eğitimlerini bu hadımağaları verirdi. Daha ciddi eğitim görecektense yaşa geldiklerinde, genç prensler yaşlı bir bilgine ya da hocaya teslim edilirdi. Bu yaşlı bilgin onlara Türkçe ve Arapça öğretirdi. Çünkü her iki dilde de basılmış öğretici kitap yoktu. Zor Arap alfabesi söküldüğü zaman öğrenciler kutsal *Kur'ân* 'ı, İslâm dininin yasalarını ve dualarını iyice öğrenip ezberlerdi. Postel 'in yazdığına göre kendi ulusunun Türklerden ve Yahudilerden öğreneceği çok şey vardı. Bunların başında, kutsal metinleri, dinlerinin temel ilkesini, tüm yaşamları boyunca unutamayacakları biçimde çocukların zihinlerine yerleştirmek geliyordu. Sonra, öğrenciler öteki konuları öğrenirlerdi. Ancak retorik ve tarihe çok önem verilmezdi, çünkü Türkler tarih kitaplarına pek yer vermezlerdi. Gereksizleri ise tarih yazarlarının doğruyu yazmadıkları, hükümdarların yaşamı sırasında onları pohpohlamaktan başka bir şey yapmadıkları, hükümdarlar öldükten sonra da olayların unutulduğuydu. Retorikte hiçbir yarar görmüyorlardı. Türklere göre konuşma basit ve anlaşılır olmalı, birkaç sözcük içinde her şey ifade edilmeliydi [POSTEL 30-31; 34-35].

Evinde oturan bir Türk kadını (BREMEN).

Orta ve üst sınıfa mensup ailelerin çocukları da benzer biçimde eğitilirdi. Ancak bu çocuklar ya hadım edilmiş ya da yıllar içinde yetkinliğini kanıtlamış ve gençleri ahlâken yıkıma uğratmayacağı kesin olan hocaların bulunduğu okullara gönderilirdi. Yoksul ailelerin çocukları Sultan' ın Tanrı adına açtığı okullarda eğitim görebilirdi. Bu çocuklar bu okullarda her tür bilginin yanında iyilikseverliği de öğrenirdi. Kızlar kesinlikle evden dışarı çıkamazdı. Kızlar evlerinde dikiş dikmeyi, nakış işlemeyi ve kadınların bilmesi gereken işleri öğrenirdi [POSTEL 34-35].

Çocuklar sınıflarda sıralara değil, yerlere otururlardı. Bassano çocukların okurken neden başlarını salladıklarını sorduğunda, öğretmen Allah' ın adı geçtikçe saygıdan başlarını salladıklarını söylemiş. Türkler, saygısızlık olmasın diye Allah' ın adını herhangi bir kâğıt parçasına yazmazlardı. Böyle bir kâğıt parçası Kadı' nın eline geçtiğinde, bunun Hıristiyan ya da Musevî tarafından yazıldığını bilen Kadı onu para ya da hapis cezasına çarptırırdı. Okula giden çocuklar (okulda Allah' ın adı geçen bir şey okuyabilecekleri için), kız olsun oğlan olsun, iyice yıkanır ve okulda da kullanmak üzere yanlarına su alırlardı. Bassano' ya göre, Türkçe' nin karmaşık dilbilgisi kuralları yoktu. Bu nedenle çocuk okuma yazmayı öğrenir öğrenmez ailesi onu okuldan alırdı. Okuldan ayrılan çocuk arkadaşlarıyla sokaklarda yürür, arkadaşları onu öven şarkılar söylerdi. Böylece diğer erkek çocuklar da çabuk öğrenmeye teşvik edilirdi [BASSANO 37a-37b].

Sıradan insanlar bir tabaktan yedi. Bu tabak alçak tahta bir sofraya üzerine konurdu. Bu sofraya aynı zamanda sandık olarak da kullanılırdı. Bunun üzerine madenî bir tepsi, onun üzerine de çevresine ince kösele şerit dikilmiş bir deri parçası konurdu. Bu, kese gibi de kullanılırdı [POSTEL 25].

Giysilerine düşkünlüklerinin tersine, Türklerin evlerinde yok denecek kadar az mobilya ve mutfak gereci vardı. Sandık yerine kırmızı deriden örtüsü olan sepet kullanıyorlardı. Karyola yerine alçak sedirlerde yatıyorlardı. Yatak örtüleri ipek ya da diğer pahalı kumaşlardandı. Bu örtüler yorgan gibi dikilir, altın ipliklerle işlenirdi. Yastık yüzleri de aynı biçimde işlemeli olurdu. Camlar Batı Avrupa' da olduğu gibi kurşun çerçeveye oturmazdı. Bunlar mozaik düzenlemelerle bezenmiş sevimli alçı çerçevelere takılırdı [SCHWEIGGER 211].

Bir grup kadın (VIYANA D.).

Türkler kuştüyü yatakta değil, pamuk ya da yün doldurulmuş şiltelerde yatarlardı. Bu şilteler, yere konulan tahtalar üzerine yerleştirilirdi. Sabahları ise hepsi yüklüğe kaldırılır, üstlerine de ince işli yastıklar konurdu. Kentlerde yalnız çok yoksulların yorganları kadife, brokar, saten veya taftadan değildi. Çarşaflar pamuktan dokunurdu. Alt sınıflarda çarşaflardan biri yorgana, öteki ise şiltenin üzerine konur, ayda bir ya da iki ayda bir değiştirilirdi [POSTEL 28]. Türkler kilim ya da şilte üzerinde, üzerlerine yorgan alarak uyurlardı [MORYSON 130].

Genellikle 14 ilâ 24-25 yaşları arasındaki Müslümanlar da Yahudiler gibi sünnet edilirdi. Sünnet daha küçük yaşlarda, Tanrı 'ya saygının bir göstergesi olarak bir adağın yerine getirilmesi için ya da çocuğun ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalması halinde gerçekleşebilirdi. Kararlaştırılan günde, sünnet edilecek çocuk câmiye at sırtında ya da yürüyen bir kalabalığın eşliğinde götürülürdü. Câmide imâm çocuğa Müslüman olup olmadığını, Muhammed 'in Tanrı 'nın peygamberi olduğuna ve Muhammed 'in Tanrı 'nın kendisine gönderdiği âyetleri yazdığına inanıp inanmadığını sorar, daha sonra çocuk gerçek inancı koruyup gözeteceğine, inananların dostu, inanmayanların düşmanı olacağına yemin ederdi. Çocuk sünnet edildikten sonra, ailesi törene katılanların mevki ve zenginliğine göre üç güne kadar ağırlardı. Bir prensin sünneti hükümdarlık ailesi içindeki bir düğünden de görkemli olurdu. Her tür eğlenti düzenlendiği gibi turnuvalar da yapılırdı [POSTEL 41-42].

Biri çocuklu iki Türk kadını (BREMEEN).

Yakında câmi olmadığı zaman, sünnet töreni evde gerçekleşirdi. Postel, aynı zamanda, sünnetin Yahudilerde olduğu gibi doğumdan sonraki sekizinci günde de yapıldığını duyduğunu yazıyor. Müslümanlar bu âdeti Yahudilerden almışlardı.

Zengin ya da zenginin kölesi olan bir Hıristiyan, Müslüman olduğunda câmiye tıpkı bir Müslüman'ın götürüldüğü gibi götürülürmüş. Ancak, fakirse ya da Müslüman olmaya zorlanmış bir zavallıysa birinin ona kılavuzluk etmesi gerekirmiş. Kılavuz, Müslüman olacak olanın eline dik tutacağı bir ok verir ve câmiye kadar adam elinde okla yürürken kılavuz da “*Yeni Müslüman 'a yol verin, selâmlayın!*”, “*Tanrı'ya şükrolsun!*” diye bağırırmış. Gelip geçen birkaç akçe verirmiş. 300 akçe toplandığında sünnet gerçekleşir ve bu para daha sonra verilecek şölende kullanılırmış. Postel, kime sorarsa sorsun, okun kesin olarak neyi simgelediğini öğrenememiş. Kimi bunun tek bir Tanrı olduğunu, kimi ise dinini değiştirenin yeni inancını koruma arzusunu gösterdiğini söylemiş [POSTEL 42-43].

Türk erkek çocukları genellikle dört, beş ya da yedi yaşındayken sünnet edilirdi. Sünnet olacak çocuğa değerli taşlarla süslü bir giysi giydirilir ve en büyük sokaklarda gezdirilirdi. Bundan sonra

aile konukları eğlenceye davet eder ve çocuğa armağanlar verilirdi. Operasyon sırasında din adamları dualar okur ve konuklar çocuğu onu eğlendirerek oyalamaya çalışırdı. Önemli bir kimsenin çocuğu sünnet edilirken büyük eğlenceler düzenlenir ve insanlar ellerinde meşalelerle müzik eşliğinde yürürler, şölenler verilirdi. Gerlach, böylesi bir olayı anlatırken bir düğündeki gibi kendisine hizmet edildiğini yazıyor. Ahmed Paşa 'nın iki oğlu 15 Kasım 1576 'da sünnet edilirken Gerlach bu görkemli kutlamaları izlemiş [GERLACH 270, 410].

Türk çocukları önceleri oniki-onüç yaşında sünnet edilirken, salgın hastalık yüzünden pek çok çocuk ölünce sünnet daha erken bir yaşta yapılmaya başlandı. Sünnet günü gelince, çocuğu yüreklendirmek amacıyla, özel giysiler giydirilir ve at üstünde, davul zurna eşliğinde kente dolaştırılırdı. Babalar çocuklarının sünnetini âdeta bir düğün olarak benimserlerdi. Dernschwam 'ın komşusu olan bir berberin oğlu sünnet olduğunda kadın erkek birlikte at sırtında düğün alayı yaparlardı.

[DERNSCHWAM 139].

Önemli bir paşanın cenazesi (VIYANA 1).

Türklerin tersine Yahudiler erkek çocuklarını doğumdan sonraki sekizinci günde sünnet ederlerdi. Türkler sünnet derisini hafifçe keserken, Yahudiler tüm sünnet derisini mümkün olduğunca arkaya çekiyorlardı. 12 Eylül 1577 'de Gerlach bir Yahudi sünnet törenine tanık oldu. Yahudiler evin dışında ve içinde toplandılar. Operasyonun Tanrı 'nın isteği üzerine yapıldığını söylüyorlardı ve bebek ağlamaya başladığında haham bebeğe adını verdi. Tören sırasında çalınan Yahudi müziği Yunan müziğinden daha çok hoşuna gitmiş Gerlach 'ın [GERLACH 385].

Rum çocuklar iki ya da üç yaşına gelinceye kadar vaftiz edilmezlerdi. Tören sırasında, evde ya da kilisede, çocuklar mum taşırldı ve üzerlerine su dökülürdü. Rum kızları genellikle 12 ya da 13 yaşında evlenirlerdi.

Bir kadın veya erkek öldüğünde Türk törelerine göre ölü ılık su ile yıkanır, beyaz bir kefene sarılır ve tahta bir tabuta konurdu. Akrabalar geceleyin sokakta "hu, hu, hu" diye bağırarak ağlayıcılar

tutarlardı. Tüm mezarlıklar kent dışındaydı. Mezarlıkların çevresinde duvar veya çit olmazdı. Cenaze törenlerine yalnızca erkekler katılırdı. İmâmlar tabutun önünde, cemaat ardında yürürdü. Yol uzun olduğundan, tabutu taşıyanlar, bir câmi ya da türbeye rastgelindiğinde tabutu yere bırakır ve ölünün ruhuna dua ederlerdi. Tabut yeşil ya da kırmızı çuhayla örtülür, bunun üzerine gümüş ve altın işlemeli mavi kumaşlar konurdu. Kabristanda dua edilir ve genellikle tabutun kapağı tabut mezara konmadan açılırdı. Bir mezara birden fazla ölü gömülmezdi. Daha sonraki günlerde kadınlar mezarı ziyaret ederler, ağıtlar söylerlerdi. Ölene, ona öyle iyi hizmet eden ve onu o denli çok seven karısını bırakıp gittiği için sitem edilir, hayatından hoşnut olmadığından mı dünyayı terk ettiği sorulurdu. Daha sonra mezara yumurta, peynir ve et bırakılırdı. Ne kadınlar ne de erkekler yas giysisi giyerdi. Ancak erkekler siyah, kahverengi, koyu eflatun gibi koyu renk bir cüppe giyerlerdi. Üst sınıftan bazı kişiler enli, siyah kurdele takarlardı. Her bir mezarın başına yaklaşık 50 cm. yüksekliğinde silindirik biçimde ya da kesilmemiş bir taş dikilirdi. Önemli insanlar bazen dikdörtgen biçiminde mermer mezarlara gömülürdü. Başucunda da bir insan boyunda, ucu sarık biçiminde bir taş dikilirdi. Bu sarık ölenin rütbesini, sınıfını belirlerdi. Kimi kez bu taş Arapça *Kur'ân* 'dan âyetler kazınırdı. Bazen böyle bir taş yerine bir karış eninde, bir insan boyunda üzerine yine âyetler kazınmış plaka biçiminde bir taş dikilirdi. Hıristiyan mezar taşlarında sıkça rastlandığı gibi ölenin hayatta yaptıkları, armaları ya da insan portreleri asla mezar taşlarına geçirilmezdi. Büyük devlet adamları, paşalar ve benzer yüksek mevki sahipleri bazen ölmeden önce mezarlarını yaptırırdı. Bu türbeler câmi bahçesinde, mescitlerde olabildiği gibi büyük bahçeler içine kurulmuş, havuzlu ve yoksullara yemek veren imâretli görkemli câmilerde de olurdu [SCHWEIGGER 199-200].

Bir Yahudi cenazesi (KASSEL).

Gerlach 'ın tanık olduğu bir cenaze merasiminde dua eden bir imâm tabutun önünde yürüyordu. Kortej mezarlığa ulaştığında tabut bir taşın üzerine kondu ve orada olanların tümü Tanrı 'ya ölenin günahlarını affetmesi için dua ettiler. Dua, gömme işlemi bitene dek devam etti. Ertesi gün ölenin dul karısı mezara geldi ve tekrar tekrar kendisini neden terk ettiğini sordu. Aynı anda, dul kadınla gelen kadınlar da mezarın etrafını çevreleyip imâmla birlikte dua ettiler [GERLACH 249].

Genç bir Türk kızı ya da erkek çocuğu öldüğünde cenaze kortejinin başında iki erkek bir elma ağacı taşırdı. Arkalarında, altı ya da sekiz adam siyah ipek örtü örtülmüş tabutu taşırlardı. Onların arkasından, kadınlar dışındaki tüm komşu ve arkadaşlar gelirdi. Hep beraber câmiye ölen için dua etmeye giderlerdi [GERLACH 413].

Ne zaman bir Rum ya da Yahudi ölse ağlayıcı kadınlar yüksek sesle ağıt yakarlar, saçlarını yolarlar, göğüslerini yumruklarlar ve yüzlerini tirmalarlardı [GERLACH 119].

Evlenme, Boşanma, Düğün ve Düğün Alayı

Guillaume Postel, Türklerin evlenmeleri üzerine yazılanların birçoğunun yanlış olduğunu belirtiyor. Örneğin, Hıristiyan yazarlar *Kur'ân* 'daki on iki kadın bir erkeğe eşittir sözünü, Müslüman bir erkek on iki kadınla evlenebilir diye yorumlamışlar. Oysa bu İslâm dininin kadını aşağıladığını gösterir [POSTEL 4].

Postel 'e göre, Müslüman bir erkek istediği herhangi bir kadınla evlenmekte özgürdü. Ne bir imâm ne de bir görevli bu evliliğe karşı çıkabilirdi. Ve Muhammed geçimini sağlayabildikten sonra bir erkeğin istediği kadar esir ve kadın alabileceğini söylemişti. Ancak Türkler arasında genelde erkekler bir kadınla evleniyordu. Ayrıca, dinsel yasaklara göre gebe bir kadına dokunmak yasaktı. Ancak gebe de olsa karılarının esirleri ya da başka esirlerle yatmakta özgürdü. Ancak birinci karısının yaşadığı eve bir ikincisini getiremezdi [POSTEL 5].

Genç bir adam evlenmek istediğinde, önce gelinin ailesiyle erkeğin ailesi görüşür, aileler anlaşırsa erkeğin kızı yalnızca bir kez görmesine izin verilirdi [POSTEL 8].

Bir başka tür evlilik biçimi daha vardı. Bu geçici bir birleşmeydi. *Kâbin* deniyordu. Erkek genellikle bulunduğu yerin yabancıydı. Belli bir süre orada kalacaktı. Bu süre içinde bir eş istiyordu. Kadına ayrıldıklarında belli bir para vermeyi üstlenirdi [POSTEL 9].

Kadılar kâbin törenini Hıristiyanlar arasında ancak Hıristiyan evlilik törenlerindeki biçim ve sözler yerine getirildiğinde gerçekleştirebilirlerdi. Yani, kadı damada gelini dininin yasalarına ve geleneklerine uygun olarak aldığına dair Tanrı adına yemin ettirirdi, daha sonra geline de aynı biçimde yemin ettirilirdi [POSTEL 9].

Öveden gâdikler mekber, rûhîl, Kav'ân tayyûz, at tîrînde, bir cîhîlde tîrîki gâlin, çâriyede kâzeri ağlar, erkânın at tîrînde izâdîlar (CERHADİSMEHREM).

Bassano, yaygın inancın tersine Türklerin yedi değil, iki karıları olabileceğini belirtiyor. Ancak, kadın esirlere sahip evli bir adam bunlardan üç ya da dördünü kapatma tutabilirdi. Üstelik hemen hemen her Türk 'ün karısına ev işlerinde yardımcı olan bir câriyesi vardı. Evlenmeden önce, damat geline mehir denilen bir miktar para için söz verirdi. Gelin *kâbin* denilen bir miktar daha isterdi. Nikâh kıyan din görevlisi miktarları kaydederd. Gelin kocasının kendisine verdiği evden memnun kalmazsa kocasını bırakıp bir başkasını arama hakkına sahipti. Evlilikte cinsel ilişki olmamışsa ya da kocanın sapık eğilimleri varsa, erkek çocuklarla ilişki kuruyorsa, isteği dışında karısını şarap içmeye zorluyorsa boşanma için tüm koşullar hazır demektir. Böyle durumlarda hatalı koca karısına, ona söz verdiği miktar parayı vermek zorundaydı. Öte yandan, kadın kısırsa koca karısını boşayabilirdi. Ancak *mehr* 'i vermek zorundaydı. Boşanmadan sonra, kadın da erkek de tekrar evlenebilirdi. Ancak koca yine boşandığı karısıyla evlenmeyi arzu ederse kadının bu arada başka bir erkekle evlenmiş olması gerekiyordu. İlk kocası kadına ikinci bir *mehr* vermeyi kabul etmeliydi. Bir Türk kadını Hıristiyan bir erkekle evlenemezdi, ama bir Türk erkeği Hıristiyan bir kadınla evlenebilirdi. Ancak onun kiliseye gitmesine izin vermek zorundaydı. Bassano, Müslüman kocalarının ölümünden sonra anneleriyle yaşayan Hıristiyan kadınlara rastlamıştı. Hıristiyanlar kendi aralarında evlenebilirler ama, Müslüman ya da Hıristiyan, câriye sahibi olamazlardı. Câriyeye beraber olan bir Hıristiyan 'ı, kadı evlenmeye zorlardı. Bassano, Rumların Latinleri hiç sevmediklerini yazmış. Rumların, kızlarının Latinlerle evleneceklerine Türklerle evlenmesini yeğlediklerini söylüyor. Kimi Türkler oğlancıydı. Bunlar arasında paşalar, beylerbeyleri, amiraller, kadılar, imâmlar ve başkaca önemli

kişiler vardı. Sultan da oğlanların arkadaşlığından hoşlanırdı ancak daha sonraları bu hastalıklı ilişkilere karşı çıkmıştı. Birçok Rum ve denizci de aynı günahı işliyordu [BASSANO 21b-22b].

Sultan sefere çıktığında emrindeki tüm Yeniçeriler, askerler ve subaylar sefer süresince evlerine dönemezdi. Bu süre kimi kez üç yıla varırdı. Karılarının kötü yola düştüğü de olurdu. Bunlar her gün hamama giderler, adı çıkmış meyhânelerde sık sık görünürler, şehvet düşkünüseler geceyi dışarda geçirirlerdi. Bu tip fahişelerin sayısı kabarıktı. Fahişe oldukları anlaşıldığında yakalanıp cezalandırılırlardı. Ancak yüzleri peçeli olduğundan kendi kocaları bile onları güçlkle tanıyabilirdi. Dernschwam 'a göre İstanbul öylesine büyük bir ahlâkî çöküntü içindeydi ki Sodom ve Gomore 'ye taş çıkartırdı. Bunun nedeni de erkeklerin kadınlarını kilit altında tutmalarıydı.

Bir erkeğin iki ya da üç karısı varsa bunlar ev işlerine yardım ederdi ya da erkek bir ya da iki kadın esir alırdı ve hoşnut kaldığı sürece bunları evde tutardı. Bıktığıdaysa satardı. İsterse bir esirle evlenebilirdi. Ancak evliyken bıcarsa satamaz, çeyizini de ödemek zorunda kalırdı. Bu zavallı kadın esirler, kaderlerinin değişmesine dua ederek susuzluk ve açlığa, uzun saatler boyunca çalışmaya ve acıya katlanmak zorundaydılar. Ateşli genç bir erkek üç kadın esir alabilirdi. Eğer evliyse esirlere kötü davranırdı. Parasını çarçur eder de meteliksiz kalırsa esirleri satardı. Şehvet düşkünü erkekler üç ya da dört kadınla evlenirdi. Ancak günlük geliri beş ya da altı akçeyi aşmayan bu aileler sefalet içinde yaşarlardı, kapılarını kimseye açmazlardı [DERNSCHWAM 134].

Bir erkek bir kadını başka bir ülkeden kaçırabilir ya da esir pazarından satın alabilirdi. Sonra da onunla yatardı. Kadından hoşnut kalırsa, onunla evlenirdi. Ancak evlenirse kadının huzurunda ona çeyiz olarak belli tutarda bir para ödeyeceğine yemin ederdi. Bu tutar resmî nikâh kaydına da yazılırdı [DERNSCHWAM 133].

Evlilik törenleri câmide yapılmaz, hiçbir imâm çiftleri birleştirip kutsamazdı. Boşanma durumuna kadı karar verirdi. Geleneklere göre, boşanma hâlinde erkek, erkek çocuklarını, kadın da, kız çocuklarını alırdı.

Schweigger, çok kadınla evlenmenin olağan olmadığını, Türklerin Yahudilerle ve Hıristiyanlarla birlikte olmalarının sonucunda bir kadınla evlenmeyi yeğlediklerini, böylece erkeklerin evlerinde daha çok huzur sağlandığını, daha az sorumluluk aldığını yazıyor [SCHWEIGGER 211].

Gerlach 'a göre Rum kadınlar Türk erkekleriyle evlenebilirdi. Çiftin çocukları olduğunda oğlan çocukları sünnet olur, kız çocukları vaftiz edilirdi [GERLACH 153].

Eskiden Yeniçerilerin birden çok kadınla evlenmelerine izin verilmezdi. Ancak bu kural Sultan Süleyman 'ın zamanında değiştirildi. Dernschwam, gündeliği yalnızca altı, yedi ya da sekiz akçe olan bir Yeniçerinin iki kadını nasıl geçindirdiğine şaşmış [DERNSCHWAM 133].

Türklerin dinî yasalarına göre cinsel birleşmeden hemen sonra kadın yataktan kalkmalı ve tüm bedenini iyice yıkayıp temizlemeliydi. Bir gecede kaç kez olursa olsun her birleşmeden sonra yıkanmalıydı. Sonra ertesi sabah akrabaları ve esirleriyle hamama gitmeli ve tekrar yıkanmalıydı. Arada hamama gitmediğinde kocasıyla iki gece üst üste yatamazdı. Gebe olduğunu anlar anlamaz kocası onunla yatmazdı. Ancak istediği takdirde erkek esirlerle avunabilirdi. Ya da *kâbin* yaptırıp kendine geçici bir eş bulabilirdi. Kadının çocuğu olmadığı durumda, koca onu kısır olduğu için boşayabilirdi. Ancak önce bir hâkim ya da hekim suçun kocada olmadığını kesinliğe kavuşturmalıydı. Kadını boşamanın diğer nedenleri arasında zina ve davranış bozukluğu vardı. Rumlar ve Ermeniler için de bu üçü boşanma nedeniydi. Ancak Rumların ve Ermenilerin tersine Müslüman erkekler kadın

da razı olursa aynı kadınla tekrar evlenebiliyorlardı [POSTEL 27].

Bazen erkeğin savaşa giderken silâh ve teçhizat almak için karısını ve çocuklarını sattığına rastlanırdı. Bu alçaklar için iki kadın bir oğlandan daha değerliydi. Ancak hiçbir erkek karısını dövmezdi. Ancak karı-koca birbirlerine bağırıp çağırırdı. Koca karısını dövdüğünde kadının kadıya gitmeye hakkı vardı. Erkek bu durumda para ya da 100 sopalık falaka cezasına çarptırılırdı. Ancak erkek karısını pencereden bakarken ya da içki içerken yakalarsa onu boşayabilirdi. Bu durumda kadının çeyiz parası ve evlenirken getirdiği her şey kocaya kalırdı [DERNSCHWAM 147].

Türkler arasında boşanmak için birçok neden gerekliydi. Ancak kadına göre erkeğin boşanmak istemesi daha kolaydı. Hata kadında olmadığı zaman çeyizini geri alabilirdi. Kadın kocasıyla yaşamaya tahammül edemiyorsa kocasının kendisine gerekli koşulları sağlayamadığı ya da doğal olmayan davranışlarda bulunduğu savıyla boşanmayı isteyebilirdi. Bir yargıcın karşısına çıkmak zorundaydı. Dava açmasının nedeni sorulduğunda, konuşmaz, ayakkabısının birini çıkarıp ters çevirirdi. Bu yoldan kocasından gördüğü muameleyi anlatmış olurdu [BUSBECQ 119].

Bir erkek savaşa gittiğinde, her şeyini bir at alabilmek ve birkaç ay yaşatabilmek için para sağlamak üzere satar ve karısını yalnız başına, güvencesiz ortada bırakırdı. Uzun yıllar boyunca geri dönmezse genelde kadın başkasıyla evlenirdi. Eski koca geri döndüğünde kadın kadıya gider ve kocalarından hangisini istediğini söylerdi. Kadı da kadının bu isteğine göre karar verirdi. İstenmeyen koca kendisinden olan çocuklarını alırdı [DERNSCHWAM 135].

Erkek karısıyla geçinemiyorsa, yalnızca üç kez “*Seni boşuyorum, git!*” demesi yeterliydi. Bunun üzerine kadın evini terk etmek ve üç gün geri dönmemek zorunda kalırdı. Bu üç gün içinde kadın cinsel ilişki kurmak zorunda olmadığı bir erkekle beraber olmalıydı. Bundan sonra, kocası istediğinde evine dönebilirdi. Her şey kocasına kalmıştı. Dernschwam bu geleneği kötü ve ahlâk dışı bulduğunu yazıyor [DERNSCHWAM 135].

Kadınlardan biri ötekiyle yaşamak istemediğini kadıya söylerse boşanma hakkına sahip olabilirdi. Bu durumda koca çeyiz parasını ödemek zorunda kalırdı. Ancak şikâyet eden koca olduğunda ya da kadın kocasının onurunu lekelemişse erkek kadını para ödmeden boşayabilirdi. Bu durumda çocuklar babalarının yanında kalırdı [DERNSCHWAM 133].

Pedro, Türk düğünleri konusunda da oldukça etraflı bilgi verir. Ancak, verdiği bilgilerin çoğu başka görgü tanıklarının anlattıklarına benzediğinden, burada anılarına kısaca değineceğiz. Örneğin, Pedro kına gecesinden söz eder. Kalabalık bir kadınlar grubu, düğünden birkaç gün önce davul zurna eşliğinde gelinin evine gider, damattan gelecek hediyeleri burada bekler. Ertesi gün de yine gelinin evine gelip gelini hamama götürür, hep birlikte yıkanır, yer içer, eğlenirler. Burada gelinin saçına, ayaklarına, kendi başparmaklarına ve bileklerine kına yakılır. Bir saat sonra yıkanıp çıkarılan kına ellerde ve bileklerde sarı lekeler bırakır. Kalabalık grup, yine gelinle birlikte, davul zurna eşliğinde, türküler söyleyerek gelinin evine dönerler. Ertesi gün damadın evinde, damadın ailesiyle başka yakınları toplanarak, atlarla gelini almaya giderler. Bu atlardan en güzeli, gelin için, başka birkaç at da gelinin eşyalarını getirmek için süslenir. Damat, gelinin evinin dışında bekleyenlere bahşiş vermeden buraya girilemez. Damadın en yakın dostu sağdıç olur. Damat geline en azından büyük bir tepsi sunmadan sağdıç da içeri almazlar. Gelin böylece, yine davul zurna eşliğinde, damadın evine götürülür. Pedro, izlediği düğünde gelinin elbisesinin ve başının pembe bir ince tülle kapatıldığını söyler. Gelinle damadın ilk evlilik gecesinde damadın soyunmasına sağdıç, gelinin soyunmasına da

başka kadınlar yardımcı olur. Damat, gelinin belindeki kuşağın düğümünü çözmek için çeşitli armağanlar vermek zorundadır. Birlikte geçirilen bu ilk gecenin sabahı gelinle damat yine ayrı gruplarca hamama götürülürler. Düğünden sonra damadın bazı törenlere de katılması gerekir. Örneğin bunlardan birisi sağdıncın, uzun bir sopanın üzerine içi gümüş para dolu bir kese yerleştirmesi, sopayı devirmeyi başaran kişinin keseyi almasıdır. Ayrıca, düğünden sonra yapılan koşu, at yarışı gibi yarışmalarda damat para dağıtır [VIAJE 211-213].

Damat evlenme iznini veren kadıya evlenmek için başvururdu. Bu izinle, damat bir imâma giderdi. İmâm gelin olmaksızın evlenme törenini yerine getirir, nikâhı kıyardı. Tanık olarak törende bir imâm daha hazır bulunurdu. Bu imâm nikâhı yazılı olarak belirlerdi. Törenden sonra, damadın belirlediği bir günde düğün yapılırdı.

Düğünden önce damat geline armağanlar yollardı. Bunlar zurna ve davul çalanlar eşliğinde at ya da eşek sırtında taşınırdı. Ayrıca damat geline çeyizine ek olarak para da verirdi. Gelin ayrıca istediklerini satın alabilirdi. Düğün kutlamalarının son gününde bir grup kadın, yüzleri peçeli, at sırtında gelini yeni evine getirirdi. Düğünde kadın ve erkekler ayrı bölümlerde otururdu. Düğünde büyük kazanlar içinde pilâv ve koyun eti pişirilirdi. Alkolsüz, tatlı bir içecek olan şerbet içilirdi. Kadın ve erkeklerin ayrı ayrı kutladığı bu düğünlerde herkes çok eğlenirdi. Ancak Avrupa 'da âdet olduğu gibi kadınlarla erkekler birlikte dans etmezlerdi [DERNSCHWAM 133].

Erkeğin teklifi kabul edildiğinde düğün günü saptanırdı. Düğünde iki tarafın da aileleri damadın evinde bir araya gelirdi. Erkekler düğüne at üzerinde, kadınlar kapalı arabalarla gelirlerdi. Hem erkekler hem de kadınlar pırıl pırıl, altın sırmalı muhteşem giysiler giyerlerdi. Tüm konuklar geldiğinde damadın ailesi gelinin evine gelinin giysilerini, mobilyalarını ve diğer eşyalarını getirtmek için yirmi, otuz, hattâ kırk merkep gönderirdi. Merkeplerin koşum takımları süslü olurdu. Boyunlarına ziller takılırdı. On merkep gelinin çeyizini taşımaya yetecekken, yirmi merkep sırf gösteriş için gönderilirdi. Bu arada damadın evindeki konuklara bir odada kadınlar, bir başkasında erkekler olmak üzere, çeşit çeşit şekerlemeler ikram edilirdi. Damadın bekârlık arkadaşları bunlardan, evinde bekleyen geline hediye götürürlerdi. Kimi zaman daha gösterişli olsun, hakikî şekerlerin miktarı çok görünsün diye mumdan şekerler de eklenirdi. Daha sonra, damat ve arkadaşları en iyi giysileri içinde atlarına binerler ve gelini almaya giderlerdi. Ağır bir peçe altındaki gelin, üstünde kırmızı bir tente olan bir atla getirilirdi. Daha sonra düğün şöleni başlardı. Esas yemek koyun etli pilâvdi. Bunun yanında fırında güvercin de olabilirdi. Tatlı olarak şekerlemeler, taze meyve verilirdi ve şerbet içilirdi. Şöleden sonra konuklar için, müzikli, danslı eğlenceler düzenlenirdi. Konuklar dansa katılmazdı. Çünkü dans etmek dinlerince iyi karşılanmıyordu ve kadınlarla erkeklerin birlikte dans etmeleri yasaktı. Tüm tören boyunca birbirleriyle asla bir araya gelmezlerdi. Gelin kadınlarla, damat erkeklerle otururdu.

Akşam geç vakit, konuklar izin isterler ve giderlerdi. Daha sonra damat iyi cins halı ve yastıklarla bezenmiş yatak odasına çekilirdi. Bu, kadınlara verilen bir işaretti. Kadınlar gelini çevreler, kahkaha ve şakalarla gelini kocasının yanına yollarlardı. Böylece ilk kez olarak genç çift baş başa kalırdı.

Schweigger 'e göre, bir Türk gelini kocasına bir armağan vermezdi. Gelinin giysilerini ve mücevherlerini kayınpederinin isteği üzerine damat yapardı. Boşandığında kadın, getirdiği her türlü değerli eşyayı ve mücevheri geri götürme hakkına sahipti. Ama erkek harcamalarının karşılığını isteyemezdi [SCHWEIGGER 206-211].

Gelin alayı (KASSEL).

1576 Nisan ayında Gerlach damadın birinin geline yolladığı düğün armağanları alayına tanık oldu. Otuz, kırk atlıının altın, gümüş yaldızlı yükleri taşıdıklarını görmüştü. Bunların arkasında ateş yutanlar, müzisyenler, sonra da ipek kumaşlara sarılı gümüş yemek takımları taşıyanlar vardı. Daha sonra en az elli tane şekerleme heykelcik taşınıyordu. Bunlar arasında altı-yedi fil, iki aslan, üç at, dört deniz yaratığı, birçok kuş çeşidi, bazı kaplar, testi ve şamdanlar vardı. En sonda da eşekler, ev eşyaları, halı ve şilteleri taşıyordu. Gelinin arkadaşlarına şekerlemelerden hediyeler vermesi âdeti [GERLACH 180].

Wratislaw 'ın anlattığı acıklı bir öykü Bassano 'nun gözlemlerini desteklemekte ve aynı zamanda evlilik âdetlerini ve törenlerini daha iyi açıklamakta. Bu öykü kısaca bir Rum delikanlısının güzel bir Rum kızına âşık olmasını ve iki gencin babalarının bu evliliği onaylaması üzerinedir. Ancak delikanlı uzaktayken, kızı sokakta Sultan'ın sarayından yüksek mevki sahibi bir adamla görür. Seksen yaşında olmasına karşın, kızın güzelliğiyle öylesine büyülenmiştir ki, bir Hıristiyan kızıyla evlenme izni alır ve kızın babasını kızı kendisine vermesi için zorlar. Öykü trajik sonla biter [WRATISLAW 205-223].

Düğün günü yapılanlar bir görkemin yansımasıydı. Önce, damat gelinin evine, kıza verdiği muhteşem çeyizi yeni evlerine taşımak üzere deve ve katır gönderdi. Daha sonra, damadın arkadaşlarından birinin evindeki erkeklere ve damadın evinde toplanmış kadınlara düğün kahvaltısı verildi.

Kahvaltudan sonra, tüm konuklar gelini almak üzere yola çıktılar. Erkekler at üstünde, kadınlar kapalı arabalardaydılar. Gelini taşıyacak olan güzel, beyaz bir atı bir hizmetkâr götürüyordu. Atın yelesi altınlarla süslenmişti. Eyeri ve gemi birinci kalitedeydi. Dört adam (varsıl evlerde bu iş için ancak hadımlar görevlendirilirdi) pahalı işlemelerle süslü bir cibinlik taşıyordu. Renkli alayın başında borucular, davulcular ve başka müzisyenler vardı. Damat tüm konuklarla birlikte gelinin evine girdi. Şerbet ve şekerleme ikram edildikten sonra, gelinin babası kızının sağ elini damadın eline verdi. Kızına iyi bakmasını söyledi.

Alay yine yola çıktı. Yine, müzisyenler öndeydi. Daha sonra ellerinde altın yaldızlı, boyalı ve çiçeklerle süslü büyük mumlar taşıyan altı adam geliyordu. Bunların arkasında, bir hizmetkârın yularından tuttuğu beyaz atın üzerine binmiş, cibinlik içindeki peçeli gelin vardı. Hemen ardından yine at üzerinde yaşlı dadısı geliyordu. Dadının üstünde ne cibinlik vardı ne de atını tutan bir hizmetkâr. Damat ve her iki ailenin erkekleri kadınların yanlarında ve arkalarındaydılar. Sevinçlerini

göstermek amacıyla atlarını şaha kaldırıp zıplatıyorlardı. Daha sonra, arabalar içinde kadın konuklar geliyordu; en sonda da, gelinin çeyizini pahalı halılarla örtülü kırmızı sandıkları taşıyan develer, katırlar.

Alay damadın evine vardığında, damat gelinin inmesine yardım etti ve onu eve götürdü. Daha sonra onu kadın konuklarla orada bırakarak erkek konuklarla eğlenmeye gitti. Dendiğine göre gelin Müslümanlığı kabul etmiş, başka eşleri olan kavas da ona çok rahat yaşayabileceği bir ev açmış

[WRATISLAW 202-205].

Yalnızca sağdıçlar ve az sayıda insan gelin ile damada kiliseye kadar eşlik ederdi. Önce din adamlarına, Patriğe (18 akçeden az olmamak koşulu ile), râhibe (birkaç akçe) ya da başkasına (1 düka) para armağanları verilirdi. Ellerinde birer mum, gelin ile damat râhibin önünde diz çökerlerdi. Sağdıçları yanı başlarında dururdu. Dua okunduktan sonra çift el ele tutuşur, yüzüklerini değiştir ve evlilik yemini ederlerdi. Daha sonra râhip her ikisinin üzerine bir örtü örterdi. Bu örtünün üzerinde altından, üzerinde Tanrı'nın, İsa'nın ve Kutsal Ruh'un evlenen çift için rahmetini isteyen bir yazı bulunan bir taç yer alırdı. Bu arada, kilisenin dışındaki kalabalık dans edip içki içiyordu. Bir tanesi, daha sonra yeni evli çiftin evine asılacak olan küçük bir bayrak sallıyordu. Çift, kiliseden ayrılırken örtü üzerlerinde olurdu. İlk gece gelin ile damat birbirlerini görmezdi. Kentte, düğünler bir gün, kent dışındaysa iki ya da üç gün sürerdi. Bu tür törenlerin İtalyan ve İsviçre âdetlerinden etkilendiği söyleniyordu [GERLACH 151].

Canaye, Peralı zengin bir Rum tüccarıyla aynı yerden bir kızın düğününe davet edilmişti. Konukların hepsi aynı odada ağırlanıyordu ama kadınlar bir yanda, erkekler bir yandaydı. Gelin kadınların ortasındaydı ve üstü kapalı bir taht içindeydi. Başında bir taç vardı. Altın saçlı, açık tenli, çok hoş bir kızdı. Pırıl pırıl parlayan mücevherle süslü, koyu kırmızı bir giysi içindeydi. Kadınlar garip bir biçimde sustular. Etraflarına bakmadıkları gibi hiç konuşmuyorlardı, Fransızların tersine, Yunan arpi eşliğinde söylenen acıklı şarkıları dinliyorlardı. Şarkılar düğün havasından çok, cenaze müziğine benziyordu. Şarap ve şekerlemeler ikram edilmeye başlandığında damat gelinin yanına oturdu. Aniden üzerlerine kızıl bir örtü atıldı. Çift görünmez olmuştu. Bir ya da iki dakika sonra damat tahttan indi ve erkeklere katıldı. Sonra damadın babası gelinle dansı açtı. Ötekiler de arkadaşları veya akrabalarıyla dans etmeye başladılar. Gelinin annesi konukların armağanlarını büyük, gümüş bir kap içine toplamaya başladı [CANAYE 113-115].

Gerlach, bir Rum düğününe davet edilmişti. Evin holü çok sayıda kalın mumlarla aydınlatılmıştı ve üzerinde yiyecek ve şarap bardakları bulunan bir masa vardı. Erkekler bir odada toplanmışlardı. Herkes oturunca bir adam bir torbadan 100 *crown* çıkardı ve herkesin önünde saydı. Gelinin babası damada bu paranın yeterli olup olmadığını sordu, damat yeterli bulunca gelinin babası kızının giysileri için 40.000 akçe vermeye söz verdi. Daha sonra gelinin çeyizi sergilendi. Damat bir makbuz yazdı ve orada bulunanlar imzaladılar. Daha sonra herkes kadınlar kısmına geçti. Burada, gelin kenarı altın yıldızlarla süslü bir tente altında, üstünde halılar bulunan bir sıranın üzerinde oturuyordu

[GERLACH 155-156].

Gerlach, bir Çingene düğününe tanık olmuş. Yüzü Türk âdetlerine göre peçeli olan gelin iki kadın tarafından taşınıyordu. Üç kadın da boyunlarına ve kollarına gümüş takılar takmışlardı [GERLACH 322].

İstanbul'un Kadınları

Pedro, Müslüman kadınların câmiye pek gitmediğini, câmilere yalnızca kızların ya da kocası en az altı ay önce ölmüş dul kadınların girebildiğini söyler [VIAJE 201]. Ancak, dinin koyduğu yasaklardan dolayı toplumun böylesine tutucu olmasına karşın, Müslüman kadınların sokakta kendilerine söz atan, yanlarına yaklaşan erkeklere hiç de olumsuz davranmadıklarından, yabancı erkeklerle, verilen adreslerde buluştuklarından da söz eder. Pedro'nun dediğine göre kadınlar buluşma öneren erkeklere önce kendi evi olup olmadığını sorar, erkek buluşabilecek bir ev adresi veremezse kızarlardı. Bu çeşit buluşmalarda kadınlar çoğunlukla kimliklerini açıklamaktan çekinirler, kimi kez de hem adlarını verir, hem de buluşmalar yinelenirdi [VIAJE 237-38].

Kadınların gruplar hâlinde, halılar ve yiyeceklerin yükü altında ezilmiş halayıklarıyla hamama gitmeleri çok ilginçti. Kadınlar baştan aşağı siyaha boyanmış devetüyü bir kumaşa bürünürdü. Yalnızca metal topuklu, mavi, sarı ya da kırmızı potinleri görünürdü. Kimi zaman da kumaşın kıvrımları arasında gizledikleri elleri fark edilirdi, çünkü eldiven kullanmıyorlardı. Yalnızca elleri, sesleri ve tavırları yaşlarını belli ederdi. Sokak giysileri incelikten uzaktı. Ancak eve gelir gelmez üzerlerindeki o biçimsiz şeyi çıkarırlardı. Ev giysileri ipekten, altın işlemeliydi. Gözleri siyahtı. Kaşlarını boyayla birleştirirlerdi. Saçları ya siyahtı ya da siyaha boyarlardı. Yanaklarına zülüfleri dökülen saçlarını toplarlardı. Ayak ve el parmaklarına kına yakarlardı. Ayakları çok yıkamaktan bembeyazdı. Kadınlar yere bağdaş kurup otururken kimi zaman bacakları ve tenleri görünürdü, çünkü çorap giymezlerdi. Ayak bileklerini değerli halhallar süslerdi. Kollarına da değerli bilezikler takarlardı. Başlarına taktıkları altın ve tüy, işlemeliydi. Giysilerinin yakaları açıktı. Fransız kadınları gibi bellerini bağlamaz, Venedik kadınları gibi elbiselerini kabartacak şeyler giymez ya da takmazlardı. Olduklarından farklı görünmek için değil, örtünmek için giyiniyorlardı.

Kadınlar (BODLEIAN).

Bu Türk hanımları ince, zevkli ve becerikliydiler. Şarkı söyler, ud çalarlardı. Şarkı söylerken öylesine duyarak söylerler, öylesine içten duyguları yansıtırlandı ki onları dinleyen bir âşık, aşktan

sarhoş olup rahatlıkla kendisini bıçaklayabilirdi. Yaraları sevgilinin öpücükleriyle iyileşirdi.

Rum kadınlar çok güzel giyinirdi. Tüm paralarını ipek ve altın işlemeli kumaşlara yatırırlardı. Peçe takmazlardı, ancak insan içinde çekingendiler ve fark edilmemeye çalışırlardı. Az konuşurlardı. Yüzlerini boyarlardı. Genç Rum kızları evlerinden nadiren çıkar, pencereden sokağı seyretmekten sıkılmazlardı. Birinin kendilerine baktığını fark ettiklerinde geri kaçarlardı [CANAYE 76-79].

Hanımların ev işlerini yapacak birçok kadın esirleri vardı. Evli kadınlar yemek pişirmez, çamaşır yıkamazdı. Bütün gün tembel tembel oturur ve dikiş nakış, örgü, dokuma ve benzeri işleri yapacak kadınlar tutarlardı. Bu tür Türk kadınları evi çevirmekten hiç anlamazlardı ve evlerinde düzensizlik hâkimdi [DERNSCHWAM 130].

Üç kadın (SCHWEIGGER).

Schweigger, evli Türk hanımlarının Avrupalıların düşündüğü gibi evlerinden dışarı çıkmadıklarının doğru olmadığını yazıyor. Schweigger 'e göre, tüm dünya Türk 'ün gücünden korkarken, Türk erkeği karısından korkardı. Kadın evinin mutlak hâkimiydi. Sayısız hizmetkârları vardı. Orta sınıftan kadınların bile dört beş hizmetkârı olurdu. Dolayısıyla kadınlar bütün işi hizmetkârlara bırakırdı. İş işlemez ya da örgü örmezlerdi. Kendi evlerinde konuk gibiydiler. İyi havalarda grup halinde yürüyüşlere veya hamama giderlerdi. Dedikodu yaparak eğlenceli saatler geçirirlerdi. Erkek eve geç geldiğinde sofraya kaldırılmış olurdu. İşte o zaman korkudan titretecek kadar kötü muameleyle karşılaşırdı. Kadınların en büyük zevki iyi giysiler giymek ve sokakta gösterişli görünmektir. Bunlar için kocalarından gündelik para isterlerdi. Yalnızca çok yoksul kadınlar baştan aşağı ipeklere bürünemezdi [SCHWEIGGER 202].

Kadınlar genellikle câmiye gitmez, evlerinde ibadet ederlerdi. Kimi yaşlı kadınların câmiye gittiği olurdu, ancak bunların erkeklerle birlikte oturmalarına izin verilmezdi. Erkeklerin arkasında, olabildiğince uzakta otururlardı [DERNSCHWAM 131].

Wratislaw 'ın edindiği izlenime göre Türk kadınları geleneklerin öngördüğü gibi kapalı değillerdi. Örneğin, geleneklere göre bir erkek evlenmeden önce karısını ne görebilir ne de onunla konuşabilirdi. Dolayısıyla da evleneceği kız hakkındaki tüm bilgiyi kadın akrabalarından alırdı. Ama elçilikteki Yeniçeri muhafızlara göre bu geleneğe artık uyulmuyordu ve bir kızın gelecekteki kocası tarafından görülmesi günah kabul edilmiyordu. Kızlar kendileriyle evlenmek isteyen erkeğe yüzlerini göstermenin bir yolunu buluyorlardı. Türk evlerinin genellikle bahçelerine bakan balkonları vardı. Kadınlar buraya çamaşır asarlardı. Kız ne zaman çamaşır asacağını genç adama bildirirdi. Sonra en güzel giysisi içinde balkonda belirir, kayıtsız bir edayla çamaşır asmaya koyulurdu. Kızın evinde balkon yoksa, bir arkadaşının evine giderdi. Genç adama rastlayacağını bilmiyormuş gibi davranırdı. Genç adamın kendisini görmekten mutlu olduğunu duyarsa bu kez erkeği baştan çıkarmak için elinden geleni yapardı. Erkek kızla evlenmeye karar verirse, annesi-babası ve arkadaşları evlilik anlaşması için bir araya gelirdi [WRATISLAW 184-85; 201-202].

Bir kadın (KASSEL).

Wratislaw ve elçilikteki genç arkadaşları Türk kadınlarını peçesiz görmek istiyorlardı. Bu nedenle Yeniçerilerden birinden bu işi tehlikesizce ayarlamasını istediler. Bu Yeniçerinin adı Mustafa 'ydı, Bohemyalı 'ydı. Bu yüzden de yurttaşı Wratislaw 'la kolaylıkla dostluk kurdu. Birkaç gün sonra Mustafa kayıkla bir bahçeye gitmelerini önerdi. Onlarla başka Yeniçeriler de geldi. Bahçeye geldiklerinde, Yeniçeriler onları hizmetkârlarla yalnız bırakıp ikinci bahçeye gittiler. Uzun bir süre sonra döndüler ve Wratislaw ile üç arkadaşına tanıdıkları bazı hanımların öbür bahçede olduğunu söylediler. Hepsi diğer bahçeye girdiğinde, Wratislaw bir grup peçeli Türk kadınının biraz ileride yürüdüğünü gördü. Mustafa kavalını çıkarıp bir melodi çalmaya başlayınca kadınların telaşlandığı

görüldü. Dönüp kimin kaval çaldığına baktılar. Mustafa onlara doğru gitti, yerlere kadar eğilerek onları selâmladı, hepsinin elini öptü ve bahçeye birkaç Hıristiyan arkadaşını getirdiğini, bunu hakaret olarak almamalarını rica etti. Biraz konuştuğundan sonra, Wratislaw ve arkadaşlarını çağırdı. Onlar da kadınların ellerini öptüler ve rahatsız ettikleri için özür dilediler. Daha sonra bahçedeki çardağa girdiler ve hep beraber oturdular ve Mustafa 'nın tercümanlığıyla konuşmaya başladılar. Kadınlar meyve getirterek yabancı konuklarına ikram ettiler. Gençler peçelerini çıkarmalarında ısrar edince biri dışında hepsi çıkardı. Batılılar için hiç de güzel değildiler. Tenleri esmer, gözleri siyah, saçları ve kaşları boyalıydı [WRATISLAW 224-226].

Evinde bir
Türk kadını
(BREMEN).

Mustafa 'nın, yaşlı bir adamla evli genç ve çekici bir kadınla ilişkisi vardı. Kadının kocası kuşkulanıyordu. Bir gün Mustafa kadını o gün öğleden sonra evine çağırdığını söyledi. Wratislaw, eğlencelerine katkıda bulunmak amacıyla ona şarap ve şekerleme yolladı. Randevu, Mustafa 'nın çavuşunun ibadette olacağı bir saatte, öğleden sonra geç vakitteydi. Buluşma gününden önce, bu kadın hamama giderken, elçilik binasının önünden geçtiğinde kocası arkasında olmasına karşın buluşmaya geleceğini işaretle belirtti. Hamama giderken âdet olduğu üzere kadının yanında iki esir hizmetçi vardı. Kadının havlularını ve giysilerini başlarının üzerlerindeki bohça içinde ve bakır kaplarda taşıyorlardı. Kuşkulanan koca hamamın kapısının karşısında karısını bekledi. Hamama giderken kadının üzerinde yeşil bir giysi vardı. Âdet olduğu için de peçeliydi. Hamama girdikten kısa bir süre sonra kırmızı bir giysi ile dışarı çıktı. Kocasını fark etmemişti. Yakındaki bir eve girdi. Mustafa 'yla buluşup eğlendikten sonra kırmızı giysisiyle döndü. Sonra da yeşil giysisi ile hamamdan çıkıp yumuşak başlılıkla evine geldi. Wratislaw ve Mustafa kadının kocasına yaptığı oyunu anımsadıkça gülüyorlardı [WRATISLAW 227-229].

Kadın düşkünün erkekler dört kadın alırlar, ya hepsiyle aynı yerde otururlar ya da dördüne ayrı ev açarlardı. Zenginse, sağlıklı ve güçlü bir esir satın alırlar ve onu günde 7 ilâ 12 akçe arasında değişen bir ücretle kiralarlar, böylelikle para kazanırlardı. Bazı kurnaz esir sahipleri esirlerini câmiye dilenmeye gönderirler ve bunların kazandığı paraları kadınlara harcarlardı. Ahlâksız kadınlarsa genç erkekler hesabına aracı olarak çalışıp birbirlerinin para kazanmalarını sağlarlar, sonra da kazandıkları parayı içkiye yatırıyorlardı. Evinde herkese şarap parası bulan bir erkeğin sırtına giyecek gömleği kalmazdı. Yine de, para olsun olmasın herkes iyi bir kaftana sahip olmak isterdi. Günde bir bardak ballı ya da armut suyundan yapılmış şerbet içebilen varsıl ve saygın sayılırdı.

Özellikle savaş zamanında, kadınlar, hamama gider ve evlerinden uzakta yiyip içerlerdi. Hangilerinin fahişe olduğunu anlamak zordu; çünkü tüm kadınlar peçe takıyordu. Aslında kadınların hiçbiri iyi ev hanımı değildi. İstanbul kötülükler kentiydi. Her taraf fahişe kaynıyordu. Macar kadınlarının söylediği doğrudu: Erkek çocuklardan çok, kız çocuklar iyi denetlenmeliydi

[DERNSCHWAM 104].

At üstünde bir kadın (KASSEL)

İnanışlar ve Boş İnançlar

Pedro, câmi avlularında, câmilerin önündeki büyük meydanlarda aldatmacalı oyunlar yapan şaklabanlardan, bakla falı bakan kadınlardan, çeşitli bitki ve ağaç kökleriyle kızarmış et satan satıcılardan söz eder. Hem Rumların, hem Türklerin fala ve kehanete çok inandıklarını belirtir [VIAJE 272]. Lubenau 'nun söylediğine göre Bayezid Câmii yakınında bulunan Tahtakale 'deki meydan yakınlarında çok sayıda falcı vardı. Bunlar, küçük kâğıt parçacıklarının iliştirildiği madenî tekerlekler kullanıyorlardı. Tekerlek dönerken, döndürenin özelliklerini gösterdiği söyleniyordu. Kimi kâhinler zar kullanırlardı. Kimisi de Arap astrologlardı. Bunlara akıl danışıldığında olayın gününü saat saat, dakika dakika araştırırlar ve ortaya çıkan şekilleri astronomik gereçlerle ölçer ve bir horoskop haritası çizerlerdi. Örneğin, soyulmuş biri ve savaşa giden bir adam kâhine gelerek başına ne geleceğini ya da seferde şanslı olup olmayacağını sorardı. Kâhinin dediği gibi hareket etmeye niyetli olsa bile sonuçta hep bildiğini okurdu. Çünkü her şeyin Tanrı yazgısı olduğuna inanılırdı [LUBENAU 185-186].

Dernschwam 'a göre Türkler, masal ve hurafelerden çok hoşlanırlar. Avrat pazarı 'yla ilgili bir hurafe de şöyle: Bir zamanlar burada büyük bir kule vardır. Bir gün, kimse bir şey yapmadığı halde,

bu kuleden bir sürü dev yılan denize doğru fırlar; arkalarında koskocaman dev bulutlar bırakarak hızla kaybolurlar. Üstelik bunları gören binlerce kişi çıkar [DERNSCHWAM 97-98].

Betzek, Yılanlı Sütun üzerine bir söylence anlatıyor. Buna göre bu sütun bir başka yere yerleştirilmiş, yılan sürüleri belirmiş, sütun eski yerine konunca yılanlar yok olmuş [BETZEK 24].

Türkler sevap için kuş alıp salıveriyorlar (VIYANA I).

Çemberlitaş yakınındaki Atik Ali Paşa Câmii 'nin yanında, altı tane sepet vardı. Bunlar, St. John 'un kitabında sözü edilen bir mucize olarak beş somun ekmekle dolan altı sepetin aynıydı [DERNSCHWAM 144].

Gerlach, Türklerin kâğıtlara *Kur'ân* 'dan sözler ve âyetler yazarak muskalar yaptıklarını yazıyor. Böylesi kâğıtları boyunlarında taşırlarsa yüksek ateş, böcek ısırma ve sokmalarından korunacaklarına inanıyorlarmış. Ayrıca, *Kur'ân* 'dan belirli bir parça okununca onun bir ay içinde öleceğine de inanılırmış. Sultan bu türlü etkinlikler için yüzün üzerinde adam kullanırmış [GERLACH 384].

Benzer bir biçimde, Türkler sahibi oldukları kölelerin ufak bir giysisini saklardı. Köle kaçarsa büyüyle onu geri getireceklerine inanırlardı. Kaçak köleyi geri getirmenin başka bir yolu da bir mektup yazıp onu eve asmaktı. Köle kaçmayı planladığında mektup sallanacak ve köle geri gelene dek sallanmaya devam edecekti. Ya da köle sahibi iki ya da üç imâmı çağırır, uzun bir ipe düğüm attırır ve her bir düğüm için dua okuturdu. Bu ipi dama koyarak esiri geri döndüreceklerine inanırlardı [GERLACH 481].

Gerlach başka batıl itikatlardan da söz ediyor. Kadınlar, Hıristiyan birini görmenin şans ve mutluluk getireceğine inanırlarmış [GERLACH 103]. Gerlach 'ın yazdığına göre 1575 yılındaki ciddi kuraklıkta Türkler yağmur ve bolluk duasına çıkmışlar [GERLACH 91].

Gelinin evlendiği gün kişniş, süttten yapılmış yiyecekler, yeşil ve ham elma, sirke ve gebe kalmayı önleyen şeyler yemesi yasaktı. Damat gelini zifaf odasına götürdüğünde gelin damadın ayaklarını yıkar, sonra evin dört bir köşesine Tanrı 'nın rahmeti için su serperdi. Damat gelini yatağa götürdüğünde *Kur'ân* 'dan bir sûre okunmalıydı. Karısına her dokunuşundan önce Tanrı 'ya dua

etmeliydi.

Müslümanlar arasında evliliğe dair birçok batıl inanış vardı. Eğer erkek bir kadınla yatarken bir başkasını arzularsa doğacak çocuk sakat olurdu. Meyveli bir ağaç altında ana rahmine düşen çocuğun tepkileri zayıf olurdu. Koca, karısına isteği dışında sahip olursa doğacak çocuk huysuz olurdu. Ayın ilk gecesinde ya da on beşinde veya son gecesinde ana rahmine düşen çocuğusa iblisçe eğilimleri olurdu [POSTEL 25-26].

Her sabah Türkler fal kitaplarını açarlar ve orada yazılanlara göre işlerini yürütürlerdi. Kötü bir şey yazılıysa ne kadar önemli olursa olsun işlerini ertelerlerdi [GERLACH 48].

Birçok Türk mart ayının ilk gününde cinlerin çocuk görünümüne girdiklerine inanırdı. Bunlar doğmadan ölmüş çocukların ya da doğumdan hemen sonra günah işlemeden ölmüş çocukların hayaletleriydi. Bu nedenle yardımseverlerdi. Zarar vermezlerdi. Gerlach, iki bilgin üzerine duyduğu bir öyküyü aktarıyor. Bunlardan biri cinlere inanmış, öteki inanmamış. İkisi de düşüncelerini kitaba döküyormuş. Birbirlerine kitaplarını gösterdiklerinde inanmayan şaşırmış, çünkü ikisinin kitaplarının içeriği neredeyse aynıymış. İnanan, her akşam cinlerin ötekinin gündüz yazdıklarını kendisine bildirdiklerini, böylece de doğüstü varlıkların varoluşunun kanıtlandığını söylemiş [GERLACH 82].

Türkler sevap için kuş alıp salveriyorlar (KASSEL).

İstanbul 'da pek çok ayazma vardı. Bu ayazmalar birçok yarayı iyileştirirdi. İnsanlar minnettarlıklarını göstermek için ya oluğuna ya da civardaki ağaçlara bezler asardı. Gerlach, Galata 'da içinde canlı balıklar olan kutsal bir çeşmeden söz ediyor. Ancak bu tanım İstanbul yakınındaki Balıklı diye anılan ayazmaya uyuyor. Türkler, Rumlar ve Ermeniler, bunun suyundan içen ya da suyuyla yıkanan yüksek ateşli herkesin iyileşeceğine inanırlardı. İbrahim adında bir Yeniçeri Gerlach 'a bu sudan içerek üç yıl boyunca çektiği yüksek ateşten kurtulduğunu, bir kadın da kızının iyileştiğini söylemiş. Pınarın başında bir Türk nöbetçi vardı. Su çekmek için iki akçe alıyordu. Gerlach, balıkları görmemiş. Ancak kendisine iki yanda bulunan kubbelerin altında oldukları ve bir oltayla tutulabilecekleri söylenmiş. Efsaneye göre İmparator Konstantin bu pınar başında yemek yemek ve dinlenmek için durmuş ve pınara kızarmış bir balık attığında balık canlanmış. Hem Türkler, hem de

Hıristiyanlar arasında burayı 17 Nisan 'da ziyaret etmek alışkanlık olmuştu. Eskiden burada şarap ikram edilirdi. Ancak bu daha sonra tedirgin edici olaylara yol açtığı için yasaklandı [GERLACH 185-186].

Viaje 'nin yazarı Pedro, Sinan Paşa 'nın sarayında doktorken, Sinan Paşa hastalanır. Ne Pedro ne de başka doktorlar Sinan Paşa 'yı iyileştiremezler. Sinan Paşa gittikçe kötüleşir. Üfürükçüler, büyücüler ortaya çıkarlar ve hasta adamı dua ve kurbanlarla birkaç gün içinde iyileştirebileceklerini ileri sürerler. Paşanın hastalığı su toplamasıydı. Durumu değişiyordu. Bazen iyiye gidiyordu, bazen kötüye. Pedro 'nun artık diğer doktorlarla arası düzelmişti. Ancak bu kez de paşanın hastalığını birkaç gün içinde dua ve adaklarla, kurbanlarla iyileştirebileceklerini iddia eden üfürükçüler çıkmıştı ortaya. Bu şarlatanlar paşaya 7.000 dükaya mal olmuşlardı.

Sevap için sokaktaki köpek ve kedilere et veriliyor (KASSEL).

Bahçede çadırlar kurdular. Kimileri bütün gece ağlıyor, kimileri aşık kemikleri atıyor, kimileri büyülü işaretler ve muska yazıyor, kimileri de su dolu bir tase kâğıt parçacıkları koyup paşanın içmesini istiyordu. Bunların eşyaları arasında bir Yahudi tabutundan çiviler, bir Müslüman tabutunun tutamağı, bir Hıristiyan tabutundan bir odun parçası ve ufak tefek ıvır zıvır vardı. Bu sahte hekimler arasında bir de çok tanınmış bir kadın üfürükçü bulunuyordu. Bu kadın paşanın önce bir siyah keçiye bakmasını, daha sonra kimi sözler söyleyerek ve kimi işaretler yaparak dişi bir eşeğin altından geçmesini tavsiye etti. İriyarı olduğu için zor da olsa paşa söylenenleri yaptı. Daha sonra, kadın, paşaya, insanın bağırsaklarını da sökecek kadar kuvvetli bir müşhil verdi. Sonra, dört koyun ve bir pala getirilmesini istedi. Gözlerini gökyüzüne çevirip bazı dualar okudu. Daha sonra kasaba dönüp koyunların başlarını pala ile kesmesini istedi. Koyunların başsız cesetlerini dışarıda beklemekte olan kızına yolladı. Kadın, en son olarak da kurbanların kanının aktığı yerde, bir ekmek fırını yapılmasını emretti. Bir gün bir gece içinde istediği yerine getirildi. Kadın, paşaya, dokuz gün boyunca siyah keçiye bakmakla başlayan ve bu fırından ekmek yemekle son bulan bu ritüeli gerçekleştirdiğinde iyileşeceğini anlattı. Ancak paşanın kisti büyüdü, acısı arttı ve yüzünün rengi sarardı [VIAJE].

Türklerde başta su, sonra da kâğıt, neredeyse kutsal sayılırdı. Kutsal kitapları kâğıda yazıldığından,

kâğıdın onların gözünde ayrı bir saygınlığı vardı. Bu yüzden yerde atılmış boş, ya da yazılı bir kâğıt görürlerse hemen kaldırır, temiz bir yere koyarlardı [DERNSCHWAM 71].

Busbecq, sık sık taş duvarlardaki çatlaklar arasında sıkıştırılmış kâğıt parçacıklarına rastladığını yazıyor. Merakından bu kâğıtlardan kimine bakmış ve çevirtirmiş. Ancak ne yazılanlar saklamaya değermiş ne de Türkler açıklamaya kalkışmışlar. Yine de daha sonra öğrenmiş ki, Türklerin küçük bir kâğıt parçasına bile, üzerinde Allah 'ın adı yazılı olabilir diye, saygısı varmış. Bu yüzden yerde bir kâğıt parçası bulduklarında üzerine basılmasın diye hemen bir çatlağa sokuverirlermiş. İnançlarına göre, Kıyamet Günü'nde Muhammed, müminleri günahlarından dolayı cezalandırıldıkları A 'râf 'tan Cennet 'e çağırıldığında, sonsuz mutluluğa ulaşmak için yalınayak korlaşmış ateşin üzerinden geçmek zorundaydılar. İşte o zaman üzerine basılmayı önlemiş oldukları tüm kâğıtlar ayaklarının altına yapışacak ve cennet yolundayken acılarını hafifletecektir. Kâğıda gösterilen bu saygı Busbecq 'in rehberlerinin, hizmetkârlarını ağır suçlamalarına yol açmış. Çünkü rehberler onları kâğıdı pis bir işte kullanırken görmüşler [BUSBECQ 26-27].

Busbecq 'e göre Türkler, genellikle hayvanlara iyi davranıyorlardı. Özellikle de yararlı kuşlara. Örneğin, çöpleri yiyerek kentlerin temizliğine katılan çaylaklara. Bu nedenle, çaylaklar insandan korkmazdı. Bunlara evcil bile denebilirdi. Islık çalındığında alçalır, kendilerine atılan yiyecek parçalarını kaparlardı. Bu nedenle Busbecq, koyun kestirdiğinde çaylakları hayvanın iç organlarını yemeğe çağırırdı. Birkaç dakika içinde büyük bir kuş sürüsü evin üzerinde daireler çizmeye başlar, sonra da bahçeye inerlerdi. Galeriye ayakta tutan sütunlardan birisinin arkasına saklanan Busbecq, kimi kez birkaç kuş avlamayı başarırdı. Ancak Busbecq bu sporla yalnızca kapılar sıkıca kapandığında uğraşır. Yoksa bu, Türkleri kızdırabilirdi.

Türklerin kızmasının nedenini, hayvan ya da kuş eti yememeleri olarak açıklamıyor Busbecq. Türkler hayvanlara acı çektirmeye karşılanmış. Öyleki kimi ötücü kuşları bile, özgürlüklerini ellerinden almaya hakları olmadığına inanarak, kafese bile koymazlardı. Ancak, pek çok Türk de kafeste bülbül beslerdi. Busbecq, saka kuşlarının sokaktaki evlerden birinin penceresinden gösterilen madenî bir parayı almak için uzun mesafeler uçmaya eğitildiğine tanık olduğunu yazıyor. Parayı tutan bunu kuşa vermezse, kuş onun elinin üzerine tünür, eğer pencereden çekilirse kuş parayı almak için uğraşır. Kuş, ödülünü gagasına alır almaz kendisine zil çalan sahibine geri uçarmış. Parayı veren kuşa, ödül olarak biraz kenevir tohumu verilirmiş.

Saka (ALL SOULS).

Elçinin ikametgâhı yakınlarında bol yapraklı bir çınar ağacı vardı. Kimi kuş avcıları, kuş satıcıları ellerinde küçük kuşlar için yapılmış kafeslerle dururdu. Yoldan geçenlerse biraz para vererek bu kuşları serbest bırakırlardı. Kuşlarsa hemen çınar ağacının dallarına çıkar, tüylerini temizlemeye koyulurlardı. Kendilerini kurtaranlar onların cıvıdamalarını duyduğunda birbirlerine dönüp, “*Kuşu dinle, bana iyi talihi için teşekkürlerini sunuyor*” derdi [BUSBECQ 102-103].

Wratislaw, Türklerin hayvanlara karşı tutumları karşısında hayrete düşmüş. Türkler hayvanlara çok iyi davranıyorlardı. İnanışlarına göre tüm canlı varlıkları beslemekle Tanrı ’nın koruyuculuğunu kazanacaklardı. Wratislaw, bunun alay edilmesi gereken barbarca bir boş inanç olduğuna inanıyor. Bir keresinde bir Rum sokak satıcısından küçük kuşlar satın alan bir Türk ’e rastlamış. Adam kuşları teker teker serbest bırakmış. Bu arada da Tanrı ve Muhammed adına serbest bıraktığını belirten dualar okuyormuş. Bu dünyada ve öte dünyada bu eylemi için ödüllendirileceğine inanıyormuş.

“*Köpeğe et!*”, “*Kediye et!*” diye bağırarak adamlara rastlamak olasıydı. Kadın ya da erkek, zengin ya da fakir, herkes bunlardan yiyecek satın alıp sokaklarda gezen sayısız hayvanı besliyordu. Hayvanlar yemek saatlerini hiç kaçırmazlar; köpekler yol üzerinde, kediler uygun bir duvar üzerinde, sabah ve akşamları belli noktalarda toplanırdı. Kimi Türk kadınlarının şiş ucunda et getirdikleri bile olurdu. Böylelikle kediler oturdukları yerden rahatça yemeklerini yiyebilirlerdi. İnsanlar kent üzerinde duran çaylaklar için de et getirirlerdi. Bunlarda yere inip yiyeceklerini kapıp götürürlerdi. Çaylaklar kutsal sayıldığından kimse bunları öldüremez ya da yaralayamazdı. Yaygın inanışa göre Muhammed, Mekke ’nin merkezinde bir tapınak yapmaya başladığında inşaat malzemesi bulamamış, çaylaklar ona çok uzaklardan kum, taş ve kireç getirmişler ve tapınak bitene kadar peygambere sadakatle hizmet etmişler [WRATISLAW 161-162; 173-178].

28 Ağustos 1533 ’te Sultan Süleyman ’ın İran seferine çıkışının ertesi gününe rastlayan 29 Ağustos ’ta Dernschwam, sürülerle akbabanın sabahtan akşama kadar akın akın Sultan’ın gittiği yöne doğru uçtuğunu görür. Bütün yıl boyunca kentin her yanı akbabalarla dolar. 11 Temmuz 1554 ’te önünden

geçtiği bir câminin avlusunda yüzlerce akbabanın kendileri için havalara atılan etleri kapıp uçtuklarından söz eder Dernschwam. Kendisine bunun Tanrı aşkına, kutsal bir görev olarak yapıldığı, bir süre önce ölen ve Sultan Selim adına yaptırılan câminin avlusuna gömülen varlıklı bir Türk 'ün ruhunun huzur içinde olması dileğiyle etlerin kuşlara atıldığı söylenir. Elçiliğin çevresinde bile koyun ciğeri, işkembesi ve diğer iç organları her gün atılırdı [DERNSCHWAM 90-91].

Pedro, Türklerin çok yardımsever kişiler olup hem insanların, hem de hayvanların konaklaması için yol üzerinde kervansaraylar yaptıklarını, öldükten sonra da iyi anılmak için yardım kurumları, çeşmeler, sebiller bıraktıklarını yazar. Pedro 'ya göre, İstanbul kıyılarında balıkları beslemek için denize yiyecek atan, kentte kuşlara yem veren kimselere çok rastlanır.

Hayvanları öldürmek günah sayıldığından Sultan'ın sarayı çevresinde bile yüzlerce sahipsiz, üstelik çoğu da uyuz, kedi köpek vardır. Bunlar hayırsever kimselerce beslenir, bakılır; bu yüzden de hızla ürerler. Türkler, yakın çevrelerinden birisi hastalandığında ya da önemli bir hastalıktan kalktığına, inançları gereği kedi ve köpeklere yiyecek verirler, kafesteki kuşları salarlar [VIAJE 210].

Gerlach, Türklerin üzerlerine giydikleri giysilerin kollarının çok geniş olduğunu ve ancak dirseklerine ulaştığını gördü. Bunun nedeni Muhammed 'e olan saygılarından. Çünkü bir defasında Muhammed uyurken bir kedi gelmiş giysisinin uzun koluna yatmış. Peygamber uyandığında uyuyan kediyi rahatsız etmek istememiş ve elbisenin kolunu dirseğinden kesmiş. Aynı nedenden ötürü, kedi ve köpeklere saygı gösterir, onları pişmiş etle besler, sık sık bir akçe değerinde et alıp bunun bir kısmını sokaklara, kalanı da kuşlar için damlara bırakırlardı [GERLACH 399-400].

Gerlach, 20-30 atının, Allah 'ı hoşnut etmek için, kentte dolaşp sokak ortalarında yatan köpekleri topladığını, kuşları azat ettiğini, balıkları suya attığını yazıyor [GERLACH 400].

Ev ev gezip para dilenen çok sayıda kör ya da yarı kör vardı. Arkalarında sıra halide kümes hayvanları olurdu. Kimse bunları geri çevirmezdi, çünkü bunların Mekke 'ye, hacca gittiklerine; daha sonra, bu dünyanın boş şeylerini görmemek için gözlerini dağlayıp üzerine özel bir toz dökerek gözün tamamen eriyip kaybolmasını sağladıklarına inanılıyordu. Bu kimseler onlara Muhammed 'in sevgisini kazandırıyor ve başkalarının ruhları için de aracı oluyorlardı [WRATISLAW 180].

Türklerce hayırseverlik kabul edilen ve Tanrı 'nın rahmetini sağlayacağına inanılan bir başka hareket de su dağıtmaktı. Kent içinde erkekler muslukları olan deri torbalar içinde taze memba suyu taşırlar, isteyenlere teneke kaplarda verirlerdi. Su içmek isteyen kim olursa olsun (Müslüman, Hıristiyan ya da Yahudi), sadece istemesi yeterliydi. Pek çok kimse su taşıyanları isteklendirmek için bağışlarda bulunuyordu [WRATISLAW 178].

Yüzlerce saka sabahtan akşama kadar, paşa konaklarından küçük evlere kadar kentin her yanına, su dağıtırdı. Su, atın iki yanına asılan özel olarak yapılmış büyük deri tulumlarda taşınırdı. Çok miktarda su alan bu tulumların ikisini bile bir beygir zor çekerdi. Tulumun ağzı suyun rahatça doldurulabilmesi için oldukça geniş tutulurdu. Diğer yanıyla biraz daha dar ve uzun, baca biçimindeydi. Sakalar, bu kapların yanında bir de küçük kap bulundurur, evlerin önünde beygirlerini durdurur, beygirin e yerine bağlı olan büyük tulumu, yerinden çıkarmadan küçük kabı altına tutarak musluktan doldurur gibi küçük kaba su doldurur, evden getirilen kaba boşaltırlardı. Sakaların taşıdıkları tertemiz berrak su yetkililerce sürekli olarak denetlenirdi. Yoldan geçenlerden su isteyen olursa sakalar hemen verir; bunun için de yanlarında ayrı bir kap taşırlardı. Sakalar, çoğunlukla yetkililerden belirli bir ücret alırlar, dağıttıkları suyun karşılığında kesinlikle kimseden para almazlardı. Bazıları bu işi Tanrı

aşkına yapardı [DERNSCHWAM 49&106].

Çok sayıda su taşıyıcısı kent sokaklarında ve varoşlarında gün boyunca memba veya sarnıç sularını işlemeli örtülerle örtülü deri tulumlarda taşırdı. Bir ellerinde iyi altın yaldızlı Şam işi madenî bir maşrapa bulunurdu. Su daha güzel görünsün diye maşrapanın dibine yeşim veya mercan benzeri taşlar koyarlardı. Öbür ellerinde bir ayna taşırlar, su içmeye gelenlere aynayı tutarlar ve kendisine aynada bakmasını ve ölümü düşünmesini söylerlerdi. Su için para istemezlerdi, ama verildiğinde de hoşnutlukla kabul ederlerdi. Hoşnutluklarını parayı verenin yüzüne ve sakalına kuşaklarından sallanan küçük şişeden kokulu su serpererek belirtirlerdi. Bu sakaların çoğu hacıydı. Bu işi iyilik olsun diye yapıyorlardı. Diğerleri ise vakıflardan veya hayırsever birinden belli bir para alırlardı. Aynı yardımseverlikle birçok evin dışında büyük mermer çeşmelerde su bulunduruluyordu. Bunlar kilit altında tutulurdu. Ancak, altta, bakır bir musluk ve demir bir zincire bağlı bir maşrapa olurdu. Dolayısıyla yoldan geçenler su içebilir veya ellerini yıkayabilirlerdi. Bunun gibi önünde çeşmesi olmayan dükkân sayısı çok azdı.

Bir kez Nicholay elli saka görmüş. Hepsi de su taşıyorlar ve kentte yeni yıl armağanları isteyerek dolaşıyorlarmış. Hepsi, onuruna o günü kutladıkları aziz için bir araya gelmişler. İnsanları gönüllendirmek amacıyla orada duranlardan birine elma, bir ötekine portakal, bir başkasına kokulu su veriyorlarmış [NICHOLAY 112b-113a].

Tavır ve Görgü Kuralları

16. yüzyılda önemli yapıtlarıyla tanıdığımız Gelibolulu Mustafa Âli 'den o dönemin toplumunda benimsenen ya da hoş karşılanmayan davranışlarla ilgili çok değerli bilgiler elde ediyoruz. Örneğin: Birinin sözünü kesmek ya da bir konu bitmeden, bir başka konuya girmek ayıptır. Bu durumda sözü kesilen kişi özellikle durur bekler, dinleyenler de yapılan kabalığı onaylamadıklarını gösteren tavır takınırlarsa söz kesen kişi büsbütün utanmalıdır. Başka bir yanlış davranış, konuşan sözünü bitirmeden onun ne söyleyeceğini önceden anlamışcasına sabırsızlanarak, sözü onun yerine tamamlamak ya da başkası sözünü bitirmeden yeni bir konuyu açmaktır. Şiir okuyan bir kimse şiirini tamamlamadan daha güzel bir şiir var diye başka bir şiire başlamak da ayıptır. Her ne kadar yaşlı ve bilge kimselerin sözleri dikkat ve saygıyla dinlenmeliyse de, güler yüzlü, yakışıklı gençlerin söyleyeceklerini de yabana atmamak gerekir [ÂLi 47-50].

Kişi söze başlamadan önce bilgisinin sınırlarını iyice saptamalı; örneğin Sufilik ve diğer dinsel konularda yeterli bilgisi yoksa konuşmaktan kaçınmalıdır. Şiir okuma yeteneği yoksa ve şairleri tanımyorsa şiir okumamalıdır.

İyi eğitilmiş kişiler toplulukta çok dikkatli konuşur, sözlerini titizlikle kullanır. Karşılarındakini sözle iğnelemekten, birisini överken arkasından kaş göz işareti yaparak hiç de ciddi olmadıklarını belirten birtakım uygunsuz davranışlardan kaçınmalıdır. Toplulukta olmayan birinin ardından söz etmek de ayıptır. Sözler içtenlikle söylenmeli, davranışlar da sözlere uymalıdır [ÂLİ 65-68; 141-142].

Yabancı bir evde konuk olan kişinin, hizmet edenlere ayrılmış bölümlerde dolaşması, hizmet eden birine yüksek sesle seslenmesi hoş karşılanmaz. Başkasının odasına girmeden önce, hafifçe öksürerek geldiğini belli etmek, onu özel bir durumda yakalamamak açısından yerinde bir davranış olur. Günlerden bir gün, kadı efendinin evinde konuk olan bir kişi, kadının odasına habersiz girdiğinde onu genç bir oğlanla uygunsuz durumda bulur. Ağzını sıkı tutması için verilen büyük paraya karşın yine de birçok kimsenin kadı efendinin cinsel eğilimi hakkında bilgisi olur [ÂLİ 171-172].

Soğanla sarmısak konusunda Gelibolulu Mustafa Âli, Hz. Peygamber 'in bile bunları yiyip câmiye gidenleri kınadığından söz eder. Bunun mekruh olmamakla birlikte, soğan ve sarmısak yemeyenlere âdeta bir işkence olduğunu, ancak, soğan ve sarmısağın uzun hac yolculuklarında, deniz yolculuklarında, fırtınalı havalarda, salgın hastalıkların yaygın olduğu dönemlerde yenebileceğini söyler [ÂLİ 109-110].

Yemeğe ev sahibinden önce başlamak, uzakta bulunan bir yemeğe veya tabağa uzanmak ayıptır. Sofrada, belirli bir yemeği başka konuklara bırakmadan yemek de olmaz. Oysa, sunulan şerbet artığının hizmet edenlere bırakılması ayıp karşılanacağından, tümüyle içilebilir [ÂLİ 245-248].

Yemekte, ağızdakini tükürerek çıkarmak, geçirmek, gaz çıkartmak, sümkürmek, hattâ ısıklık çalmak son derece ayıptır. Yemek sırasında, tuvalet alışkanlıkları, idrar, kusmuk, kan, cerahat, gebelik, kadınlarda âdet kanaması gibi konulara asla değinilmez. Dişini karıştırmak, kaşınmak gibi davranışlar da çok ayıptır. Konuklar, sofraya çağrılmadan oturmamalı, diz çökmeli, sofrada yemek yerken ellerindeki yüzük, mendil vb. nesnelere oynamamalıdır. Konuşurken ellerle işaret yapmaktan, sözcükleri rasgele kullanmaktan kaçınmalıdır [ÂLİ 169-170].

Gerlach, önemli bir şahsiyet kalabalığa girdiğinde orada bulunanların ayağa kalkıp onu selâmladığını ve sonra da saygılı bir biçimde oturduğunu fark etmiş. Kadılar ve ulemâya böyle davranırmış [GERLACH 325].

İki yüzlü kimseler, arkadan konuşanlar, haylazlar, iftiracılar, yalanları ve tuzaklarıyla mert ve dürüst kimseleri üzen şeytanlardır. İki dostun arasını açan iki yüzlü kişiler ise bunlardan da kötüdür. Böyle kimseler nerede olursa olsun, babayla oğul, kardeşle kardeş arasına girerek tüm ülkeyi saran bir hastalık gibi kötü tohumlarını ortalığa yayarlar [ÂLİ 85-86].

Kadınlara ilgilenilmezse, cinsel gereksinimlerini başka erkeklerle karşılarlar ki, bu da onların toplum içinde düşmesine yol açar. Bu yüzden kadınlar tatmin edilmelidir. Şefkat ve sevgiyle davranılması gerekenlerin başında, ana babadan yoksun oldukları için mutsuz büyümeğe olan yetim ve öksüzler; ikinci olarak, ailelerinden, ülkelerinden uzakta, yanlarına sığındıkları sahiplerinden başka kimseleri olmayan güzel odalıklar; üçüncü olarak da erkeklere kıyasla daha kısıtlı bir yaşamı olan tüm kadınlar gelir. Kadınlar dört kadına ve Haremlerinde çeşitli odalığa sahip olan erkeğin yanında çoğunlukla cinsel doyuma ulaşamazlar; ayrıca, onların mesleği ve başka bir ciddî uğraşı da olmadığından, Harem yaşamı hapis yaşamı gibidir. Çıkıp dışarda dolaşamaz, diledikleri gibi gezemezler. Kadının yaşamında kocasının dışında kimse yoktur.

Dinimizin erkeğe dört kadın alma hakkı tanınmasına karşın çoğu kadın bunu pek benimsemeyip

yakınrlar. Oysa, yaşı ve kısır kadınlar, daha mantıklı olduklarından, yatakta yalnız yatmaktansa, bu durumu çaresiz benimsemekten, öteki kadınlara iyi davranmaktan başka çıkar yol olmadığını bilirler

[ÂLİ 189-91; 227-230].

Hamamlar ve Temizlik

Belon, kitabında, Türklerin dünyanın en temiz insanları olduğunu söyler. Çocuk bakımında, onların temizlik ve beslenmesinde Avrupalılardan çok üstün olduklarını, ana ve babalarının özenle baktığı Türk bebeklerinin Avrupalı bebekler gibi pis kokmadıklarını, onları temiz tutmak için beşiklerin altında bırakılan deliklerde oturak bulundurmak ve pis suyu akıtmak gibi sağlığa yararlı sistemleri de kitabında açıklar. Belon, Batı 'da hiçbir benzerine rastlayamadığı Türk hamamından ve onun insan sağlığına yararından övgüyle söz eder [BELON 395].

Richer de, Türklerin tüm günlük yaşamlarında temizliklerine son derece düşkün olduklarını, sık sık yıkandıklarını, pabuçlarını evlere ve câmilere girmeden çıkardıklarını, köpek, tavuk ve başka hayvanları yemek yedikleri yerlere sokmadıklarını anlatır [RICHER 7].

16. yüzyıldaki gerek saray hamamı gerekse erkek ve kadın için genel hamamlar üzerine en doyurucu bilgiyi, bu yüzyılın ilk yarısında sarayda görevlendirilmiş Bassano da Zara'nın kitabında buluyoruz. Saray'da çalıştığı yıllarda Türkiye'nin çeşitli yerlerine yolculuklar yapmış ve çeşitli hamamları görmüştür. Bu hamamlardan büyük bir tanesini Roma'da Diokletien çağı hamamlarına (*Thermae*) benzeterek anlatıyor. Hamamda önce yuvarlak, kubbeli geniş bir yere girildiğini, bunun ortasında mermer bir havuz ve dört fıskıyesi olduğunu, tuğladan örme oturma yerleri bulunduğunu, bu oturacak yerlerde de kol koymak için taşan, üstü tahta kaplı çıkıntılar bulunduğunu, bu kesimin tonozlarının tümünün kesme mermer dilimlerinden oluştuğunu, oturulacak yerlerin yeterince geniş olup, yıkanacak kimselerin burada soyduklarını söylüyor. Hamamı ve buradaki görgü kurallarını şöyle anlatıyor:

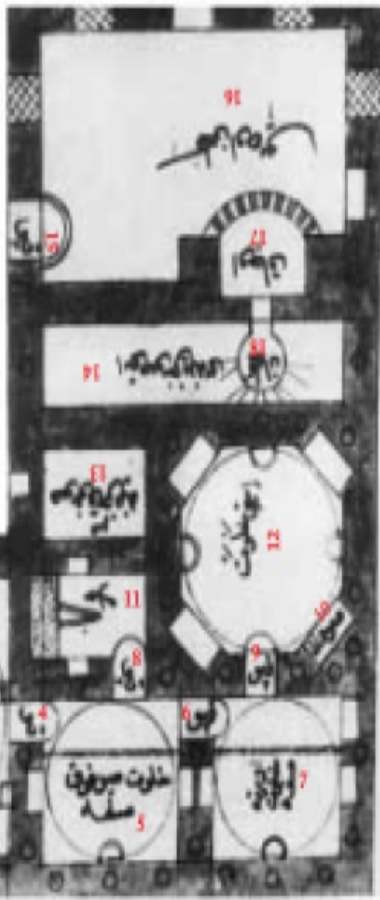

Bir hamam ve hamama giden kadınlar ve çocuklar. (Yukarıda ve önceki sayfada) (DRESDEN).

Hamama giren, önce, hamamın bakıcısıyla konuşur, sonra da yüksekçe bir yerde oturan, giriş parasını alan görevliye uğrar. Bundan sonra soyunulur. Ancak, soyunurken her yerini göstermemeye, peştamalsız ortaya çıkmamaya dikkat edilmelidir; yoksa müşteri hamamdan dışarı atılır. Soyunduktan sonra müşteri üstünden çıkardıklarını katlayıp koyar. Üzerine de sarığını, başlığını bırakır. Bunlara bakmak için birini peylemek gerekmektedir. Gömleğini çıkartmadan önce hamamdan müşteriye büyük bir peştamal verilir, müşteri bununla örtünür. Bundan sonra hamamın birinci kesimine girilir. Burada hamamın büyüklüğüne göre on beş kadar görevli vardır. Bunlar tıraş eden, masaj yapan, yıkayan

görevlilerdir. Bundan sonra çeşitli odalara gelinir, her biri bir öncekinden daha sıcaktır. Bunların her yeri güzel mermerle döşenmiştir ve her birinde iki su borusu vardır, birisinden sıcak, ötekinden soğuk su mermer kurnalara akar; taşan sular yerdeki deliklerden gider. Buradan hamamın ana kesimine gelinir. Çok geniş olan bu kesimin yerleri, üzerinde kaymadan durmanın zor olacağı kadar cilâlı mermerle kaplıdır. Burası da öteki odalar gibi kubbelidir ve camdan ufak pencereler vardır, sıkıca kurşunla çerçevelemiştir. Orta kubbe çok yüksektir. Kışın hamamlar gece yarısı ısıtılır (yazın herkes soğuk su dökünür), böylece çok odun yakılmaktadır. Odun olarak insanın beli kalınlığında çam kütükleri ve az sayıda meşe kullanılır. Odanın ortasında (ki buna hamamın kalbi de denebilir) mermerden dört köşe bir taş vardır. Bu, damarlı bir somaki taştır ve dört parmak kalınlığında, bir insan boyu uzunluğunda ve yerden bir karış yüksekliktedir, dört mermer top üzerine oturtulmuştur. İçeri girenler bunun üzerinde boylu boyunca yatarlar. Bir masajcı müşterinin kollarını bir “Herkül” gücüyle çeker. Buradan kalkınca müşteri istediği bir bölüme geçer. Odaların sıcaklığı değişik olduğundan herkes kendisine uygun sıcaklığı seçebilir. Merkezdeki yerin çevresinde süslü güzel hücreler vardır, bunların her birinde de bir kurna ve buna biri sıcak, öteki soğuk su akan iki musluk bulunur. Müşteri istediği kadar su kullanabilir, iki musluğun sıcaklığını ayar ettikten sonra açık bırakır. Bundan sonra kurnanın bitişiğindeki yere uzanır, buradaki görevli ona tasla su döker, bir başkası da yıkar. Eğer yeterince görevli yoksa bir görevli hem su döker, hem yıkar. Parası olmayanlar kendileri yıkanır. Genellikle görevliler bahşiş koparmak için paralı kimselerin hizmetlerine koşarlar ve koyu renkli, kalınca bezden yapılmış bir keseyle keselerler. Eğer müşteri sabun getirmemişse hamam sabun vermez. Tıraş olmak ya da kollarını aldırarak isteyenler için hamamın özel görevlisi vardır. Kıl kalmasını istemezler. Kadınlar bu konuda daha titizdirler. Bu iş de bittikten sonra, daha önce giyilen peştamal çıkarılıp *futa* denilen bir başka peştamal giyilir, bir görevli leğenle müşterinin arkasından giderek onun ayaklarını yıkar. Bundan sonra müşteri eşyalarını bıraktığı ilk odaya gider. Nemli olduğu için burada ateş karşısında eşyaları kurutulmaktadır. Orada otururken gene görevliler müşterinin ayaklarını yıkarlar, bunu yapana müşteri, teşekkür anlamında sağ elini başına koyar ve sonra ağzına götürür. Bundan sonra hizmet edenlere bahşişleri verilir. Belli bir ücret yoktur; kimi bir, iki, üç, akçe verir, fakat çoğunlukla dört akçe verilir [BASSANO 2-4].

1. Kapu
2. Şadırvan
3. Camialtına sofaban -
Hanımın giysiler soyanacak yeri
4. Kapu
5. Halvet soğuk sofi
6. Kapu
7. Orta halvet sofi
8. Kapu
9. Kapu
10. Sualtı
11. Hall
12. İsu halvet
13. Soğuk hanire
14. İsu su haniresi
15. Kapu
16. Kılıban odası
17. Ocak
18. Kılıban

16. yitaydan iki hamam planı (VIYANA II).

Bassano da Zara, kadın hamamları üzerine de aşağıdaki bilgiyi vermektedir: Evlerinde hamamı olan erkekler kendileri yıkanmazlar, onları kadınlar, köleler yıkarlar. Kadınlarsa yirmi kişilik topluluklarla hamama gidip birbirlerini, bir komşu ötekini ya da kız kardeşler birbirini yıkarlar. Ancak, hamamdaki bu içli dışılık sonucu kadınlar arasında birbirlerini başka gözle görenler de olur. Birbirlerini yıkayıp masaj yapan kadınlardan birbirine âşık olanlara da rastlanır. Rum ve Türk kadınlarından kimisi güzelce bir kızı çıplak görmek, onu yıkamak, dokunmak isteğini duyarlar. Çoğu kez kimi kadınlar da daha özgür olmak için kendi mahallelerinden uzak hamamlara giderler. Ama genellikle herkes kendi mahallesinin hamamına gider. Birçok yakışsız durumlar hep kadınların birbirlerini yıkamasından kaynaklanır. Kadınlar topluca gittikleri hamamda sabahın erken saatlerinden akşam yemeğine kadar kalırlar. Daha geç gidenler geceye kalırlar. Oysa kibar ailelerin kadınları kendi konaklarında hamam olduğu için halk hamamlarına gitmezler. Halktan, orta sınıftan kadınlar hamama haftada dört, kimi üç, kimi de bir kez giderler. Gidemezse kadın kirli ve kaba olmaktan çekinir. Ama bundan daha önemli iki neden vardır. Önce namaz kılmak için temiz olmaları gerekir, sonra da hamam, evlerinden ayrılıp dışarı çıkmak için bir bahanedir. Kimi kadınlar da hamama gidiyorum diye başka yerlere giderler. Bu kadınların halayıklarından biri başının üzerinde, yüksek fakat büyük olmayan leğen biçiminde bir kap taşır, bunun içine uzun pamuklu bir gömlek koyarlar. Bunların değeri dokunuşuna göre değişir. Yıkandıktan sonra nemi alan ve bedeni kurutan bu gömlekleri erkekler bile giyerler. Ayrıca beyaz gömlekler, temiz çoraplar, bol sayıda havlular da aynı kabın içine konur. Bu kabın üzeri ipek ve sırma yapraklar işlenmiş bir örtüyle örtülür. Ayrıca yanlarına kilim ve yastık da alırlar. Hamama gelince kilimi yere sererler, bakır kap yere konur, hanım

buna oturur, hizmetçiler onun iki yanında durarak onu yıkarlar, yıkanması bitince orta sıcaklıkta bir odada dinlenir. Kimi kadınlar yanlarında yemek de götürürler, hamamın iştah açıcı havası içinde yerler [BASSANO 5-6].

Her sınıftan kadın, hamama gitmekten büyük zevk alırdı. Özel banyosu olan zengin evlerde kadınlar haftada iki ya da üç kez banyo yaparlardı. Genel hamamlara ise haftada en az bir kez giderlerdi. Bunun nedenlerinden biri dinlerinin beden temizliğini şart koşmasıydı. Bir ikinci nedense, hamama gitmek ve sokağa çıkmak için bulunan bahanelerin en iyisiydi. Kocalarının kıskançlıkları hamam duvarlarının arkasında kalıyordu. Kimi hamama diye evden çıkıp başka yerlere gidiyordu. Akşam hamamdan geliyormuş gibi eve dönüyorlardı. Kocalar ne kadar akıllı olurlarsa olsunlar hamamda kim var, kim yok asla öğrenemezlerdi. Kadınlar, genellikle on - on ikişer kişilik gruplarla hamama giderdi. Sabahın köründe evden çıkıp akşam karanlığında dönerlerdi [NICHOLAY 59a-59b].

Zengin kadınlar genellikle iki kadın köleyle hamama giderdi. Esirlerden biri başının üzerinde içinde temiz çamaşırların, hanımın tuvalet eşyalarının bulunduğu pirinç bir kap tutardı. Kabın üstü altın ve gümüş sırmayla süslenmiş, oyalanmış saten ya da kadife bir örtüyle örtülü olurdu. Öteki köle güzel bir örtüyle ince ince nakışlanmış bir yastık taşırdı. Esirler hanımın arkasından yürürdü. Hanımın giysileri tüm Müslüman kadınlarının sokakta giydiği siyah çarşafla gizlenirdi. Hamamda, örtü hanımın giysilerini üzerine koyması için yayılırdı. Sonra kabın içindekiler boşaltılır ve bu kap ters çevrilerek tabure işlevi görecekt biçimde yere konurdu. Hanım bu tabureye oturur ve esirleri onu yıkardı. Daha sonra hanım dinlenirken köleler de sırayla birbirlerini yıkarlardı.

Nicholay, hamamda kadınlar arasındaki bu yakınlığın ve hamamların göz alıcı lüksünün kadınların birbirlerine âşık olmasına neden olduğunu ve Sappho 'nun çok eskiden yaptığı gibi kadınların lezbiyen ilişkilere girdiklerini ileri sürüyor [NICHOLAY 61a].

Kadınlar ve çocuklar hamama gidiyorlar (KASSEL).

Pedro 'nun dediğine göre gerek Galata yöresinde, gerek diğer yörelerdeki câmilerin, hamamların sayısı birkaç bine ulaşır. Bunların tümü de sarayları andıran yüksek kemerli, kubbeli, görkemli yapılardır. Kubbeleri kurşun kaplı, içleri mermer ve çiniyle bezelidir. Bir hamamın günlük geliri, en azından elli *escudo* 'dur. Hamamlara giriş ücretiyse, kişinin toplumdaki düzeyine göre değişir. Parasız olanlar bir akçeye yıkanabilir, bazıları için bu ücret bir ya da iki riyaldir. En küçüğünde seksen

kişinin rahatça yıkanabileceği bu hamamlar altı *escudo* 'ya kapatılabilir. Pablo, tüm yaşamı boyunca ancak bir ya da iki kez yıkanabilen İspanyollara kıyasla Türklerin çok daha temiz olduğunu, örneğin varlıklı kimselerin haftada bir hamama gidip yıkandıklarını, tüm bir hamam töreni için yalnızca bir *escudo* ödendiğini de söyler [VIAJE 266-57].

Viyana II Albümü'nde iki ayrı hamam planı buluyoruz. Tarihçi Johannes Lewenklaui için hazırlanan bu albümde hamamların bölümlerinin ne olduğu Türkçe yazılmıştır; altlarında çok küçük bir yazı ile Almancası vardır. Çok iyi Türkçe bilen Lewenklaui bu yazıları kendi de yazmış olabilir ya da bir Türk 'e yazdırmıştır. Biz bu iki hamamın planındaki yazılara sayılar verdik ve uygun yerlerinde okunuşlarını gösterdik.

Her câmi külliyesinde yer alan bir başka asal yapı da halka açık olan hamamlardı. Bunların da ayakta kalmaları câmiler gibi düzenli olarak yapılan bağışlarla mümkün oluyordu [SCHWEIGGER 112].

Kadı'nın huzurunda bir kadını felâkaya yatırılmış (VIYANA II).

Schweigger, ısıtılmış taşa terlemek için nasıl yatıldığını anlatıyor. Daha sonra hamamda çalışanlardan biri taşa yatanı baştan ayağa vücudunun her noktasına ulaşmak için bir o tarafa bir bu tarafa çevirerek ovalarmış. Sonra kollar, eller, baldırlar ve eller sanki güreşirmişcesine çekilirmiş. En son olarak, yıkanan mermer yüzeyin üzerine yatırılmış, yıkayan da onun üzerine çıkıp yürürmüş. Yaklaşık onbeş dakika süren bu işlemden sonra kişi istediği bir bölmeye tekrar yıkanmak için geçermiş. Schweigger 'in yazdığına göre bu masaj öylesine etkiliymiş ki, yıkanan kendini hafiflemiş ve yumuşamış bulurmuş. Öte yandan, hamamda çalışanların uyguladığı kanatma yöntemi çok acı veren bir işlemdi. Kullanılan bıçak keskin olmazdı. Ateşte bir tür sıvı ısıtılırdı. Bu vantuz şişelerine aktarılırdı. Bu kaynar sıvı yaranın üzerine uygulanırken tedavi gören dişlerini sıkardı [SCHWEIGGER 114]. Kimi kez hamamdan sonra Türk kadınları özellikle aralarında genç bir gelin olduğunda, avuçlarının içine ve ayaklarına kına yakarlardı [SCHWEIGGER 116].

Postel 'e göre halka açık hamamlar Türkiye 'deki yapıların en iyileri arasında yer alıyordu. Öyle ki câmilerden sonra en iyisiydi. Hıristiyanlar, Yahudiler ve herkes bunlara gidebilir ve eşit biçimde karşılanırdı. Türkler hamama çok sık gittiklerinden hamamlar çok büyük para kazanıyordu.

Tellak, yıkananları eldiven biçiminde bir parça bezle kiri çıkarana kadar keselerdi. Ayak topukları sünger taşıyla ovuşturulur, sakal, saç ve koltuk altları iyice temizlenir, cinsel organı çevreleyen tüyler ya ustura ya da kıl döken ilâçla temizlenir ve bu işlemin ardından da cildin yanmasını önleyici merhemler sürülürdü.

Postel, hamamları tanıtmasını bitirirken Türk hamamlarının benzerlerinin büyük Hıristiyan kentlerinde yapılmasını arzuladığını belirtiyor; çünkü bunlar hem sağlığa yararlı, hem de rahatlatıcı yerler. Antik Yunan ve Roma zamanında birçok hastalığa iyi geldiğine inanılıyormuş [POSTEL 28-30].

Hamamlarda epilasyon için özel preparatlar hazırlanırdı. Anadolu 'da arsenik içeren bir cins toprak vardı. Bu, tanesi sekiz akçe olan küçük tuğlalar biçiminde satılırdı. Topraktan bir ölçü, kireçten iki ölçü koyulurdu. Sonra bir cins çamur elde etmek için su eklenirdi. Bu çamur ihtiyaç olduğu miktarda hazırlanırdı. Çünkü bu karışımın sert, ekşi bir tadı vardı. Yıkanan iyice terlediğinde, tüyleri almak için derinin üzerine yeterince yayılırdı. Bir anda tüyler yok olurdu. Çok dikkat etmek gerekirdi. Daha sonra iyice yıkanmalıydı. Eğer çok fazla çamur sürülmüşse ya da derinin üstünde çok kalmışsa, hemen yıkanılmamışsa deri yanabilir ya da zarar görebilirdi. Yanma hissi yağ sürerek giderilebilirdi [DERNSCHWAM 54-55&136].

Adalet ve Cezalar

Pedro, Osmanlı adaletinden, kendi ülkesiyle kıyaslayarak, övgüyle söz eder, bazı örnekler verir. Çevre temizliği ve düzenine çok önem veren Sadrazam Sinan Paşa, kimliğini gizleyecek biçimde

giysilerini değiştirerek sık sık halkın arasında gezinir, evlerinin önünü, sokaklarını temiz tutmayanları, ister ev kadını olsun, ister köle olsun dayakla cezalandırır. Paşa bu gezmelerinden birisinde üstü başı kirli, yırtık bir adam görür, adamı saraya getirtir. Adama evine, çoluk çocuğuna bakıp bakmadığını sorar, sonra da karısını getirtir, ona da aynı soruyu sorar. Kadın adamın evine çok güzel baktığını, hiçbir şeyi eksik etmediğini söyleyince bu kez de onu falakaya yatırır. Çoluğuna çocuğuna gül gibi bakan bu adamı ortalıkta kirli giysilerle dolaştıran kadına yüz sopa atarlar. Pedro, Osmanlı hukuk uygulamalarını kendi ülkesindeki uygulamalarla kıyaslayarak övgüyle söz eder. Osmanlılarda hukuksal kararların hiç uzatılmadan, çoğu kez bir tek celsede alındığını, kendi ülkesindeki gibi yüksek paralar karşılığında uzatılmadığını anlatır [VIAJE 215-16].

Genç bir adam, Rüstem Paşa 'ya, iki adamı yargıç önünde kendisi aleyhine yalancı şahitlik yaptıkları iddiasıyla şikâyet etti. Konu kendisine miras yoluyla kalan malla ilgiliydi. Paşa adamların gerçekten yalan söylediklerini anladığında ikisinin de eşeklere ters bindirilip başlarına hayvan bağırsakları bağlanarak tüm kent boyunca dolaştırılmalarını buyurdu. Daha sonra ayaklarından zincirlenip kadırgalara yollandılar. Genç adam ise zengin olmuştu. Dernschwam, diğer yalancı tanıkların da aynı biçimde cezalandırıldıklarına tanık olmuş. Kiminin sakallarına kına yakıldığı da oluyormuş [DERNSCHWAM 77].

Hafif suçlar, falakaya yıkılarak ya da sırta veya karına değnekle vurularak dayakla cezalandırılırdı. Hırsızlığın cezasıya asılarak ölümdü. Dinine ihanet eden bir Müslüman'la Müslümanlık aleyhine konuşan bir Hıristiyan' ın cezası yakılarak öldürölmekti. Hainler çeşitli işkencelerle cezalandırılır, devlet adamlarıysa boğularak öldürölürdü.

Zina suçu işlemiş bir kadın bir eşeğe ters bindirilmiş, başına işkembe sarılmış olarak ve eşeğin kuyruğunu tuttuğu halde sokaktan geçiriliyor (VIYANA I).

Bunların yanı sıra, kazığa geçirilmek gibi başka dehşet verici cezalar da vardı. Bu durumda, iki buçuk metre boyunda bir ucu sivriltilmiş kazık, geçirileceği yere kadar suçlunun sırtında kendisine

taşıttırılır, burada sivri yerinden adamın içinden geçirilerek yere çakılır, adam bu biçimde ölmeden önce bazen kazığa çakılı kalarak, bazen de günlerce acı çekerdi. Bir başka ölüm cezası da, suçluyu belinden bir halat veya zincire bağlayarak, yüksek bir yerden demirden bir kancanın üzerine doğru rasgele atmaktı. Adamın şansı varsa, yüksekte fırlatılınca kancaya takılmadan düşüp bir an önce ölür; yoksa, kancaya takılarak orada günlerce ölümü beklerdi. Bu durumda, yiyecek ve su vermek, yardım etmek, kurtarmak da aynı biçimde cezalandırılacağı için kimse bunlara yanaşmaya cesaret edemezdi. Adam öldürenler bu şiddetli cezalarla cezalandırıldığı gibi, bazı vâliler de bu çeşit cezalara çarptırılabilirdi. Başka bir ölüm cezası da derisi yüzülerek öldürülmektir. Magosa (Famagusta) kentinin Venedikli vâlisi Bragadino, kenti, kendisine ve askerlerine dokunulmayacağına dair söz verilmesine karşın, teslim ettiğinde bu biçimde cezalandırılmıştı.

Viyana I 'de kazığa ve kancaya geçirmenin resimleri de vardı, ancak bunları çok zalimce bularak buraya almadık.

Zina için verilen cezaysa kadına ve erkeğe ayrı biçimde uygulanır: Erkek birkaç ay hapis yattıktan sonra para cezası ödeyerek çıkar, kadın ise, başına bir öküzün iç organları dolandıktan sonra at sırtında sokak sokak dolaştırılarak, çevredekiler tarafından taşlanır, kırbaçlanırdı. Müslüman kadın, Hıristiyan erkekle zina yaparsa, her ikisinin de cezası ölümdü. Bu durumda, erkeği ancak Müslümanlığı kabul etmek kurtarabilirdi. Ama yine de bu çeşit bir suç olağandışı sayılmazdı.

Oysa, Müslüman bir erkek Hıristiyan kadınla yakalanırsa ona ölüm cezası verilmezdi. Bu durumda, başına bir öküzün iç organları dolanarak bir eşeğe ters bindirilip sokaklarda dolaştırılırdı. Hıristiyan bir erkekle Hıristiyan bir kadın uygunsuz durumda yakalanırsa bunun cezası yalnızca para cezasıydı. Adları kadıda ya da *Sobassa* 'da (Subaşı) kayıtlı bulunan hayat kadınlarıysa, dinsel bayramlar dışında Yeniçerilere ve isteyen erkeklere hizmet ederlerdi. Moryson, bayramlara rastlayan günlerde cinsel temasta buldukları için, pek çok hayat kadınının diri diri çuvallara kapatılıp çuvalın ağzı dikildikten sonra Boğaz 'ın sularına atılarak boğulduğunu yazar [MORYSON II, 67-69].

Zina suçu işlemiş bir erkek bir eşeğe ters bindirilmiş, başına işkembe sarılmış olarak ve eşeğin kuyruğunu tuttuğu halde sokaktan geçiriliyor (KASSEL).

Pedro, Osmanlı mahkemelerinde verilen cezalardan da söz eder. Örneğin, yalancı tanıklık yapanlar, yüzleri çeşitli renklerle boyandıktan sonra eşeğe ters bindirilir, eşeğin kuyruğunu tutarak sokaklarda gezdirilir. Sokaktakiler yumurta, portakal kabuğu vb. atarak onunla eğlenir, aşağılarlar. Yalancı tanık bundan sonra cezaevine konur, burada bedeninde yaşam boyu kalacak dövmele yapılr, böylece bir kez daha tanıklık yapamaz. Borcunu ödemeyenler ise borçlarını ödeyinceye kadar boyunlarına demirden halka takılarak cezalandırılırdı [VIAJE 213-14]. Hile yapan, sattıkları malı bilerek eksik tartan satıcılar önce falakaya yatırılarak dövülür, sonra da başına tilki kuyruğu geçirilerek sokaklarda gezdirilirdi [VIAJE 215-216].

Tüm Türkler cezalara olağanüstü bir cesaretle katlanıyorlardı. Kimi kez baldır, kalça ve ayaklara sopa vurulurken kalın sopaların kırıldığı bile olurdu. Bu dayak işlemi sonucunda dövülenin etleri öylesine ezilirdi ki tedaviye başlamadan önce kesilmesi gerekirdi. Daha sonra dayak yiyen, kendisini dövdüren görevlinin elini öperek teşekkür ederdi ve sopa sayısı kadar belirlenmiş bir para öderdi. Türklerin inanışına göre bedenın dövülen bu kısımları öteki dünyada acı çekmeyecekti [BUSBECQ 155-156].

Dernschwam falakaya tanık olmuş: Dayak yiyecek olanın ayakları uzun bir tahtaya ayrı ayrı bağlanırdı. Sonra bu tahta yukarı kaldırılırdı. Daha sonra iki adam sopanın iki ucuna geçer, adamın ayaklarına kimi kez yüz, kimi kez üç yüz sopa vururlardı. Bu çok ağır bir cezaydı. Böylesine dayak yiyenler tüm yaşamları boyunca sakat kalabilirdiler. Türkler için dayak yemek, ekmek yemek kadar doğaldı. Bu nedenle Türkler herhangi bir otoriteye karşı söz dinlerler ve cezalandırılmaktan korkarlardı.

Falakaya yatırılmış bir erkek (VIYANA I).

13 Mart 1554 'te Sinan Paşa bir Macar ya da Hırvat 'ın çarmıha gerilmesini emretmişti. Adam ellerinden çivilendi, ayakları da bir tahtaya bağlandı. Olay Galata 'da oldu. Adam orada tüm gün asılı kaldı. 24 Şubat 'ta, bu esir diğerleriyle, kayıkla Sultan'ın yaptırdığı câmiye taş taşıyordu. Denizde esirler Türk gardiyanları öldürüp kaçmayı denediler, ancak daha sonra yakalandılar.

Aynı Sinan Paşa zorla sünnet ettirilip Müslüman yapılan bir Rum esiri yakılmaya mahkûm etmiş. Suçu, Müslümanlığı kabul etmesine karşın vaftiz edildiği Hıristiyan dinini savunmasıydı. Cezanın infaz edileceği gün Paşa, Rum esire 200 florin vermeyi önerdi. Karşılığında esir İslâm dinini kendi rızasıyla kabul edecekti, ama esir Hıristiyan kalmakta direndi [DERNSCHWAM 69].

Satıcılar yanlış tartı kullandıklarında başlarında suçlarını belirten bir yazı ile kent içinde dolaştırılırlardı. Boyunlarında da küçük zillerden oluşan ağır bir halka asılı olurdu. Ayrıca ceza verilen suçunu da bağıarak itiraf ederdi [CANAYE 98].

Sanderson, cezalar üzerine şöyle yazıyor: Yalan yere yemin edenler başlarında ve üstlerinde öküz bağırsakları olduğu halde, eşeğe ters bindirilirler ve bu halde kent sokaklarında dolaştırılırlardı. Ancak oruç ayı Ramazan 'da içkili bulunanlara verilen ceza daha büyüktü. Bir kepçe kurşun eritilir, suçlunun boğazından aşağıya dökülürdü. Sultan'ın evinde (Saray'da) Bostancıbaşı 'nın önemli bir yeri vardı. Emrinde binlerce Acemioğlan olurdu. Birçok görevinin (ki cellatlık bunlara dahildi), yanı sıra Sultan'ın saltanat kayığından da sorumluydu. Sultan gezerken dümeni o kullanırdı [SANDERSON 88-89].

Hırsızlık suçundan yakalananlar göbeğine, arkasına, tabanlarına üç yüz sopaya varan cezayla cezalandırılırlardı. Cezalandırılan zengin biri Yahudi, Rum ya da Türkse her bir sopa için de 1 akçe ödemek zorundaydı [GERLACH 85].

Gerlach 'ın yazdığına göre 1575 Mart ayında tüm Türklerin şarap içmeleri yasaklandı. Kadı, içerken yakalananları 60-70 sopaya mahkûm ediyordu. Şarap satan da cezalandırılıyordu. Ramazan

sirasında içki içmek kesinlikle yasaktı. Ocak 1576 'da, Ramazan 'dan sonra, Ulefeger Ağa adında bir genç Yedikule 'ye hapsedilmişti. İçki içip sarhoş olduktan sonra bir Yeniçeri'yi yaralamıştı [GERLACH 85&151].

Gerlach 'a göre verilen cezalar çok ağırdı. Hırsızlık yapan ya da cinayet işleyenin dövülmenin yanı sıra tırnaklarına, büyük madeni çiviler sokuluyordu. Bir başka ceza da suçlunun bedeninin muslin bir kumaşla sıkıca sarılması, sonra üzerine su dökülüp kan akıncaya kadar kumaşın sıkılmasıydı [GERLACH 121].

Gerlach 'ın tarif ettiği cezaların kimine inanmak çok zordu. Örneğin, bir kadın ceza olarak çıplak vaziyette bir çuvala konmuş, çuvalın içine aç bir fare atılmış ve çuvalın ağzı sıkıca kapatılmış ve aç fare de kadını yiyip bitirmişti [GERLACH 153].

Bir satıcı elastik tartı veya eksik ölçü kullandıysa, başı ağır bir tahtaya geçirilir, tahtadan ufak çanlar sarıkar ya da boynuna ağır, büyük boyda bir çan takılarak sokaktan geçirilir. Her ikisinde de başında tilki kuyrukları talanmış bir serpuş vardır (VIYANA D.).

Bayramlar, Yortular, Şenlikler

Ramazan ayının bitimini gösteren bayram üç gün sürerdi. Sultan, bir bayramda İstanbul 'da olursa birçok eğlence düzenlenirdi. Jonglörler, kılıç dansçıları, akrobatlar, ip cambazları ve öteki hüner sahibi göstericiler gösteriler düzenlerlerdi. Ancak bu yıl Sultan sefere çıktığından İstanbul 'da bulunmuyordu. Dernschwam 'a göre, bu geleneksel bayramlar Hıristiyanların yeni yıl kutlamalarından çok farklı değildi. Karşılıklı ziyaretler yapılır, önemli insanlara saygılar sunulur, değerli armağanlar verilirdi. Müzisyenler ev ev dolaşır, para toplardı. Zurna çalan iki adam önde yürürdü. Sonra iki adam davul çalardı, arkalarından daha da büyük davul çalan iki adam gelirdi. Bu davulları bir yandan ince bir sopayla, öte yandan tahta, kalın bir sopayla çalarlardı. Ayrıca, tabak büyüklüğünde pirinç zil ve boru çalan iki adam olurdu. Daire olduklarında, boru çalanlar önce yavaş, sonra hızlı ve olabildiğince yüksek çalmaya başlarlardı [DERNSCHWAM 86].

17 Kasım 'da ikinci bir bayram kutlandı. Bu bayramdan önce oruç tutulmadı. Pazara çok sayıda koyun getirildi. Çünkü maddî gücü yeten koyun kestirip zekât olarak fakirlere dağıtırdı. Böylece tüm yıl boyunca çorbadan başka bir şey bulamayanlar bayram boyunca koyun eti yerlerdi. Üç gün süren bayram neşeli geçerdi. Bu sürede sefahat ve ahlâk dışı davranışlar serbestti. Bu bayrama Küçük Bayram ya da Kurban Bayramı adı verilirdi. Bundan öncekine Büyük Bayram denirdi. Ancak Dernschwam, bunların ne anlama geldiğini anlayamamış [DERNSCHWAM 56].

Bir bayram gününde Tavuk Pazarı. Geri planda Çemberlitaş, Atık Ali Camii ve Elçi Hanı'nın bir bölümü görülmektedir (VIYANA II).

O yıl bayram neşeli kutlanmadı, çünkü İran 'a giden ordudan iyi haberler gelmemiştir. Sonra Sultan 'ın zafer için dua edilmesini istediği haberi yayıldı. Bu nedenle bir alay, İstanbul 'un küçük-büyük bütün câmilerini dolaştı. Önde kalabalık bir imâm ve hoca grubu, düzensiz bir biçimde, beşli gruplardan başlayarak otuzlu gruplara kadar yürüyordu. Arkalarından iki yanda iki seçkin hoca arasında şeyhülislâm gelirdi. Üçü de at sırtında olurdu. Bu, Dernschwam 'a göre bir matem alayına benziyordu. Dua okunuyor gibi değildi. Sayıları 300-400 'e varan imâmlar birbirleriyle

konuşuyorlardı. Günlük giysiler içindeydiler. Uzun, ipek ya da ketenden, parlak kaftanlar giyiyorlardı. Bellerinde yün ya da ipekli kuşak bağlıydı. Bunların üzerine yakasız, uzun kollu ceketler giyerlerdi.

Türkler çocuk gibi karışık renkli ve desenli giysiler giymeye bayılırlardı [DERNSCHWAM 87].

Bayram, oruç ayı Ramazan 'ın hemen ardından başlar ve üç gün sürerdi. O yıl, Mehmed Paşa Hıristiyanların Türklere şarap satmasını yasaklamıştı. Türklerin genellikle yaptıkları gibi sarhoş olmaları istenmiyordu. Bayramın ilk günü sabah erkenden Saray'daki tüm paşalar ve subaylar Saray'a giderlerdi. Sultan onları ana kapıda yüksek, altın bir taht üstünde karşıladı. Hepsi bağlılıklarını ve kulluklarını göstermek üzere Sultan'ın elini öperlerdi. Sonra paşalar evlerine dönerdi. Herkes onların elini öperdi ve ziyarete gelenlere yiyecek dağıtırlardı. Herkese yemek verilene dek sofradan kalkmazlardı. Canaye, bunun iyi bir âdet olduğu düşüncesinde. Çünkü böylelikle hükümdarla halk arasındaki bağ kuvvetleniyordu. Günün ortasında, Saray'daki, Tophane 'deki ve Kâğıthâne 'deki toplar tepeden tepeye yankılanan atışlar yaparlardı. Sonra, Sultan sarayın deniz duvarından amiralin denize yirmi dört kadırğa indirişini izlerdi. Bu kadırgalar Beşiktaş 'a kadar gidip geri dönerdi.

Şehirde her yerde müzik ve şarkı vardı. Hemen hemen her sokakta bir salıncak kurulurdu. Sallananlar, sallayan gençlere birkaç akçe verirdi. Gençler de ona gülsuyu veya portakal çiçeği suyu ikram ederdi [CANAYE 116-117].

Gerlach, Ramazan 'ın 23 Ocak 1574 'te bittiğini yazıyor. Minareleri aydınlatan tüm kandiller kaldırılmış. Tüm gece boyunca insanlar sokaklarda dolaşp alışveriş yapmışlar. Ertesi gün Şeker Bayramı 'ydı. Bayram üç gün sürdü. Bu süre içinde herkes en iyi giysilerini giydi; yürüyerek ya da arabalarla gezintiye çıktılar. Herkes birbirine, sokaklarda, elma ve ekmek sundu. En sevilen eğlenceler salıncakta sallanmak ve dönme dolaba binmekti. Birçok sokakta ve meydanda dört ayaklı çerçevelere salıncaklar kuruldu. Bu çerçeveler yeşilliklerle, portakal ve narla süslenmişti. Salıncağa binmenin ücreti 1 akçeydi. Müzisyenler davul ve zurna çalarken, iki kişi de müşteriyi sallıyor, müşteri de bu arada en yükseğe vardığında meyveleri koparmaya çalışıyordu. Dönme dolaplar dev tekerleklerdi ve dikey olarak döndürülüyordu. Bunları insanlar döndürüyordu. Kenarlardan sarkan oturaklardaki insanlar bunlarla sokaklarda yuvarlanıyorlardı. 1 akçe karşılığında, isteyene koku sıkanlara da rastlamak olasıydı. Bayramın ikinci gününde Gerlach İsviçreli ve İspanyol kölelerin sokaklarda kargularla neşeli danslar yaptıklarını gördü [GERLACH 45&77].

Salıncak (KASSEL).

Ramazan sırasında bir yaz Busbecq akşam namazından dönenlerin, yakındaki bir handa buzlu su içmek için durduğunu fark etmiş. Dinleri ayakta su içmeyi yasakladığı için sularını bağdaş kurup içmişler. Öğrendiğine göre, iştahlarını ve boğazlarını saatler süren bir oruçtan sonra açmak için böylesine çok miktarda soğuk su içmek âdetmiş. Yoksa kurumuş boğazlarından yiyecekler geçmiyormuş. Ramazan 'da Müslümanlar her zaman yediklerini yer, özel bir perhiz uygulamazlardı. Ancak dinleri yasakladığı halde şarap içenler bu ay süresince şarap içmemeye dikkat ederlerdi.

Hastalananlar iyileştiklerinde kaçırdıkları gün sayısınca oruç tutabilirlerdi. Savaşa giden askerler oruçtan bağıştı. Bu yüzden Sultan herhangi bir kuşkuya neden olmamak için Ramazan' daki seferlerinde çok yiyecek alırdı [BUSBECQ 153].

Müslümanlar otuz gün ya da bir ay oruç tuttuktan sonra, iki günlük bir bayram yaparlardı. Sayısız koyun kesilir, et fakirlere dağıtırdı. Ayrıca ekmek ve para da dağıtırdı. Hastaların ziyaretine gidilir, öksüzlere yardım edilir, ölmüşlerin ruhuna dua okunur, mezarlıklara gidilir, ölmüş yakınların mezarı başında yemek yenirdi. Bayramın ilk gününde bayramlaşılır ve herkes için Tanrı 'nın yardımı istenirdi. Geçmişteki kırgınlıkların unutulması istendiğinde barışılırdı. En çok önem verilen de buydu. Bu geleneği yerine getirmeyenle selâm sabah kesilirdi [POSTEL 63].

Türklerin din dışı şenlikleri de vardı. Sultanın seferden dönmesi, çocuğunun olması veya oğullarının sünnet edilmesi kutlanırdı. Böyle günlerde, tüm dükkânlar kapanır ve herkes kendince

Dönme dolap. Bu arada para karşılığı isteyen kökü sıkımlar (KASSEL).

Türkler 23 Nisan 'ı (yeni takvimde 6 Mayıs=Hıdrellez) yazın ilk günü olarak kutluyorlardı. Bundan önceki sekiz gün boyunca çeşitli çiçekler toplarlardı. Aynı gün Rumlarca Aziz George günü olarak kutlanırdı. Türkler de Aziz George 'a saygı duyarlardı. Gerlach 'a göre 23 Nisan 1576 'da Galata 'da bir Türk, Aziz George için bir koyun kurban etmiş ve etini fakirlere dağıtmış [GERLACH 88&185].

Pedro, Türklerin, Hıristiyan azizlerine saygılı olmakla birlikte, Hıristiyanlar gibi kutsal günlerinin çok olmadığını, ancak, Aya Yorgi 'nin aslında bir Türk kahramanı olup sonradan Hıristiyanlarca benimsendiğine inandıklarından yalnız onun gününü kutladıklarını yazar. Bunu da Türklerin Hıristiyanlarda olduğu gibi 23 Nisan 'da Hıdrellez adıyla andıklarını (Pedro 'nun deyimi ile *Hedrelez*) söyler. Pek çok kadın bu günde dinî inançları gereği kan verdiği için Pedro, bu günün çok hareketli geçtiğinden söz eder [VIAJE 244].

Sultan savaşta zafer kazandığında ya da bir ülkeyi fethettiğinde İstanbul 'a dönüşünde kentte üç gün üç gece büyük kutlamalar yapılırdı. Tüm esnaf tüm gün ve gece boyunca dükkânlarını açık tutmak zorundaydılar. En iyi mallarını sergilerlerdi. Böyle zamanlarda insanlar açıkça içki içerlerdi. Ancak

Dernschwam 'a göre Türkler içki içmesini bilmiyorlardı. Yabancılarla kıyaslandığında, çok çabuk içiyorlardı. Akıllı adamlar bile alkolü garip davranışları için bahane olarak görüyorlardı [DERNSCHWAM 94].

Salıncak (HEBERER).

Süleyman 'ın zafer kutlamalarının ilki 1526 'daki Mohaç Savaşı 'ndan sonraydı. Dernschwam, Süleyman 'ın İran Şahı 'na karşı kazandığı zafer kutlamalarına tanık olmuş. Bu kutlamalar 27 Ekim ile 29 Ekim 1553 günleri arasında yapılmış. Dernschwam 'ın yazdığına göre ilk gün tüm meydanlar kutlamaya gelen atlılarla hıncahınç doluymuş. Saraylar, pazarlar ve dükkânlar süslenmişti. Esnaf da bu gösterilerde hazır bulunurdu. Geceleyin dinî bayramlarda olduğu gibi tüm minareler ışıklandırılırdı. Sokaklar ve dükkânlar öylesine ışıklandırılırdı ki her yer gündüz gibi aydınlık olurdu. Lambaların içine, yağın altına renkli su konur; bunlar kırmızı, mavi, sarı ya da beyaz renklerle ışıltılı parlardı. Sultanın beslettiği kaplanlar, aslanlar, leoparlar ve başka nadir hayvanlar sokaklarda dolaştırılır, başka eğlenceler düzenlenirdi. Dansçı ya da şarkıcı olarak genç erkekler görev alırken kadınlara asla rastlanmazdı [DERNSCHWAM 93-95].

Sultan, tercümanlarından biri olan bir Polonyalı ile Venedik elçisine kazandığı zaferi ilettili. Bunun üzerine elçi hemen İbrahim Paşa 'ya tebriklerini sunmaya gitti.

Bu olay 7 Kasım 1554 'te oldu. Kutlama törenleri kapsamında Venedik elçisi Galata ile İstanbul arasında bir kayık yarışı düzenledi. Yarışa Venedikli tüccarlar yarışmacı olarak katıldılar. Elçinin evinin önündeki yüzüğe ya da haça ilk varana değerli bir hediye verildi. Diğer eğlenceler arasında çocuk oyunları vardı. Halı dokumacılarından biri başında renkli bir halı ve halının üstünde koni biçiminde bir şapkayla dolaşırdı. Bir başkası bir kılıç darbesiyle şapkayı keserdi. Bu, düşmanın mağlubiyetini simgeliyordu. Diğer elçilikler Venedikliler gibi yapmadılar. Ama sevseler de

sevmeseler de İmparatorluk elçiliği zafer dolayısıyla Yeniçeriler rahatça otursunlar diye minder ve halı dağıtmak zorunda kaldı. Avusturyalı diplomatlar Türklerce on üç ay boyunca gözetim altında tutuldu; bu süre içinde Türkler başka yerleri işgal ettiler [DERNSCHWAM 95].

26 Ekim 1577 Demetrios Rum yortusuydu. Gerçek Rumlar bu yortuyu eğlenerek kutlardı. Rumlar ibadetlerinde liberaldiler. İbadet gece geç vakit yapılmazdı. Her yıl on ikiyi bulan önemli yortularında kadınlar ve erkekler gece yarısı beraberce kiliseye giderlerdi. II. Sultan Mehmed, Rumların bu uygulamalarını sağlıklı sürdürürebilmeleri için özel izin çıkarttırmıştı. Gerlach, ayrıca Rum kadın ve çocuklarına en ufak bir zarar getirene büyük cezalar verildiğini yazıyor [GERLACH 297].

Spor ve Oyunlar

Geleneksel Türk sporlarının bir kesimi iki rakip takım arasında yapılırdı. Örneğin cirit, çevgân (polo), tomak gibi. Buna karşılık güreş, matrak gibi iki kişiyle oynanan oyunlar da vardı. Hem at üzerinde, hem yaya oynanabilirlerdi: cirit ve okçuluk gibi. Türkler gerek binicilikte gerek okçulukta çok ustaydılar.

Pedro Türklerin, bir iki kart oyunuyla dama dışında pek oyun bilmediklerini söyler; bunun nedenlerini de, aslında Müslümanlığın, bir tarafın kazancının öbür tarafın kaybı olduğu gerekçesiyle bu gibi oyunları yasaklaması, ayrıca kişinin hoşça süre geçirme gibi duygularını yenmesi kuralına uyarak Türklerin oyunla geçirecekleri süreyi Tanrı 'ya tapınarak geçirmeyi yeğledikleri biçiminde yorumlar [VIAJE 244-45].

Türklerce At Meydanı denilen Hipodrom 'da her gün çeşitli eğlenceler ve oyunlar oluyordu. Atlarla, eşeklerle ve diğer hayvanlarla gösteriler yapılıyordu. Şenliklerde güreşçiler, okçular ve kılıççılar yer alıyordu. Güreşçilerin üzerinde iyi yağlanmış deri kıspetleri vardı. Seyredenlerden biri kazanana birkaç akçe vereceğine söz verirse güreşçiler güreş tutarlardı [WRATISLAW 160-161].

Türklerce yapılan güreş sporu eski Yunanlılarca yapılan güreşlere çok benziyordu. Sultan Süleyman güreş seyretmekten çok hoşlanırdı ve kendi güreşçileri vardı. Bunlar özgür insanlardı ve güreşmeleri için günde on ya da on iki akçe ücret alırlardı. Bu adamlar iri yapılı, adaleli, güçlü kuvvetliydi. Çoğu Faslı, Hintli ya da Tatar 'dı. Güreşirken yalnızca deri bir pantolon olan kıspet giyerlerdi. Bu pantolon dizin altına kadardı. Tüm bedenlerine ve pantolonlarına bol bol yağ sürerlerdi. Böylece rakiplerin birbirlerini tutmaları çok zorlaşırdı. Bu yüzden, köpeklerin ayılara saldırdığı gibi, birbirlerinin burunlarını ya da kulaklarını ısırmaya çalışırlardı. Her oyundan sonra, güreşçiler terli bedenlerini mavi çizgili pamuklu bir kumaşla sararlardı. Ama güreş alanının dışında uzun, ipek kuşaklı, kukuletalı giysiler giyerlerdi. Bu giysiler siyah kadife veya astragandandı. Kukuletalar, Polonya veya Gürcü beylerinininkine benzerdi. Güreşçiler cinsel ilişkiye girmemekle güçlerini koruduklarına inanırlardı [NICHOLAY 86b; 81a].

At Meydanı yakınındaki Cündî Meydanı'nda cirit (VIYANA I).

Cirit çok eski bir Türk oyunudur. Bugün de Anadolu'nun kimi kesimlerinde popülerdir. Osmanlı'da bu oyun iki takım arasında günümüzdeki popüler futbol gibi kalabalık seyirci önünde oynanırdı. Sultan I. Çelebi Mehmed cündîliği geliştirmek için daha önce vâililik yaptığı Amasya ve Merzifon'dan topladığı usta binicilerle iki cündî bölüğü kurdu. Ayrıca bunlardan birer spor takımı oluşturdu. Merzifon'un büyük lahanaları ünlü olduğundan oradan gelenlere "Lahanacılar", Amasya'nın da bamyası ünlü olduğu için oradan gelen sporculara da "Bamyacılar" dendi. Lahanacıların formaları yeşil, Bamyacılarınkı ise kırmızıydı. Buraya *Viyana I*'den aldığımız resimde bu renk farkları yer yer

görülüyor. Bu arada oyunu izleyen halk kalabalığı da gösterilmiştir. Oyun Cündî Meydanı ya da Sipahi Meydanı diye bilinen At Meydanı yakınlarında bir yerdedir. Resimde günümüzde tenis, futbol gibi oyunlar da oyun dışı kalan topları toplayan görevliler gibi yere düşen ciritleri toplayan bir görevli de görülmektedir.

Lubenau 'nun yazdığına göre Hipodrom 'un yakınında duvarlarla çevrili bir oyun alanı vardı. Buraya *Sipahi Meydanı* deniyordu. Burada atlılar cuma günü öğleden sonraları, tatillerde ve yazları her gün bir araya gelirlerdi. İki takıma ayrılırlardı. Takımlar birbirini kovalar ve rakiplerini yakalamaya çalışırlardı. Ancak savaş ciritlerinin yerine, uzun, beyaz sopalarla oynarlardı. Birçoğu bu sopaları çok uzağa fırlatabiliyorlardı, kimiye kendilerine atılanları tutabiliyorlardı. Bu, çok tehlikeliydi. Sopasını atan, yakalanmamak için hızla kaçardı. Kimisi takım arkadaşlarından ayrılıp rakiplerini kovalar, sonra da hızla geri çekilir ve gözden kaybolurdu. Oyun iki takım arasındaki gerçek bir kavgaya dönüşür ve takımlardan birinin öteki takımca esir alınmasıyla sona ererdi. Ciritin öğretildiği okullar bile vardı [LUBENAU 152-154].

Baron Wratislaw genç bir adamdı. At Meydanı 'nda gördüğü bir spor ona kentte gördüğü eski şeylerden daha ilginç gelmişti. Hava güzel olduğundan, cuma günleri Sultan'ın sarayından olan 800-900 genç adam at sırtında At Meydanı 'na gelirdi. En iyi giysilerini giyerlerdi. Ayak bileklerinde daralan geniş pantolonlar üzerine parlak renkli giysileri vardı. Hepsi safkan olan atlar, eyerleri ve gemleri ile bulunabilen en iyi cinstendi. Bazılarının yanında yedek atları getiren seyisleri vardı. Her gencin elinde 2 metreden uzun, çapı 2 santimetreyi geçmeyen sopalar olurdu. Eyer kayışında ise ucu çengelli, daha kısa, daha kalın bir sopa asılı olurdu. Gençler iki gruba ayrılır ve atlarını birbirlerinin üzerine sürerken sopaları da mızrak gibi fırlatırlardı. Biri atını dikkatsizce sürerse karşı tarafın oyuncularını onu tutsak alır ve oyun dışı bırakırlardı. Bu oyunda amaç, hasmın oyuncusunu dörtnala izlerken onu sopayla vurmaktır. Sopaları yere düştüğünde, hızlarını kesmeden ya eyerlerinden sarkıp doğrularak ya da çengelli sopalarıyla uzanarak onu yerden büyük bir çeviklikle alırlardı. Kimi kez, sopaları havada yakalarlardı ve paldır küldür karşı saldırıya geçerlerdi. Atlar yorulduğunda at değiştirirlerdi. Bu oyunun amacı genç adamları savaş alanında ustaca mızrak kullanmaları için eğitmektir. Kentin tüm paşaları ve üst sınıf erkekleri at sırtında bu oyunu izlemeye gelirlerdi. Yanlarında adamları da olurdu. Atlarının üzerinde süslü koşum takımları ve örtüleri vardı. Halk ise yürüyerek gelir ve ayakta seyrederek izlerlerdi. Hanımlar civar evlerin pencerelerinin kafeslerinden izlerlerdi. Bu oyun iki ilâ üç saat ya da atlar yoruluncaya kadar sürerdi [WRATISLAW 164-168].

Okçulukta iki türlü atış yapılırdı. Bunlardan biri hedefe atıştı. Buraya alınan bir resimde iki yarışmacı, uzun bir direğin tepesindeki hedefe (altın kabağa) at üstünde nişan almış olarak görülmektedir. Bunu gösteren minyatürler de vardır. Nitekim Topkapı Sarayı 'nda bulunan *Hünernâme* 'nin birinci cildindeki bir minyatür Sultan II. Murad'ı at üstünde bir direğin tepesindeki kabağa nişan alırken göstermektedir.

Busbecq 'in öğrendiğine göre tüm Türk ulusu okçulukta çok becerikliydiler. Çünkü erkek çocukları yedi ya da sekiz yaşlarında ok kullanmaya başlıyorlardı. Bundan sonraki 10-12 yıl boyunca yılmadan çalışıyorlardı. Böylece hedefi şaşmamayı öğreniyorlar ve kollarını güçlendiriyorlardı. Türk yayları Macar yaylarından daha kalın ve daha kısıydı. Macar yayları gibi yekpâre değildi. Tutkal ve ketenle birleştirilmiş olan öküz boynuzu ve tahta kirişlerinden yapılıyordu. Kısa oluşları, tutmakta kolaylık sağlıyorsa da öylesine sert oluyordu ki alışık olmayan birinin bu yayları girmesi zordu. Ancak

deneyimli bir Türk okçusu bu yayları kolaylıkla kulağına kadar gerip savaşta düşmanı tam gözünden vurabiliyordu. Türk okçuluk okullarında hedef üzerindeki beyaz daire genellikle Avusturya *thaler* 'inden bile küçük olurdu. Ancak Türk okçuları arka arkaya beş ya da altı oku daire biçiminde bu beyaz yuvarlağı çepeçevre saracak biçimde atarlardı. Bu oklar beyaz yuvarlağın çizgisinin tam üzerinde olur, hiçbiri dairenin içine isabet etmezdi. Hedef yerden yaklaşık 120 santim yükseklikte, tahtalar üzerinde duran içi kum dolu bir fıçıya çizilirdi. Okçu yaklaşık 9 metre uzakta dururdu. Sağ elin başparmağına geçirdiği kemik yüzükle yayı gerer, sol eliyle de yayı tutardı. Sağ ve sol el aynı hızda dururdu. Bu, Avrupalıların yayı kullanmasından farklıydı.

At üstünde iki okçu (BREMEN).

Paşalar ve büyük konakların beyleri esirlerinin okçulukla ilgilenmesini sağlardı. Bu esirlerin içinde yetenekli olanlar öğretmenlik yapardı. Bayramda erkekler Ok Meydanı 'nda toplanırdı. Önce, yarışmacılar bağdaş kurup yan yana otururlar ve yarışmaya dua okuyarak başlardı. Daha sonra yarışma son derece düzenli ve sessizlik içinde yapılırdı, seyircilerde çıt çıkmazdı. Özel yaylar kullanılırdı. Bu yaylar çok kısa ve çok sertti. Öyle ki ancak çok iyi okçular gerebilirdi bunları. Oklar da özeldi. Yarışmada önemli olan, oku en uzağa atabilmektir. Ödül, işli bir yüz peşkiriydi. Ancak

zaferdi önemli olan. Her yıl ulaşılan en uzak mesafe bir taşla (nişan taşı) belirlenirdi. Busbecq tanık olduğu mesafelere şaşırılmış. Ancak geçmişten kalan taşlar gününden çok ilerdeymiş. Türkler kendileri de atalarının beceri ve kuvvetiyle boy ölçüşemeyeceklerini söylemişler.

Okçuluğa duyulan büyük ilginin diğer bir kanıtı da birçok sokakta bulunan hedef tahtalarıydı. Her yaştan erkek bunlara ok atıyorlardı. Her hedef tahtasının bir sorumlusu vardı, görevi tahtayı her gün suyla nemlendirmektir. Aksi takdirde kum kurur ve sertleşir, oklar da tahtaya saplanmazdı. Bu fiçılarda yalnızca kör uçlu oklar kullanılırdı. Görevli okları fiçıdan söker, temizler, ok atana teslim ederdi. Ok başına belirlenmiş bir ücret alır; hayatını böyle kazanırdı. Hedef tahtalarının ön yüzü ufak bir kapıyı andırırdı. Busbecq böylesine bir hedef tahtasının Rum özdeyişi “tahtaya vurmak”la ilgili olup olmadığını merak etmiş. “Tahtaya vurmak” burada hedefi kaçırmak/bulamamak anlamındaymış [BUSBECQ 133-135].

Müzik, Dans ve Eğlendiriciler

16. yüzyılda her türlü gösterimin yapıldığı bir yer vardı. Bu Beyazıt’a yakın Tahtakale ’ydi. İki görgü tanığı bunları anlatıyor. Buradaki sanatçılar özel ve genel şenlikler için de kiralanabiliyordu. Görgü tanıklarından Haunolth, Tahtakale Meydanı’nda hokkabazlar, cambazlar, güreşçi ve taklacılardan başka eğitilmiş atların, eşeklerin, köpeklerin, kedilerin, geyiklerin, aslanların, ayıların, leoparların, tilkilerin ve benzeri hayvanların hünerlerini sergilediklerini anlatıyor [HAUNOLTH¹, 415]. Bir başka tanık, Lubenau da Tahtakale ’yi şöyle anlatmaktadır: Bayezid Câmii yakınındaki yerde hokkabazlar, cambazlar, eğitilmiş atlar, keçiler, köpekler, maymunlar para karşılığında hünerlerini göstermektedir. Bunların içinde oyuncular çeşitli ülkelerin giysileri içinde tuhaf güldürmeceler göstermektedirler. Elllerinde çiftler tahta çubuklar ya da kemiklerle tartım tutarak oynayan erkek ve kadın dansçılar, şarkıcılar, cambazlar, güreşçiler de bulunmaktadır [LUBENAU, 183].

Kadın çalgıcılar dansçılara eşlik ediyorlar (VIYANA II).

Şölen sırasında müzik olurdu. Kadınlar kendilerine ayrılan bölmede, kafes arkasında görülmeden hem müziği duyabilir, hem de şöleni izleyebilirlerdi. Çalgılar genellikle vurmali çalgılar, ziller ve bir tür obuaydı. Hıristiyan şenliklerinin tersine Türk kadın ve erkekleri beraber dans etmezdi. Ayrıca yüksek mevki sahibi erkekler de dans etmezdi. Dans yalnızca kadınlara uygun görülürdü. Türk erkeği için en büyük erdem askerî başarıydı. Eğlence, çengi diye bilinen kızlardan oluşan kiralananmış topluluklarca sağlanırdı. Kızlardan biri bir tür arp çalarken, bir başkası def, bir üçüncüsü küçük tahta çubuklarla kastanyet çalardı. İki ya da üç genç kız inanılmaz bir incelikle bedenlerini ustalıkla kullanarak dans ederlerdi. Daha sonra eğlenceye bir çeşni katmak amacıyla en uzun boylu ve en güzel olanı başörtüsünü çıkarır, başına bir erkek sarığı bağlar ve hareketleriyle öylesine ateşli aşk sahneleri çağırırdı ki, seyredenler cinsel arzularının coşmasına gem vuramazlardı. Daima müziğe uygun hareketleriyle birisine dans etme çağrısını mimle canlandırıp, olumlu yanıt alamadığında güzel bir mendili ip haline getirip, hayal kırıklığı içinde canına kıymayı canlandırırdu [POSTEL 17-19].

Schweigger, Türklerin çalgı müziğinden zevk almamış. Türk müziğini ahenksiz seslerin bir kakafonisi olarak betimliyor. Üstelik de Türkler müzisyenlerin mümkün olduğu kadar yüksek perdeden çalmalarından hoşlandığı için çıkan sesler kulak tırmalayıcı olurmuş. Schweigger, Türk müziğini aynı zamanın Alman müziğinin kabul edilmiş kurallarına uymadığı için de eleştiriyor. Ona göre, en kaba Alman köylüsü bile daha ahenkli sesler çıkarabilirmiş [SCHWEIGGER 207].

Çengler (DRESDEN).

Kadınlar bir yandan neşeli, edepsiz şarkılar söylerken, bir taraftan da tef çalıp oynarlardı. İki ya da üçü dans ederken kollarını iki yana açıp birbirlerine bakarlar ve ellerinde tuttukları bıçak büyüklüğündeki iki çift tahtanın, bir tür kastanyetin tartımına uygun hareket ederlerdi. Erkeklerin çaldıkları tipik aletler arasında pirinç boru, tahta flüt, üzerinde kırmızı kumaş gerili olan davul, kardinal şapkası büyüklüğünde, tabak biçiminde, üzerinde parmak için halkaları olan bir çift pirinç zil vardı. Bu enstrümanlardan çıkan ses iki ordunun çarpışmasından çıkan sese benziyordu. Türkler, bu sazları askerî ve hükümdar bandolarında, bayramlarda ve eğlencelerde de kullanıyorlardı. Ayrıca, şapka büyüklüğünde iki tek taraflı davullar da vardı. Bu sazların hepsi bir arada çalındığında sonuç savaşımı ve vahşî bir gürültüydü.

Alt sınıftan insanlar arasında, genç erkekler eğlenmek için mızrapla kitara çalardı. Kimisi de uzun saplı, küçük, yuvarlak karınlı, telli bir saz çalardı. Ancak Schweigger, Yahudilerin müziğini de garip bulduğunu yazıyor. Türk şarkıcılarından da hoşnut kalmamış. Şarkıcılar bir melodiyi, seslerini modüle etmeden söylüyorlarmış. Ancak, Schweigger, Türklerin çok sayıda kahramanlara, savaşlara ve zaferlere ait şarkılarının bulunduğunu da belirtiyor [SCHWEIGGER 207-208].

Müzikli eğlenti (VIYANA II).

Düğün şöleninde eğlentiler sırasında üç Yahudi müzisyen keman, küçük bir davul ve Türk sazı çalıyordu. Üçü de Türkçe şarkılar söylüyorlardı. Dans edenlerin tümü kadındı. Bir ellerinde mendil

vardı. Bir kadın dansa katılmak istediğinde bu mendilden tutardı, dolayısıyla kadınlar birbirlerine değmiyorlardı. Genç kızlar çok dans etmediler. Adımlar yavaş ve zarifti. Zıplayıp sıçramadan bir adım ileri, bir adım geri dans tüm gece boyunca sürdü. Ara sıra kaba olaylarla bölündüğü oluyordu ki bunlardan biri Venedikli bir soylu gibi giyinmiş birinin iki fahişeye pazarlık yapmasıydı. Kadınlardan biri çok para istedi. Daha sonra soylu sıkılıp bayıldı ve bir doktor kendisiyle ilgilendi. Bir başka oyundaysa oğlanla cinsel ilişki gösterildi. Bu olay kadınların gözleri önünde oynandı. Zengin Rumlar arasında bu tür düğün eğlenceleri günlerce sürerdi [GERLACH 157].

Bir çengi çenk eşliğinde dans ediyor (BREMEN).

Türklerin tahta borulardan oluşan bir müzik aleti vardı. Bunların kimi 24, kimi de 18 borudan oluşuyordu. Bu çubuklarla Alman flütüne eşdeğer armonide sesler çıkarabiliyorlardı. Ancak görünüş olarak bu çalgı Fransız köylülerinin kaba ve basit kavallarına benziyordu [BELON 133b].

Tahtakale 'de Bayezid Câmii yakınındaki açıklık bir alanda her tür oyuncu izleyenleri eğlendirirdi. Bunlar arasında profesyonel şarlattanlar, hikâye anlatanlar, pantomimciler, sihirbazlar, ip cambazları, ata binenler ve maymun, at ve keçi eğiticileri vardı. Çeşitli ülkelerin yerel giysileri içindeki komedyenler garip oyunlar sunarlardı. Ellerinde kastanyete benzer kısa çubuklar tutan kadın ve erkek dansçılar dans ederdi. Şarkıcılar, güreşçiler ve eskrimciler de vardı. Kısacası her tür gösteriye rastlanıyordu. Bu alan çevresinde erkek çocuklarının takla atmayı, elleri üzerinde yürümeyi, kılıç, ok-yay kullanmayı, mızrak ve gülle atmayı ve hokkabazlık yapmayı ve her tür oyun ve beceriyi öğrendikleri evler vardı. Lubenau ok atmayı öğrenen bir çocuğu izlediğini ve çocuğun bir çanı ortasından deldiğini gördüğünü yazıyor [LUBENAU 183-185].

Diğer bir sevilen eğlence türü erkek akrobatların gösterisiydi. Bunların güç sergileme numaraları soluk kesiciydi. Bir akrobat bir eliyle bir sopaya bağlı yüz kilo ağırlığı ya da bir zincire bağlı on top mermisini veya küçük bir topu kaldırabilirdi. Bu akrobatların saçları tam tepelerinde, bir tutam saç dışında usturayla tıraş edilmişti. Bir başka numara, bu bir tutam saça bağlanan ağırlıkları kaldırmaktı. Ağır tahta parçalarıyla jonglörük yapar, bunları bir omuzlarından ötekine atar ya da başlarının, alınlarının, çenelerinin, hattâ dişlerinin üzerinde dengede tutarlardı. Kimi bu numarayı tahtanın üzerine ağır taşlar koyarak ve hiç düşürmeden dengeleyerek zorlaştırırdı. Becerilerini sınarken, adamlardan biri kalın bir bronz levha tutar ve bir başkası da kolu kalınlığında bir Türk yayını alıp inanılmaz bir güçle çeker ve bu metal levhayı okuyla delerdi. Postel en iyi Fransız akrobatının bile Türkiye 'de gördüğü akrobatların hiçbirisiyle yarışamayacağını yazıyor [POSTEL 20].

Çengiller ve bir pantomim gösterisi. Kimi kadınlar erkek kılığında (VIYANA II).

Monsieur d 'Aramon elçilik evinde bir gösteri yapan Türk akrobat ve jonglörlerinin kuvvet ve

becerileri karşısında hayrete düşmüş. Bunlardan biri şaşı bir cüceymiş. Bir elinde iki yay tutuyormuş, ötekiyle de her iki yayı kulağının hizasına kadar çekmiş. Ancak bu yaylar öylesine gerginmiş ki elçinin maiyetinden hiç kimse bunları birkaç santim bile geremezmiş. Sonra bu usta cüce dört palanın keskin tarafları üzerinde yalınayak durmuş. Aynı zamanda, önce oklardan birini beş santim kalınlığında bronz bir plakanın arasından geçecek biçimde, sonra ötekini her biri bir iki santim kalınlığında olan üç bronz plakanın arasında geçecek biçimde atmış. Bundan sonra, ucu demir olmayan tahta bir oku kalın bir tahta içinden geçecek biçimde fırlatmış. Daha sonra yine oklarla devekuşu yumurtalarını, cam topları ve cam vazoları kırmadan delmiş. Son numarası bir saban demirini okla delmek olmuş.

Ertesi gün elçi kuvvet gösterisiyle eğlendirilmiş. Gösterilerin birinde bir başka adam yine yalınayak palaların üzerinde dururken, aynı zamanda başına demir zincirle bir koyun kafası bağlamış. Zincirin öteki ucu ise ayaklarının altındaymış. Daha sonra koyunun kafasına öyle kuvvetli vurmuş ki ikiye ayırmış. Aynı gösteriyi bir ata ayağıyla ve bir öküze uyluk kemiğiyle yinelemiştir. Bunları kırmak için dirseklerini, omuzlarını, ayak bileklerini ve alnını kullanmış. En son olarak, yalnızca yumruklarını kullanarak dört vuruşta bronz bir havan tokmağını ikiye ayırmış. Bir sonraki numarası yüz ya da iki yüz elli kilo ağırlığındaki kadirge seren cundası ile jonglörük yapmak olmuş. Ellerini hiç sürmeden bunu omzunda dimdik tutmuş, sonra bir omzundan ötekine aktarmış, sonra alnına ve sonra da dişlerine. Fransız konuklar, aynı numarayı 30 santim uzunluğunda bir direk yapıldığında, iyice şaşırmış. Adam direği asla düşürmeden hep dik tutarak, kâh kulağının kâh karnının üzerinde dengede tutuyormuş. Son olarak, jonglörün yardığı üç yüz kilo ağırlığındaki bir taş parçasını saçıyla kaldırmış. Daha sonra bir at nalına yumruğuyla çiviler çakarak delikler açmış.

Müzikli eğlenti (VIYANA II).

Mehter müzîgi (SCHWEDGER).

Mehter müzîgi (KASSEL).

Zorbazların gösterileri: Yan çıplak birinin karnına çekiçle vuruluyor, bir başkası yılan dolu bir fiş içinde (üstte), bir üçüncüsünün bedeni zincirlerle bağlı iken bedenine kayalarla vuruluyor (altta) (VİYANA I).

Ertesi gün, Türk göstericiler elçinin evine yine gelmişler. Bu kez yanlarında İranlı bir sihirbaz varmış. Bu İranlı sihirbaz bir oku kafasından sokup, bedeninden geçirip ayağından çıkarmış, sonra yine ayağına sokmuş, vücudundan geçirmiş ve kafasından çıkarmış. Daha sonra, kendisinden daha uzun ve daha ağır iki adam İranlı'nın üzerine çıkmışlar ve İranlı sihirbaz ellerini kullanmadan birçok kez çömelip kalkmış. Türklerin yaptığı gibi birçok eşyayı kırmasının yanı sıra, iki parmağını çatal biçiminde kullanarak bir koyun bacağını kırmış. Bir buçuk metre uzunluğundaki bir odun parçasıyla jonglörük yapmış. Daha sonra kendini saçlarından başaşağı asmış. Bu durumdayken kalın bir bronz

plakayı okuyla delmiş, kalın ve sağlam bir halatı yine okuyla kesmiş. Daha önceden seren cundasıyla jonglörük yapmış olan Türk yine bir seren cundasıyla aynı numarayı tekrarlamış. Ancak bu seferki bir ağaç büyüklüğünde ve üç yüz elli kilo ağırlığındaymış. Daha sonra aynı Türk altı adam ve dört çocuğu aynı anda kaldırmış ve dolaştırmış. Elçi daha sonra uşaklarından birine 10 santim kalınlığında bronz bir havan tokmağı getirmesini emretmiş. Türk bunu yüz üç vuruşta ikiye ayırmış [CHESNEAU 49-53].

Dervişler ve Din Adamları

Dilenci kılığında yarı meczup fakirler ülkenin her yerinde görülebilirdi. Türkler, tüm yarı meczup kimselerin Tanrı 'ya daha yakın olduğuna inanırlardı. Hemen hemen her köşe başında dilenen fakirler, yalınayak, belden yukarıları çıtırçıplak dolaşırlar, sadece alt kısımlarına tüyleri dışarı doğru gelecek biçimde koyun postu sararlardı. Bunlar, şiş ve iğneleri kendi bedenlerine batırırlar, kendi kendilerine Tanrı aşkına işkence ederlerdi. Gerek İstanbul 'da, gerekse Anadolu 'da bol rastlanan bu garip insanlar genellikle sığındıkları tekkelerde yer, içer, yatarlardı.

Bunlardan bir tanesi, o dönemde İmparatorluk elçiliğinin bulunduğu sokağın köşesinde gördüğü ağzına kadar darı dolu bir sandığa dalar ve günlerce burayı kendisine konut beller, burada uyur, çıplak bedenini burada ısıtır. Yoldan geçenler kendisine yiyecek getirir, onu gören başka fakirler de sandığın çevresinde onunla sohbet eder ve burada konaklamaya başlarlar.

Dernschwam, bu yarım akıllı kimselerin çoğunun, onun bunun acıyıp getirdiği yemekleri yemekten bazen bir domuz gibi semirdiklerini, bazılarının da, kendinden geçinceye kadar şarap içtiğini söyler.

İki şerif ve iki molla (BREMEN).

Âşık da denen bu garip insanların çoğu, bağlı oldukları tarikatları, üzerlerine sardıkları postlara bağladıkları ipek, keten paçavralarla, ay yıldız biçimi altın, gümüş nesnelere, metal parçalarıyla vb. belirtirlerdi. Bunlar, özellikle kasım ayında, tek sıra halinde sokaklarda dolaşır, başlarındaki adam yüksek sesle dualar okuyarak, ötekiler de koro gibi onun söylediklerini tekrarlayarak dört-beş gün böylece gezinirlerdi.

Dernschwam 'a bu yürüyüşün, Hz. İshak 'a karşı bir bağlılık gösterisi olduğunu ve buna da, Berberîlerde kutsal çorba anlamına gelen âşûre dendiği söylenir. Bu tek sıra halindeki dualı yürüyüşün bir amacı da, sadaka toplayarak kış aylarında aç kalmamak içindi. Bir derviş öldüğü zaman

mezarına imâmlar bakar, başında sürekli olarak bir mum yanardı [DERNSCHWAM 117-120].

Müslümanlar dört ayrı gruba ayrılıyordu. Türkçe 'de bunlara *Geomalers* (Câmîler), Kalenderler, Dervişler (Abdallar) ve Torlaklar deniyordu.

Geomalers (Câmîler) gezici hacılardı. Nicholay bunları, zengin ailelerden gelen çok yakışıklı genç erkekler olarak tanımlıyor. Bunlar dinsel görünüşleri altında başkalarının paralarını seyahatlerde harcayan mutlu insanlardı. Kolsuz, eflatun, diz altına uzanan giysiden başka bir şey giymez, bellerine uzun, enli ipek bir kuşak bağlardı. Nicholay bunların ahlâksızlıklarıyla ünlü olduklarını söylüyor [NICHOLAY 99b].

Kalenderler, *Geomalers* 'den (Câmîler) farklıydı. Çünkü bunlar yoksulluk ve iffet üzerinde duruyorlardı. Tekke denen küçük manastırlarda yaşıyor, buralarda Nerzimi 'nin (Nesimî) yazdığı

şarkı ve şiirleri okuyorlardı. Nerzimi (Nesimî), kendi mezheplerinin ilk aziz ve şehidi idi. Muhammed 'in yasaklarına karşı çıktığı için canlı canlı derisi yüzülmüştü. Kalenderler kolsuz yün ve at kılından yapılmış bir giysi giyerlerdi. *Geomalers* (Câmîler) gibi saçlarını uzatmaz, aksine kısacık keser ve geniş alınlarında bir karış uzunluğunda at kılından yapılmış iplikler sarkardı. Boyunlarına, kollarına kulaklarına ağır demir halkalar takılmış olarak gezerlerdi. Tahriklere kapılmamak için penislerini deldirdip demir veya gümüş halka takarlardı [NICHOLAY 101b].

Peygamber'in soyundan geldikleri ileri sürülen seyyid ya da şerifler (VIYANA I).

Dervişler (Abdallar) garip ve yabansıydı. Aldatmaca, hırsızlık ve cinayetle ün salmışlardı. Kafaları usturaya vurulmuştu. Şakakları dağlanmıştı. Kulakları delinmişti. Kulaklarına çok güzel, yeşile benzer taştan halkalar takarlardı. Kış ve yaz keçi veya kuzu postunun altında çıplak gezerlerdi. Bu deriler yalnızca önlerini ve arkalarını kapamaya yarıyordu. Kentler dışında küçük kasaba ve köylerde yaşar, yaz boyunca kutsal olduklarını söyleyerek ordan oraya gezerler ve her tür kötülüğü de ederlerdi ki bunlardan biri de oğlancılıktı. Kemerlerinde gizledikleri ufak balta ile savunmasız gezginlere saldırır, onların mallarını ellerinden alır, hattâ onları öldürürlerdi. Tanrısal olduklarını göstermek için *matlah* denilen bir tür ot yerlerdi. Bu ot onların delirmesine neden olur, bu haldeyken kendi boyunlarını, karınlarını ve kalçalarını bıçak ya da ustura ile keserlerdi. Yaraları iyileşene dek korkunç acılara inanılmaz bir güçle katlanırlardı. Bu dervişler büyük yalancıydılar. Ama sıradan insanlar onlara saygı duyuyordu. Ali adına topladıkları para ile yaşarlardı. Diğer bir azizleri de Seyyid Battal 'dı.

Nicholay, bu dervişlerin İstanbul 'da hoş karşılanmadıklarını yazıyor. Çünkü çok değil bir süre önce bunlardan biri Sultan II. Mehmed 'i öldürmeye kalkışmıştı. Ama Türkler yardımseverliğe

öylesine önem veriyorlardı ki bunlara para vermeden edemiyorlardı [NICHOLAY 102b; 102a].

Hocalar bir cenazede dua ediyorlar (VIYANA I).

Torlaklar, denildiğine göre dervişler (abdallar) gibi çıplaklıklarını keçi ya da koyun postuyla kaparlardı. Ama bunların üzerine de büyük bir ayının postunu pelerin gibi giyerler, ayının pençelerini de omuzlarından birbirine bağarlardı. Onlar da şakaklarını dağarlardı. Kolları ve bacakları çıplaktı ama başlarına yüksek, silindir biçiminde beyaz keçeden pilili şapka takıyorlardı. Okuma, yazma bilmezlerdi. Yaptıkları yararlı bir iş de yoktu. Bahşişle yaşarlar, sık sık hamamlara, meyhânelere ve insanların toplandıkları yerlere giderlerdi. Genellikle kalabalık olarak dolaşırlar ve dervişler (abdallar) gibi yolculara saldırıp onları soyarlardı. Halk, Torlaklar ın kehanet gücü olduğuna inanırdı. Özellikle sıradan kadınlar bunlara büyük miktarlarda ekmek, yumurta, peynir ve yiyecek getirirlerdi. Sırayla el fallarına baktırıp geleceklerini dinlerlerdi. Torlaklar, köylülerin saflığından yararlanırlardı. Yaşlı bir adamla bir topluluğa girerler ve ona tanrı gibi taparlardı. Gittikleri yerdeki en iyi eve yerleştikten sonra yöre halkı onlara saygılarını sunmaya gelir ve bu yaşlı adam da transa girmiş numarası yapardı. Sonra da müritlerinin kendisini taşıyıp götürmesini isterdi, çünkü güya orada kötü bir şey olacağını ilâhî güç ona söylemiş olurdu. Müritleri ona Tanrı 'yla kendi aralarında aracılık yapması ve böylece kendilerine büyük konukseverlik göstermiş olan köy halkı üzerindeki kötülüğün kaldırılması için yalvarırlardı. Köy halkına acıyan yaşlı adam Tanrı 'nın merhameti için dua eder ve burada köylüler ona ellerinde avuçlarında ne varsa verirlerdi. Sonra, Torlaklar bu insanların aptallık ve saflığıyla alay ederek oradan uzaklaşırlardı. Dolayısıyla dini sömürmüş, kutsallıkla oynamış olurlardı. Nicholay bunları cinsel sapıklıkla da suçlamakta [NICHOLAY 104b-105b].

Bektaşi dervişleri (VIYANA I).

Gezici dervişler (VIYANA I).

Kasaba ve köylerde yaşayan bir mezhep daha vardı. Odalarının duvarlarını öküz, keçi, karaca, ayı ve kurt postlarıyla kaplarlar, bu hayvanların boynuzlarına çok sayıda yağlı mum dikerlerdi. Bir tarafta Ali 'nin anısına bir kılıç asılı dururdu. Efsaneye göre Ali, dağları kılıcıyla delmişti. Yerde, tam ortada bir tabure olurdu. Bunun üzerinde de yeşil bir örtü. Örtünün üstünde madenden bir şamdan bulunurdu. Şamdanda mum yoktu. Müritlerine görkemli görünmek için kurt, ayı, karaca, kartal ve kuzgun gibi vahşî hayvanları ehlileştirip bunları da odalarında beslerlerdi. Nicholay bu adamları yalancılıkla suçluyor, çünkü bunlar inzivaya çekildiklerini söyledikleri halde hep kalabalık yerlerde yaşıyorlardı, ormandaki vahşî hayvanlar arasından geldiklerini söylemelerine karşın, beraber yaşadıkları hayvanlar ehlileşmiş hayvanlardı. Güya dindar olan öteki mezhep mensupları gibi bunlar da bağışla yaşıyorlardı. Yeterli bağış bulamayınca boynunda çan asılı bir ayı veya karacayla sokaklara çıkıp dileniyorlardı. Nicholay, böyle adamlara hem İstanbul, hem de Edirne sokaklarında rastlamış [NICHOLAY 106b-107a].

Pedro 'nun sözünü ettiği dört ayrı derviş tarikatı, Kalenderler (*calender*), Torlaklar (*torlach*), Dervişler (*derbis*) ile İskatçılar dır (*isachi*). İskatçılar karınlarını doyurmak için cenazelerde dua eder ya da dilenirlerdi. Kalenderler, başlarına ve ayaklarına hiçbir şey giymez, omuzlarından aşağıya yalnızca bir koyun postu asarak yarı çıplak gezerlerdi. Saçları, yağ içinde bellerine kadar uzundu. Kollarında demir bilezik vardı. Delik kulaklarına da küpe takarlardı. Safliklarının simgesi olarak kasıklarını bir bezle sıkıca bağlarlardı. Sokaklarda dilenen dervişler de koyun postu giyerler, kulaklarına küçük taşlardan küpeler takarlar, başlarına kelle şekeri biçiminde, konik, beyaz keçe takke giyerler, üzerinde yumrular bulunan sopalarına dayanarak dolaşırlardı. Bunlar her yıl Seyyid Battal 'ın mezarında bir araya gelerek yedi gün süren yıllık toplantılarında pirleri Azam Baba 'ya çevrelerindeki olayları ve izlenimlerini aktarmakla yükümlüdürler. Toplantının cuma gününe rastlayan son günü, hep birlikte yer içer, hintkenevirinden yapılan uyuşturucu ilâçlarla sarhoş olurlar,

yaktıkları ateşin çevresinde kendilerinden geçerlerdi. Sonra da ya sivri uçlu bıçak ve jiletlerle kollarında, göğüslerinde derin yaralar açarlar ya da kızgın iğnelerle, öbür kesicilerle dağlayarak dövme yaparlardı. Ayıldıkları zaman bu yaraları kızdırılmış pamuklarla dağlayarak geçirmeye bakarlardı. Dervişler de Kalenderler gibi çıplak tenlerine koyun postu giyerler, ancak, bunlar saçlarını kökünden kazırlar, başlarının üşümesini önlemek için yağlarlar, kör olmamak için de şakaklarını dağlarlardı. Eğitim görmemiş, üstelik de aç olan bu kimseler meyhânelerde dilenir, boğaz tokluğuna türkü söyler, çoğu kez de başıboş dolaşır, hırsızlık yaparlardı. Kırsal kesimlerdeyse karınlarını, dilenerek ya da fal bakarak doyururlardı. Köylerde barınabilmek için sık uyguladıkları bir yöntem vardı. Bir ihtiyarı köy meydanına oturtur, önceden hazırlanan bazı oyunlarla bu ihtiyara ermiş süsü verirlerdi. Birtakım düzmecelerle köy halkını ihtiyarın ermişliğine iyice inandırdıktan sonra da bol yiyecek ve giyecek kendiliğinden gelirdi. Bunları anlatan Pedro, dervişlerin çocuklara musallat sapık kimseler olduğunu da vurgular. Üzerlerine uzun keten giysiler giyen, başlarına da küçük türbanlar saran İskatçılar da ellerine bir bayrak alır, türküler söyleyerek dilenirlerdi [VIAJE 205-207].

İki Bektâşi dervîşi (BREMEN).

Bir gezici dervîş (BREMEN).

Giysilerde yeşil, kutsal renk sayılmakla birlikte, peygamber yeşil takke takmış olduğu için din görevlileri dışındaki kimselerin yeşil takke takması yasaktı. Hele giysilerde belden aşağı bir yerde yeşil giymek de, bulundurmamak da günahı. Bu inanç, bir gün şöyle bir olaya yol açar: 30 Haziran 1555 günü, kenti gezmek isteyen Avusturya Elçiliği 'nde görevli birkaç diplomat, sabahın erken saatlerinde at üstünde elçilikten çıkarlar. Bunların arasında bulunan bir Macar görevlinin dizliklerinin altından yeşil çorapları yoldan geçmekte olan bir yeşil takkelinin gözüne çarpar; koşarak başkalarını da getirir ve büyük bir kalabalıkla Macar diplomatı atından alaşağı ederek önce çoraplarını çekip yırtar, sonra da öteki diplomatların şaşkın bakışları önünde kıyasıya döverler [DERNSCHWAM 76].

Hocalar, yani imâmlar okuma yazma bilmezdi. *Kur'ân* 'ı kulaktan dolma ezberledikleri için sadece bunu ezberden okurlardı [DERNSCHWAM 58].

Bir derviş geyik gezdiriyor (KASSEL).

İstanbul 'da, başlarına taktıkları yeşil takkelerle hoca oldukları izlenimini vermeye çalışan pek çok kişi sokaklarda dolaşarak dilenirdi. Hattâ bunlardan bazıları peygamberin soyundan geldiğini bile savunurdu. Bazıları da peygamberin doğduğu yer olan Mekke 'den geldikleri için yeşil takke taktıklarını savunur, kendilerine “emir” ya da “şerif” denmesini isterlerdi [DERNSCHWAM 74-75].

Adlarının anlamı “Hz. Peygamber 'in soyundan” demek olan “seyyid”ler için de Gelibolulu Mustafa Âli şöyle der: “Yeşil cüppe giyenlerin çoğu yalancı ve düzenbazdır. Bunların soyağacı, gövdesinin içi boşalmış, yaprak ve meyveleri çürümüş bir ağaca benzer” [ÂLİ 97-99].

Yahudiler (VIYANA D.)

İstanbul'un Yahudi ve Rumları

Yahudiler her tür ticaret işinin erbabıydılar. İşlerini açıkça yürütebiliyor ve çok para kazanabiliyorlardı. Çünkü Türkiye 'de büyük bir özgürlük vardı. İsteyen işini, iyi ya da kötü, istediği yerde yapabiliyordu; evde, dükkânda ya da sokak ortasında. Karşılığında da az ya da çok bir para alıyordu. Dükkânın kirasını ve Sultan'a vergisini ödedikten sonra kimse esnafa karışmıyordu.

Yahudilerin İstanbul 'da kendilerine ait basım evleri vardı. Yahudiler ayrıca, faizci, oyma/kabartma sanatçısı, sanatkâr, terzi, kasap, camcı, boyacı, yün ve ipek dokumacısı, mücevherlere değer biçen, mücevher işleyicisi, kuyumcu, eczacı, doktor ve cerrah olarak da etkindiler. Yün dokuma zanaatı

İtalyanlardan öğrenilmişti ve kentte yalnızca Rum ve Yahudilerce yapılıyordu.

Biri dul, öteki evli iki Yahudi kadını (BREMEN) (solda). İki Yahudi hekim (BREMEN) (sağda).

Yahudiler, ayrıca ticaretin her dalında da söz sahibiydiler. Bedesten 'in tümünde Türklere, Rumlara, Ermenilere ve Yahudilere ait dükkânlar vardı; ancak alışverişin büyük bir bölümü Yahudilerce gerçekleştiriliyordu. Türkler savaşmayı beceriyorlardı ancak Rumlardan ve Cenovalılardan da yavaş yavaş ticareti öğreniyorlardı.

Bazı Yahudiler, özellikle Sultan'ın saray çevresinden olanlar debdebe içindeydiler, ama bunların çoğu eğitimsizdi ve esir olmaktan kurtulma ümitleri asla yoktu. Doktor, cerrah veya eczacı olmaları söz konusu değildi, çünkü Türkler ne Latince ne de eski Yunanca biliyorlardı. Dernschwam 'ın rastladığı ve tanıdığı Türk doktorları biraz Arapça ve İbranice biliyorlardı. Biraz da Kalinos 'un düşüncelerinden çalmışlardı. Yazdıkları reçeteler ya İtalyan eczacılardan ya da atalarının boş inançlarından alınmıştı. Bu sözde doktorlardan birisi elçilik konutuna sık sık gelirdi. İyi Latince bildiğini söylerdi, ama tüm bildiği İtalyancaydı. Hiçbir hastaya da en ufak bir yararı dokunmazdı.

Rum Ortodoks din adamları (VIYANA D).

Sultan 'ın (I. Süleyman) doktoru Mose Hamon adlı bir Yahudi 'ydi. Mose Hamon 'un babası olan Joseph Hamon, I. Selim 'in doktoruydu. Mose Hamon, Sultan 'ın sağlığıyla yakından ilgilenirdi. Sultan ise Mose Hamon 'un çabasını karşılıksız bırakmazdı. Hamon için kentin Yahudi bölgesinde taştan iyi bir ev yaptırmıştı. Dernschwam İstanbul 'dayken Hamon öldü. Sultan 'ın doktorluğunu Hamon 'un oğlu devraldı. Sultan 'ın gerçekten iyi doktorlara ihtiyacı vardı, çünkü ayağında akut ağrısı vardı. Kendisine bakan doktorlar ise ona yalnızca müşil ilâçları veriyorlardı.

Bunlar Latince ya da Yunanca bilmiyorlardı. Bütün bildikleri yalnızca kocakarı ilâçları veya sıradan eczacıların hazırladıkları tertiplerdi. Dernschwam 'a göre paşalar en azından sultana doktor seçmede titiz davranmıyorlardı. Çünkü bu paşalar Türklerce kaçırılıp saraya getirilmeden ve yüksek makamlara ulaşmadan önce cahil domuz çobanlarıydı. Dernschwam ayrıca, aşağılayıcı biçimde, Yahudi eczacılardan da söz ediyor. İstanbul 'da kendi ülkesinin tersine büyük ve yeterli eczaneler yoktu [DERNSCHWAM 113].

Rum Ortodoks Patrikhanesi (SCHWEIGGER).

Türklerin gözünde pek saygınlığı olmayan Musevîler, oturdukları binaları, evleri, dükkânları satın almayı kiralamayı yeğlerler, varlıklarını da nakit olarak evlerinde saklardı. Bunların çoğu, kentin denize inen bir semtinde, dar, kalabalık, pis kokulu sokaklarda, kovuk gibi evlerde yaşardı. Bunun sonucu olarak da buralarda sık sık salgın hastalıklar baş gösterirdi. Türklere güvenmeyen Yahudiler onlara borç para vermezler, sadece ticaret yaparlardı.

Yahudilerin hangi ülkeden kovulursa kovulsun, doğruca Türkiye 'ye gelmeleri de Türkler arasında alay konusuydu. Bunlar, İbranice nin yanı sıra konakladıkları ülkelerin dillerini de çabuk öğrendiklerinden her ülkeye ayak uydururlardı. Çoğu, Türkler ya da Rumlar gibi, beli kuşaklı uzun bir kaftan, üzerine de ipek ya da ince yünlüden bir ceket giyerlerdi. Ancak, giydikleri sarı sarık, onları, sarıkları beyaz olan Müslümanlardan ayırırdı.

Yahudi doktorlar başlarına huni biçiminde, ucu sivri, uzun, kırmızı başlık takarlardı. Bazı Yahudiler de, geldikleri ülkeye özgü giysiler giyerlerdi; örneğin İtalya 'dan gelen Yahudiler başlarına sarık yerine siyah bere geçirirlerdi.

İstanbul'un Rum Ortodoks Patriği (BREMEN) (solda) ve bir Rum Ortodoks keşiş (BREMEN) (sağda).

Yahudiler yılda sekiz gün oruç tutarlardı. O günlerde, etten değişik bir tadı olduğundan bazı hahamların yenmesine izin verdikleri tavuk eti dışında, et yemezlerdi. Nedense, bir zamanlar oruç günlerinde sirkede bekletilmiş etin yenmesine izin verilirdi. Yahudilerin, Levi 'nin soyundan geldiklerini savunan hahamları, Hıristiyanlardaki papazlar gibiydi. Bunlar çoğu kez, tavuğun ya da yenecek başka hayvanların belirli biçimlerde kesilerek öldürülmesi gibi birtakım yalan yanlış bilgiler de verirlerdi.

İstanbul 'da her ülkeden Yahudi çocuğunun gittiği kırkı aşkın Musevî okulu vardı.

İstanbul 'da sözü edilen Yahudilerden başka bir de Kiev 'den gelmiş, başka ülkelerde pek rastlanmayan Karait Yahudileri yaşardı. Bunlar da sadece elli ilâ yüz aile kadardı. Topluca iki yüz kişiyi geçmezlerdi. Karaitler öteki Yahudilerle görüşmez, onlarla yiyip içmez, onlarla evlenmez, güzel, büyük taş evlerde otururlardı. Bunlar da, kendi hayvanlarını besler, kendi yiyeceklerini, kendi şaraplarını üretir, özel günlerde oruç tutarlardı. Başka Musevîlerden çok daha varlıklı olan Karait Musevîlerinin bazılarının varlığı 100-150 bin florin bile ederdi. Bunlar dinlerinin yasaklamasına karşın, ipotek karşılığı faizle borç para verirlerdi. Bu faiz, 1 altın florin karşılığında ayda 1 akçe idi. Bu varlıklı Musevîlerin kadın ve erkekleri has ipek Şam kumaşından giysiler giyer, kadınları değerli altın takılar takardı. Bunların çocukları da kendi özel okullarında eğitilirdi [DERNSCHWAM 106-109].

Evlenecek olan Yahudi 'nin önce zabıtan yazılı bir izin alması gerekirdi. Bunun için de, sonuçta Sultan 'ın hazinesine girecek olan 80 akçe ödemek zorundaydı.

Rum Ortadoğu Kiliselerinde büyük ayın yakışığı (JEREMEN).

Türklerin bayramında Yahudiler çıkmaya korkar, üç dört gün evlerinde kalırlardı; çünkü sokakta bir Yahudi gören Türk onun yakasına bayram bahışı için yapışır, para almadan bırakmazdı.

Kadın ya da erkek bir köle bir Yahudi ailesinin yanında yedi yılını doldurursa, kendisini salar; istediği başka bir yerde para karşılığı çalışmasına izin verirlerdi [DERNSCHWAM 114].

Türkiye 'de, özellikle İstanbul 'da, hekimlerin çoğu Yahudi ydi. Bunun nedenlerinden biri Yahudilerin iyi Yunanca, Arapça, Acemce ve İbranice bilmeleriydi. Hekimlik, doğa felsefesi ve astronomi konusundaki büyük otoriteler bu dillerde eser vermişlerdi. Türk veya Yahudi, ünlü hekimler Sultan'ın koruması altındaydı. Bunlara iyi para veriliyordu. Nicholay İstanbul 'dayken en saygın hekim (H)Amon adındaki bir Yahudi 'ydi. 60 yaşlarındaydı. Bilgisiyle ün yapmıştı. Yaşlı hekimlerden başka Saray'da görevli sıradan hekimler de vardı. Bunlara günde 10 akçe, yiyecek ve yatacak yer veriliyordu. Bunların görevleri arasında, Sultan 'a sorduktan sonra hastalara bakmak geliyordu. Sultan 'a sormadan böyle bir şeye kalkışmaya cüret edemezlerdi. Sultan'ın izni üzerine hasta, Saray'da hastalara ayrılmış bölüme götürülürdü. Hasta, iyileşene dek hekim onu günde dört kez ziyaret ederdi. Hasta herhangi bir gelişme göstermezse öteki hekimlerden yardım istenirdi. Hekimlerin giysilerindeki en ayırt edici özellik, sarık yerine yüksek, kırmızı bir fes giymeleriydi

[NICHOLAY 93b-94a].

Schweigge, Rum Patriği 'nin konutunun ayrıntılı bir biçimini veriyor. Söz konusu konut oldukça büyük, ama kötü inşa edilmiş. Burada yirmi din adamı ve patrik konut dışına çıktığında onu koruyan bir Yeniçeri yaşıyordu. Bahçe duvarları boyunca anlaşmaları yazan arzuhalcinin bürosu, râhiplerin odaları ve uzaktan gelen râhipler için ayrılmış konuk odalarının bulunduğu, üstü kapalı kemer yapılar yer alıyordu. Ahır dört beş at ya da katır barındırıyordu. Yüksek ve dar olan kilise binasında Azizlerin resimleri ve Bizans İmparatoru Aleksis Comnenus 'un gösterişsiz kabri bulunuyordu. Duvarda binanın ilk sahibinin Mikhael adında biri olduğunu gösteren bir yazı vardı. Kilisedeki

sütunlardan birinin hastaları iyileştirdiği söyleniyordu. Bahçede mezarlık vardı. Bizans kilisesi ve manastırının yanında Ermeni Patriği 'nin konutu yer alıyordu. İki ya da üç râhiple yaşadığı bu konut kış aylarında uzun bir bacası olan, dolayısıyla evin içine dumanın kaçmadığı bir sobayla çok güzel ısıtılıyordu [SCHWEIGGER 118-122].

Karamanlı kadın (BREMEN).

Canaye ve arkadaşları saygılarını sunmak üzere patriğe giderler. Patrik küçük bir manastırda yaşıyordu. Onun fakir bir keşiş gibi giyinmiş olduğunu görürler. Çok mütevazı bir odada oturuyordu. Gittiklerinde onu bir grup Rum 'un derdini dinlerken bulmuşlar. Rumlar, patriklerini aynı zamanda hem dinî, hem de din dışı konularda yargıç olarak görürlerdi. Patriğin elini öptükten ve duasını aldıktan sonra, Fransızlar kiliseyi gezdiler. Kilise küçüktü. Çok güzel mozaiklerle süslüydü. Keşişler onlara kutsal emanetleri de gösterdi, ama Fransızlara eşlik eden Yeniçeri gittikten sonra eski Yunan elyazmalarının olduğu kütüphaneyi de gördüler. Bunların çoğu yazmaydı. Ünlü bilginler John ve Theodosius Zygomalas 'la tanışıp konuştular.

Canaye 'ın yazdığına göre patrik çeşitli vesilelerle halkın karşısına çıktığında mavi damasko ile üç sıra çizgi çekilmiş siyah bir giysi giyerdi. Başına mavi damaskodan bir başlık geçirirdi. Bu başlığın önünde siyah kadifeden bir haç olurdu. Patrik Sultan'a yılda 40.000 düka ödemek zorundaydı. Ancak ne kiliseye, ne de herhangi bir inşaata para harcayamıyordu, çünkü Türkler aynısını bir câmi için isterlerdi. Bu daha önce de olmuştu [CANAYE 107-109].

Rum patriği keşişlerin barındığı bir manastırda oturuyordu. Her yıl Sultan'a 300 düka takdim ediyordu. Ayrıca çeşitli Rum kilisesi ve evlenmelerine izin verilmiş râhipler vardı. Bunların kiliselerinde tasvirler ve rölyefler yoktu. Yalnızca resimler vardı [CHESNEAU 32].

Dernschwam, *Karamanlılar* olarak bilinen bir grup insanın Yedikule 'ye pek uzak olmayan boş bir toprak parçasında yaşadığını, Hıristiyan oldukları için âyinlerini Rumca yapmalarına karşın, bu insanların hiç Rumca bilmediklerini, kullandıkları dilin yıllardan beri Türkçe olduğunu söyler. Karamanlı kadınlar başlarına, Papa 'nın tacını andıran yüksek sivri, beyaz ya da renkli bir başlık giyer, sokağa çıktıklarında bu başlığın üzerine göğüslerini kapatacak uzunlukta tül den bir örtü koyarlar.

Karamanlıların yaşadığı bu topraklarda şimdi yıkıntıları kalan güzel bir kilise ve manastır bulunmuş. Oysa, Karamanlılar dualarını şimdi küçük bir kilisede yaparlar. Bu kilisede, eski giysileri içinde Bizans İmparatoru Konstantin ile İmparatoriçe Helen soyundan gelen kralların, adam boyunda, hepsinin altında adları kazınmış çok değerli resimleri vardır. Bir başka resim Hz. İsa 'yı son yemeğinde gösterir. Karamanlıların bunlar gibi daha başka değerli varlıkları da vardır

[DERNSCHWAM 52-53].

Köleler ve Esir Pazarı

Türkler için köleleri, sahip oldukları zenginliklerin başında gelirdi. Kölelerin büyük çoğunluğunu Hıristiyan Çerkezler oluştururdu. Diğerleri Gürcistan 'dan, Eflak 'tan, Sırbistan 'dan, Bosna 'dan, Transilvanya 'dan, Slavya 'dan, Macaristan 'dan, Sicilya 'dan, İtalya 'dan ve Ege Adaları 'ndan, kısaca Türklerin egemenliğindeki bütün Hıristiyan ülkelerinden toplanmıştı [POSTEL 34].

Türkler, genellikle kendilerine uzun süre hizmet etmiş kölelerini, özgür bırakırlardı. Ancak, bunun için kadıdan izin gerekirdi. Salınan köle belirli bir iş sahibi ise, ülkenin neresinde olursa olsun iş yapabiliirdi. Oysa, Müslümanlığı kabul etmiş ise, bunların kendi ülkesine dönmesi çok zordu. Çünkü yakalanırsa tekrar köle olarak satılabiliirdi.

Ağır y¼k kaldıran taşıyıcılar (VIYANA I).

K¼leler oradan oraya satılır, el değiştirirken bir¼ok dil ¼ğrendiklerinden bunlardan terc¼man ya da danışman olarak da yararlanılırdı. Dernschwam, bunların d¼r¼st, g¼venilir ve sadık olmadıklarını s¼yler [DERNSCHWAM 66].

Türk gemilerinde kürek çeken esirler (VIYANA I).

Bunların kaçmasına engel olmak için sünnet edildikleri söylenir. Oysa, hepsi de sünnet edilmezdi; çünkü bazı köle sahipleri bunlara bağımsızlıklarını vermek için, örneğin 1.000 akçe gibi belirli bir fiyat koyarlar; köle de bu parayı kendisi kazanmaya ya da arkadaşlarından sağlamaya çalışırdı. Ancak, bu süre içinde efendisi kendisine yiyecek içecek vermediğinden, köle yaşamak için çok zorlanırdı [DERNSCHWAM 140].

Hıristiyan kölelere o kadar kötü davranılıyordu ki, bunlardan bazıları, yakalanınca öldürülmek pahasına bile yine de kaçmayı göze alıyorlardı. Bunların çoğu, nehirlerde, derelerde, dağlık yollarda kaçmaya yeltenir, yakalanırlarsa cezaları çok şiddetli olurdu [DERNSCHWAM 68-69].

Ağır işlerde alıştırılan Hıristiyan esirler (VIYANA I).

Heberer, bir kez Macaristan 'dan Galata 'ya getirilen birçok Alman esirden yedisinin 120 dükadan satıldığından söz ediyor [HEBERER 305].

Bazı aıkgözler esir pazarlarında satışa çıkarılan kadın ya da erkek köleleri almadan önce sınamak bahanesiyle köleyi bir kenara götürüp bazen akşama kadar alıkoyar, onları çirkin bir biçimde kullandıktan sonra satın almadan geri verirlerdi. Bazen de köle sahipleri ellerindeki kadın köleleri satmak için aıkartırmaya koyar, artırma sona ermeden saptanan fiyatın çok altında satıverirlerdi. Bu gibi aldatıcı davranışlar da birtakım kararlarla önlenmeye çalışılmıştı. Örneğin, kural dışı davranan köle sahibinin köle satışı ömür boyu yasaklanacaktı [AR 42].

Esir pazarı: Alıcılar satışa çıkarılan Avrupalı kadınları yokluyorlar (KASSEL).

Müslüman olmayan birisi köle satın aldığı kölelerin sayısını bildirmezse köleler kendisinden geri alınacaktı [AR 43]. Bir kez, Müslüman olmayan bir kişiden yeni satın aldığı 32 köleyle yeni salıverdiği 51 köle, kayıt edilmedikleri gerekçesiyle geri alınmış, tümü Müslüman alıcılara satılmıştı [AR 44].

Kaynakça Notları

16. yüzyılda İstanbul da, neredeyse Roma kadar sanatsal ilgi merkeziydi. Sultanların başkenti Batı Avrupalıları çekiordu. Barış zamanlarında gezginler akın akın İstanbul 'a geliyordu. 15. yüzyılın son on yılıyla 16. yüzyılın sonu arasında kalan zaman diliminde İstanbul 'a gelen Batı Avrupalı nın sayısı yüz seksenin üstündeydi. Bunların çoğu yolculuklarını kendileri resmetmiş, kimisi de yerli ya da yabancı ressamlar tutmuşlardır.

1480 'de II. Mehmed 'in (Fâtih Sultan Mehmed) sarayında olan Gentile Bellini 'nin İstanbul çizimleri bu artistik etkinliğin başlamasını belirler. Daha sonra 1533 'te Arşidük Ferdinand 'ın

Sultan'a gönderdiği ilk elçilerden olan Cornelius de Schepper, İstanbul 'a Hollandalı ressam Pierre de Coeck 'i getirdi. Böylelikle uzun sürecek bir geleneği başlatmış oldu. İstanbul 'a gelen sanatçıların Hıristiyan elçiliklerinden biriyle bağlantısı olurdu.

Türkiye gezilerini anlattığı kitaplarını Türk giysilerini gösterir resimlerle süsleyen Nicolas de Nicholay, 1551 'de Türkiye 'ye ikinci gelişinde Gabriel d 'Aramon 'un elçiliğiyle ilişki içindeydi.

Bibliothèque de Carpentras 'ta Peiresc Collection 'daki f. 178-216 'yı oluşturan *Itinéraire* 'in yazar ve ressamı Jérôme Maurand, 1544 'de, I. François 'nın büyükelçisi olarak Polini de la Garde 'a eşlik ederek Türkiye 'ye geldi. Râhip olan Maurand Marsilya 'dan 23 Mayıs 1544 'te gemiyle hareket eden elçilik görevlileriyle birlikte yola çıktı. Elçilikte papaz olarak görevlendirilmişti. Ufak çaptaki Fransız deniz birliği, kışın Toulon 'da konaklamış olan Amiral Barbaros 'un komutasındaki Türk filosunun koruması altındaydı. Fransızlar İstanbul 'a 10 Ağustos 'ta vardılar. Osmanlı başkentinde bir ay kaldıktan sonra Fransa 'ya döndüler. 5 Ekim 'de Marsilya 'ya ulaştılar. Maurand bu yolculuğu anlatırken görülen limanları da resimlemeye çalışmış. Çalakalem çizilmiş olan İstanbul resimleri arasında yer alan, Pera 'nın resimleri buranın ilk çizimleridir. Vavossore tarafından yayımlanan, İstanbul 'un çağdaş haritasındaki tahta dalgakıran bu resimler arasında da vardır. Altyazısı "*La Vigna*" olan Fransız Saray 'ı bölgesindeki yapı, Fransız büyükelçilerinin ilk yazlık konutu olabilir.

Zamanın matbaacıları olan sanatçıların incelikli çizimlerinin ya da renklerinin basımını yapamadıklarından albümlerdeki resimler yalnızca ilgili araştırmacılar veya ünlü, seçkin kişilerle sınırlanmıştır. Kuşkusuz diplomatların, asal görevlerinden biri de Türkiye hakkında toplayabildikleri tüm bilgileri hükümdarlarına götürebilmek için sanatçılar tutmaktı.

Sayınca en fazla sanatçıyı görevlendiren, Avusturya İmparatorluğu 'nun büyükelçileriydi. Avusturya İmparatorluğu hükümeti Osmanlı 'nın işleriyle çok yakından ilgiliydi. Elçiler, sanatçıları ya Avusturya 'dan getirtmişler ya da İstanbul 'da çalışanları bulmuşlardı. Aynı diplomatik nedenlerle bu koleksiyonların hemen tümü Sultan'ın sarayındaki ve başkentteki yaşamı yansıtmakla kısıtlanmıştı. İmparatorun en azından beş elçisi (Augier Ghislain de Busbecq 1555-1562, David Ungnad 1572 ve 1573-78, Heinrich von Lichtenstein 1584-1585 ve Bartholomaeus Pezzen 'in 1587-1592 elçilikleri) çok sayıda değerli resimler üretirler.

16. yüzyıldan beri Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde duran, 1559 tarihli en önemli İstanbul panoraması, Ghislain de Busbecq 'in elçiliği için çalışmış olan Melchior Lorichs tarafından yapıldı. Lorichs, 1559 'da Viyana 'ya döndükten sonra Türkiye konulu çok sayıda resim çizdi. Orijinallerden hiçbiri günümüze ulaşmadı. Ancak 28 adet resmi elimize geçti. 1570-1583 yılları arasında yapılmış olan bu resimlerde halkın beğenisi doğrultusunda hayalî ayrıntılara rastlanmaktadır. Dolayısıyla belgesel niteliği zedelenmiştir.

En fazla resim imparatorluk büyükelçisi David Ungnad, Baron von Sonneck zamanında yapıldı. David Ungnad, olağanüstü büyükelçi olarak 1572 'de İstanbul 'a geldi. Daha sonra 1573-1578 yılları arasında büyükelçi olarak görev yaptı. II. Selim 'in hükümdarlığının son zamanlarıyla III. Murad 'ın tahta geçişi sırasında İstanbul 'daydı. Ungnad 'ın 1572 'de İstanbul 'da bulunmasının nedeni Osmanlılarca imparatorun alınmış Macar topraklarının vergisini vermekle görevlendirilmiş olmasıydı. Beraberindeki heyette Lambert Wyts da vardı. Wyts, daha sonraki iki yüzyılda

hazırlanacak Türk kostümlerini gösteren birçok albüme prototip oluşturacak bir albüm derledi. Wyts 'ın albümündeki resimlerin birçoğu üç albümde daha küçük değişikliklerle yeniden yapıldı. Kudüs 'teki Mayer Memorial Collection 'daki albümün tarihi 1587. Coburg 'dakinin tarihi yaklaşık 1580. Bibliothèque Nationale'deki (Paris) albüm Wyts 'ınki ile aynı tarihi taşıyor. Ancak bunun başlığı *Petit Album de Costumes 1600. Paris Albümü'*nde II. Selim 'in de portresi varken, öteki ikisinde III. Murad 'ınkine yer verilmiş. Wyts 'ın albümündeki sahnelere başka koleksiyonlarda da rastlanıyor.

Genelde denilebilir ki, 16. yüzyılda yapılan albümler Avrupalı sanatçıların elinden çıkmadır. Wyts 'ın albümünde en azından üç sanatçının eserlerine rastlanmaktadır. Ancak 17. yüzyıldan başlayarak yerli sanatçılar (Türk veya Rum) yabancıların yerini almıştır.

İstanbul 'a 1573 'te geri döner dönmez, Ungnad bir grup sanatçıyı elçilikte çalışmak üzere örgütler. 1575 Ocak ayında Viyana 'ya, İstanbul 'un en önemli görüntülerini resimleyen yirmi çizim göndermeyi başarır. Bu, günümüzde Cambridge, Trinity College Kütüphanesi'ndeki Freshfield MS. Koleksiyonu'nu oluşturmaktadır. Bu resimler arasında, 1574 tarihli, yazılarıyla birlikte görünen Mermer Sütun, Hipodrom 'dan bir görünüm, Yılanlı Sütun ve Hipodrom 'daki Dikilitaş, Dikilitaş 'ın dört cepheden görünümü, Arkadius Sütunu 'nun üç cephesi, Ayasofya 'nın içinden üç resim, Süleymaniye Câmii ve Kanunî Sultan Süleyman 'ın türbesindeki mezarı, Boğaz 'ın Karadeniz ucundaki fener ve yakınlarındaki klasik sütun, 1574 'te Habeşistan 'dan İstanbul 'a getirilmiş bir gergedan ve bir başka gergedan resmi vardır.

Büyükelçinin râhibi olan Stephan Gerlach, 1576, 1577 yıllarında Ungnad için çalışan Hollandalı bir ressamdan söz etmektedir. 1578 'de Ungnad 'ın Viyana 'ya götürdüğü birden fazla elden çıkma olan koleksiyonun hazırlanmasından bu ressam sorumlu olmuş olabilir. Ungnad 'ın hazırlattığı çizimlerin orijinaleri kaybolmuştur. Ancak söz konusu çizimler günümüze ulaşan iki albüme kaynaklık etmiştir. Ungnad 1582 'de koleksiyonunu Saksonyalı Augustus'a verir. Augustus resimleri Zacharias Wehme 'ye kopye ettirir (Dresden, Sächsische Landes Bibliothek, 12a). Bu albüm incelendiğinde yaklaşık 1586 yılında Johannes Lewenklaue 'nun yaptığı albümün büyük bir bölümüne bunun kaynaklık ettiği kolayca anlaşılır. Johann Lewenklaue 'nun albümü günümüzde 8615 numarayla Viyana Devlet Kitaplığı 'ndadır.

Türkler üzerine uzun eserler veren ve Türk tarihini bir Avrupa diline ilk çeviren Lewenklaue, İstanbul 'a 1584 'te Heinrich von Lichtenstein 'ın elçilik heyetiyle gider ve ertesi yıl Viyana 'ya döner. Albümünde kimi Türk mimari planlarına rastlanmaktadır. Bunlar 16. yüzyıldan elimize kalmış tek örneklerdir. Bu kitapta *Viyana II Albümü'*nden aldığımız iki ayrı hamam planını yayımladık. Yapıya ait açıklamalar Türkçe 'dir. Lewenklaue, toplantıları ve geçit alaylarını iki üç kişilik küçük gruplara bölerek birbirini izleyen sayfalar içinde vermişse de albümünde yer alan resimlerin neredeyse tümünü Ungnad 'ın kaybolmuş çizimlerinden kopya etmiştir. Bir başka deyişle kendi gözlemlerinin resimlerini yapmak yerine başka tanıklarınkini kullanmış olduğu söylenebilir. *Dresden Albümü'*ndeki benzerlik taşımayan birkaç resmin de Ungnad 'dan mı alındığını, Lewenklaue 'nun mu eklediğini ya da Wehme 'ce mi kopya edildiğini bilemeyiz.

16. yüzyılın son on yılında Osmanlı başkentindeki yaşamı yansıtan bu tür belgeler açısından bir artış görüldü. Sözü edilen Mayer Vakfı 'ndaki albüm dışında Oxford 'daki Bodleian Kütüphanesi'ndeki albüm 1588, Oxford 'da All Souls College 'daki ve Leningrad 'da Hermitage

Kütüphanesi 'ndeki albümler 1590 tarihlerini taşımakta. Bu dönemi yansıtan en zengin albüm 172 yapraktan oluşan, Viyana Ulusal Kütüphanesi 'ndeki 8626 numaralı albümdür. Kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. Ancak resimlerden birinden yola çıkarak albümün tarihini 1590 olarak saptayabiliriz. Yani, 1587 'den 1592 yıllarının başlarına kadar Osmanlı Devleti 'ne imparatorluğun büyükelçiliğini yapmış Bartholomaeus Pezzen 'le bağlantısı olmalı.

Pezzen 'in beraberindeki heyette yer alan Reinhold Lubenau, 1587-1588 yılları arasında elçilikle ilişkisi olan Heinrich Hendrofski adında bir ressamdan söz etmekte. Hendrofski 'nin bu albümün ressamı olduğunu ancak tahmin edebiliriz.

Metinlerin Kaynakları ve Kısaltmalar

* ile işaretli olanlarda resim vardır. 16. yüzyıl seyahatnâmeleri için en geniş ve kapsamlı kaynakça için bkz.: Stephane Yerasimos, *Les Voyages dans l'Empire Ottoman (XIV 'e XVI 'e siècles) Bibliographie, Itinéraire et Inventaire des Lieux Habités*, Ankara 1991.

ALBERTI Eugenio Alberti, *Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato*, 3. seri 3 cilt+ek cilt, Floransa 1840-1863.

Venedik Bailolarının ve olağanüstü temsilcilerin Venedik Senatosu 'na gönderdikleri raporların derlemesi.

Yazar	Yılı	Cilt	Sayfa
Gritti, Andrea	1503	iii	1
Giustiniani, Antonio	1514	"	45
Mocenigo, Alvise	1518	"	53
Contarini, Bartolomeo	1519	"	56
Minio, Marco	1522	"	69
Zen, Pietro	1524	"	93
Bragadino, Pietro	1526	"	99
Minio, Marco	1527	"	113
Zen, Pietro	1530	"	119
Ludovisi, Daniello	1534	i	1
Navagero, Bernardo	1533	"	33
Anonimo	"	"	193
Trevisano, Domenico	1554	"	111
Erizzo, Antonio	1557	iii	123
Barbarigo, Antonio	1558	"	145
Cavalli, Marino	1560	i	271
Dandolo, Andrea	1562	iii	161
Donini, Marcantonio	"	"	173
Barbarigo, Danicle	1564	ii	1
Bonrizzo, Luigi	1565	"	61
Ragazzoni, Jacopo	1571	"	77

Barbaro, Marcantonio	1573	i	299
Barbaro, Marcantonio	“	ek cilt	387
Badoaro, Andrea	“	i	347
Garzoni, Costantino	“	“	369
Alessandri, Vincenzo	1574	ii	103
Anonimo	1575	“	309
Tiepolo, Antonio	1576	“	129
Soranzo, Giacomo	“	“	193
Venier, Maffeo	1579	i	437
Anonimo	1582	ii	209
Anonimo	“	“	427
Contarini, Paolo	1583	iii	209
Morosini, Gianfrancesco	1585	“	251
Michiel, Giovanni	1587	ii	255
Venier, Maffeo	“	“	295
Moro, Giovanni	1590	iii	323
Bernardo, Lorenzo	1592	ii	321
Zane, Matteo	1594	iii	381

ÂLÎ Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevâidü 'n-Nefâis fî Kavâ idi 'l Mecâlis (Görgü ve Toplum Kuralları Üzeride Ziyâfet Sofraları)*, tıpkıbasım y. hz. M. Cavid Baysun, İstanbul 1956.

Gelibolulu Mustafa Âli (1541-1600), çağının ünlü bir şairi, tarihçisi, yazarı ve ahlâkçısıdır. Yukarıda adı verilen eseri, zamanın günlük yaşamını, davranışlarını, yemeklerini, müziğini, eğlencelerini, kötülüklerini vb. anlatan değerli bir eserdir. Eseri daha bir eşsiz kılan, yazarın yansız ve eleştirel yaklaşımıdır.

L 'ALLEGREZZE *L 'allegrezze fatte in Constantinopoli per il Ritaglio di Sultan Mehemeth figlio di Sultan Amorph Imperatore de Turchi l 'anno 1582*, Ms. London, British Library, Royal 14 A. XIII, f, 44-56. 1582 'de III. Murad 'ın oğlu III. Mehmed 'in sünnet düğününü anlatıyor.

AR Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul 1935

Tanınmış tarihçi Ahmet Refik 'in seçip yayımladığı, avlanmadan esir pazarındaki alışverişe kadar İstanbul 'daki günlük yaşamı düzenleyen Dîvân 'dan çıkmış kararlar.

AUSTELL Henry Austell, *“The voyage of Master Henry Austell by Venice and thence to Ragusa over land, and so to Constantinople...”* bkz. Richard Hakluyt, *The second volume of the principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation made by sea or overland, to the South and Southeast parts of the World...* London, 1599, s. 194-198.

İngiliz Henry Austell, 1585 'te Türkiye 'ye yaptığı yolculuğu kısaca anlatmaktadır.

BAUDIER Michel Baudier (de Languedoc) *Histoire Générale du serrail et de la Cour du Grand Seigneur des Turcs*, Lyon, 1652.

BASSANO Luigi Bassano, *I Costumi et I Modi Particolari della vita de “Turchi...”*, Roma, 1545 (tıpkıbasım München, 1963, y. hz. Franz Babinger).

Bassano da Zara hakkında çok az bilgi vardır. Babası Bassano del Grappa, Veneto bölgesinde doğmuş ve daha sonra Zara'ya (Zadar)

yerleşmiştir. Oğlu 1510 civarında doğmuş ve kitabında yazılanlara dayanarak denebilir ki 1537 ilâ 1540 yılları arasında Türkiye 'de yaşamıştır. 1541 'de İtalya 'ya dönmüş ve Roma 'da Kardinal Rudolfo Pio di Carpi 'nin hizmetine girmiştir. Kitabı, Kanûnî Sultan Süleyman dönemindeki İstanbul 'da günlük yaşam üzerine ilginç bilgiler içermektedir. Söz konusu kitap ilk olarak 1545 'te *Costumi ed i modi particolari della vita de ' Turchi* adıyla Roma 'da yayımlanmıştır. Biz burada Franz Babinger tarafından yayıma hazırlanan 1963 tıpkıbasımını kullandık.

BELON Pierre Belon, *Les Observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Iudée, Egypte, Arabe et autres pays estranges redigées en trois livres*, Paris, 1553.

Doğabilimci olan Manslı Pierre Belon Fransız Elçisi d 'Aramon 'la İstanbul 'a gelmiş. Yalnız bilimsel araştırmalarla yetinmemiştir. Kitabında yer alan gözlemleri ve verdiği bilgiler İstanbul yaşamının tanınması bakımından çok değerlidir.

BESOLT Melchior Besolt, "*Dess Wolgeborenen Hern heinrich Hern von Lichtenstein... auff Constantinopel, im 1584 Jar, beschrieben durch Melchior Besolt*" in Lewenklaue pp. 515-531.

Besolt İstanbul 'a 1584 'te Heinrich elçiliğine katıldı.

BETZEK Jacob von Betzek, *Gesandtschaftsreise nach Ungarn und die Türkei 1564-1565*, y. hz. Karl Nehring, München, 1979.

Betzek üzerine bilginiz azdır. Osmanlı Sultanı ile konuşmalarda bulunmak için Akos Csaby ile 22 Aralık 1564 'te İstanbul 'a geldi, Sultan'ın huzuruna çıkması ancak 3 Şubat 1565 'te gerçekleşti. Viyana 'ya geri döndü. İstanbul 'a biri 1572, ikincisi 1573 'te olmak üzere iki kez daha geldi. Eserinin tam metni Viyana Devlet Kitaplığı 'ndadır (Codex Vindobonensis 9026).

BUSBECQ *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq (1554-1562)*, çeviri Edward Seymour Forster, Oxford 1927.

Flaman kökenli olan Ogier Ghislai de Busbecq 1522 'de doğmuştur. İstanbul 'da iki kez bulunmuştur: 1554 'ten 1555 'e ve 1555 'ten 1562'ye kadar. Kitabının ilk özgün baskısı Latince 'dir, birçok dile çevrilmiştir. Bu arada üç tane de Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

CANAYE Philippe du Fresne-Canaye, *Le voyage du Levant (1573)*, y. hz. M. H. Hauser (Paris, 1897).

Zengin bir Protestan olan genç Philippe du Fresne-Canaye, Almanya ve İtalya 'da dolaştıktan sonra Fransa'nın İstanbul Elçisi François de Noailles 'in yanına girdi, şubat sonundan haziran başlarına kadar 1573 yılında İstanbul 'da bulundu. *Voyage en Levant* adlı kitabında özellikle kervansaraylar ve vakıflar üzerine ayrıntılı bilgi vardır.

CHESNEAU Jean Chesneau, *Le voyage de Monsieur d 'Aramon...*, y. hz. Ch. Schefer, Paris 1887.

Jean Chesneau, İstanbul 'da 1547 'den 1554 yılına dek Fransız elçiliği yapan Gabriel d 'Aramon 'un yazmanıydı. Onun Türkiye üzerine yazdığı kitap önce yazma olarak dolaşmış, çok daha sonra Charles Schafer 1887 'de *Le Voyage de M. d 'Aramon* adıyla yayımlanmıştır. Yazmanın beş nüshası Bibliothèque Nationale 'de, biri ise Bibliothèque de l 'Arsenal 'de bulunmaktadır.

DALLAM "The Diary of Master Thomas Dallam 1599-1600", *Early Voyages and Travels in the Levant*, y. hz. T. Bent, London 1903.

III. Mehmed 'in tahta çıkışında, Kraliçe Elizabeth kapitülasyonları yenilemek amacıyla Sultan'a içlerinde üzeri ince ince işlenmiş bir de org bulunan birçok armağan gönderir. Org yapımcısı Thomas Dallam, orgu kendisi getirir ve İstanbul 'a varduktan sonra bir ay süreyle her gün orgun yerleştirilmesini denetler. Dallam 'ın saray betimlemeleri en ayrıntılı olanlardan biridir.

DERNSCHWAM Hans Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach der Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555 nach der Urschrift in Fugger-Archiv*, y. hz. Franz Babinger, München-Leipzig, 1923.

Hans von Hradiczin Dernschwam, yabancı ülkeler hakkında dikkatle bilgi toplayan ünlü Fugger ticarethanesinde muhasebeci olarak görev yapmaktaydı. 1553 'te, 60 yaşındayken, İstanbul 'u görmeye karar verdi ve İstanbul 'a anlaşma/uzlaşma görüşmeleri ve yıllık ödemeyi yapmak üzere görevlendirilmiş Bishop of Pecs, Anton Wrancia ve Macar Prensi Franz Zay 'ın maiyetine girdi. İstanbul 'a vardıklarında Sultan Süleyman 'ın Amasya 'da olduğunu öğrendiler. Kral Ferdinand, van Busbeck 'i, Sultan'ın sarayına gidecek grubun başı olarak görevlendirdi. Dernschwam, Anadolu yolculuğunu kitabının ikinci bölümünde ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Biz burada, İstanbul hakkında ayrıntılı ve bilgilendirici bölümlerle ilgilenmekteyiz. Puffer Arşivi 'nde bulunan, *Tagebuch einer Rese nach Konstantinopel und Klenasien* adlı kitabının elyazması 1553 'ten 1555

'e Türkiye 'de kalışını kapsamaktadır. Franz Babinger söz konusu elyazmasını, değerli notlar ve dizinlerle, 1923 'te yayıma hazırlamış ve yayımlamıştır.

DISCOURS *Discours des Triomphes Magnificences et allegresses, qui ont esté faictes à la circoncision du Sultan Mehemet, fils sultan Amurath, grand Emperor des Turcs*, Paris, 1583.

1582 'de III. Murad 'ın oğlu III. Mehmed 'in sünnet düğününü anlatıyor.

EBUSSUUD M. Ertuğrul Düzdağ (y. hz.), *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul, 1972.
Şeyhülislam Ebussuud Efendi 'nin fetvalarından seçmeler.

FESTE *Feste Fatte i Constantinopoli per occasione delle nozze della figliuola primogenita di Sultan Amurat imperator de Turchii con Ibraim Bassa alli 15 di Maggio 1586*, Vicenza, 1832.

III. Murad 'ın kızının Sadrazam İbrahim Paşa ile düğününü anlatıyor.

FOX "Mr. Harrie Cavendish his journey to and from Constantinople 1589 by Fox his servant" bkz. *Camden Miscellany*, cilt XVII (Camden Third Series, cilt. LXIV) London, 1940.

Henry Cavendish İstanbul 'a 1589 'da arkadaşı Mallory 'nin işçileri için geldi. Cavendish 'in uşağı Fox, efendisinin yolculuğunun notlarını yazdı. Bu arada bazı tarihî olaylara değindi.

FUGGER *Fugger+Zeitungen Ungedruckte Briefe an dans Heus Fugger aus den Jahren 1568-1605*, yy. hz. Wictor Klarwill, Viyana-Leipzig-München, 1923.

GASSOT Jacques Gassot, *Le Discours du Voyage de Venise à Constantinople...*, Paris, 1550.

Fransız Elçiliği 'nde görevli bulunan Jacques Gassot ile Jean Chesneau da Türkiye 'deki yaşamlarını yazan Fransızlardandır. Bunlardan Jacques Gassot 'nun 1548 yılının Ocak ve Mayıs ayları arasında İstanbul 'daki görevi Fransız Elçiliği'nde kuryeliktir. Bu görevinde, Kanûnî Sultan Süleyman 'ın İran Şahı 'na karşı giriştiği savaşta, padişahı izleyen Fransız elçisi d 'Aramon 'a eşlik eden Fransız misyonunda bulunduğu sırada, Fransa 'daki amcasına yazdığı mektuplarda Osmanlı yaşamını anlatır.

GEORGIEVITS Bartholomaeus Georgievits, *La Manière et cérémonies des Turcs...*, Paris, 1544.

Macar asıllı olan Bartholomaeus Georgievits, Türkiye 'de on üç yıl esir yaşadı, yedi kez satıldı. Kitabı Avrupa 'da 17. yüzyılda çok popülerdi ve sık sık yeni baskıları yapıldı.

GEUFFROY Antoine Geuffroy, *Estat de la Cour du Grand Turc l 'ordre de sa gendarmerie et de ses finances: avec ung brief discours de leurs conquestes depues le premier de ceste race*, Anvers, 1542.

St. Jean şövalyelerinden olan Antoine Geuffroy, 1542 'de hem Paris, hem Antwerp 'te yayımlanan kitabında çok bilgi vermiştir. Geuffroy Spandugino 'nun kitabındaki bazı bilgilerden, bir de Menavino ve Ramberti gibi kaynaklardan yararlanmıştı.

GERLACH Stephan Gerlach, *Tage-buch...*, Franckfurth am Main, 1674.

Tübingen li teolog Stephan Gerlach, 1573 'te Viyana 'da David Ungnad ile karşılaşır. Tam bu sırada İmparator II. Maximilian, Ungnad 'ı İstanbul 'a büyükelçi olarak görevlendirmek üzere dir. Gerlach, Ungnad 'a eşlik eder ve İstanbul 'a gider. 1578 'de Tübingen 'e dönene dek Ungnad 'ın elçiliğinde beş yıl boyunca din görevlisi olarak çalışır. Kitabı 1674 'te torunu Samuel tarafından yayımlanır.

HARBORNE William Harborne, "The Voyage of the Susan of London to Constantinople, wherein the worshipfull M. William Haborne was sent first Ambassador unto Sultan Murad Khan, the great Turk, with whom he continued as her Majesties ligier almost six years", Richard Hakluyt, *The Second Volume of the Principal Navigations, Voyages, Traffiques ad Discoveries of the English Nation by Sea or Overland, to the south and Southeast Parts of the World*, London 1599, pp. 165-184; "The Return of Master William Hareborne from Constantinople overland to London, 1588", *a.e.*, pp. 289-290.

William Harborne Türkiy 'ye ilk kez 1578 'de bir ajan olarak gizlice gelir. 1582 'de Kraliçe Elisabeth 'in Türkiye 'ye atadığı ilk elçi olur. Harborne 'un belgeleri Sultan'ın saray ve devletin örgütlenmesi, saray törenleri ve bazı binalar üzerine önemli bilgi kaynağı oluşturmaktadır.

HAUNOLT (I) Nicolaus Haunolt, "Particular Verzeichnuss...", bkz. LEWENKLAU, s. 468-514.

III. Murad 'ın oğlu III. Mehmed 'in sünnet düğünü için yapılan şenliği anlatıyor.

HAUNOLT (II) Nicolaus Haunolt, "Verzeichnuss der Hoczeitlichen Fest...", bkz. LEWENKLAU, s. 532-535.

III. Murad 'ın kızının Sadrazam İbrahim Paşa ile düğününü anlatıyor.

*HEBERER Michael Heberer von Bretten, *Aegypticus Servitus*, y. hz. Karl Teply, Graz, 1967.

Bretten li Michael Heberer, bir Malta korsan gemisine esir alınır ve Türk kalyonunda 1588'e kadar kürek mahkûmu olur. Aynı yıl İstanbul 'a gelir, kitabında kendi yaptığı İstanbul 'la ilgili az sayıda resim de yer almaktadır. Bunlar arasında İstanbul 'u kuşbakışı çizdiği resim de vardır.

LEBELSKI Georges Lebeliski, "La declaration des jeux et magnifiques spectacles representez à Constantinople...", bkz. *Briefve Histoire de la guerre de Perse faite I 'an mil cinq cens septante huit...* 1583, s. 46-82.

1582 'de III. Murad 'ın oğlu III. Mehmed 'in sünnet düğününü anlatıyor.

LELLO Hery Lello, "A Brieff noate or Rembrance of sich Bassaes and Chieff vicereies that gove ned under the Greate Turkey..." bkz. Orhan Burian y. hz., *The Report of Lello third English Ambassador to the Sublime Porte*, Ankara 1952. Özgün metin ve Türkçe çevirisi.

Hery Lello, Barton 'a İstanbul yolculuğunda eşlik etmiş, Barton 'un 1597 'de ölümünden sonra onun yerine elçi olmuştu. Lello 'nun elyazması British Library 'dedir (merhum Profesör Orhan Burian bunu basıma hazırlamış ve yayımlamıştır) ve daha çok elçilik işlerine, Sultan'ın sarayındaki onur sahibi kişiler ve bunların birbirleriyle ilişkilerine yer ayırmıştır.

LEWENKLAU Johannes Leunclavius (Hans Lewenklaue), *Neuwe Chronica Türkischer nation...*, Frankfurt am Main, 1590.

Lewenklaue, Türkler üzerine kapsamlı kitaplar yazmıştır. Türkçe tarihleri bir Avrupa diline çeviren ilk tarihçidir. 1584'te İstanbul 'daki elçi Heinrich von Lichtenstein 'ın yanına geldi ve ertesi yıl Viyana 'ya döndü. Kitabında HAUNOLT (I), HAUNOLT (II) ve BESOLT 'un tam metinleri bulunur.

LUBENAU Reinhold Lubenau, *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, Königsberg, Vol. (1912), vol. 2 (1914), vol. 3 (1915), vol. 4 (1920) vol. 5 (1930) yy. hz. W. Sahn.

Reinhold Lubenau, Bartolomeo dei Pezzen 'in elçiliğinde eczacı idi. Elçi ile Viyana 'dan İstanbul 'a 1587 'de geldi ve 1589 'a kadar kaldı. Kitabının yazması Königsberg 'de Devlet Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Kitap olarak 191?-1915 yıllarında W. Sahn eliyle yayımlanmıştır. İstanbul üzerine çok değerli bilgiler bulunmaktadır.

*MAURAND Jérôme Maurand, *Itinéraire de Jérôme Maurand d 'Antibes à Constantinople (1544)*, y. hz. ve çeviren Léon Dorez, Paris 1901.

Antibes 'den bir din adamı olan Jérôme Maurand Ayasofya 'yı görmek istemiş, 1544 yılında bu gemiye binerek önce Ege adalarını gezdikten sonra İstanbul 'a gelmiş ve bir ay kalmıştır. Gördüklerini yazmakla kalmamış, resimler de yapmıştır.

MENAVINO Giovannantonio Menavino, *I costumi et la vita de Turchi di Gio. Antonio Menavino*, (Çeviri: M. Ludovico Domenichi), Frenz, 1551.

Menavino yaklaşık 1501 'de Türklere genç yaşta esir düştü, içoğlan olarak II. Bayezid 'in sarayına alındı. 1524 'te kaçtı ve yurduna döndü. Kitabının çeşitli dillerde baskıları bulunmaktadır: Latince, Fransızca, Felemenkçe, Almanca, İngilizce, Sırp-Hırvatça, Çekçe ve Polonezce.

MORYSON Fynes Moryson, *An itinerary written by Fynes+Moryson (4 cilt)...*, Glasgow, 1907-1908; *Shakespeare 's Europe. Unpublished chapters of Fynes Moryson 's itinerary being a survey of the condition of Europe at the end of the XVI. century*, y. hz. C. Hughes, Londra, 1903.

Fynes Moryson, 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarının önde gelen gezginlerindedir. Latince olarak dört bölümde yazılmış olan kitabı, İngiltere, İrlanda ve Kıta Avrupası 'nda yer alan birçok ülke ile İstanbul üzerine çok değerli bilgiler vermektedir. İstanbul, kitabının dördüncü bölümünde yer almaktadır. Bu kitabın bir bölümü *Shakespeare Avrupası* adıyla günümüzde yayımlanmıştır.

*NICHOLAY *The Navigations, peregrinations and voyages, made into Turkie*, Çeviri: T. Washington, London, 1585.

Nicholay 'ı Fransız Kralı, d 'Aramon ile birlikte Türkiye 'ye gönderdi. 1551 'de Marsilya 'dan İstanbul 'a gitti ve orada 1552 'ye kadar kaldı. Nicolas de Nicholay 'ın kitabının en ilginç yanı, kitaptaki resimleri kendisinin çizmiş olmasıdır. Nicholay 'ın kitabı ancak 1567 yılında basılmıştır. Burada onun kitabının İngilizce çevirisi kullanılmıştır.

PALERNE Jean Palerne, *Peregrinations du S. Jean Palerne...*, Lyon 1626.

Jean Palerne, Anjou Dükü François de Valois 'nın yazmanıydı. Çok iyi bir gözlemci olan Palerne, Kudüs 'e gitti, üç ay İstanbul 'da kaldı. III. Murad 'ın oğlu III. Mehmed için yapılan görkemli sünnet düğününü ayrıntılı olarak anlatıyor.

POSTEL Guillaume Postel, *De la Republique des Turcs: et là où l 'occasion s 'offrera, des meurs et loys de tous Muhamedistes...*, Poitiers 1552.

Türkiye 'ye 16. yüzyılın birinci yarısında gelen Fransız gezginleri içinde Postel en bilginidir. Collège de France 'ın ilk İbranice ve Arapça profesörüydü, ayrıca aynı yerde Yunanca ve matematik de okuttu. Fransa 'da ilk Arapça dilbilim kitabını yayımladı. Kral I. François onu 1535 'te ilk Fransız elçisiyle İstanbul 'a gönderdi. Saray kitaplığı için ondan klasik ve Doğu yazmaları getirmesi istendi. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ve İslam dini üzerine her şeyi öğrenmeye çalıştı. 1549 'da İstanbul 'a ikinci bir yolculuk yaptı.

RAMBERTI Benedetto Ramberti, *Libri tre delle cose de Turchi*, Vinegia 1539.

Ramberti, Olağanüstü Venedik Elçisi Daniele de Ludovisi 'nin yazmanıydı (1534). Kitaptaki göndermeler Ramberti 'nin İtalyanca metnini yayımlayan A. H. Lybyer 'in *The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the magnificent* (Cambridge 1913) adlı kitabının sayfalarındadır.

RELAZIONI *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, XIII*, Torino, 1985.

RICHER Christophe Richer, *Des coutumes et manières de vivre des Turcs...*, Paris 1540.

Richer, Danimarka 'ya ilk elçi olarak gitti, daha sonra Türkiye 'ye birçok kez tehlikeli görevlerle geldiği söylenirse de bunun doğruluğu kuşkuludur. Richer 'in kitabında özgün bilgiler çok azdır. Türkçe sözcükleri Fransızca yazımı ile vermiştir.

SANDERSON John Sanderson, *The travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, yy. hz. Sir William Foster, Londo 1931. John Sanderson Türkiye 'ye birçok kez geldi. 1584 yılı dolaylarında iki veya üç kez Türkiye Şirketi 'nin bir üyesi ve tacir olarak Türkiye 'deydi. 1592 'de Levant Şirketi kurulduğunda ve 1597 'de yine Türkiye 'deydi. Daha sonra, 1599-1602 yılları arasında elçilikte görev yaptı. Yazdıklarında kimi bilgiler kendisi için İstanbullu bir Yahudi tarafından yazılmış İtalyanca notlardan alınmıştır.

SANUTO Marino Sanuto, *Diarii*, 1496-1533 56 cilt: 50 cilt içinde, Venedik 1879-1903.

Venedik Bailolarının raporlarının Marini Sanuto eliyle özetlenmiş derlemesi.

*SCHWEIGGER Salomon Schweigger, *Reyssbeschreibung aus Teutschland nach Constantinopel u. Jerusalem*, Nürnberg 1608. Tıpkıbasımı yayına hazırlayan Rudolf Neck, Graz 1966.

Salomon Schweigger İstanbul 'da 1577 ile 1581 yıllarında Joachim Sinzendorf 'un İmparatorluk elçiliğinde papaz olarak bulunuyordu. Kitabında İstanbul 'daki yaşam ve binalarla ilgili tahta baskı ilginç resimler bulunmaktadır.

SEIDEL Friedrich Seidel, *Denckwürdiqe Gesandtschafft an die Ottomanischen Pforte*, Görlitz 1711.

Friedrich Seidel, İmparator II. Rudolf 'un İstanbul 'daki elçisi Friedrich von Kreckwitz 'in yanında eczacı idi. 1591 'de İstanbul 'a gitti, 1593 'te savaş sırasında elçi ve maiyetiyle cepheye gönderildi. Elçi Belgrad 'da ölünce Seidel ve ötekiler küreğe mahkûm oldular. Affedildiler fakat Seidel Rumelihisar 'na hapsedildi. Sinan Paşa 'nın ölümünden sonra 1596 'da arkadaşlarıyla özgürlüğüne kavuştu.

SENECA Federico Seneca, *Il Doge Leonardo, Dona*, Padova 1959.

SPANDUGINO Théodoro Spandugino Cantacusino, *Petit traicté de Théodore Spandouyn...*, traduyt de l 'Italien en français par de Raconis, Paris 1519.

İstanbul 'daki yaşam üzerine en eski görgü tanıklarından biri Théodoro Spandugino 'dur. İlk baskısı İtalyanca 'ya çeviriydi. Paris 'te 1519 'da yayımlandı... Spandugino, Türkiye 'de esirlerin kurtulmasını konuşmak için 1465 'te Gelibolu 'ya giden babasına

çocuk yaşta iken eşlik etti. Ağabeyi İstanbul 'a yerleşmişti, Venedik 'le 1499 'dan 1502 'ye kadar süren savaş sırasında mallarına el kondu. Théodoro ona yardım etmek için İstanbul 'a gittiğinde kardeşinin ölmüş olduğunu, malları geri almak için umut kalmadığını öğrendi. Bunun üzerine kendi sorunlarını unutarak Osmanlı İmparatorluğu üzerine her şeyi öğrenmeyi kendine iş edindi.

STEINACH Wolf Andreas von Steinach, "Reisen von Steiermärkern" *Steiermärkische Geschichtstblätter* 'de, y. hz. J. von Zahn cilt II. 1881 s. 193-234.

Wolf Andreas Steinach (Steiermark) İstanbul 'a vergi ödemek üzere görevlendirilen Olağanüstü Elçi Baron Paul von Eytzingin 'le birlikte İstanbul 'a geldi. 1583-84 'te elçi ile birlikte oldu. Eserin resimli yazması Viyana 'da Nationalbibliothek 'tedir. Bu yazmaya resimlerin kaynaklarında da değinilecektir.

THÉVET André Thévet, *Cosmographie de Levant*, Lyon, 1554.

Fransa Kralı II. Henri 'nin sarayında kosmograf olan Andre Thèvet, 1549 'da Venedik 'ten Kudüs 'e giderken İstanbul 'a uğrayarak bir süre Fransız Elçisi d 'Aramon 'un konuğu olur.

VIAJE *Viaje de Turquia (1552-1555?) (Cristobóal de Villalon)*, y. hz. Antonio G. Solalinde, Madrid, 1965.

Viaje de Turquia 'nın yazarı tartışmalıdır. Manuel y Serrano Sanz (Madrid, 1905) yayımladığı ilk baskı ve ondan sonraki çeşitli baskılarda yazarı, Cristobóal de Villalón olarak gösterilmiştir. Ancak Marcel de Bataillon çeşitli incelemelerinde kitabın yazarının Andreas Laguna adında bir doktorun kaleminden çıktığını göstermiştir. 1980 baskısında ise yazarın Malta şövalyelerinden Juan de Ulloa Pereira olduğu ileri sürülmüştür. Kitap üç kişi arasında söyleşmeler biçiminde yazılmıştır.

Bunlardan biri Matto, ikincisi Juan üçüncüsü ise kitabın yazarının tanıdığı olan Pedro de Urdemalas 'tır. Kimi eleştirilerde yazarın Türkiye 'de bulunmadığını, buradaki bilgilerin İtalyan ve İspanyol kaynaklarından yararlanılarak yazıldığını ileri sürmüşlerdir. Fakat kitap dikkatle okununca buradaki zengin ayrıntılardan yazarın Türkiye 'de bulunmadığına inanmak çok güçtür.

WEBBE Edward Webbe, *The Rare and most wonderful things which Edward Webbe an Englishman borne, hath seene and passed in his troublesome travailes in the...*, London, 1590.

Edward Webbe, Türk kalyonlarında küreğe mahkûm bir esirdi. Toplar üzerine deneyimini kanıtlayınca Türk Ordusu'na hizmet verdi, daha sonra hapse girdi. Anlattıklarında İstanbul 'a çok az yer vermiştir.

WRAG Richard Wrag, "A description of a voiage to Constantinople and Syria begun the 21 of March and ended the 9 of August 1595...", bkz. Richard Hakluyt, *The Second volume of the principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation made by sea or overland, to the South and Southeast parts of the world...*, London 1599.

Kraliçe Elisabeth 'in ikinci büyükelçisi olan Edward Barton, İstanbul 'a 1588 'de gelir. Richard Wrag tarafından tutulan ve Hakluyt 'ca basılan yolculuk notları Barton 'un İngiltere 'den Sultan 'a ve Sultan 'ın annesi Vâlîde Sultan 'a getirdiği armağanları ve büyükelçisinin Sultan 'ın huzuruna kabul edilmesini aktarmaktadır. Barton biraz Türkçe biliyordu. Bu nedenle kentin surlarını anlatırken kapıların adlarını yazmıştır. Barton aynı zamanda Süleymaniye ve Ayasofya câmilerini, Boğaz 'ın Karadeniz kıyısındaki son noktasında yer alan Pompeius Sütunu'nu da anlatmaktadır.

WRATISLAW Wenceslas Wratizlaw von Mitrowitz, *Das freyherrn von Wratizlaw merkwürdige Gesandtschaftsreise von Wien nach Kanstantinopel*, Leipzig, 1786.

Wratizlaw von Mitrowitz, İmparator II. Rudolf 'un büyükelçisi Friedrich von Kreckwitz 'in emrinde çalışanlar içinde en genç olanıydı.

Arkadaşı Seidel gibi, gemilere yollanmadan önce Galata 'daki tersaneye hapsedilmişti. Daha sonra iki yıl Rumelihisarı 'nda hapis yattı. Rumelihisarı mahkûmlarca Kara Kule diye adlandırılırdı. Sinan Paşa 'nın ölümünden sonra III. Mehmed tarafından affedilmiş ve serbest bırakılmıştı. İstanbul 'da kalışı ve hapsedilişini anlatan kitap ilk olarak 1597 'de Latince olarak yayımlandı.

Resimlerin Kaynakları ve Kısaltmalar

Aşağıdakiler tek nüsha resim albümleridir. * işaretliler incelemek için sağlayamadıklarımızdır. Bu albümlerden bir düzine kadarı da yok olmuştur.

ALL SOULS All Souls College, Oxford Ms. 314 1590.

57 resim. COBURG ve MAYER 'in benzeri. bkz. F. Babinger, "Drei Stadtansichte von Konstantinopel, Galata, Skutari aus dem Ende des 16. Jahrhunderts", *Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophich-historische Klasse, Denkschriften* 77, 3, Viyana 1959.

BODLEIAN Oxford 'da Bodleian Kitaplığı'nda Or. 430, 1588.

Albüm 192 varaktır, 62 suluboya resim vardır. Resimlerin tanımları Latince 'dir.

BREMEN Der Staats-und Universitätsbibliothek, Bremen Ms. or. 9.

1574 tarihli Lambert de Vos 'un yaptığı resim albümü. İki büyük boy resim dışında resimlerin boyutları 40 x 27 cm. 'dir 124 varaklı albümde 104 resim bulunmaktadır. Resimler PARİS ve GENNADEIOS 'un benzeridir.

*CAMBRIDGE Cambridge, Trinity College Cat. James no. 896.

16. yüzyıl sonu. COBURG, MAYER, ALL SOULS albümlerinin benzeri. Bkz. Montague Rhodes James, *The Western Manuscripts in the library of Trinity College, Cambridge: a descriptive catalogue*, Cambridge 1901, II np. 896

COBURG Kunstsammlungen der Veste Coburg 8630.

Bu resim albümü III. Murad çağında yapılmıştır. İçinde 50 resim bulunmaktadır. MAYER ve ALL SOULS albümlerinin benzeridir. Bkz.

K.L. Belkin, *The Costume Book. Corpus Rubenianum Ludwig Burchard XXIV* (1960) ss. 152-170. Resimler 180-225.

*CROCE Benedetto Croce 'nin (1866-1952) özel koleksiyonu.

ALL SOULS, MAYER ve COBURG 'un benzeri.. Bkz. D. Marra, *Conversazioni con Benedetto Croce su alcuni libri della sua biblioteca*, 1952.

DRESDEN Sächsische Landesbibliothek J. 2a ykış. 1582 Dresden

Wehme Zacharias 'ın Elçi David Ungnad von Sonnegg 'in orijinalinden kopya ettiği bu albüm, 8 varak üzerindeki resimler çok büyük olduklarından 21x15.5 cm. boyutlarında 71 kadar resme bölünmüştür. Albümün başlığı *Ain Turggische Hochzeit* 'dır.

FRESHFIELD Album. Trinity College, Cambridge Yzm O. 17.2 1574.

36 varaktan oluşan bu yazmada 20 resim bulunmaktadır. Yazmanın ilk sahibi Edwin Hanson Freshfield 'ın Trinity College kitaplığına hibesidir. Bu yazmadan çok sayıda resim aldık. Resimlerin kiminde belli yerlerde bir siyahlık görülür. Bunlar, çok büyük olan resimlerin katlama yerleridir.

GENNADEIOS Gennadeios Kitaplığı, Atina AB 986.

110 resim PARİS ve BREMEN 'in benzeri. Bkz. Sotheby, Wilkinson &Hodge (London) *Catalogue of the valuable antiquarian library of the late Daniel Gurney Esq. F.S.A. of North Runcton Hall, Norfolk* (1881) bo. 1339.

KASSEL Landesbibliothek und Murkardsche Bibliothek (Gesamthochschule Bibliothek Kassel, 4° Ms. hist. 31).

Bu 16. yüzyıl resim albümünde yedisi 30 x 74 cm., gerisi 19 x 15 cm. boyutunda 159 yaprak vardır. Hepsi suluboyadır. Bu resimler 16. yüzyılda İstanbul 'daki günlük yaşam ve görenekler ve kentin insanları üzerine aydınlatıcı bilgi vermektedir. Bkz. G. Struck, "Handschriftenschatze der Landesbibliothek. Kassel", W. Hopf (y. Hz.) *Die Landes bibliothek Kassel 1580-1930*, Marbourg 1930.

*KRAKOW Uniwersytet Jagiellonski: Biblioeteka Jagiellonska, Krakow

VİYANA II 'nin bir kopyası.

*LENINGRAD Gosudarstvennyj Ermitaz (Ermitage), Naucnaja biblioteka, Leningrad.

Bu resimler Ludolf von Stockheim 'ın (ölümü 1596) için yapılmıştır. Bkz. M.F. Murjanov, *Stambuch Ludol 'fa Stokgeima. Trudy Gosudarstvennogo ordena Lenina Ermitaza*, 16, 1975, pp. 66-72. (İngilizce özet).

*LONDON British Museum, London.

Peter Paul Rubens 'in yaptığı resimler. COBURG, MAYER ve ALL SOULS 'un benzeri. Bkz. K.L. Belkin, *The Costume book. Corpus Rubenianum Ludwig Burchard*, XXVI (1980) s. 152-170, resimler 180-225.

LORICHS Melchior Lorichs, İstanbul Panoraması.

21 parçadan oluşan panoramanın boyu 11.275 m, eni 0.450 m'dir. Panorama, Leiden'deki Hollanda Kraliyet Üniversitesi'nde sergilenmektedir.

MAYER Resim albümü. L.A. Mayer Memorial müzesi, Jerusalem Inv. 7930 1587 yılında.

İkisi büyük boy 46 resim. COBURG ve ALL SOULS 'un benzeri. Bkz. Lathrop C. Harper Inc., *A Selection of fine and important rare books and manuscripts from the 15th to the 19th centuries*, Catalogue 197 (New York 1968) no. 3.

PARİS Biblioth que Nationale, Paris. D p. des Estames Od. 2.

Bu resim kitabının başlığı şöyledir: *Moeurs et Coutumes des Pays Orientaux et Habillements de differents  tats*. Yaklaşık tarihi 1599. BREMEN ve GENNADEIOS benzeri. Bkz. C.D. Rouillard, *The Turk in French history, thought and literature*, Paris, 1940, p. 285.

*STEINACH Wolf Andre von Steinach, *Tagebuch, 1583. Ms.  sterreichische Nationalbibliothek, Cod. ser n. 3385. Viyana*.

27 yaprakta 21 resim bulunmaktadır. Bkz. O. Mazal-F. Unterkircher, *Katalog der abenlandischen Handschriften des  sterreichischen Nationalbibliothek*, Series Nova III, Vienna 1967, p. 97.

TAGEBUCH Tagebuch des Lambert Wyts,  sterreichische Nationalbibliothek Cod. 3325 1572-73.

VİYANA I  sterreichische Nationalbibliothek Codex Vindobonensis 8626.

172 varaklık bu albümde boyutları 40.5 x 27 cm. olan 159 resim bulunmaktadır. Ayrıca bu albüme ait olan 1.50 x 10.45 boyutlarında İstanbul panoraması albüm dışındadır. bkz. Mazal-Unterkircher *Age*.

VİYANA II  sterreichische Nationalbibliothek-Viyana Codex Vindobonensis 8615 yaklaşık 1586.

Tarihçi Johannes Lewenklaue 'un Osmanlı tarihi için yaptığı resimler. Albüm 185 varak olup 535 x 380 boyutlarında çok sayıda renkli resim bulunmaktadır. bkz. Mazal-Unterkircher, *Age*.

WYTS Lamberts, Wyts, *Iter factum ve Belgico-Gallica. Voyages de Wyts en Turquie*, Yazma. Viyana,  sterreichische Nationalbibliothek, Codex Vindobonensis 3325 (1574) 221 varak.

Bu yazmada değişik üsluplarda 51 kadar resim vardır

A

- abdall / abdallar (derviş / dervişler) 8, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 265
A'râf 210
ağda 170
ağıt / ağıtlar 190, 188
ağlayıcı kadınlar 190
abanoz 122
Acemioğlanlar 31, 66, 101, 105, 108, 116, 117, 118, 121, 133
adak 209
Adalar 30, 33, 173
Afrika 66, 129, 152
afyon 170, 172, 175
Ahırkapı 28
Ahmed III 137
Ahmed Paşa 57, 60, 145, 146, 188
Ahmed Paşa Sarayı 15
ahtapot 166, 167
ak darı 169
Ak Hadım Ağa 121
Akbank 4, 9, 13
Akdeniz 31, 68, 165
akik taşı (sardonyx) 72
akrobatlar 233
Akses, Necil Kâzım 12
akşam namazı 235
Aleksis Comnenus (Bizans İmparatoru) 272
Âli (Gelibolulu Mustafa Âli) 6, 85, 133, 162, 170, 175, 215, 216, 265, 284
Ali Paşa 165
All Souls College 281
Allah 185, 186, 210, 213
Alman / Almanlar 26, 27, 29, 63, 90, 152, 180, 249, 250, 278
Alman esir 278
Alman evleri 29
Alman flütü 250
Alman köylüsü 249
Alman müziği 249
Alman tarzı 29
Almanca 9, 11, 20, 145, 224, 289
Almanya 1, 13, 39, 285
altın 52, 79, 80, 82, 98, 105, 108, 110, 119, 122, 127, 128, 129, 133, 142, 145, 146, 152, 155, 173, 177, 178, 179, 181, 186, 188, 197, 198, 199, 200, 202, 214, 221, 235, 245, 257, 270
altın sikke 178
altın süsleme 178
Amerika 12
Anadolu 1, 31, 41, 72, 73, 77, 98, 104, 127, 132, 137, 172, 173, 175, 225, 242, 257, 286
Anadoluhisarı 37, 73
Anadolu yakası 72
Ankara 1, 11, 12, 17, 283, 288
Antik Roma 225
Antik Yunan 225
AR (Ahmet Refik) 30, 39, 41, 43, 86, 87, 88, 135, 152, 166, 176, 278, 284
Arab Fatı (fahişe) 86
Arabistan 77, 105, 175

Aramon, Gabriel d' 279, 286
Arap alfabesi 184
Arap astrologlar 207
Arap fakirleri 41
Arap harfleri 104
Arap şerbeti 174
Arapça 184, 188, 267, 270, 289
Arkadius Sütunu 16, 36, 78, 81, 82, 281
armut suyundan şerbet 206
Arnavut 57
Arnavutköy 135
Arsenal (Tersane) 67, 286
Arşidük Ferdinand 279
Arz Odası 97, 98, 99, 124, 126, 127
Asesbaşı 88
Aslanhâne 129
aslan / aslanlar 239, 247
asma yaprağı 161
astragan 241
aşçı 118, 163
Asya 61, 66, 71, 72, 73, 75, 77, 133
âşar vergisi 172
âşûre 163, 257
at / atlar 76, 77, 105, 125, 133, 147, 241, 242, 245, 247
at eğiticisi 250
At Meydanı 7, 15, 16, 31, 55, 57, 60, 61, 130, 142, 241, 242, 243
At Pazarı 152
at sütü 155
ata binenler 250
ateş yutanlar 198
Atik Ali Paşa Câmii 30, 49, 207, 234
Atik Ali Paşa Külliyesi 16
Atlı Ases (Balatlı Aynî, fahişe) 86
atlı sipahiler 119
atlı sporlar 55
Aurea (Yedikule Kapısı) 27
av kuşu 165
Avratpazarı 16, 26, 81, 207
Avrupa 25, 29, 67, 71, 72, 73, 141, 145, 155, 156, 186, 197, 281, 287, 288
Avrupa kıyası 72
Avrupalı 155, 217, 278, 279, 280
Avrupalı gezginler 159
Avrupalılar 171, 177, 202, 217, 245
Avusturya 11, 12, 14, 17, 245, 264, 280
Avusturya Elçiliği 264
Avusturya Ulusal Kitaplığı 11, 12, 14
Avusturyalı diplomatlar 239
Aya İrini 30, 32, 95, 98, 105
Aya Kapı (Theodosia) 27, 28
Aya Yorgi 237
Ayas Paşa 125
Ayasofya 15, 26, 28, 30, 32, 36, 37, 44, 45, 49, 52, 55, 60, 61, 89, 104, 119, 130, 131, 132, 281, 288, 292
ayazma 208
ayı 12, 39, 129, 130, 232, 235, 262, 263
ayı postu 260, 262
Ayşe Sultan 145
Ayvan Saray Kapısı (Eyüp Ensari Kapısı) 28
Ayvansaray 36

Azam Baba 263
Aziz George günü 237
Aziz John Kilisesi 45
Aziz Stephen Kilisesi 60
B
bağlar 66, 248
Bâb-ı Hümâyün
Bâbiâli 104
Bâbihümâyûn 95, 97
Bâbüssaade 97
Bâbüsselâm 97
badem 117, 156, 159, 160, 161, 162, 163
bademli erik hoşafı 161
baharat 161
bahçeler 66, 73, 105, 117, 189
bahçıvanlar 113
bakla falı 207
bal 54, 151, 163, 171, 173, 174
Balat 28, 43
Balat Kapısı (Bizans imparatorlarının baş kapısı) 28
Balatlı Aynî (Atlı Ases, fahişe) 86
balık 8, 27, 28, 68, 73, 76, 79, 128, 133, 153, 162, 165, 166, 167, 175, 209
balık ağı 165
Balıkpazarı (Balucbazar) 27, 28, 153
balık tüccarları 166
balıkçı gemisi 165
balıkçılar 166, 167
Balıklı (ayazma) 208
balkabağı 117, 155, 156
Balkanlar 11
ballı su 160
ballı şerbet 170, 206
balmumu 151
bamyâ 242
Bamyacılar 242
baraküda 166
Barbaros / Barbaros Hayreddin 73, 125, 279
Barbaros'un mezarı 73
Baron von Sonneck 280
Barton, Edward (İngiliz elçisi) 25, 37, 101, 291
basma 177
Bassano, Luigi 88, 91, 119, 121, 133, 134, 147, 152, 155, 156, 185, 186, 191, 194, 198, 217, 218, 221, 285
Başbahçıvan 105
Batı 1, 71, 178, 186, 217, 279
Batı Avrupa 279
batıl itikatlar 208
Batılı / Batılılar 166, 204
Baudier, Michel 132
Bayezid II (Sultan II. Bayezid) 26, 27, 30, 31, 52, 104, 289
Bayezid Câmii 15, 16, 26, 30, 31, 33, 36, 49, 207, 247, 250
Bayezid (Beyazıt) Meydanı 110
bayramlar 8, 57, 233, 235, 237, 239, 249
Bedesten (Bazıtan) 31, 36, 79, 80, 81, 82, 267
Bektaşî dervişleri 262, 264
Belgrad Ormanları 26
Belisarius Sarayı 25
Bellini, Gentile 279
Belon 73, 83, 129, 130, 165, 166, 167, 217, 250, 285

Berberî 152
Berberî kıyıları 152
Berberîler 257
Berberistan 105
Beşiktaş 73, 235
Betzek 77, 132, 134, 207, 285
Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn (Matrakçı Nasuh) 31, 35
beyaz bal 151
beyaz çarşaf 177
beyaz ekmek 155
beyaz haşhaş tohumu 162
beyaz şarap 171, 172, 174
beyaz toz şeker 151
beyaz un 156
Beyazıt (İstanbul'da semt) 247
beygir 214
Beylerbeyi 109, 119, 127, 133, 146
bezelye 89, 155
bıçak 161, 162, 224, 249, 260, 263
biber 161
Bibliothèque de Carpentras 279
Bibliothèque Nationale de Paris 36, 280, 286
bilezik 181, 202, 263
binicilik 241
Birinci Avlu (Topkapı Sarayı) 97, 98
bitki yağı 89
Bizans Büyük Sarayı 55
Bizans imparatorları 25, 130
Bizans İmparatoru Aleksis Comnenus 272
Bizans İmparatoru Konstantin 274
Bizans kilisesi 105, 272
Bizanslılar 26, 55
Boğaz / Boğaziçi 7, 11, 29, 30, 37, 63, 68, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 87, 101, 104, 133, 152, 165, 167, 229, 281, 292
Boğazkesen (Boğazasler) 73
bocurgat 165
Bodleian albümü 73
Bodleian Kütüphanesi 281
bohça 206
Bohemya 105
Bohemyalı 204
Bokçubaşı 88
Bonn 13
boru 130, 233, 249
borucular 199
Bosna 275
Bostancı 14, 118
Bostancıbaşı 101, 104, 105, 108, 113, 123, 133, 232
boş inançlar 8, 207, 209, 211, 213
bot 178
boza 88, 169
Bozacılar 169
Bozdoğan Kemerli 31, 32
böğürtlen 157
Bölükbaşılar 105
börek 175
Bragadino 228, 283
branay 171
Breiderbach, Petra 9

Bremen 13, 39, 41, 43, 68, 69, 85, 87, 88, 111, 155, 158, 178, 179, 181, 184, 187, 192, 205, 241, 244, 251, 258, 264, 268, 271, 272, 274, 293, 294

Bretten (Almanya) 288

brokar 177, 186

Buda (Budapeşte) 57

bulaşıkçı 162

Bulgarlar 176

Burma Dikilitaş 36

Bursa 127, 156, 176

Bursa işlemesi 127

Busbecq, Augier Ghislain de 53, 54, 73, 90, 91, 131, 157, 160, 162, 165, 170, 173, 174, 183, 184, 196, 209, 210, 211, 230, 235, 236, 245, 246, 280, 285

buz 175, 176

buzağı 156

bülbül 211

büyücüler 209

Büyük Bayram 233

Büyük Bedesten 37, 79

Büyükada 90, 165

C

“Caisus Sesar” 71

Caligaria (Eğri Kapı / Eğrikapı) 27, 28

cam toplar 253

cam vazolar 253

Cambridge 13, 281, 290, 293, 294

câmi 15, 25, 26, 27, 28, 29, 45, 57, 66, 77, 79, 81, 111, 169, 186, 187, 188, 189, 195, 201, 203, 206, 207, 216, 223, 224, 274

Câmîler (Geomalers) 257, 258

Canaye 28, 30, 45, 48, 52, 66, 68, 71, 72, 76, 79, 81, 82, 108, 119, 121, 126, 128, 132, 147, 199, 200, 202, 232, 235, 272, 273, 274, 285

cambazlar 247, 248

câriye 109, 146, 147, 191, 194

Carthasco (Edirnekapı / Edirne Kapı / Edirne Kapısı) 25, 27, 28

cebellinas (zeplin) (kürk) 180

ceket 177, 235, 268

cellat 232

cenaze merasimi / töreni 188, 189

cenaze müziği 200

Cennet 210

Cenova 69

Cenovalı Hıristiyan tüccarlar 63

Cenovalılar 267

Cerrah Mehmed Paşa 26

ceviz 156, 160

Chesneau 29, 39, 68, 69, 80, 85, 108, 117, 121, 129, 256, 274, 285

Cibali Kapı / Cibali Kapısı (Siliaca) 27, 28

cibinlik 146, 192, 199

Cihangir (Kanûnî'nin oğlu) 31, 65, 73, 86, 145

Cihangir Câmii 31, 65, 73, 86

cirit 241, 242

Civadar (İbrikdâr) 128

Coburg 13, 280, 293

Coeck, Pierre 279

Cuma namazı 119, 121, 122, 169

cüce 123, 252

cüdf bölüğü 242

Cüdf Meydanı / Sipahi Meydanı 242, 243

cüdflik 242

Ç

çakal 180
çan 67, 231, 263
Çanakkale Boğazı 37
çarpanbalık 165
çarşaf 177, 179, 186
Çarşı Ressamları 11
çatalı zıpkın 167
Çatladıkapı 28
Çavuşlar 136
çaylaklar 210, 212
Çemberlitaş 15, 16, 26, 30, 33, 36, 49, 81, 207, 234
çengelli sopa 242
çengi / çengiler 248, 251, 252
Çerkes Mustafa Ağa (Yeniçeri Ağası) 87
Çevgân (polo) 241
çeyiz 184, 194, 195, 196, 199
çeyiz parası 195, 196
Çıfıt Kapısı 28
çınar ağacı 211
çiçek bahçesi 116
Çingene düğünü 200
Çingeneler 43, 85
Çinili Köşk 98, 101, 102
çipura 165, 166
çivili terlik 177
çizme 177
çorap 202, 264
Çuhadar Ağa 121, 128
D
Dallam, Thomas 101, 102, 103, 286
dalyan (balık tuzağı) 166
dama 208, 241
damasko 177, 179
damasko ipeği 178
damat 137, 147, 191, 196, 197, 198, 199, 200, 208
dana / dana eti 159, 163
dans 8, 247, 248, 249, 253, 255
d' Aramon 85, 252, 285
dansçılar 247, 248, 250
Darıca 88
Darius (İran kralı) 72
davul 188, 196, 197, 233, 235, 249
davul zurna 188, 196
davulcular 199
Davut Paşa 26
de la Garte, Pollini 279
Deâvî Kasrı 16, 95, 98
Defterdar 98
Demetrios Rum yortusu 239
deniz ürünleri 165, 175
deniz / göl tuzu 151
depem 11, 21, 91
dereotlu nohut yemeği 161
deri kispetler 241
deri su kabı 163
Dernschwam, Hans 17, 25, 26, 52, 55, 57, 77, 80, 81, 82, 83, 85, 89, 90, 108, 113, 117, 130, 131, 151, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 179, 180, 188, 194, 195, 196, 197, 202, 203, 206, 207, 209, 212, 213, 214, 225, 227, 230, 232, 233, 235, 238, 239, 257, 265, 267, 268, 270, 274, 277, 286

derviş / dervişler (abdal / abdallar) 8, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 265
deve 157
devetüyü bir kumaş 201
devekuşu yumurtaları 253
Devşirme oğlanlar 108
Diana Tapınağı 71
diken 157
Dikilitaş 36, 281
dilberdudağı 170
dilenciler 41, 91
Diokletien çağı hamamları (Thermae) 217
DISCOURS 145, 286
Dîvân / Dîvân-ı Hümâyûn 17, 21, 30, 39, 41, 43, 55, 86, 87, 88, 97, 98, 100, 103, 106, 108, 125, 126, 135, 152, 153, 173, 176, 284
diz bağı 179
Doğancılar 133, 136
Doğu Almanya 13
Doğulular 175
dolaplar 79, 235
Dolmabahçe 73
Dominiken kilisesi (Saint Pierre / Sant Pedro Kilisesi) 67
Dominiken manastırı, Pera (Beyoğlu) 67
domuz 162, 257, 268
don 179
Don Pedro 28
dönme dolap 235, 237
dövme 263
Dresden Albümü / Dresden 13, 48, 49, 95, 98, 99, 102, 114, 121, 122, 134, 118, 136, 138, 220, 248, 281, 293
Dubrovnik 63
düğme 177
düğün 8, 137, 142, 145, 146, 147, 188, 191, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 249, 250
düğün eğlenceleri 250
düğün şöleni 249
E
eğlenceler / eğlendiriciler 8, 247, 249, 253, 255
Eğri Kapı (Eğrikapı / Caligaria) 27, 28
Ebussuud Efendi 43, 175, 258, 286
eczacılar 268
Edirne 25, 27, 28, 55, 57, 82, 134, 136, 176, 263
Edirnekapı / Edirne Kapı / Edirne Kapısı (Carthasco) 25, 27, 28
Edirne sokakları 263
Eflak 275
Ege Adaları 275
ekmek 27, 41, 53, 54, 90, 91, 151, 155, 156, 159, 160, 162, 163, 209, 230, 235, 236, 261
ekmek sıkıntısı 90
ekmekçi 161
ekşi boza 169
el falları 261
Elçi Hanı 16, 30, 33, 36, 49, 56, 234
Elizabeth (İngiltere Kraliçesi) 101
Elkas Mirza (İran Şahı) 57
elleri üzerinde yürüme 250
elma 117, 146, 156, 174, 190, 208, 214, 235
elma ağacı 174, 190
Eminönü 30
emir 265
entari 179, 181
epilasyon 225
Erginer, Gürbüz 9, 12

erik 117, 156, 161
erkek akrobatlar 252
erkek tilki 180
erkek ve kadın dansçılar 248
Ermeni / Ermeniler 36, 39, 43, 63, 67, 80, 171, 181, 195, 208, 267, 272
Ermeni Patriği 272
Ermeni Patrikhanesi 36
Ermenistan 77
esir pazarı 8, 194, 275, 278
esirler 81, 147, 179, 194, 232, 276, 277
Eski Saray 16, 30, 31, 32, 36, 49, 109, 110, 114, 118
Eski Sultan Mehmed Câmîi 37
eskrimciler 250
eşarp 177
eşek / eşekler 29, 43, 88, 131, 152, 197, 241, 247
et 1, 39, 54, 61, 66, 83, 159, 161, 162, 163, 175, 188, 207, 212, 213, 236, 269, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 294
et suyunda pilâv 163
et suyuna çorba 161
etek 181
etli çorba 156
evlilik törenleri 195
Eyer 199, 242
Eyice, Semavi 5, 14, 16
Eyüb (Hz. Muhammed'in sancaktarı) 28, 61
Eyüb (peygamber) 28
Eyüp (ilçe, semt) 17, 28, 31, 33, 49, 61, 153
Eyüp Mezarlığı 33, 61
Eyüp Sultan 17, 86, 152, 153
F
Fahişe 194
fahişe 206, 250
fal 207, 264
fal kitapları 208
falaka 195, 226, 230
falaka cezası 195
falcı 207
Famagusta 228
Faslı / Faslılar 80, 241
fasulye 79, 89, 159
Fâtiḥ Câmîi 27, 31
Fâtiḥ Sultan Mehmed (Sultan II. Mehmed) 26, 36, 37, 52, 53, 54, 72, 73, 95, 98, 104, 109, 110, 119, 137, 239, 260, 279
Fâtiḥ Sultan Mehmed Câmîi Külliyesi 53
Fâtiḥ Sultan Mehmed Câmîi ve Türbesi 26
Fatma Sultan 146
Fener 17, 26, 27, 28, 33
Fener Kapı (Phara) 27
Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi 17
Fenerbahçe 30, 75
Fenerli Bahçe 15
fes 178, 271
fındık 156
Fındıklı 116, 153
fırın 89, 155, 162
fırıncılar 90, 162
fırında güvercin 198
fildişi 83, 122, 179
Floransalı elçiler 66
Floransalı tüccarlar 67

Floransalılar 39, 91
fotin 179, 180
Fransa 1, 31, 69, 82, 83, 129, 159, 279, 285, 287, 289, 291
Fransız 37, 66, 72, 73, 90, 119, 125, 127, 129, 152, 172, 184, 202, 250, 252, 256, 279, 285, 286, 287, 289, 291
Fransız akrobatı 252
Fransız Elçiliği 66, 73, 129, 172, 287
Fransız elçisi 72, 125, 285, 287, 291
Fransız kadınları 202
Fransız kadırgaları 129
Fransız köylüleri 250
Fransız manastırı 90
Fransızca 11, 20, 145, 289, 290
Fransızlar 119, 273, 279
Fransiskan Manastırı (Beyoğlu / Pera) 67
Fransiskan keşişleri 90
François I 279, 289
Frenk kadını 181
Freshfield Albümü 13, 15, 16, 53, 59, 60, 61, 71, 75, 78, 131, 294
Freshfield MS. Koleksiyonu 281
Fugger 27, 90, 132, 145, 286, 287
Fugger raporu 90
futa 218
futbol 242
G
Galata 7, 16, 21, 28, 30, 31, 35, 37, 39, 49, 63, 65, 66, 67, 69, 73, 77, 86, 87, 90, 116, 152, 153, 155, 156, 175, 208, 223, 232, 237, 239, 278, 292, 293
Galata Kulesi 31, 63, 65, 66, 67, 73
Galata yangını 90
Galata yangınıyla 90
Galatasaray 66
Galatasaray Lisesi 1, 31
Galeri Alfa 13
Garum (balık sosu) 166
geleneksel Türk sporları 241
Gelibolu 61, 171, 290
Gelibolu şarabı 171
Gelibolulu Mustafa Âli (Âli) 6, 85, 133, 163, 170, 175, 215, 216, 265, 284
gelin 68, 137, 138, 144, 146, 147, 191, 192, 196, 197, 198, 199, 200, 208, 224
gemi 16, 31, 67, 69, 104, 105, 166, 199
Genadius 192
genel hamamlar 217
Geomalers (Câmîler) 257, 258
gerdanlık 178
gergedan 281
Gerlach, Stephan 17, 26, 27, 39, 45, 52, 61, 89, 105, 121, 122, 128, 135, 136, 145, 146, 147, 181, 187, 188, 189, 190, 195, 198, 199, 200, 207, 208, 209, 213, 216, 232, 235, 237, 239, 250, 281, 287
geyik 133, 159, 163, 247, 265
geyik eti 163
gezici dervişler 263, 264
Giessen (Almanya) 13
Girit 152, 171
Giritli Nefise (öteki adı Kamer, fahişe) 86
Gökçe, Yeşim 9, 18
göl / deniz tuzu 151
gömlek 179
görgü kuralları 8, 215
gözleme 102, 160

Grelot 15
gri fare (rata) 180
gri tuz 151
gubari 170
güldürmece 248
gülle atma 250
gülsulu şeker 160
gülsuyu 159, 235
gümüş düğmeli dantelli giysiler 181
Gürcistan 275
Gürcü 241
güreş 55, 60, 241
güreşçi / güreşçiler 241, 247, 248, 250
H
Habeşistan 131, 281
Haçlılar 55
hadımağası/hadımağaları 117, 147, 184
Hadım Mesih Paşa 26
haham 269
halı 45, 48, 52, 79, 80, 82, 98, 102, 125, 128, 145, 198, 199, 200, 201, 239
Haliç 16, 27, 28, 30, 31, 35, 36, 37, 39, 63, 65, 68, 69, 87, 95, 101, 152
Halkalı Sarayı 135
hamal 79
hamam / hamamlar 27, 28, 29, 66, 88, 111, 152, 195, 206, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 261, 281
Hamon, Joseph (Yahudi hekim) 267, 270
Hamon, Mose (Yahudi hekim) 267
hardal 174
hardal tohumu 155, 174
Harem 15, 98, 102, 109, 136
haremağası 109, 118
Harem-Salacak 15
Haringna Kapı (Haringna) 27
Hasköy 135, 153
hastahane 26, 27, 28, 48
haşhaş 156, 162, 169, 170
Haunolt, Nicolaus 145, 288
havlu 206, 221
havuç 161
havyar 161, 165, 175
hayat kadınları 229
Haydarpaşa 30
hayvan yağı / hayvansal yağlar 89, 151, 155
Haznedarbaşı 105
Hazret-i Süleyman (Süleyman Peygamber) 145
Heberer, Michael (Bretten'li) 20, 37, 63, 66, 73, 90, 238, 278, 288
hedef tahtaları 246
Hedrelez (Hidrellez) 238
Heinrich von Lichtenstein 280, 281, 288
helva 163
Hendrofski, Heinrich 282
Herkül 57, 218
Hermitage Kütüphanesi 281
Hermitage Müzesi 20
Hery Lello 101, 288
Hidrellez 39, 237, 238
Hıristiyan / Hıristiyanlar 28, 39, 43, 45, 48, 53, 54, 57, 61, 63, 66, 68, 69, 71, 80, 81, 85, 90, 103, 109, 111, 117, 125, 132, 134, 147, 152, 165, 171, 173, 175, 176, 180, 181, 186, 187, 189, 191, 194, 195, 198, 204, 208, 209, 213, 224, 225, 227, 228, 229, 232, 233, 235, 237, 238, 248, 269, 275, 277, 279

Hıristiyan âdetleri 80
Hıristiyan azizleri 237
Hıristiyan Çerkezler 275
Hıristiyan dünyası 103
Hıristiyan elçilikleri 279
Hıristiyan erkek 229
Hıristiyan erkekler 152
Hıristiyan esirler 277
Hıristiyan kadın 229
Hıristiyan kadını 229
Hıristiyan kentleri 225
Hıristiyan kızı 198
Hıristiyan kızları 113
Hıristiyan kiliseleri 28
Hıristiyan köleler 277
Hıristiyan mezar taşları 189
Hıristiyan şenlikleri 248
Hıristiyan tabutu 209
Hıristiyan ülkeleri 275
Hıristiyanlık 116, 147
Hırsızlık 232
Hırvat 232
hikâye anlatanlar 250
Hilair 15
hindistancevizi 169
hindistancevizi tohumu 170
hintkeneviri 263
Hintli 241
Hipodrom 55, 57, 60, 130, 241, 242, 281
hokkabazlar 247
hokkabazlık 250
Hollanda 30
Hollandalı 279, 281
horoz 125, 151, 160
huni biçimli başlık 268
hurafeler 207
hurma 156
Hünernâme 97, 245
hünnap 157
Hürrem 48, 111, 113
Hz. Ali 260, 262
Hz. İsa 274
Hz. İshak 257
Hz. Muhammed / Hz. Peygamber 170, 173, 186, 191, 210, 212, 213, 258, 265
I
ıgırp 166
Irak 31
ıspanak 161
ıstakoz 165, 175
İ
İblis 208
İbrahim (Yeniçeri neferi) 208
İbrahim Paşa (Kanunî'nin damadı, sadrazam, 55, 57, 60, 89, 90, 142, 239,
İbrahim Paşa (III. Murad'ın damadı, sadrazam) 57, 132, 145, 286, 288
İbrahim Paşa Bahçesi 72
İbrahim Paşa Sarayı 31, 55, 57, 60, 61, 90
İbranice 267, 268, 270, 289

ıçki sofrası 175
ıçki şişesi 172
ıçkiler 8, 169, 171, 173, 175
iğne oyası 179
İkinci Avlu (Topkapı Sarayı) 98
imâm 48, 186, 189, 191, 195, 197, 208, 233
imâret 26, 28, 29, 45, 54
İmparator Justinien (Bizans imparatoru) 61
İmparator Konstantin (Bizans imparatoru) 61, 209
İmparator Konstantinus (Roma imparatoru) 15
İmparatoriçe Helen 274
İnalcık, Halil 12
inanışlar 8, 207, 209, 211, 213
inci 102, 178, 179, 181
İncili Köşk 101
incir 156
inek 155
İngiliz 25, 37, 66, 101, 152, 178, 284
İngiliz elçiliği / elçisi 66, 101
İngiliz kumaşı 178
İngiliz lirası 152
İngiliz mısır 162
İngilizce 9, 11, 13, 14, 20, 145, 178, 289, 294
İngiltere 1, 101, 179, 289, 291
ip cambazları 233, 250
ipek 80, 81, 110, 130, 147, 177, 178, 179, 181, 186, 190, 198, 202, 221, 233, 241, 257, 258, 267, 268, 270
ipek giysi 178
ipekli kuşak 233
İran 31, 72, 73, 77, 128, 145, 212, 233, 238, 287
İran elçisi 128
İran Kralı Darius 72
İran Şahı Elkas (Elkas Mirza) 57
İran Şahı Şah İsmail 73
İran tarzı 72
İran şahı 57, 73, 238, 287
İranlı sihirbaz 256
İranlılar 175
İsa 132, 199, 274
iskatçılar (isachi) 263, 264
İskenderiye 52
İskenderun 155, 156
İskenderun Limanı 155
iskorpit 165
İslâm 1, 2, 20, 137, 145, 180, 184, 191, 232
İslâm anlayışı 137
İslâm dünyası 137
İslâm kanunları 180
İslâm ülkeleri 145
isli balık 175
İspanya 39, 63, 69, 80, 152, 181
İspanyollar 180, 223
İspanyol biberi 175
İspanyol Yahudileri 80
İspanyolca 9, 11, 20, 63
İstanbul Kadısı 98
İstanbul panoraması 31, 280, 295
İstanbul Patriği 26
İstanbul sokakları 85

İstanbul Üniversitesi 1, 31, 95
İstanbul'un Rum Ortodoks Patriği 271
istiridye 175
İsviçre âdetleri 199
İsviçreli 235
İşcen, Oktay 13
ışkembe 175, 228, 229
ışkembe çorbası 175
İtalya 1, 82, 156, 269, 275, 285
İtalyan âdetleri 199
İtalyan dialektleri 66
İtalyan tarzı 29
İtalyanca 1, 9, 11, 20, 63, 66, 145, 267, 289, 290
İtalyanlar 180
Itinéraire (Jerome Maurand) 279
İzmir üzümü 156
İzmit Körfezi 37
J
Japonya 12
Jerez şarabı 172
jonglör / jonglörlük 233, 252, 254, 256
jorjet 179
Justus Liebig Üniversitesi 13
K
Kâğıthâne 153, 235
kabak 161
kâbin (geçici evlilik) 191, 195
kâbin töreni 191
kabristan 188
kadı 108, 180, 186, 191, 194, 195, 196, 215, 216, 226, 232
Kadıköy 17, 30, 31, 32, 37, 61, 75, 76, 77, 104
Kadıköytaş (Chalcedony) 72
Kadın çalgıcılar 247
kadın hamamları 218
Kadırga Limanı 16, 31
Kadırga 31
kadırga 235
Kadırgalar 166
kadife 80, 119, 129, 177, 181, 186, 221, 241
kadife yastıklar 80
kafes arkası 248
Kafkasyalı Gürcüler 79
kaftan 206, 233, 268
kâhin 207
Kahire 52
kahve 170
kalamar 167
Kalenderler 257, 258, 263
kalenderler 264
Kalenderler (calender) 263
Kalinos 267
Kalkedon 77
kalyon 120
Kamer (öteki adı Giritli Nefise, fahişe) 86
Kanarya şarabı 172
kandil 235
Kandilli Bahçe Sarayı / Kandilli Sarayı 75
Kandiya şarabı 171

Kanjeli Siyavuş Paşa 146
Kanûnî'nin Türbesi 37
Kanûnî Sultan Süleyman (I. Süleyman) 15, 26, 31, 45, 48, 52, 55, 57, 61, 72, 88, 104, 110, 119, 128, 137, 142, 145, 173, 195, 212, 241, 281, 285, 286, 287
kapatma 191
kapıcılar 118, 136
kaplan 239
Kaptan Paşa / Kaptanıderya Paşa 67, 77, 98
kar 25, 175, 176
Kara Hadım Ağa 121
Kara Kule 73, 292
Karabali (İstanbul dışında bir mesire) 113
karabiber 151, 162, 170
karaca 262
karaca postu 262
Karadeniz 37, 68, 71, 72, 73, 75, 90, 165, 167, 281, 292
karagöz 165, 166
Karamanlı / Karamanlılar 39, 155, 274
karides 175
kart oyunu 241
kartal 66, 133, 262
Kartal 88
karyola 186
kasap dükkânı 39, 176
Kasım Paşa 125
Kasımpaşa 16, 31, 65, 153
Kassell Albümü 13, 118, 126, 127, 168, 190, 197, 204, 206, 211, 212, 224, 229, 236, 237, 254, 265, 278, 294
kastanyet 250
Katolik keşişleri 28
Katolik kilisesi 28, 63
Kavak Sarayı 15, 31, 77
kavallar 250
kavas 199
kavun 117, 155, 156
kaya tuzu 151
kayabalığı 165
kaygana 162
kayıkçı 152
kayıklar 152, 153
kayısı 156
kazasker 98, 119
keçi / keçiler 156, 159, 163, 173, 247, 250, 258, 260, 262
keçi derisi 173
keçi eğiticileri 250
keçi eti 163
keçi postu 156, 159, 163, 173, 250, 258, 260, 262
keçi şışı 156
kedi / kediler 48, 131, 212, 213, 247
kefal 165, 166
Kefe 155
kehanet 207
keklük 165
kelebek ağı 165
kelle şekeri 263
keman 66, 249
kemer 179
kemik 179

kenevir tohumu 211
kepçe 165, 166, 232
kerevet 163
kerevit 175
kervansaray 16, 27, 28, 45, 48, 77, 111
kestane 121, 156
keten 179, 233, 245
keten kumaşlar 181
Kıbrıs 152
kılıç 57, 79, 80, 108, 119, 233, 239, 250, 262
Kılıç Ali Câmîi 66
Kılıç Ali Paşa Câmîi 31, 65, 66, 73
kılıç balığı 165
kılıç dansçıları 233
kılıç kullanma 250
kılıççılar 241
kına 89, 177, 196, 202, 224, 227
Kırım 89
kırmızı çuha 178
kırmızı şarap 152, 170, 171
kısa manto 178
Kıyamet günü 210
kıyma 159, 161, 162
Kız Kulesi 30, 31, 36, 77
Kiev 269
kikla 166
kilim 186, 221
kilise 89, 199
kimyon 156
kiraz 117, 156
kispet (deriden) 241
kişniş 208
kitara 249
kocakarı ilâçları 80, 268
kombinezon (iç gömleği) 177
Konstantin (Bizans İmparatoru) 274
Konstantin Sarayı 36, 37
koyun 39, 53, 77, 128, 151, 155, 156, 159, 161, 162, 197, 198, 209, 210, 213, 233, 236, 237, 253, 256, 257, 260, 263, 264
koyun budu 152
koyun eti 77, 128, 156, 159, 162, 197, 233
koyun etli pilâv 53, 160, 198
koyun paçası 159
Koyun Pazarı (Coinbazar) 27
koyun postu 260
Koz, M. Sabri 9, 17, 18
köle / köleler 8, 207, 275, 277
köpek / köpekler 57, 90, 123, 131, 166, 212, 213, 217, 247
köstebek (turonas) 180
Kubbealtı 17, 97, 100, 106
Kubbealtı vezirleri 17
Kudüs 280
kukuleta 241
Kulassa 63
Kulebahçe 72
Kulebahçe Sarayı 75
Kuleli 75
kumarhâne 89
Kumkapı 28

Kur'ân 125, 182, 184, 188, 191, 192, 207, 208, 265

Kurban Bayramı 137, 233

kurbanlar 209

kurt 57, 66, 67, 129, 132, 133, 180, 262

kurt kürkü / kurt postları 262, 180

kuru incir 156

kuru soğan 151

kuru üzüm 156, 174

kuru yemiş 175

kuş avcıları 211

kuştüyü yatak 186

kuşaklı 241, 268

kutsal çorba 257

kutsal günler 67

kutsal kitaplar 209

Kutsal Ruh 199

kuyular 175

kuzgun 262

kuzu 39, 57, 156, 180, 258

kuzu şişi 156

Küçük Bayram 233

Küçük Bedesten 37, 79, 81

küpe 79, 178, 263

kürk 54, 180

L

La Vigna Tratia 73

lahana 155, 242

Lahanacılar 242

Lâle Şenlikleri 137

lapina 165

Latin kiliseleri 67

Latin tüccar 63

Latince 63, 72, 267, 268, 285, 289, 292, 293

Latinler 194

leğen 218, 221

Lebelski, Georges 145, 288

Leiden Üniversitesi Kütüphanesi 280

Lemburg 151

Leningrad (Sen-Petersburg) 20, 281, 294

Leonardo Dona 39, 91

leopar 239

Levantenler 165

Levi 269

levrek 165, 166

Lewenklaui, Johannes 224, 281, 295

lezbiyen ilişkiler 222

Limni Adası 174

limon 156, 162

limon suyu 156, 162

Lion 25

lokanta 89

Lonja 66

Lorichs, Melchior 16, 27, 30, 36, 49, 280, 294

Lubenau, Reinhold 28, 63, 77, 79, 131, 132, 145, 207, 242, 247, 248, 250, 252, 282, 288

Lübnan 172

Lütfi Paşa 147

M

Aramon, M. d' 69, 85, 129, 252, 279, 285, 286, 287, 289, 291

Macar 80, 109, 151, 152, 206, 232, 245, 264, 265, 280, 286, 287
Macar diplomat 265
Macar kadınlar 206
Macar toprakları 280
Macar yayları 245
Macaristan 31, 57, 151, 275, 278
Macarlar 180
Magosa (Famagusta) 228
mahalle hamamı 221
Mahmud Paşa Câmii 30
Maltepe 88
Malvasia 152, 171
Malvasia şarabı 152
manastırlar 258
manda 155
manto 63, 178
Marmara / Marmara Denizi 16, 27, 30, 31, 37, 61, 72, 73, 95, 104, 120, 165, 166, 167, 171
Marmara Adası 171
Marmara sahili 16
Marsilya 279
Marunî Yahudiler 39
masal 207
maslak (uyuşturucu madde) 175
mataracı 121
matlah (uyuşturucu madde) 260
matrak 241
Matrakçı Nasuh 15, 16, 31, 35, 36, 60
Maurand, Jérôme 20, 73, 279, 288
maydanoz 117, 155, 159
Mayer II 130
Mayer Memorial Collection 280
Mayer Vakfı 281
maymun eğiticisi 250
maymunlar 247
Medine 145
mehir 191
Mehmed II (Osmanlı padişahı, Fâtiş Sultan Mehmed) 26, 36, 37, 52, 53, 54, 72, 73, 95, 98, 104, 109, 110, 119, 137, 239, 260, 279
Mehmed III (Osmanlı Padişahı) 101, 145, 284, 286, 288, 289, 292
Mehmed Paşa 26, 61, 76, 108, 125, 128, 235
mehr 194
Mehter müziği 254
Mekke 145, 212, 213, 265
melanthio (bir tür ekmek) 67
membra suyu 213, 214
mendil 178, 216, 250
mercan 165, 166, 214
mercimek 159, 175
Mermer Sütun 281
mescit 189
Metin And Arşivi 12
Meydan-Larousse Ansiklopedisi 12
meyhâne / meyhâneler 169, 261, 264
meyve bahçesi 116
mezarlık / mezarlıklar 37, 66, 188
Mısır 16, 57, 59, 89, 155
Mısır dikilitaşı 57
Mısır Sütunu 16, 59

mızrak 128, 242, 250
mızrak atma 250
Midilli Adası 152, 171
midye 175
Mihrimah (Kanûnî'nin kızı) 145
Mikhael 272
Milano 25
Mimar Sinan 15
misket şarabı (muscatel) 171
misket üzümü 171
Mohaç Savaşı 238
molla 258
Moro, Giovanni 39, 91
Morrano 80
mors dişi 122
Moryson, Fynes 25, 27, 37, 45, 48, 49, 152, 156, 162, 163, 172, 174, 179, 180, 181, 186, 229, 289
muhallebi 159
Muhammed (Hz. Muhammed, Hz. Peygamber) 170, 173, 186, 191, 210, 212, 213, 258
Muhtesip Çardağı 153
Murad III (Osmanlı padişahı) 14, 20, 25, 28, 49, 52, 57, 73, 77, 89, 98, 118, 121, 122, 124, 134, 135, 136, 145, 147, 280, 284, 286, 288, 289, 293
Murad IV (Osmanlı padişahı) 14, 15
murana [müren]166
Musevî 113, 186, 269
Musevî okulu 269
Musevîler 268, 270
muska 207
muslin 177, 232
muskat şarabı 152
Mustafa (Bohemyalı Yeniçeri) 85, 87, 119, 128, 170, 175, 204, 206, 215, 265, 284
Müftü 180
mülteciler 80
müren [murana] 166
Müslüman / Müslümanlar 41, 43, 45, 53, 67, 85, 88, 125, 152, 173, 180, 181, 186, 187, 191, 194, 195, 201, 208, 209, 213, 222, 227, 228, 229, 232, 235, 236, 257, 268, 278
Müslüman erkekler 195
Müslüman halk 87
Müslüman kadınlar 201
Müslüman olmayanlar 41, 43, 86
Müslüman tabutu 209
Müslümanlık 116, 199, 227, 241, 277
müzik 8, 247, 249, 253, 255
müzisyenler 145, 198, 199
N
nahıl 140, 141, 142, 146, 143, 192
nalın 178
Napoli 25
nar 156
nargile 169
Narin (fahişe) 86
Nasuh üs-Silâhî el-Matrakî 31
Nerzimi (Nesimî) 258
Nicholay, Nicolas de 20, 53, 61, 66, 80, 81, 104, 108, 109, 159, 172, 175, 181, 214, 221, 222, 241, 257, 258, 260, 262, 263, 270, 271, 279, 289
nikâh 191
Nil 129
nişan taşı 245
Nişancı 98

Noailles, François de 125, 126, 285
Noel 82
Notre Dame kilisesi 63
O
obua 248
odalık 184
odun 54, 81, 151, 209, 218, 256
Odun Kapısı (Xilina) 27, 28
ok 253
ok-yay kullanma 250
okçu / okçular 241, 244, 245
okçuluk 55, 60, 241, 245
Okmeydanı 31, 65, 245
oltalar 167
org 67, 101, 286
orkinos 165
Orta Kapı 97, 98
oruç 232, 233, 235, 236, 269
Osmanlı / Osmanlılar 1, 2, 14, 19, 21, 30, 45, 49, 95, 96, 141, 142, 172, 179, 183, 227, 229, 242, 279, 280, 281, 282, 285, 287, 289, 291, 295
Osmanlı Devleti 282
Osmanlı hukuk uygulamaları 227
Osmanlı İmparatorluğu 95, 96
Osmanlı mahkemeleri 229
Osmanlı sultanları 95
Osmanlı şenlikleri 142
otlar 80
Oxford 281
Ö
öküz boynuzu 245
öküz postu 262
Örekeşi 73
Özdamar, Ali 9, 13
P
Pablo 223
pabuç 179, 180
Pagea (Silivri Kapı) 27, 28
pala 253
Palerne, Jean 145, 289
Palormo 172
palto 179
pamuk 186
pancar 155
pantolon 177, 181, 241
pantomim 252
pantomimciler 250
papa 274
papazlar 66, 269
Paris 25, 36, 85, 165, 280, 285, 286, 287, 288, 290, 294
Paris Albümü 280
Paskalya yortusu 28
pastırma 175
paşa konakları 213
patlıcan 161
patrik 199
peçe 177, 178, 179, 181, 194, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 206
Peiresc Collection 279
Pekin, Ersu 9, 13, 15
pelerin 181, 260

Pera 21, 39, 63, 66, 67, 68, 69, 71, 90, 91, 117, 152, 166, 199, 279
Pera bahçeleri 117
Peralı Rum 181
pereme 120
perhiz 235
peştamal 218
Petit Album de Costumes 280
Petri Kapısı 28
peygamber 264
Peygamber 28, 137, 213, 215, 260, 265
peykler 116, 121, 136
peynir 155, 159, 160, 162, 163, 188, 261
Pezzen, Bartholomaeus 280, 282
Phara (Fener Kapı) 27
pide 163
pilâv 53, 54, 125, 159, 160, 162, 163, 175, 197
piliç 151
pirinç 45, 49, 57, 79, 89, 101, 151, 155, 157, 159, 161, 162, 163, 221, 233, 249
pirinç boru 249
pirinç zil 233, 249
Piyale [Paşa] 127
Polonya 16, 151, 174, 241
Polonyalı 16, 239
Polonyalılar 180
Pompei Sütunu 37
Pompeius Sütunu 75, 292
Pompey 71
Pontus Kralı 71
portakal 156, 214, 229, 235
portakal çiçeği suyu 235
Portekiz 39
Postel, Guillaume 52, 108, 125, 147, 177, 184, 185, 186, 187, 191, 195, 224, 225, 236, 237, 248, 252, 275, 289
potin 202
Pretorium Leophorus Sarayı 81
pullu balıklar 165
R
rafine balmumu 151
râhip 199, 272
Ramazan ayı 39, 172, 232, 233, 235, 236
Ramberti, Bendetto 25, 54, 57, 61, 68, 69, 80, 85, 104, 105, 110, 287, 289
Rapameth 73
Regia (Yeni Mevlevîhane Kapı) 27
Reisülküttab 98
Relazioni 39, 91, 290
retorik 184
Richer, Christophe 217, 290
Rikâbdar Ağa 121, 136
Roma 15, 25, 27, 55, 56, 147, 217, 225, 279, 285
Roma dönemi 15
Roma İmparatorluğu 56, 66
Romalılar 81
Rum 17, 27, 28, 33, 36, 39, 66, 77, 80, 165, 171, 172, 173, 181, 188, 190, 194, 195, 198, 199, 200, 202, 212, 221, 232, 239, 246, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 280
Rum balıkçılar 28, 39
Rum çocuklar 188
Rum Hıristiyanlar 39
Rum kadın ve çocukları 239

Rum kadınları 221
Rum keşişler 28
Rum kızları 188, 202
Rum kilisesi 28, 77, 274
Rum meyhâneleri 172
Rum Ortodokslar 17, 269, 270, 271, 272
Rum Ortodoks keşişler 271
Rum Ortodoks Kilisesi 272
Rum Ortodoks Patrikhanesi / Rum Patrikhanesi 17, 33, 36, 270
Rum Patriği 36, 66, 271, 274
Rum Satriği Sarayı 36
Rum tacirler 173, 199
Rumca 274
Rumeli 37, 41, 72, 73, 75, 98, 127, 145, 146, 292
Rumeli Beylerbeyi 145, 146
Rumelihisarı 37, 72, 73, 75, 292
Rumelikavağı 73
Rumlar 39, 66, 161, 165, 166, 171, 173, 174, 180, 181, 194, 195, 208, 237, 239, 250, 267, 268, 273
Rusya 174
Rüstem Paşa 26, 57, 77, 145, 147, 227
S
Saesar, C. 71
sağdıç 196, 199
sağır-dilsizler 123
saban demiri 253
Sächsische Landes Bibliothek 281
saç tokaları 179
sade suya pilâv 162
Sadrazam İbrahim Paşa 89
Sadrazam Kanijeli İbrahim Paşa 145
Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa 121
safran 151, 181
Saint Benoit (Sant Benito) 67
Saint François (Sant Francisco) 67
Saint Pierre / Sant Pedro Kilisesi (Dominiken kilisesi) 67
saka 109, 211, 213, 214
saka kuşları 211
Sakalar 79, 214
Sakız Adası 129, 171
Saksonyalı Augustus 281
salamura 166
salgın 21, 90, 91, 188, 216, 268
salıncak 235, 236, 238
saltanat kayığı 120, 232
saman 157
samur (martas) 180
San Martin 171
San Paolo (San Pablo) Kilisesi 67
Sanderson, John 25, 26, 27, 28, 39, 57, 111, 122, 123, 130, 232, 290
sandık 186
Sant Pedro / Saint Pierre Kilisesi (Dominiken kilisesi) 67
Sanuto, Marino 91, 142, 145, 290
Sappho 222
Saraçhane 82
Saray 271
Saray bahçeleri 105
Saray bostanları 105
Saray hamamı 217

Saray hanımları 111
Saray şenlikleri 137
Sarayburnu 17, 30, 32, 95
sarı pirinçle 161
sarı sarık 268
sarık 49, 52, 178, 179, 188, 268, 269, 271
sarıkları beyaz 268
sarmısak 117, 156, 160, 161, 163, 215, 216
sarnıç suları 214
saten 177, 179, 181, 186, 221
saten şapka 181
Schepper, Cornelius 279
Schweigger, Salomon 17, 20, 29, 36, 53, 54, 77, 91, 113, 116, 128, 150, 160, 161, 162, 176, 178, 186, 189, 195, 198, 202, 224, 249, 254, 270, 271, 272, 290
sedef 76, 122, 179
sedirler 98, 186
Selen, Ayşe 9
Selim I (Yavuz Sultan Selim) 26, 31, 33, 52, 73, 146, 267
Selim II 44, 49, 52, 53, 57, 77, 89, 116, 119, 121, 122, 135, 136, 142, 146, 213, 280
Selimiye Câmii (Edirne) 55, 57
Selimiye Kışlası 15
Seneca 39, 91, 290
seren cundası 256
serpuş 231
seyyid 260, 265
Seyyid Battal 260, 263
sığır eti 156, 159
Sırbistan 275
Sicilya 69, 275
sihirbazlar 250
Silahdâr 121, 128, 136
Silahdâr Ağa 121, 136
Siliaca (Cibali Kapı / Cibali Kapısı) 27, 28
Silivri Kapı (Pagea) 27, 28
sinagog 28, 68
Sinan Paşa 15, 26, 39, 45, 60, 209, 227, 232, 290, 292
Sinan Paşa Sarayı 15
sini 162, 163
Sipahi Meydanı 242
Sipahiler 89
sirke 88, 151, 162, 163, 166, 173, 208
sirkede bekletilmiş et 269
siyah bere 269
siyah çörek otu tohumu 162
siyah tavşan kürkü 180
Siyavuş Paşa 146, 147
Slavya 275
Sobassa (Subaşı) 229
Sodom ve Gomore 194
sofra / sofralar 126, 158, 162, 163, 186, 202, 216
sofra duası 162
soğan 117, 151, 159, 160, 163, 215, 216
sokak giysileri 202
Sokullu Mehmed Paşa 125
Solak 121
Solaklar 121, 136
somun ekmek 151, 156
Sonneck, Baron von 280

Sözen, Gürol 13
Sphendone 55
St. Anne kiisesi 63
St. Benedict kilisesi 63
St. Clare kilisesi 63
St. Francis kilisesi 63
St. George kilisesi 63
St. John 63, 207
St. John kilisesi 63
St. Mary Pammakaristos Kilisesi 26
St. Paul kilisesi 52, 63
St. Peter (Cizvit Kilisesi) 63
St. Peter kilisesi 52
St. Peter Kilisesi 66
Stupter (Çuhadar Ağa) 128
su kabakları 167
su kabı (deriden) 163
Sufîlik 215
Sultan Ahmed Câmii 15, 60
Sultan Bayezid (II. Bayezid) 52
Sultan I. Çelebi Mehmed 242
Sultan I. Süleyman (Kanunî Sultan Süleyman) 15, 26, 31, 45, 48, 52, 55, 57, 61, 72, 88, 104, 110, 119, 128, 137, 142, 145, 173, 195, 212, 241, 281, 285, 286, 287
Sultan II. Bayezid 26, 27
Sultan II. Bayezid Câmii ve Türbesi 26
Sultan II. Mehmed (Fâtih Sultan Mehmed) 26, 36, 37, 52, 53, 54, 72, 73, 95, 98, 104, 109, 110, 119, 137, 239, 260, 279
Sultan II. Murad 245
Sultan I. Selim (Yavuz Sultan Selim) 26,
Sultan II. Selim 44, 49, 52, 119
Sultan II. Selim Türbesi 44, 52, 53
Sultan Mehmed (Fâtih Sultan Mehmed) Câmii ve Türbesi 26, 36, 37,
Sultan Mehmed Vakfı 26
Sultan Murad [III. Murad] 14, 20, 25, 28, 49, 52, 57, 73, 77, 89, 98, 118, 121, 122, 124, 134, 135, 136
Sultan Selim 73, 77, 116, 119, 121, 128, 135, 145, 146, 147, 213, 280, 284, 286, 288, 289, 293
Sultan I. Selim Câmii 26, 31, 33
Sultan Selim Câmii ve Türbesi 26
Sultan Süleyman / I. Süleyman / Kanunî Sultan Süleyman 15, 26, 31, 45, 48, 52, 55, 57, 61, 72, 88, 104, 110, 119, 128, 137, 142, 145, 173, 195, 212, 241, 281, 285, 286, 287
Sulu Manastır 43
Suriçi 35
Suriye 163
Sûrnâme-i Hümâyûn 145
susam 162
susamyağı 156
Süleyman I (Kanunî Sultan Süleyman) 15, 26, 31, 45, 48, 52, 55, 57, 61, 72, 88, 104, 110, 119, 128, 137, 142, 145, 173, 195, 212, 241, 281, 285, 286, 287
Süleyman Meydanı 110
Süleyman'ın Türbesi (Kanûnî) 36
Süleymaniye Câmii 11, 15, 16, 30, 31, 32, 36, 37, 45, 46, 49, 55, 121, 122, 281
sülün 133, 160, 165
sünnet 57, 137, 141, 142, 145, 152, 186, 187, 188, 195, 232, 237, 277, 284, 286, 288, 289
sünnet törenleri 152
süt 155, 156, 159, 184, 208
sütanne 184
süt danası 156
Sütlüce 153
Ş

Şah İsmail (İran Şahı) 73
Şakiroğlu, Mahmut 9
şalgam 163
şalvar 177
Şam 179, 214, 270
Şam işi madenî bir maşrapa 214
Şam kumaşı 270
Şamdan 262
şapka 177, 178, 181, 249, 261
şarap 8, 77, 87, 88, 125, 140, 151, 152, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 194, 200, 204, 206, 209, 232, 235, 257
şarap yasağı 170
şarkıcılar 248, 249, 250
şarlatan 250
şase 181
şeftali 157
Şehremini 85
Şehzâde Bayezid (Kanûnî'nin oğlu) 57, 145
Şehzâde Câmîi 26, 30, 31, 32, 119
Şehzâde Cihangir (Kanûnî'nin oğlu) 31, 65, 73, 86, 145
Şehzâde Mustafa 128
Şehzâde Selim (Kanûnî'nin oğlu, II. Selim) 57
şeker 151, 159, 171, 174
Şeker Bayramı 235
şekerleme / şekerlemeler 128, 146, 147, 160, 198, 199, 200, 204
şekerleme heykelcik 198
şekerli su 160
Şemsi Paşa 77
Şemsi Paşa Sarayı 75
şenlikler 8, 55, 57, 137, 140, 141, 142, 145, 233, 235, 237, 239, 247
şerbet 128, 156, 170, 173, 197, 198, 199, 206, 216
Şerefâbâd Kasrı 75
şerifler 258, 260, 265
Şeyhülislâm 43, 258
şeytan otu 175
şilte 145, 163, 186
şölen 37, 248
T
tabut 190
tafta 181, 186
tahıl 82, 155, 169
tahta kaşık 163
tahta tabak 163
tahta borular 250
tahta dalgakıran 279
tahta flüt 249
tahta kirişler 245
tahta su kabı 163
Tahtakale 207, 247, 250
takke 43, 181, 263, 264, 265
takla atma 250
taklacılar 247
Tanrı 90, 174, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 199, 207, 208, 211, 212, 213, 214, 236, 241, 257, 261
tarçın 159, 170
tarih 184
tarikatlara 180
Tatar / Tatarlar 169, 241
Tataristan 155
tathıl 128, 156, 163, 169, 170, 171, 173, 174, 197

tatlı boza 169
tatlıcı 163
tathılar 159, 160
tatula 170, 175
tavşan 57, 131, 133, 159, 180
tavuk 27, 81, 83, 128, 151, 159, 163, 217, 269
tavuk eti 163
tavuk göğsü 161
tavuk suyuna çorba 161
tavuklu pilâv 125, 160
Tavukpazarı (Taucbazar) 27, 81, 234
taze meyve 198
Tebriz 72
Tekfur Sarayı 31
tekir 165, 166
tekke / tekkeler 257, 258
tellak 225
tencere 163
tenis 242
tepsi 125, 128, 186, 196
tereyağı 155, 156, 159
terlik 179, 180
Tersane 16, 31, 36, 37, 67, 68, 69
terziler 162
The Ottoman Empire (Halil İnalçık) 12
Theodosia (Aya Kapı) 27, 28
Theodosius 59, 273
Thévet, André 71, 291
tırpana 166
tilki kuyrukları 231
Tokyo 12
Tokyo Üniversitesi 12
tomak 241
Tophane 37, 66, 71, 73, 153, 235
topico 171
Topkapı (S. Roma) 27
Topkapı 7, 16, 21, 26, 27, 28, 30, 32, 36, 37, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 118, 245
Topkapı Sarayı 7, 16, 26, 30, 32, 36, 37, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 118, 245
Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı 145
toprak tepsiler 160
torik 166
Torlaklar (torlach) 257, 260, 261, 262, 263
Toulon 279
toz ilâçlar 170
Tömbekici, Ruhi 9
Trabzon 171
Transilvanya 151, 275
Trinity College Kütüphanesi 281
Tuna 61
turp 155
turunçgiller 156
Tutkal 245
tutukevi 89
tuz 151, 160, 163
tül 177, 181
tülbent 178, 179
türban 43, 48, 52, 61, 178, 180
türbe 26, 28, 29, 36, 37, 44, 45, 48, 49, 52, 53, 61, 188, 189, 281

Türk 19, 28, 29, 39, 48, 49, 55, 72, 77, 79, 81, 125, 128, 130, 137, 152, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 171, 172, 179, 180, 181, 184, 187, 188, 190, 191, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 208, 209, 211, 212, 213, 217, 221, 224, 225, 232, 237, 241, 242, 245, 248, 249, 252, 256, 267, 270, 276, 279, 280, 281, 288, 291

Türk âdetleri 200

Türk akrobat 252

Türk doktorları 267

Türk erkeği 158, 181, 194, 202, 248

Türk filosu 279

Türk giysileri 125, 126, 279

Türk gösterici 256

Türk hamamı 217

Türk hamamları 225

Türk kadın ve erkekleri 248

Türk kadını / kadınları 181, 184, 187, 194, 202, 203, 205, 212, 221, 224

Türk mısırı 162

Türk mutfağı 159

Türk müziği 248

Türk parası 152

Türk sazı 249

Türk Sultanı 66

Türk şarkıcıları 249

Türk töreleri 188

Türk ustalar 29

Türk yapıları 72

Türk yayı / Türk yayları 245, 252

Türkçe 9, 11, 13, 17, 66, 145, 184, 186, 224, 249, 257, 274, 281, 285, 288, 290, 291

Türkçe şarkılar 249

Türkiye 1, 11, 12, 13, 57, 73, 82, 83, 125, 152, 155, 159, 217, 224, 252, 267, 268, 270, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291

Türkler 1, 19, 26, 28, 29, 39, 45, 52, 53, 54, 55, 57, 63, 66, 68, 69, 71, 72, 77, 80, 81, 83, 90, 91, 105, 117, 141, 147, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 183, 184, 186, 188, 191, 194, 195, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 217, 223, 225, 230, 232, 235, 237, 238, 239, 241, 245, 248, 249, 250, 256, 257, 260, 267, 268, 274, 275, 281, 288

türkü 264

tütün 169

U

Ulefeger Ağa 232

ulemâ 216

Uluç Ali Paşa 147

un 162

Un Kapanı / Unkapanı 28, 153

Ungnad, David 280, 281, 287, 293

Urdemalas, Pedro de 25, 27, 39, 61, 66, 67, 80, 81, 85, 103, 151, 156, 161, 171, 174, 176, 180, 181, 196, 201, 207, 209, 213, 223, 227, 229, 237, 238, 241, 263, 264, 291

uskumru 165, 166

uskumru bağırsağı 166

uyuşturucular 8, 169, 171, 173, 175

uzun manto 178

Ü

Üçüncü Avlu (Topkapı Sarayı) 7, 98, 99

Üçüncü Kapı (Topkapı Sarayı) 98

üfürükçüler 209

Üsküdar (Chrisipolis) 7, 15, 17, 21, 30, 31, 32, 37, 75, 76, 77, 88, 152

üzüm 101, 125, 146, 156, 169, 172, 173, 174

üzüm bağları 125, 172

üzüm hasadı 172

V

Vâlîde Sultan'ın bahçesi 37

vatoz 166

Vavossore 279
veba 90, 91
Venedik 25, 37, 55, 66, 69, 82, 152, 179, 202, 228, 239, 250, 283, 289, 290, 291
Venedik altını 152
Venedik Bailiosu (Venedik Balyosu / elçisi) 66
Venedik elçisi 239
Venedik Hanedanı 66
Venedik kadınları 202
Venedik parası 152
Venedikli elçiler 66
Venedikli tüccarlar 67
Venedikliler 39, 239
Venediklilerin 155
Veziriâzam 57, 98, 125, 126, 127, 146
Veziriâzam Mehmed [Paşa] 127
Viaje 209, 291
Viaje de Turquia 25, 27, 28, 39, 61, 67, 80, 81, 83, 85, 103, 151, 156, 161, 171, 174, 176, 180, 181, 197, 201, 207, 209, 213, 223, 227, 230, 238, 241, 264, 291
vişne suyu 171
Viyana 11, 12, 16, 17, 20, 31, 36, 98, 137, 142, 151, 224, 228, 242, 280, 281, 285, 287, 288, 291, 293, 294, 295
Viyana Albümü 30, 31, 98
Viyana Devlet Kitaplığı 281
Viyana I (Viyana Albümü) 14, 15, 17, 30, 41, 46, 65, 77, 86, 109, 110, 112, 113, 116, 117, 118, 124, 133, 136, 142, 143, 180, 182, 185, 189, 210, 226, 228, 230, 231, 234, 242, 243, 255, 260, 261, 262, 263, 266, 269, 275, 276, 277, 295
Viyana II (Viyana Albümü) 15, 16, 44, 56, 81, 95, 96, 97, 100, 106, 120, 140, 142, 144, 146, 165, 222, 224, 247, 250, 252, 253, 294, 295
Viyana Ulusal Kütüphanesi 281
von Mitrowitz, Wenceslas Wratistlaw 28, 49, 52, 72, 73, 90, 105, 130, 198, 199, 203, 204, 206, 211, 212, 213, 241, 242, 245, 292
vurmali çalgı 248
W
Wehme 281
Wehme, Zacharias 281
Wratistlaw (Wenceslas Wratistlaw von Mitrowitz) 28, 49, 52, 72, 73, 90, 105, 130, 198, 199, 203, 204, 206, 211, 212, 213, 241, 242, 245, 292
Wyts, Lambert 20, 280, 295
X
Xilina (Odun Kapısı) 27, 28
Y
Yağ Kapamı 153
yağlı ekmek 155
Yağlı yemekler 175
yağma 90
yağmur ve bolluk duası 208
yabanî havuç 163
yabanî kenevir 175
yabanî tavşan 159
Yahudi 8, 28, 39, 43, 63, 66, 80, 85, 125, 136, 171, 173, 175, 180, 188, 190, 209, 213, 232, 249, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 290
Yahudi doktorlar 268
Yahudi evi 28
Yahudi hekim 268
Yahudi hekimler 270
Yahudi kadını 268
Yahudi müziği 188
Yahudi müzisyen 249
Yahudi okulu 28
Yahudi sünnet töreni 188
Yahudi tabutu 209
Yahudi tacirler 173
Yahudiler 39, 43, 63, 66, 67, 68, 80, 83, 89, 91, 121, 134, 155, 156, 165, 166, 171, 173, 175, 181, 184, 186, 187, 188, 195, 224, 249, 266, 267,

268, 269, 270
Yakınoğu 67
yalancı tank 229
yangınlar 7, 89, 90, 91
yarı meczup fakirler 257
yas giysisi 188
yastık yüzleri 186
Yaycıoğlu, Mukadder 9
Yedikule 27, 28, 36, 37, 49, 61, 232, 274
Yedikule Kapısı (Aurea) 27
yelkenli 31, 120
Yemiş / Yemiş İskelesi 28, 153
yengeç 165, 175
Yeni Kapı (Vâlîde Sultan'ın yaptırdığı) 28
Yeni Mevlevîhane Kapı (Regia) 27
Yeni Sultan Mehmed Câmîi 36
Yeniçeri / Yeniçeriler 14, 26, 67, 71, 85, 86, 87, 89, 90, 98, 104, 105, 108, 109, 119, 121, 125, 126, 128, 133, 145, 162, 170, 171, 174, 194, 195, 203, 204, 208, 229, 232, 239, 271, 273
Yeniçeri ağası 14, 15
Yeniçeri Kışlası 26
Yerasimos, Marianna 9, 13
yeşil takke 264, 265
yeşim 82, 214
yılan balıkları 166
Yılanlı Sütun 207, 281
Yıldız, Akgül 9
yoğurt 155, 160, 161, 163
yorgan 163, 186
Yoros (Bizans Kalesi) 75
Yortular 8, 233, 235, 237, 239
yumurta 156, 162, 188, 229, 261
yumurta beyazı 163
Yunan 29, 63, 66, 76, 109, 188, 200, 225, 273
Yunan adaları 152
Yunan ahlâksızlığı 66
Yunan arpa 200
Yunan dialektleri 66
Yunan elyazmaları 273
Yunan kilisesi 63
Yunan müziği 188
Yunan papazlar 66
Yunan tüccar 63
Yunan ustalar 29
Yunanca 16, 63, 66, 267, 268, 270, 289
Yunanistan 172
Yunanlılar 241
yunus 165, 166
yunus balığı 165
yükçük 186
yün 186, 233, 258, 267
yün kuşak 233
yüzük 147, 180, 181, 216
Z
Zante 152
zar 207
zenci harem ağaları 113
zeplin (cebellinas) (kürk) 180
zerde 161

zerkülâh 108
Zeuxippos Hamamı 15, 60
zeytinyağı 156
zeytinyağı yemekler 162
zifaf odası 208
zil / ziller 130, 197, 232, 248
zina suçu 228, 229
zoka 166
zorbaz 255
zurna 188, 196, 197, 233, 235
Zusignan, Nikolo 91
Zygomalas, Canaye 30, 45, 52, 68, 71, 72, 76, 119, 121, 132, 147, 199, 235, 272, 273, 285
Zygomalas, John 45, 63, 207, 273, 290
Zygomalas, Theodosius 59, 27